

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА

На правах рукопису

КРАВЧУК ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 355.425.4(477)

**РАДЯНСЬКИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ ТА ПІДПІЛЬНИЙ РУХ
НА РІВНЕНЩИНІ**

07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Жив'юк Андрій Анатолійович

Рівне – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА Й ІСТОРИОГРАФІЯ.....	14
1.1. Історія вивчення проблеми.....	14
1.2. Джерельна база дослідження	25
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. СПРОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ РАДЯНСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ НА РІВНЕНЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1941 – 1942 РР.).....	38
2.1. Передумови та намагання організації радянських партизанських загонів (друга половина 1941 р. – початок 1942 р.).....	38
2.2. Створення УШПР та проблеми активізації партизанського руху (весна – зима 1942 р.).....	52
Висновки до розділу 2	76
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РОШПР НА РОЗГОРТАННЯ ТА СПЕЦИФІКУ ДІЯЛЬНОСТІ РАДЯНСЬКИХ ПАРТИЗАНСЬКИХ СИЛ НА РІВНЕНЩИНІ.....	78
3.1. Організаційне оформлення рівненських партизанських загонів під керівництвом РОШПР (перша половина 1943 р.).....	78
3.2. Формування та діяльність партизанських з'єднань на Рівненщині (друга половина 1943 р. – початок 1944 р.).....	100
3.3. Конфлікти радянських партизанів із українськими повстанцями	118
Висновки до розділу 3	134
РОЗДІЛ 4. РОЛЬ РОВЕНСЬКОГО ПІДПІЛЬНОГО ОБКОМУ КП(Б)У В КЕРІВНИЦТВІ ПАРТИЗАНСЬКИМ І ПІДПІЛЬНИМ РУХОМ	137
4.1. Організаційний устрій і партійно-політичний складник радянських партизанських формувань	137
4.2. Діяльність радянського підпілля на Рівненщині.....	155
Висновки до розділу 4	177
ВИСНОВКИ.....	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	187
ДОДАТКИ	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БРСР – Білоруська Радянська Соціалістична Республіка

ВПФ (рос.: взрыватель полевых фугасов) – детонатор польових фугасів

ГРУ – Головне розвідувальне управління

ГРУ ГШ ЧА – Головне розвідувальне управління Генерального штабу Червоної армії

ДА СБ України – Державний архів Служби безпеки України, м. Рівне

Держархів Рівненської обл. – Державний архів Рівненської області

ДКО – Державний комітет оборони

ІМЛ – Інститут марксизму-ленінізму

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

ЛКСМУ – Ленінська Комуністична Спілка Молоді України

МТС – машинно-тракторна станція

МУВ (рос.: модернизированный упрощенный взрыватель) – модернізований спрощений детонатор

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

НКДБ – Народний комісаріат державної безпеки

ОУН – Організація українських націоналістів

ОМСБОП – Окрема мотострілецька бригада особливого призначення

ПС-84 (рос.: пассажирский самолет завода №84) – пасажирський літак заводу №84 (завод №84 ім. В. П. Чкалова, м. Хімки)

РПО-2 (рос.: радиостанция партизанских отрядов) – радіостанція партизанських загонів

РКУ (нім.: Reichskommissariat Ukraina, RKU) – Райхскомісаріат «Україна»

РНК – Рада народних комісарів

РКСМ – Російська комуністична спілка молоді

РОШПР – Ровенський обласний штаб партизанського руху

РОКМ – Рівненський обласний краєзнавчий музей

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка

СД – (нім.: Der Sicherheitsdienst des Reichsführer-SS, SD) – Служба безпеки рейхсфюрера СС

СМЕРШ (ГУКР СМЕРШ) – Головне управління військової контррозвідки (від «Смерть шпигунам»)

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УПА – Українська повстанська армія

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УШПР – Український штаб партизанського руху

ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України

ЦК ВКП(б) – Центральний комітет Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків)

ЦШПР – Центральний штаб партизанського руху

СБ ВО УПА – Служба безпеки Військової округи Української повстанської армії

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі у незалежній українській державі розгортаються непрості трансформаційні процеси, ускладнені несприятливим зовнішньополітичним фактором у вигляді агресії з боку Російської Федерації. У ході військового конфлікту на Сході України, поміж інших методів протиборства, тривають партизанські дії. «Гібридна війна» передбачає проведення широкої пропагандистської кампанії, спрямованої на деморалізацію супротивника. Сили, котрі планують і здійснюють антиукраїнські пропагандистські акції, часто звертаються до історії Другої світової війни, ототожнюючи українську сторону з нацистською Німеччиною. Досвід Другої світової війни, за умови критичного підходу до нього й із урахуванням легітимізованих нещодавно Верховною Радою України «декомунізаційних» законодавчих актів – «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945» і «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки», може бути використано у площині перегляду сучасних меморіальних практик на загальноукраїнському та регіональному рівнях, а також у сфері військової практики та політики.

Друга світова війна – один із найбільших воєнних конфліктів у новітній історії людства. На арені війни застосовували нове озброєння, реалізовували тактичні та стратегічні рішення, продиктовані новими технологічними і ідеологічними складниками війни. Зазнавали змін традиційні методи ведення бойових дій, зокрема партизанський рух, який набув нових форм і став важливим елементом боротьби на окупованій нацистською Німеччиною території.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю висвітлення етапів радянського партизанського та підпільного руху в період німецько-радянської війни у розрізі окремих регіонів України з огляду на те, що в кожному з них означені процеси мали відмінну динаміку, масштаби, характеристики, по-різному позначилися на демографії, господарському та повсякденному житті окупованих територій. Актуальність теми увиразнює те, що в сучасних доробках

майже не осмислено окреслену проблематику в регіональному вимірі, відтак постає очевидною потреба аналізу багатьох аспектів підпільного та партизанського руху в межах окремо взятого регіону.

Науковий інтерес до дослідження вказаних процесів на Рівненщині спричинений тим, що м. Рівне під час німецької окупації мало статус адміністративного центру райсхкомісаріату «Україна», в якому знаходилася резиденція його очільника Е. Коха та діяли основні нацистські владні інституції. Із останнім пов'язана підвищена увага до регіону радянських спецслужб і партійних органів, відповідальних за розгортання антинімецької боротьби в тилу, зокрема місто та регіон з другої половини 1942 р. активно насичували розвідувальні та диверсійні групи.

Із урахуванням специфіки функціонування окупаційної влади, географічних локацій і строкатої політичної палітри територій діяльності радянських партизан актуальним видається розгляд їхньої бойової організації, ведення пропаганди й агітації, виявів протиправної діяльності щодо цивільного населення в розрізі окремого регіону.

Важливою є проблема контактів радянських партизан і українських повстанців у тій або тій місцевості, визначення кількості й інтенсивності їхніх сутичок, обрахунок незворотних втрат із обох сторін.

Обов'язковим складником реконструкції функціонування радянського підпілля та партизанських загонів і з'єднань вважаємо процес післявоєнного обліку та пошуку їхніх учасників, часто супроводжуваний штучним завищенням кількості й ефективності таких формувань.

Лише за умови детального вивчення локальних виявів та особливостей діяльності радянських партизанки та підпілля в роки німецько-радянської війни можливе їхнє комплексне реконструювання. Напрацювання нових регіональних студій із названої проблематики дасть змогу системно проаналізувати всі аспекти організованого збройного супротиву німецькій окупації на території України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційну роботу виконано у межах наукової теми Міжнародного економіко-

гуманітарного університету ім. академіка С. Дем'янчука «Психолого-педагогічні та економічні основи гуманізації виховання і навчання в школах та вищих навчальних закладах» (номер державної реєстрації 0106U002439) та наукової теми кафедри історії МЕНУ ім. академіка С. Дем'янчука «Актуальні проблеми вивчення історії в школі та вищих навчальних закладах».

Мета роботи – на основі виявленого комплексу джерел, опублікованих документів, мемуарів, критичного осмислення доробку вітчизняних і зарубіжних учених встановити закономірності і особливості радянського партизанського та підпільного руху в роки німецько-радянської війни на території Рівненщини.

Реалізація означеної мети дослідження зумовила необхідність постановки і вирішення таких **завдань**:

– з'ясувати причини й обставини провалу радянського партизанського та підпільного руху на території Рівненщини у перший рік німецько-радянської війни;

– простежити етапи розгортання радянського партизанського руху, встановити та схарактеризувати роль радянської влади та місцевого населення в цьому процесі;

– визначити форми та методи ведення збройної боротьби радянських партизан на окупованій території краю;

– проаналізувати будову, структурні особливості групи, загону, бригади, з'єднання як найбільш типових партизанських бойових одиниць під керівництвом РОШПР та УШПР;

– з'ясувати чисельність, віковий та освітній рівень партизанів і підпільників на Рівненщині, визначити методи та масштаби завищення їхньої кількості у післявоєнний період;

– висвітлити обставини створення та діяльності Рівненського підпільного обкому КП(б)У і РОШПР;

– схарактеризувати структурні зміни партизанських загонів під керівництвом РОШПР і Рівненського підпільного обкому КП(б)У;

– відстежити основні етапи конфлікту радянських партизан та українських повстанців на Рівненщині, визначити приблизну кількість втрат із обох сторін;

– з'ясувати роль і місце підпільних організацій у диверсійно-розвідувальній роботі, проваджуваній радянськими спецслужбами у м. Рівне та навколишньому регіоні.

Об'єктом дослідження є нацистський окупаційний режим і боротьба проти нього на території Райхскомісаріату «Україна».

Предмет дослідження – основні етапи розгортання, складники, особливості та наслідки радянського партизанського та підпільного руху на Рівненщині.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Рівненщини у межах Рівненської (Ровенської) області, утвореної напередодні німецько-радянської війни із 30 районів, а у період тимчасової окупації належної до складу генерального округу «Волинь-Поділля» райхскомісаріату «Україна» із центром у м. Рівне.

Хронологічні рамки дисертації – це період від 22 червня 1941 р. до квітня 1944 р.: нижня межа збігається із початком німецько-радянської війни, встановленням окупаційного режиму та спробами утворення радянського підпілля та партизанських груп і загонів; верхня – із завершенням передислокації та розформуванням партизанських загонів на Рівненщині після звільнення її територією Червоною армією. У намаганні простежити процеси пошуку впродовж післявоєнного періоду нових даних про діяльність партизан і підпільників на Рівненщині автор подекуди виходив за окреслені часові рамки.

Методологію дослідження складають загальнонаукові, спеціальні історичні та математичні методи. Підґрунтям дисертаційної роботи слугують принципи історизму та наукової об'єктивності, які передбачають неупереджену, аналітичну обробку зібраної інформації, критичне осмислення окремих груп джерел та історіографічних праць, зіставлення різних точок зору на проблему, виявлення конкретних історичних обставин формування радянського підпільного та партизанського руху, розкриття перебігу та наслідків цього процесу, а також розуміння та встановлення причинно-наслідкових зв'язків між зростанням репресій окупаційної влади щодо місцевого населення й активізацією підривної діяльності у німецькому тилу.

Для опрацювання широкого спектра джерел, наукових праць залучено загальнонаукові методи аналізу та синтезу емпіричного матеріалу. Комплексний аналіз джерел, їхня наукова інтерпретація дали змогу реконструювати радянський партизанський і підпільний рух, його структуру та витоки у межах регіону.

Із спеціальних історичних методів застосовували ретроспективний, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, методи усної історії та картографії. Під час аналізу історіографії та моделювання процесу формування та діяльності партизанських загонів і підпільних груп послуговувалися ретроспективним методом. На основі проблемно-хронологічного методу визначено окремі логічні частини та вивчено їх у часовій послідовності. Шляхом оперування порівняльно-історичним методом зіставлено показники диверсійної діяльності рівненських партизанських з'єднань, бойову організаційну будову партизанських загонів і груп, кількісні показники втрат радянських партизан та українських повстанців тощо. Завдяки методу картографії було окреслено зони дій рівненських партизан, маршрути рейдових партизанських з'єднань, місця основних диверсій і сутичок із супротивником.

У ході підготовки дослідження зверталися до методу усної історії у формі запису спогадів колишніх партизан, які діяли у складі Ровенського партизанського з'єднання №1, та їхньої інтерпретації. Потенціал такого методу – у можливості формування уявлення про становище пересічної людини, світоглядне сприйняття нею історичних явищ і процесів, її психологічний стан. Крізь призму усної історії на мікрорівні (на досвіді окремої людини) можна побачити низку важливих аспектів життя соціуму в тих чи тих історичних умовах. Використання незначної кількості спогадів людей, записаних автором, зумовлено тим, що кількість осіб, які реально брали участь у радянському партизанському русі, на сьогодні вельми незначна.

Для встановлення приблизної кількості непоправних утрат радянських партизанів та українських повстанців застосовано математичний метод апроксимації. З огляду на завищення даних щодо кількості вбитих і поранених з боку радянських партизанів та УПА наявні кількісні показники було

апроксимовано та знайдено середній результат утрат обох сторін, визначений автором як допустимий.

Дисертація ґрунтується на використанні категоріально-понятійного інструментарію характеристики антинацистських рухів в окупованих країнах Європи. Попри те, що розроблення останнього відбувалося у середовищі фахівців із історії Другої світової війни впродовж тривалого періоду, на сьогодні не запропоновано загальноприйнятого тлумачення базових термінів. На означення радянського антинацистського руху на окупованій території України у дисертації вжито терміни «радянський партизанський рух» і «радянський підпільний рух» на протигагу терміноодиниці «радянський рух Опору», яка подекуди фігурує в сучасних студіях.

На нашу думку, такий підхід умотивований принципом історизму, який передбачає розгляд того або того історичного явища з урахуванням попередньої історичної, а також історіографічної традицій. В історичних джерелах, які стосуються радянського антинацистського (антифашистського) руху на окупованій території СРСР, і в радянській історіографії цієї проблеми термін «рух Опору» не трапляється зовсім. Радянська історична наука чітко розмежовувала «антифашистський (антинацистський) партизанський і підпільний рух» на окупованій території СРСР і «антинацистський (антифашистський) рух Опору» на території окупованих Німеччиною країн Західної та Центрально-Східної Європи як різнорідні явища. Річ у тім, що «рух Опору» було сформовано на дещо іншій, ширшій, ніж «радянський партизанський рух», соціальній основі, а до його організації та керівництва не завжди виявляли причетність комуністичні чинники.

Варто погодитись із переконанням ряду сучасних дослідників (О. Лисенко, О. Гогун, А. Кентій, І. Дерейко й ін.), що радянські партизани з'явилися не внаслідок ініціативи населення окупованих регіонів, а відповідно до конкретних наказів керівництва радянських партійних і силових структур за лінією фронту. Таким чином, радянські партизани не були ні повстанцями (інсургентами), ні учасниками Опору (резистансу), оскільки партизанські та підпільні формування започатковано ще до появи окупаційної влади, тобто супротивника, якому

потрібно було чинити спротив. Упродовж періоду свого функціонування радянські партизанські загони діяли за наказом «згори», будучи інструментом тоталітарної держави та займаючись диверсіями, терором, розвідкою та пропагандою згідно з директивами Москви («Центру»), а не з огляду на інтереси місцевого цивільного населення.

Використання різноманітних методів і понятійно-термінологічного апарату в ході дослідження дало змогу цілісно схарактеризувати та проаналізувати обрану проблему.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

– виконано комплексний науково обґрунтований аналіз діяльності радянських партизанських загонів і підпільних організацій на Рівненщині, висвітлено тему, яка ще не була предметом окремого дослідження в українській історичній науці;

– впроваджено до наукового обігу пласт неопублікованих архівних документів, зокрема з фондів ЦДАГО України, ГДА СБУ, Держархіву Рівненської області, РОКМ, спогади учасників партизанського руху, записані автором;

– відображено побудову, форми, методи, результати діяльності радянських партизанських з'єднань і загонів, схарактеризовано їхній бойовий порядок та еволюцію структури протягом війни;

– сформовано на основі архівних документів і сучасних студій цілісну картину конфліктів радянських партизан та українських повстанців на Рівненщині, обраховано кількість непоправних втрат із обох сторін;

– простежено динаміку кількісного зростання партизанських загонів і підпільних груп у Рівненській області, виявлено спроби завищити показники їхньої чисельності у післявоєнний час;

У дисертації *удосконалено та доповнено* деякі гіпотези, твердження, висновки попередників стосовно радянського партизанського і підпільного руху, що стосуються таких питань, як:

– періодизація етапів становлення та функціонування партизанського руху на Рівненщині впродовж другої половини 1941 – початку 1944 рр.;

– боротьба радянських партизанів із нацистськими окупантами, її особливості, кількість бойових сутичок між сторонами, масштаби та характер диверсійної діяльності партизанських формувань;

– діяльність радянського підпілля у м. Рівне та навколишньому регіоні, його чисельність та ефективність;

– застосування історичної термінології для характеристики антинацистських рухів на Сході Європи;

уточнено:

– причини провалу радянського партизанського та підпільного руху на Рівненщині на початку німецько-радянської війни;

– дані стосовно чисельності партизанів, їхнього національного складу, вікового й освітнього рівнів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані у дисертації факти, висновки й узагальнення може бути використано під час підготовки наукових праць із історії Другої світової війни, навчальних посібників та узагальнювальних студій із новітньої історії України. Зібраний у дисертаційній праці матеріал слугуватиме і базисом для розроблення спеціальних курсів, проведення спецсеминарів, факультативних занять із історії України, діяльності історико-краєзнавчих секцій і гуртків. Результати роботи знайдуть застосування у навчанні військової справи, зокрема у ході формування цілісного уявлення про історію ведення підпільної та партизанської боротьби.

Практичний аспект дослідження вбачаємо у залученні його висновків для побудови нової концепції підготовки спеціалістів диверсійно-підривної справи у Збройних силах України. Осмислення досвіду радянських партизанів і підпільників дасть змогу ефективніше оцінити і запозичити сильні грані їхньої діяльності й уникнути поширених помилок. Завдяки вивченню історії радянського партизансько-підпільного руху є доцільним формування оновленого уявлення про ведення підривної роботи в тилу ворога, особливо в

ідеологічній сфері, запозичити та модернізувати пропагандистсько-агітаційні методи роботи серед населення на окупованих територіях.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи обговорено на засіданнях кафедри історії Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. С. Дем'янчука у 2010–2015 рр. Результати та висновки дослідження апробовано на дев'яти наукових конференціях, зокрема на *трьох міжнародних*: II та III міжнародних науково-практичних конференціях молодих дослідників, аспірантів, здобувачів, магістрантів «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (Рівне, грудень 2010 р., грудень 2011 р.); Першій міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій подіям Другої світової війни на території Волинської області (Луцьк, квітень 2012 р.); *п'яти всеукраїнських*: Двадцять третій, Двадцять п'ятій і Двадцять шостій сесіях Наукового товариства ім. Т. Шевченка (Львів, лютий-березень 2012 р., лютий-березень 2014 р., лютий-березень 2015 р.); Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 70-річчю вигнання німецьких загарбників із західних областей України (Острог, січень 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Улас Самчук у сучасній гуманітарній парадигмі» (Рівне, квітень 2015 р.); *одній регіональній*: Регіональній науковій конференції «Освіта і культура Волині: історія та сучасність» (Луцьк, травень 2011 р.).

Публікації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 11 статей, із них 4 – у фахових виданнях, що входять до переліку МОН України, 3 – у матеріалах наукових конференцій, 2 – у збірниках наукових праць, 2 – у виданнях, які належать до міжнародної наукометричної бази РИНЦ.

Структура дисертації зумовлена проблемою, метою, завданнями дослідження. Роботу побудовано за проблемно-хронологічним принципом, вона складається зі вступу, чотирьох розділів основної частини (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. Обсяг дисертації – 309 сторінок, з них 186 сторінок основного тексту. Перелік джерел і літератури складається з 390 найменувань на 46 сторінках, робота містить 32 додатки на 77 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛА Й ІСТОРИОГРАФІЯ

1.1. Історія вивчення проблеми

Історіографію радянського партизанського руху в Україні в ході німецько-радянської війни доцільно розглянути у трьох вимірах: дослідження радянських істориків (до яких належать роботи й українських радянських науковців), напрацювання українських істориків (періоду після проголошення незалежності України, а також радянського часу), студії закордонних істориків (зокрема істориків із української діаспори, мешканців або вихідців із країн СНД).

Питання виникнення та генези феномену радянського партизанського руху в роки німецько-радянської війни слугували предметом зацікавлення багатьох радянських істориків. Однак часто наукові доробки останніх відзначалися кон'юнктурністю, тенденційністю та заангажованістю, а кількість і наукова цінність у різні періоди післявоєнного історії СРСР залишалася відмінною. За влучним висловлюванням М. Ковалю, відразу після завершення війни під тиском владних структур відбулася мутація історіографії «під Сталіна» та його оточення, потім – «під Хрущова», далі – «під Брежнєва» [235, с. 5].

Для всього хронологічного зрізу «повоєнний час» властивий значний дисбаланс між науковими розвідками та спогадами учасників подій. За допомогою радянської пропаганди було сформовано значний пласт мемуарної та публіцистичної літератури, який перевершував здобутки радянської історичної науки. Впродовж сорока семи післявоєнних років (1949–1991 рр.) у СРСР захищено всього 22 дисертації із проблем антинацистської боротьби в Україні [303, с. 57].

Упродовж першого повоєнного десятиліття увага науковців була спрямована на дослідження боротьби населення у німецькому тилу на прикладі Півдня України [166; 346; 363; 365; 369]. Лише в одній роботі висвітлювали партизанський рух на Правобережжі [356]. Розробки питань з історії партизанського та підпільного руху в Західній Україні не з'явилися зовсім. На

нашу думку, це варто пов'язувати із продовженням у регіоні антирадянської партизанської боротьби підпіллям ОУН. Водночас історія радянської партизанки в Західній Україні не вписувалась у загальну концепцію «всеохоплюючої боротьби народу в тилу ворога», адже розпочати активну партизанську та підпільну боротьбу радянська влада змогла тільки у Рівненській і Волинській областях аж на початку 1943 р. Незначну кількість конкретно-історичних досліджень потрібно пояснювати також впливом сталінського трактування війни, роль істориків у якій обмежували ілюструванням і коментуванням основних сталінських догм і вказівок відділів цензури та пропаганди ЦК КПРС [280, с. 29].

Із приходом до влади М. Хрущова ситуація з науковим осмисленням історії радянського партизанського руху стала ще більш складною. Причини такого стану треба вбачати у з виступі радянського керівника 1962 р. на березневому пленумі ЦК КПРС, де він розкритикував написання наукових праць із історії партизанського руху, наголосивши, що тлумачення цих подій – прерогатива авторів мемуарів, статей і літературних творів [156]. Наукових студій із проблем діяльності радянських партизан у цей період у СРСР майже немає. 1957 р. і 1960 р. світ побачили доробки колишніх партизанів Л. Кизи та В. Клокова [227; 231], які вийшли за рамки мемуаристики та підготували наукові розвідки з історії партизанського руху. Окремі праці мали загальний характер і лише частково стосувалися проблематики радянського партизанського руху [168; 211; 305; 310]. У цей час зроблено перші спроби систематизувати партизанську мемуарну літературу [159; 281].

Динаміка вивчення історії радянського партизанського та підпільного руху набуває більш інтенсивних вимірів за керівництва Л. Брежнєва. У другій половині 60-х – на початку 80-х рр. у СРСР опубліковано низку нових напрацювань, з цієї тематики, зокрема М. Ковалю [233; 234; 236; 238], В. Нем'ятого [193; 359]. В. Кучера [254; 255; 256; 257; 258; 259; 260; 261; 262; 263], В. Клокова [228; 229; 230] й ін. [164; 167; 175; 210; 212; 308; 345; 351; 352; 354; 358; 362; 367], серед яких наявні і присвячені Рівненщині [309]. Також в цей час припадає поява загальних праць з історії Другої світової війни [379; 380; 381;

382; 383; 384; 386]. Характерними ознаками робіт цього періоду є перебільшення чисельності радянських партизанів та їхньої ролі у перемозі у війні; героїзація постаті партизана; віддаленість від об'єктивності; обмеженість «прокрустовим ложем» марксистсько-ленінської методології.

Із початком «перебудови» напрям розвитку історіографії партизанського руху залишається незмінним. Набувають популярності історіографічні розвідки [213; 252; 266; 275]. З'являються праці, присвячені українським партизанам і підпільникам, однак цю проблематику традиційно розглядають в загальноукраїнському масштабі [253; 276; 279; 294; 313; 357; 377; 387]. Регіональні дослідження, аналізованого руху на Правобережній Україні були поодинокими [173], а питання діяльності партизанів у Західній Україні – так би мовити, «білою плямою».

Відтак, попри нерівномірність вивчення радянського партизанського руху в СРСР на різних етапах післявоєнного розвитку держави, ідеологічний вплив на радянську історичну науку завжди був визначальним: наукові роботи на партизансько-підпільну тематику продовжували зазнавати тиску ідеологічних шаблонів і пропагандистських кліше.

Після здобуття Україною незалежності осмислення радянського партизанського та підпільного руху не викликало такого інтересу, як у період СРСР. Упродовж першого десятиліття незалежності до наукового обігу ввели чимало нових документів, на основі яких фахівці розпочали формування іншої концепції історії партизанського руху. Підґрунтям останньої слугувало неупереджене висвітлення подій німецько-радянської війни. Також історики зініціювали розроблення нових напрямів вивчення партизанського та підпільного руху: було порушено вперше питання мародерства та недисциплінованості партизанів; переглянуті кількісні показники їхньої діяльності; проаналізовано взаємодію та боротьбу радянських партизанів з УПА. Однак перелік праць, із проблем суто партизанського руху був невеликим. Йдеться про студії М. Ковалю [237; 239; 240], В. Клокова [232], К. Сміяна [366], А. Чайковського [321; 372], В. Шайкан [373]. Проблему партизанського руху переважно розкривали у контексті нових підходів до дослідження німецько-

радянської війни, окремі роботи стосувалися розгортання партизанського руху на Лівобережжі України та у Криму [160; 216; 299; 317; 347; 370; 371].

На початку ХХІ ст. нова концепція вивчення історії Другої світової війни залишалася домінуючою у напрацюваннях українських істориків, як-от у наукових розвідках А. Кентія [220; 222; 223; 224; 225], В. Лозицького [267; 268] та багатьох інших [157; 170; 172; 194; 196; 198; 199; 200; 280; 285; 290; 300; 302; 306; 307; 318; 320; 388]. Доповнюють указаний перелік доробки, так або так дотичні до проблематики підпільно-партизанського руху [176; 197; 207; 208; 217; 269; 289]. У загальних роботах із історії Другої світової війни також висвітлено партизанську тематику [192; 264; 288; 291; 389]. Серед регіональних досліджень – такі, в яких осмислено заявлену проблематику, в розрізі сходу та півдня України, а також у Криму [204; 292; 298; 342; 344; 349; 364; 374].

Активно займається розробленням партизанської проблематики відділ історії Другої світової війни Інституту історії України НАН України під керівництвом О. Лисенка [161; 177; 202; 218; 265; 286; 293; 301; 303].

На цей час припадає поява окремих студій з історії партизанського руху в західних областях [195; 209; 282; 350; 353; 360; 368], однак серед таких немає робіт з історії партизанщини на теренах Волині та Полісся. Щодо останнього регіону, то вивчення радянського партизанського та підпільного руху представлено публікаціями, які мають фрагментарний характер [178; 179; 182; 183; 215; 243; 244; 274; 324]. Питання взаємозв'язків ОУН і УПА із радянською партизанкою, зокрема на Волині та Поліссі, розглянуто у роботах А. Кентія, І. Патриляка, І. Марчука й ін. [169; 221; 226; 242; 270; 271; 272; 283; 287; 311].

Над дослідженням такого складника історії Другої світової війни, як партизанська проблематика, працювали й учені діаспори, а саме В. Косик [246], П. Мірчук [277].

Розглянемо основні наукові праці, що стосуються партизанського та підпільного руху радянських та українських науковців. Внаслідок панування у радянському суспільстві комуністичної ідеології вектор трактування партизанського та підпільного руху відзначався спрямованістю на його героїзуванню та перебільшення кількості учасників. Крім того певному

науковому оцінюванню підлягали лише загальні проблеми партизанського руху на окупованих територіях, а регіональний аспект проблематики базувався, в основному, на мемуарній літературі, яка вирізнялася значною суб'єктивністю.

Згаданим питанням присвячено окремі підрозділи та томи у багатотомних виданнях із історії Великої вітчизняної війни, Другої світової війни, історії СРСР, УРСР, підрозділи у 2, 3 і 6 томах шеститомної «Історії Великої Вітчизняної війни» [379; 380; 381]. У вказаних виданнях радянський партизанський рух осмислено досить ґрунтовно, однак на досить високому рівні ідеологізації. М. Коваль характеризував 6-томну та 12-томну історії війни як такі, які було задумано ніби останнє слово історіографії, але які виявились дискредитованими відвертою та цинічною кон'юнктурщиною [235, с. 5].

Доробки такого зразка виходили друком і в УРСР [382; 383]. Ширший аналіз діяльності червоних партизанів на окупованих територіях знаходимо у трьохтомній праці українських науковців і колишніх партизанів «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.» [386]. Регіональний аспект діяльності радянського партизанського руху представлено у 18-у томі багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР», відведеному для Рівненщини [384]. Тут вміщено 49 нарисів про міста, районні центри та найзначніші населені пункти області, а також 299 довідок про центри сільських рад, тому історію радянського партизанського та підпільного руху розмежовано для кожного міста та району області.

Перша розвідка, що є аналізом радянського партизанського руху на Рівненщині, – це студія Л. Кизи «Народні месники. З історії партизанського руху на Рівненщині» [227]. Автор, колишній комісар Ровенського партизанського з'єднання №2, детально розглядає етапи партизанського руху в регіоні, звертає свою увагу на діяльність підпілля на території міста Рівного й інших населених пунктів. У книзі наявна значна кількість цифрових даних і посилань на архів Інституту історії партії. Однак автор майже не зупиняється на з'ясуванні причин провалу радянського партійного підпілля та партизанського руху наприкінці 1941 – на початку 1942 рр., перебільшує роль радянської партизанки та керівництва нею з боку комуністичної партії у період окупації Рівненщини. Утім,

робота, залишається одним із небагатьох досліджень про партизанський рух на Рівненщині, що претендує на певну науковість і системність викладу.

Іншою працею такого зразка є книга старшого наукового співробітника Рівненського обласного державного архіву Л. Степанова «До історії антифашистської боротьби на Рівненщині (1941–1944 рр.)» [309]. Це, по суті, перша спроба залучення документів обласного архіву для висвітлення історії підпілля на Рівненщині, а саме – простеження початкового періоду антинімецького руху в Рівному та регіоні, аналізу боротьби партизанських загонів із націоналістичними формуваннями. Однак розвідка грішить значною кількістю пропагандистських елементів, за допомогою яких автор намагається перебільшити масштаб діяльності радянської партизанки та підпілля, видаючи бажане за дійсне. Для прикладу, пишучи про провал однієї із радянських груп, яка мала провадити диверсійну діяльність на Рівненщині, автор зазначає: «Історія першого періоду антифашистського підпілля в Західній Україні була б ще яскравішою, коли б ця група розгорнула свою роботу» [309, с. 25].

Дослідженню ролі поляків у боротьбі радянських партизанів на території Західної України присвячено монографію І. Бречака «Бойові побратими» [164], який використав архівні джерела та мемуари польських партизан, одним із перших схарактеризував польський фактор у радянському партизанському русі.

Специфіка діяльності основних рейдових з'єднань була предметом наукового зацікавлення М. Старожилова. Його монографія «Партизанські з'єднання України в Великій Вітчизняній війні» [308] містить комплексний аналіз діяльності найбільших рейдових з'єднань, зокрема осмислення масово-політичної роботи серед населення, систематизацію методів партизанської пропаганди й агітації, представлення цифрових даних щодо кількості партизанів і підпільників на всій території України.

Участь комуністичної партії в організації підпілля розглянуто у колективній праці Д. Григоровича, П. Денисенка, В. Нем'ятого [193]. Автори розкрили функціонування комуністичного підпілля в основних його формах – політичній, економічній, збройній, простежили виникнення та діяльність підпільних обкомів УРСР у 1941–1943 рр., з'ясували роль пропаганди комуністичного підпілля серед

населення. У роботі значно завищено дані про кількісний склад радянського підпілля та результати його діяльності: йдеться про 1600 підпільників на Рівненщині у середині 1943 р. [193, с. 73-74].

Значний фактичний матеріал подано у монографії П. Пономаренка «Всенародна боротьба в тилу німецько-фашистських загарбників 1941–1944» [294]. Автор, у період війни керівник ЦШПР – об’ємно описує історію створення керівних партизанських центрів, зокрема аналізує та класифікує диверсійну діяльність партизанів на комунікаціях противника. Утім П. Пономаренко оперує завищеними кількісними даними, а саме – доводить, що у 1941–1944 рр. у рядах радянських партизанів на окупованих територіях Української РСР боролася 501 тис. 750 осіб [294, с. 128].

Створення та функціонування УШПР комплексно схарактеризовано у книзі І. Кураса й А. Кентія «Штаб нескорених» [253]. Автори простежують роботу штабу на всіх етапах діяльності радянських партизанів, розкривають проблеми підготовки партизанських кадрів, надання медичної допомоги, забезпечення матеріально-технічними засобами та фінансування партизанського руху.

Прикметною є концептуальна еволюція дослідників радянського партизанського руху, наукова діяльність яких припала водночас на періоди радянський і української незалежності. Так, створення та діяльність радянських партизанських сил усебічно вивчав В. Клоков [228; 229; 230; 231]. У своїх працях радянського періоду вчений охоплював широке коло питань, щодо розвідувально-диверсійних особливостей боротьби партизанів, партійно-політичної роботи в загонах і з’єднаннях, діяльності підпільних організацій, а також історіографічні проблеми. У пізніших розвідках, написаних у перші роки незалежності України, автор зосередив свою увагу на стратегії та тактиці радянської партизанки [232].

У контексті окупаційної політики Німеччини вказану проблематику осмислено у наукових студіях М. Ковалю [233; 234; 236; 238]. Автор розглядав проблеми «східних робітників» і боротьби партизанів і підпільників із цим явищем, методи протидії примусовому вивезенню українського населення до Німеччини. Після здобуття Україною незалежності М. Коваль продовжив

розробляти проблеми партизансько-підпільного руху в загальноукраїнському масштабі. У тематичних публікаціях [237; 240] і монографії «Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах» [239] автор наголошує на доцільності використання нових підходів у дослідженні Другої світової війни, осмислює питання визначення етнічного складу радянських партизанів, які діяли в Україні, вагомості участі в їхніх лавах військовослужбовців, звертає увагу на обставини зародження партизанського руху, чітко окреслює послідовність його розгортання 1942 р.

Специфіка розгортання радянського партизанського руху в Україні та формування там партизанських країв і зон була предметом наукового зацікавлення В. Кучера. У численних публікаціях [254; 255; 257; 258; 260; 261; 262; 263] і двох монографіях «Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944)» [259] і «Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні» [256] схарактеризовано утворення партизанських зон і країв, зокрема на Правобережній Україні, доведено їхню роль у наступальних операціях радянських військ, розглянуто діяльність партизанських загонів у Житомирській, Рівненській, Волинській, Кам'янець-Подільській, Вінницькій, Кіровоградській областях. Підпільний рух науковець аналізує за трьома складниками: участь підпільних груп у бойовій і диверсійній роботі, допомога партизанам і радянським військам. В. Кучер констатує факти мародерства серед радянських партизанів, однак трактує останнє як «недотриманням правил заготівлі продовольства» [256, с. 165]. Часто дослідник вдається до перебільшень, переконуючи, що на Рівненщині від перших днів війни почали свою діяльність партизанські загони під командуванням М. Місюри, М. Корчева, Д. Попова й ін. [259, с. 21], попри те, що із радянських джерел – стенограм бесід з означеними партизанами – відомо, що підривну роботу останні започаткували навесні-восени 1942 р.

У роботах, написаних за часів незалежності України [264; 291], В. Кучер змінив акценти, стверджуючи, що партизанська боротьба в тилу німецьких окупантів знайшла відображення в численних наукових, художніх, публіцистичних працях радянської доби, однак усі їх або майже всі було

написано упереджено, багато складних питань опущено, загалом тему значною мірою загероїзовано [291, с. 371]. В. Кучер спростував розтиражовані в радянський час дані щодо кількості учасників партизанського руху: «Із праці в працю механічно переносилися «благополучні» і далекі від істини цифри про створення в ході війни 23 підпільних обкомів КП(б)У, 685 міськкомів і райкомів партії, 4316 підпільних організацій і груп. Особливо вигідно відрізняється цифра 26 тис. комуністів, залишених для роботи в підпіллі» [264, с. 146]. Зауважимо, що у своїй більш ранній монографії автор опирався саме на ці дані та писав про 40 тис. комуністів, залишених у тилу [259, с. 9].

Таким чином, погоджуючись із дослідниками партизанського руху в Україні, які після 1991 р. змінили вектор трактування цієї проблематики, констатуємо про зміну парадигми вивчення історії радянського підпілля та партизанського руху впродовж останніх двох десятиліть. Відкриття нових та якісне переосмислення старих архівних джерел дало можливість критично проаналізувати вузлові аспекти створення та функціонування радянського партизанського руху в період німецько-радянської війни. Утім, нові політичні умови призвели до зниження наукового інтересу до цього явища, студії історії радянського партизанського руху зазнали пасивізації, а регіональний аспект проблематики тривалий час залишався поза увагою українських істориків.

У незалежній Україні першим вагомим монографічним дослідженням, присвяченим радянським партизанам, стала книга А. Чайковського «Невідома війна» [321]. Автор на основі нових і відомих документів розглядає аспекти проблеми «малої війни». У слові до читача він наголошує: «Прагнулося дослідити й неупереджено висвітлити як загальновідомі, здавалося б, питання партизанського руху, що все ж виразніше бачиться з часової дистанції, та і ті, котрі вперто замовчувала упродовж років радянська історіографія» [321, с. 4]. В одній із своїх праць [320] історик проаналізував підготовку до партизанської боротьби у 20–30-х рр. ХХ ст. і зробив висновки про штучні причини знищення партизанських баз і спеціалістів напередодні німецько-радянської війни.

У книзі І. Біласа «Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз» [160] знаходимо цікаві дані

про діяльність радянських партизанів проти УПА. Автор вводить до наукового обігу багато нових документів, окремі з яких стосуються проблем вивчення партизанського руху в Україні.

«Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.)» [388] – це перше науково-довідкове видання, в якому на ґрунті архівних документів систематизовано й узагальнено інформацію про кожне партизанське з'єднання, яке входило до УШПР, представлено списки загонів і груп, що не належали до складу з'єднань чи функціонували при військових радах фронтів, їхню кількість і диверсійну активність на різних етапах діяльності.

Питанням взаємодії УПА та радянських партизанів, диверсійній і бойовій характеристиці партизанського руху, координації й особливостям структури партизанських загонів і з'єднань, вивченню побуту та дисципліни в радянських партизанських підрозділах присвячено студії істориків А. Кентія та В. Лозицького [222; 223; 224; 225; 267; 268]. Автори, на значному масиві документальних джерел розглянули основні етапи становлення та діяльності радянського партизанського та підпільного руху, а також висвітлили регіональний аспект проблеми. А. Кентій у своїх роботах про ОУН і УПА аналізує взаємозв'язок двох збройних структур [221; 226]. Схожі проблеми описує І. Патриляк у своїй монографії «Встань і борись! Слухай і вір... Українське націоналістичне підпілля та повстанський рух, 1939–1960 рр.» [287], а саме – наводить присутній фактичний і цифровий матеріал, щодо конфліктів ОУН і УПА із радянськими партизанами та Червоною армією.

Радянський партизанський рух у південній Україні та загальні питання вивчення цього явища – тематика наукових розвідок М. Слободянюка [300; 301; 302; 303; 364]. Прикметно, що автор звертає увагу на історіографічні та методологічні складники проблеми.

Зарубіжна історіографія проблеми радянського партизанського та підпільного руху в Україні представлена працями російських, польських, німецьких, британських, американських учених.

Сучасні російські дослідження радянського партизанського руху в Україні досить нечисленні. Окреслюють проблеми розгортання партизанського руху в Україні В. Боярський [162; 163], О. Попов [295; 361]. У своїх монографіях «Партизанська війна. Історія втрачених можливостей» [162] і «НКВС і партизанський рух» [295] вони звернули увагу на підготовчий процес створення партизанських баз і загонів. На основі архівних документів автори доводять, що знищення партизанських баз і шкіл у 1930-ті рр. було підготовлено та здійснено радянським тоталітарним режимом. Роботи інших російських істориків стосуються загальних питань радянського партизанського руху [201; 343; 355; 375; 385].

Провідним дослідником означеної проблеми є німецький історик російського походження О. Гогун, який на ґрунті великої кількості нововіднайдених документів із російських, німецьких, українських архівів переглянув історію радянського партизанського руху в Україні. У низці публікацій [185; 186; 187; 189; 190; 191; 296; 348] та монографії «Сталінські командос» [188] автор розкрив невідомі раніше сюжети діяльності партизанських загонів у тилу ворога, зокрема системно розглянув дисциплінарні, кадрові, ідеологічні проблеми у партизанському середовищі. О. Гогун обстоює думку про штучність радянського супротиву на окупаційній території, який, за його словами, був інспірований компартійним керівництвом і спецслужбами. У монографії подано широкий спектр документально підтверджених статистичних даних. У книзі йдеться також про функціонування партизанських загонів і з'єднань у різних регіонах України, що якісно вирізняє її серед праць, присвячених цій проблематиці.

Представники польської історіографії Г. Мотика [334], М. Ясяк [325], Б. Мусял [335] та ін. [284; 341] зосереджуються, здебільшого, на загальних проблемах вивчення радянського партизанського руху. Німецька історіографія проблеми репрезентована роботами Е. Міддельдорфа [273], Н. Мюллера [278] й ін. [214; 219; 312; 336; 337]. Ґрунтовніше розроблення «партизанської проблематики» належить американській [304; 330; 331; 332; 338; 339;],

британській [327; 333; 340] та голландській [158] історіографії – назвемо також праці Дж. Армстронга [155; 156; 326], Ч. Діксона [203], А. Далліна [328; 329].

Провідним американським дослідником радянського партизанського руху залишається Дж. Армстронг. У своїй роботі він визначив ефективність дій радянських нерегулярних збройних сил, розкрив різноманітні аспекти стратегії і тактики великих партизанських формувань, роздислокованих у Білорусії, Росії й Україні [155; 156].

У контексті інших проблем діяльність радянської партизанки висвітлив Т. Снайдер. Зокрема, у своїй монографії «Криваві землі: Європа між Гітлером та Сталіним» [304] автор схарактеризував єврейський фактор у радянському партизанському русі.

Варто виокремити радянську та російську науково-популярну літературу, яку не можна зарахувати ні до наукових праць, ні до мемуарів. В основному, це біографічні розвідки про відомих партизанів і розвідників [111; 112; 113; 119; 120; 124; 128].

Загалом історіографію радянського партизанського та підпільного руху на території України у період Другої світової війни започатковано впродовж перших повоєнних років, у ній відображено специфіку розвитку радянської, української та зарубіжної історичної науки, нею охоплено значний спектр дослідницьких сюжетів. Утім, у її царині лише фрагментарно представлено студії про аналізований рух на західноукраїнських землях і Рівненщині. Очевидно, що ця прогалина потребує заповнення, зважаючи на специфіку довоєнного, воєнного та повоєнного розвитку регіону.

1.2. Джерельна база дослідження

Підґрунтям вивчення проблематики радянського партизанського та підпільного руху слугували фонди українських державних і галузевих архівів, бібліотечні та музейні архівні колекції, зокрема Центрального державного архіву громадських об'єднань України, м. Київ (ЦДАГО України), Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

(ІА НБ України), Державного архіву Рівненської області, м. Рівне (Держархів Рівненської обл.), Державного архіву Служби безпеки України, м. Рівне (ДА СБ України), фонди Рівненського обласного краєзнавчого музею (РОКМ).

Значна частина архівних документів, у яких висвітлено діяльність радянських партизанів на території України, знаходиться в ЦДАГО України. Серед документів найбільшого фонду названого архіву – «Центральний комітет Комуністичної партії України» (фонд 1) – проаналізовано протоколи засідань нелегального ЦК КП(б)У (опис 19), звіт Ровенського підпільного обкому КП(б)У про проведену роботу на початку окупації, звіт місцевої партійної підпільної організації, оперативні плани УШПР щодо розвитку партизанського руху влітку та взимку 1942–1943 рр. (опис 22), опрацьовано стенограми доповідей працівників, які виконували завдання у партизанських загонах (опис 46) [1; 2; 3; 4; 5].

Із фонду 7 («Центральний комітет Ленінської комуністичної спілки молоді України») та фонду 57 («Колекція документів з історії Комуністичної партії України») використано звіти, інформації, довідки про діяльність Ровенського підпільного обкому ЛКСМУ та його участь у створенні партизанських з'єднань в області, віднайдено післявоєнне листування учасників партизанського руху з Інститутом марксизму-ленінізму при ЦК КПУ, яке містить відомості про комуністичні підпільні організації у м. Рівне, їхню кількість і дієвість [6; 7].

Діяльність УШПР – головного радянського органу з організації та керівництва партизанськими загонами та з'єднаннями – відображено у документах фонду 62. Найбільший інтерес викликають справи, у яких зібрано відомості про утворення партизанських загонів, їхню підтримку та координацію діяльності. Важливим складником фонду є партизанська звітність про агітаційно-диверсійну роботу в тилу; листування з УШПР керівників партизанських з'єднань, які стояли на обліку відомства; оперативні плани УШПР і відомості про їхнє виконання; окремі протоколи засідань ЦК КП(б)У, що стосувалися розгортання партизанського руху в республіці; доповідні записки та рапорти начальників відділів, співробітників УШПР, командирів і комісарів партизанських з'єднань і загонів; дані про діяльність трьох рівненських з'єднань,

їхні звіти, шифрограми, листування тощо (описи 1, 4, 8) [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25].

Вагомими в аспекті вивчення означеної у дисертації проблеми видаються документи фонду 68 («Ровенське партизанське з'єднання №2 «За Батьківщину» (командир І. Федоров) (1942–1944)), фонду 69 («Ровенське партизанське з'єднання №1 (командир В. Бегма) (1943–1944)), фонду 70 («Ровенський обласний штаб партизанського руху (начальник штабу В. Бегма) (1942–1944)) та фонду 85 («Ровенське партизанське з'єднання ім. М. Щорса (командир М. Таратута) (1942–1944)) ЦДАГО України, у яких відображено діяльність рівненських партизанських формувань від часу утворення до розформування. Цінними вважаємо документи щодо роботи РОШПР над створенням загонів і збільшенням їхньої диверсійної активності; накази РОШПР по з'єднаннях; підсумкові звіти підпільного обкому, РОШПР, з'єднань і загонів про виконану роботу; протоколи засідань Ровенського підпільного обкому КП(б)У, в яких знаходимо розлогу характеристику радянського партизанського руху на Рівненщині у 1942–1944 рр. [26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38].

Цінними у контексті підготовки дисертаційної роботи виявились документи фонду 166 («Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при Академії наук УРСР»). У ньому зібрано стенограми післявоєнних бесід із партизанами і підпільниками, які діяли на території Рівненщини. Ці своєрідні інтерв'ю дають змогу реконструювати низку деталей зародження радянського партизанського руху в регіоні та його подальший перебіг [39; 40; 41; 42].

Посутні для розкриття основних положень дисертації матеріали знаходяться у Держархіві Рівненської області. Особливо цінним потрібно визнати значний масив документів першого опису фонду П-01 («Ровенський підпільний обком КП(б)У. 1942–1990 рр.»). Фонд містить 195 справ, які відображають стан партизансько-підпільного руху на Рівненщині за весь час окупації. Частина з них стосується діяльності рівненських партизанських загонів і з'єднань, зокрема накази, довідки, радіограми, листування між загонами тощо [43; 44; 45; 46; 47; 48]. Низка архівних документів описує діяльність Ровенського підпільного обкому КП(б)У та його функцій як організатора партійно-політичної роботи в

загонах і з'єднаннях області [49; 50; 51; 52]. В окремих справах подано відомості про партизанські друковані органи, оригінали газет, журналів, листівок і відозв [53; 54; 55; 56; 57]. Також у фонді зберігають документи, які характеризують міські й обласні підпільні організації, зокрема процес визнання їх радянськими; післявоєнні стенограми бесід з підпільниками та свідками їхньої діяльності [58; 59; 60; 61; 62; 63; 64].

Опрацьовано та проаналізовано колекцію документів із фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею. Попри те, що багато справ мають несистематизований вигляд, більшість документів не пронумерована, це не впливає на їхню інформативність. Важливими для нашого дослідження вважаємо звіт Рівненської підпільної організації під керівництвом Т. Новака, який, на відміну від інших копій, є одним із найбільш повних документів про підпілля [65]. Варто підкреслити інформативність окремих матеріалів щодо функціонування підпільного обкому та його друкованих видань [66; 67]. Доповнюють картину партизанського руху на Рівненщині матеріали про діяльність першого в регіоні партизанського загону під керівництвом А. Бринського та партизанської бригади С. Каплуна – оригінали посвідчень, звітів, довідок та іншої партизанської документації [68; 69].

У ході підготовки дисертаційної роботи було опрацьовано судово-слідчі матеріали з фонду припинених справ (фонд П) ДА СБ України, м. Рівне, а саме – архівно-кримінальні справи щодо учасників радянського підпільно-партизанського руху, які згодом зазнали арешту органами НКВС та щодо яких провадили слідство [70; 71; 72; 73]. Інформативність цього джерельного комплексу полягає в тому, що означені документи містять факти, яких часто немає в документообігу нелегального ЦК КП(б)У, УШПР, Рівненського підпільного обкому КП(б)У, РОШПР.

Ознайомлення із матеріалами фонду 350 («Клоков Всеволод Іванович (25.06.1917 – 11.10.2004) – історик, член-кореспондент НАН України (1978)» Інституту архівознавства Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського дало змогу проаналізувати останні праці історика та колишнього партизана В. Клокова, в яких простежено, пов'язані із Рівненщиною [74; 75; 76].

Значну частину документів, на які спирається робота, вже опубліковано. Це, зокрема, низка нормативних актів, з допомогою яких керівництво ЦШПР і УШПР здійснювало контроль за діяльністю партизанських з'єднань і загонів та координацію їх зусиль; партизанські шифрограми та звітність, які містили розвідувальні дані, відомості щодо диверсійної активності партизанів, боротьби з українськими повстанцями, спостереження за економічним, політичним, соціальним станом окупованих територій; накази окупаційної влади щодо боротьби з партизанами, її звітна документація, що стосувалася підрахунку завданих партизанами збитків, оцінки їх наслідків тощо; інформаційні документи ОУН, в яких висвітлювалась боротьба повстанців з радянськими партизанами та вплив останніх на економічну і політичну ситуацію в регіоні.

Для документів, опублікованих в радянський період, характерне вибіркове подання джерел. Представлення в опублікованих довідках, звітах та інформаціях УШПР, РОШПР, Ровенського підпільного обкому КП(б)У, в основному, загальних питань німецько-радянської війни [83; 95]. Заслужують на увагу документальні збірники, які безпосередньо присвячені Рівненщині [86; 88]. Так, у збірнику документів «Ровенщина в роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. 1941-1945» [88] у звітах командування партизанських загонів Рівненської області розглянуто боротьбу населення регіону з окупантами. Наявні накази та протоколи засідань, звернень і доповідних записок Ровенського підпільного обкому КП(б)У, дали змогу досить виразно документально відстежити партизанський і підпільний рух. Наведено довідки РОШПР з цифровими даними щодо кількості партизанів і підпільників. Однак більша частина вибірки документів репрезентує «визначальну» роль партії у тогочасних суспільних процесах. Значний недолік збірника – це збереження документів у скороченому вигляді.

Аналіз збірників документів і матеріалів, укладених у радянський період, дає підстави зробити висновок, що їх здебільшого укладено з аналогічних за змістом документів, значна частина яких стосується партизанської боротьби, зокрема на Рівненщині, однак поданих вибірково та часто малоінформативних.

Джерела, опубліковані в незалежній Україні, представлені документами та матеріалами формувань і підрозділів ОУН і УПА, які, в основному, стосуються висвітлення проблем їх діяльності [79; 80; 81; 82]. Із низки праць варто виокремити 4-й том «Літопису УПА» [80], в якому вміщено документи радянського походження (доповідні записки, партизанські радіограми, спецповідомлення УШПР, політдонесення, довідки, звітні доповіді підпільних обкомів), щодо боротьби червоних партизанів із українськими повстанцями. У вказаних документальних збірках знаходяться упівські документи (накази, інструкції, розпорядження), які характеризують означене явище з боку іншої протидіючої сторони.

Окремі дані про діяльність радянських партизанів і підпільників, ініційовану ЦК КП(б)У та НКВС, наведено в опублікованих оперативних планах, наказах та вказівках УШПР, доповідних записках та повідомленнях партизанських структур, які вміщено до збірника «Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз» за редакцією І. Біласа [78].

Документальне відтворення широкого спектра проблем радянського партизанського руху, подано у збірнику документів, упорядкованому О. Гогуном і А. Кентієм, за назвою «Створювати нестерпні умови для ворога і всіх його посібників... Червоні партизани України, 1941-1944: маловивчені сторінки історії. Документи і матеріали» [96]. У роботі на основі документів із архівів України, Росії, Німеччини та Польщі відображено низку маловивчених сторінок радянського партизанського руху в період Другої світової війни. Радіограми та доповідні записки командирів партизанських з'єднань, фрагменти щоденників та листування партизанських командирів та керівників містять відомості про такі особливості партизанського руху, як приписки в оперативних звітах, мародерство, бандитизм, сексуальне насильство, пияцтво. Окремі дані стосуються внутрішніх конфліктів між партизанами та їхньої боротьби з ОУН і УПА впродовж 1943–1944 рр.

Специфіку участі поляків у радянському партизанському русі й інших процесах під час німецької окупації Волині розкрито в документах (донесеннях,

зверненнях, директивах, телеграмах), які увійшли до збірника «Поляки на Волині в роки Другої світової війни» (упорядник В. Сергійчук) [93]. В. Сергійчук також опублікував документи, щодо проблем у взаємозв'язках радянських партизанів і ОУН і УПА в збірнику «Радянські партизани проти ОУН–УПА» [92]. Окремі документи про діяльність радянських партизанів на території досліджуваного регіону, трапляються у збірнику документів указанного упорядника «Український здви́г: Волинь. 1939–1953» [94].

У другій книзі видання «Реабілітовані історією. Рівненська область» [87] уміщено стенограми засідань, інформації та постанови Ровенського обкому КП(б)У, що пов'язані із діяльністю партизанських з'єднань і загонів на Рівненщині впродовж 1942–1944 рр.

Окремі джерела опубліковані в Російській Федерації. Найбільш інформативна робота – це багатотомне видання «Російський архів» [89; 90; 91], в якому систематизовано листи, постанови, резолюції нелегального ЦК КП(б)У про діяльність партизанських загонів і з'єднань, у окремих із них висвітлено дотичні проблеми функціонування радянської партизанки. Вагомими є джерела про радянсько-польські відносини у сфері створення партизанських загонів і груп. Проблеми взаємозв'язків ОУН і УПА та червоних партизанів частково відображено у двотомному збірнику документів «Українські націоналістичні організації в роки Другої світової війни» [97]. Значну частину архівних джерел із цього видання вперше введено до наукового обігу, зокрема щодо епізодів співпраці радянських партизанів із українськими повстанцями.

Важливе місце у дослідженні радянського партизанського руху займають збірники документів, що вийшли друком у діаспорі. Велику кількість німецьких архівних матеріалів зібрано й упорядковано В. Косиком у виданні «Україна в Другій світовій війні у документах» [98; 99; 100]. У збірнику представлено німецькі архівні матеріали 1941–1945 рр., які відображають період окупації України. Спектр німецьких документів стосується боротьби окупаційної адміністрації із радянськими партизанськими загонами. Повідомлення німецької влади щодо ситуації в своєму тилу в окремих випадках дають змогу визначити кількість і місцезнаходження партизанів упродовж 1942–1944 рр.

У ході дослідження вдалося поспілкуватися із колишнім партизаном – керівником комсомольської підривної групи партизанського загону ім. Ф. Дзержинського Ровенського з'єднання №1 Андрієм Григоровичем Гречком [77] (Додаток А). Після звільнення Рівненщини він продовжив службу старшиною батареї 70-ї артилерійської дивізії Резерву головного командування. У післявоєнний період працював у Рокитнівському районі на комсомольській і партійній роботі. А. Гречко повідомив цінну інформацію про структуру свого загону та взаємостосунки у ньому; розкрив деталі партизанської операції зі штурму гарнізону м. Рокитне в грудні 1943 р., у якій брав безпосередню участь.

Реконструкція діяльності радянських партизанських загонів і партійного підпілля на Рівненщині, відтворення незнаних на сьогоднішній день сторінок біографій їх учасників стала можливою завдяки використанню джерел особистого походження (спогадів, епістолярію, щоденників).

Цінним документальним джерелом вважаємо щоденники командирів партизанських загонів і з'єднань, генералів С. Ковпака, С. Руднева, М. Наумова та ін. [85]. Останні дають змогу глибше оцінити стан і тактику бойових дій партизанських загонів, проливають світло на взаємозв'язки партизанів між собою й із місцевим населенням, мають посутні дані про командирські якості та моральне обличчя партизанських очільників.

Одним із найбільш масивних джерел історії радянського партизанського руху та підпілля є опублікована мемуарна література. За формою це переважно літературні записи спогадів партизанів, що здебільшого відображають особисту думку авторів, а тому мають суб'єктивний характер. Крім того, у післявоєнних мемуарах факти партизанської боротьби прикрашали, негативні моменти або взагалі не згадували, або ж зводили до мінімуму. Літературна обробка партизанських спогадів знижує перспективи їх повноцінного залучення в якості першоджерела. Однак вони залишаються важливим джерелом інформації, особливо у разі зіставлення їх з іншими документами, продуктованими різними сторонами конфлікту. Варто розмежовувати мемуарні праці за місцем їх створення на 5 підгруп (радянські, українські, російські, діаспорні, зарубіжні).

Найбільш потужний пласт партизанських спогадів сформовано у радянський час. До них належать мемуари відомих командирів партизанських з'єднань і загонів [106; 108; 125; 131; 132; 138; 152], керівництва УШПР і РОШПР [102; 110; 144] та всіх, хто так чи так був причетний до партизансько-підпільного руху [121; 137]. Безпосередньо Рівненщини стосується значна частина спогадів про діяльність радянських партизанів [103; 104; 105; 122; 123; 126; 127; 129; 130; 151; 153] і комуністичного підпілля [101; 114; 115; 133; 134; 135; 143; 145; 146; 147; 148; 149].

Доцільно стисло схарактеризувати окремі мемуарні джерела, які вирізняються вищою інформативністю. А. Бринський у своїй книзі «По ту сторону фронту» [106] описує важливі деталі його появи на території Рівненщини та початок тут партизанської діяльності. Функціонування УШПР і партизанських загонів і з'єднань це сюжетна лінія мемуарів Т. Строкача «Наш позивний – свобода» [144]. У книзі охоплено період партизанської війни на Україні від червня 1941 р. до кінця осені 1943 р. М. Корчев у спогадах «Битва у лісах» [126] осмислює початковий період своєї партизанської діяльності на Рівненщині, згадує створення партизанського загону силами місцевих жителів. У книзі спогадів І. Федорова «Партизанські версти» [151] йдеться про бойовий шлях партизанського загону «За Батьківщину», який став ядром формування партизанських з'єднань на Рівненщині.

Діяльності підпілля у досліджуваному нами регіоні присвячено спогади М. Струтинського [145; 146; 147; 148; 149], Т. Новака [133; 134; 135], М. Гнидюка [114; 115]. Узагальнений розгляд останніх уможливило формування загальної картини розвитку комуністичного підпілля на Рівненщині, однак зіставлення з іншими джерелами дає підстави констатувати про голослівність або сфальшованість фактів поданих у цих книгах.

У період незалежності України мемуари про діяльність радянських партизанів на Рівненщині майже не з'являлись. Варто згадати хіба що опубліковані спогади А. Гречка «Парашутисти над Загальєм» та «Солдати народу» [116; 117].

Російська мемуарна література, про діяльність радянської партизанки представлена спогадами І. Старінова «Записки диверсанта» [142] та П. Судоплатова «Спецоперації. Луб'янка і Кремль 1930–1950 роки» [150]. У пострадянський період автори позбулися багатьох ідеологічних штампів і викладали відомості про події більш правдиво. Зокрема, І. Старінов детально описав радянські репресії щодо військового командування наприкінці 30-х рр.

Серед спогадів, із проблематики радянського партизанського руху, що вийшли друком у діаспорі, назвемо «Армію без держави» Т. Бульби-Боровця [107]. Автор розповів про протистояння «Поліської Січі» та радянських партизанів 1941 р. Варто відзначити праці, де радянський партизанський рух згадано в контексті німецької окупації та боротьби ОУН й УПА [136; 139; 140].

Польська мемуарна література репрезентована спогадами колишніх радянських партизанів – поляків за національністю. Це, зокрема, книга організатора одного з перших партизанських загонів на Рівненщині Ю. Собесяка [141]. Цінним вважаємо збірник спогадів поляків – учасників радянського партизанського руху, серед яких – мемуари командира Ровенського з'єднання №3 Р. Сатановського [154].

У дисертації використано спогади Ернесто Че Гевари та Шарля де Голля [109; 118], які керували партизанським рухом у Франції та на Кубі. Зважаючи на спільні закономірності такого явища, як партизанська боротьба, ці спогади дали змогу провести порівняльний аналіз різних партизанських рухів і з'ясувати їхню природу.

Загалом, джерельна база дослідження є достатньо репрезентативною для ґрунтовного відтворення процесів започаткування та діяльності радянського партизанського та підпільного руху у межах Рівненщини як окремого регіону. Шляхом опрацювання та скрупульозного аналізу комплексу різноманітних за походженням і ступенем інформативності архівних матеріалів, опублікованих документів і спогадів, розповідей колишніх партизанів сформовано цілісну історичну картину діяльності партизанів і підпільників, структури партизанських загонів і з'єднань, схарактеризовано проблеми дисципліни у партизанському русі, організаційну побудову та методи бойової діяльності

партизанів. Завдяки пошуку, здійсненому на основі наявної джерельної бази, скореговано загальні дані про чисельність підпільників на території регіону, запропоновано новий алгоритм визначення непоправних втрат радянських партизанів і бійців УПА у взаємних конфліктах на Рівненщині.

Висновки до розділу 1

Отже, джерельну базу дослідження складають різні за видовою належністю та, відповідно, інформативним потенціалом джерела як партійно-державного походження, так і ті, які своїм походженням не були пов'язані з радянськими чинниками. Опрацювання матеріалів, збережених у ЦДАГО України, Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Держархіві Рівненської області, ГДА СБ України, м. Рівне й архіві Рівненського краєзнавчого музею, а також опублікованих документів, мемуарів колишніх партизанів і підпільників допомогло сформувати цілісну картину радянського партизанського руху на Рівненщині, його структурних особливостей, діяльності підпілля, процесу післявоєнних маніпуляцій стосовно розмаху партизанського та підпільного руху.

Залучені до дослідження джерела створили цілком достатню фактологічну основу для досягнення мети. Разом з тим, нові джерельні знахідки, вірогідно, дозволять повніше аргументувати висновки роботи.

Вивчені наукові публікації з означеної проблематики тематико-хронологічно можна розподілити за трьома групами: видання радянського періоду, сучасні вітчизняні дослідження, праці зарубіжних істориків (російські, польські, німецькі, американські, британські та видання представників української діаспори).

Радянська дослідницька спадщина, створена в чітко окреслених партійним апаратом ідеологічних рамках, охоплює загальні колективні роботи, окремі монографічні видання та статті, в яких розкрито функціонування радянських партизанських загонів і підпільних груп. Однак фахові студії партизанського руху впродовж періоду існування СРСР займали значно меншу нішу в

радянській історичній науці, ніж здобутки партизанської мемуаристики та публіцистики. Партизанська історіографія – це широкий спектр загальних досліджень партизанського і підпільного руху, а регіональні розвідки стосуються, в основному, південно-східної території УРСР.

З'ясовано, що наукові розвідки радянського періоду, у яких тією чи тією мірою потрактовано питання радянського підпільно-партизанського руху, відзначаються ідеологічно-партійною заангажованістю, упередженістю в оцінюванні, однобічністю та шаблонністю висвітлення подій. З огляду на представлення у згаданих роботах загальних тенденцій досліджуваного процесу залишаються нерозробленими його регіональні відмінності. Втім, варто визнати, що у вказаних працях введено до наукового обігу масив архівних документів, фактологічний матеріал, кількісні дані, які стали поштовхом для подальших наукових пошуків.

У розробках сучасних українських дослідників проблему радянського партизанського та підпільного руху розглянуто в ракурсі нових підходів: осмислено питання ефективності діяльності радянських партизанів і підпільників, уточнено кількість останніх, розкрито характер стосунків партизанів із місцевим населенням та іншими сторонами конфлікту. Однак предметом дослідження регіональної специфіки партизансько-підпільного руху залишається південно-східна Україна та Крим, що сприяє цілісності реконструкції у загальноукраїнських масштабах, проте без дослідження цих процесів у всіх без винятку регіонах недостатньо для формування сучасної концепції партизанського та підпільного руху в Україні.

Закордонна історіографія проблеми представлена доробками російських, польських, німецьких, американських, британських учених і науковців із української діаспори. У студіях російських пошуковців проблематику партизанського руху розглянуто, в основному, з огляду на роль органів НКВС в осмислюваних процесах. Залучення фактологічних і кількісних даних із російських архівів уможливило відтворення етапів розгортання довоєнної підготовки партизанських кадрів та їхню подальшу ліквідацію. Визначальним вектором у дослідженні вказаної проблематики німецькими вченими є

узагальнення діяльності радянських партизанських формувань проти німецьких військ на окупованій території.

В англomовній науковій літературі знаходимо окремі аспекти діяльності радянських партизанських загонів на окупованій території, серед яких – аналіз тактики та стратегії ведення партизанської війни. Дослідники з діаспори висвітлювали сюжети протистояння українських повстанців із радянськими партизанами та цікавилися загальними аспектами розвитку партизанського руху в Україні.

Проведений автором історіографічний аналіз дає підстави стверджувати, що, незважаючи на значний обсяг наукової продукції про функціонування підпільно-партизанського руху на території України, діяльність радянських партизанських загонів і підпільних організацій на Рівненщині як окремому регіоні не стала предметом спеціального наукового дослідження.

РОЗДІЛ 2

СПРОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ РАДЯНСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ НА РІВНЕНЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1941 – 1942 РР.)

2.1. Передумови та намагання організації радянських партизанських загонів (друга половина 1941 р. – початок 1942 р.)

Партизанський рух, як метод ведення війни, в СРСР започатковано ще на етапі становлення радянської держави, у період громадянської війни в Радянській Росії. 1921 р. М. Фрунзе, який на той час виконував обов'язки командувача збройними силами України та Криму, вперше висловив думку про потребу планомірних приготувань до партизанської війни: «Обов'язковою умовою плідності цієї ідеї «малої війни» є завчасне розроблення її плану та створення всіх даних, що забезпечують успіх її широкого розвитку. Тому одним із завдань нашого генерального штабу має стати розроблення ідеї «малої війни» [319].

Упродовж 1924–1934 рр. за рішенням військово-політичного керівництва СРСР було розгорнуто широкомасштабну роботу з підготовки до партизанської війни, що передбачала: створення ретельно законспірованої та добре підготовленої мережі диверсійних груп і диверсантів-одинаків; формування й усебічну підготовку мобільних партизанських загонів і груп, здатних діяти на незнайомій місцевості, зокрема за межами країни; перепідготовку командного складу, що мав досвід партизанської боротьби під час громадянської війни; підготовку кадрів у спеціальних партизанських школах; удосконалення наявних і створення нових технічних засобів боротьби, найбільш придатних для застосування у партизанських діях; матеріально-технічне забезпечення партизанських формувань (закладення таємних баз і складів) [295, с. 27].

На початку 1930-х рр. в Українському військовому окрузі для перекидання повітрям за межі СРСР, у тил ворога, було підготовлено більше 80 організаційних і диверсійних груп загальною чисельністю понад 600 осіб, що склалися, в основному, із досвідчених, добре підготовлених колишніх

радянських партизанів, а також емігрантів із Польщі та Румунії. На території цих країн, здебільшого у західних областях України та в Молдові, були обрано місця для десантування та людей, які могли надати допомогу десантникам [162, с. 59]. Аналогічна ситуація склалася також зі спеціальними підривними командами: до кінця 1929 р. в окрузі їх підготували більше ніж 60 загальною кількістю 1400 осіб [162, с. 53].

Так, тривала підготовка диверсантів до ведення партизанської війни не тільки на власній території, але й у близькому зарубіжжі СРСР. Про це писав і радянський диверсант-підривник І. Старінов: «Бази закладали і поза СРСР. Дуже важливим було те, що готували маневрені партизанські формування, що могли діяти і на своїй, так і на чужій території» [142].

Крім того, передбачуваним було облаштування баз і складів: загальна кількість закладених матеріальних засобів в Україні й у плавнях Бессарабії складала сотні тон. У деяких районах протягом 1930-1933 рр. заклали більше засобів, ніж там отримали партизани за весь час німецько-радянської війни. Це стосується передусім районів Олевська, Славути, Овруча, Коростеня [295, с. 36]. І. Старінов згадує: «В Західній Україні і Молдавії створювали приховані партизанські бази з великими запасами мінно-підривних засобів». Також організовували десятки складів із мінно-вибуховими засобами; заготовили 1640 готових зарядів і десятки тисяч запальних трубок, які можна було використати буквально миттєво [142]. Наприклад, для шести партизанських загонів (близько 3 тис. осіб) у схронах на території Білорусії було заховано 50 тис. гвинтівок, велику кількість патронів, гранат, вибухових засобів [320, с. 199].

Однак упродовж 1937–1938 рр. через зміну радянської воєнної доктрини, яка унеможлиблювала ведення війни на власній території, потреба в партизанській війні у тилу противника втрачала актуальність. Ще одна причина згорання навчання партизанській справі – це кадрові чистки та пошук внутрішнього ворога в СРСР. Велика кількість підготовлених диверсантів і підпільників викликали найбільшу підозру. Про це у своїх спогадах зазначає І. Старінов: «Ще гірше справа йшла з підготовкою партизанської війни на

випадок ворожого нападу. Більшість підготовлених нами партизан, особливо партизанів-диверсантів, – зникли. Їх було репресовано 1937. Ніхто розробленням спеціальної диверсійної техніки не займався. І питання про створення такої техніки не стояло» [142].

Якщо врахувати, що територія Рівненської області ввійшла до складу СРСР 1939 р., то вже після ліквідації всіх осередків навчання веденню партизанської війни тут ще гостріше, ніж у всій УРСР, постала відчутною нестача професійних кадрів, які могли частково вижити після чисток 1937–1938 рр. Водночас за майже 2 роки панування радянської влади в області нове керівництво не встигло створити відповідну агентуру та налагодити масштабну підготовчу акцію до ведення партизанської війни.

Про антипартизанські настрої напередодні війни згадує майбутній керівник УШПР Т. Строкач: «Якби хто заікнувся ще 20 червня 1941 р. про можливість підпільної боротьби наших людей в Україні, Білорусії, під Смоленськом, у Литві в разі нападу фашистських військ, то такого зарахували б у панікери. Наш народ був не підготовлений морально до можливих поразок на фронті, до можливої тяжкої війни, до можливої нелегкої, яка вимагає спеціального навчання, підпільної підривної роботи в тилу ворога» [144, с. 152].

Після початку німецько-радянської війни та стрімкого просування окупаційних військ на схід СРСР територія Рівненської області опинилась у тилу противника всього через декілька тижнів. Зважаючи на те, що північна частина Рівненщини мала лісистий ландшафт, придатний для ведення партизанської та підпільної боротьби, формування партизанського руху було необхідним стратегічним кроком із боку радянської влади. Після декількох років суцільної «зачистки» ресурсів, людей і стратегії ведення «малої війни» радянське керівництво розпочало її відродження вже в перші дні німецького нападу.

29 червня 1941 р. у Директиві РНК СРСР і ЦК ВКП(б) партійним і радянським організаціям прифронтових областей ішлося про активізацію партизанського руху на захоплених територіях СРСР, зокрема про створення у зайнятих ворогом районах партизанських загонів і диверсійних груп для боротьби із частинами ворожої армії, для розпалювання партизанської війни

скрізь і всюди, для руйнування мостів, доріг, псування телефонного та телеграфного зв'язку, підпалу складів і т.д. Відтак, проголошено вимогою забезпечення у захоплених районах нестерпних умов для ворога та всіх його посібників, переслідування та знищення їх на кожному кроці, зривання всіх їхніх заходів. Для керівництва цією діяльністю завчасно, під відповідальність перших секретарів обкомів і райкомів партії, було наказано організувати із найкращих людей надійні підпільні осередки та явочні квартири в кожному місті, районному центрі, робітничому селищі, на залізничних станціях, у радгоспах і колгоспах [91, с. 17–18].

Ширше окреслювала стратегію партизанської боротьби постанова ЦК ВКП(б) від 18 липня 1941 р. «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ». Основні вимоги ЦК полягали в організації підпільних комуністичних формувань. У районах, ще не окупованих, керівники партійних організацій повинні були організувати підпільні осередки. До завдань останніх належало створення нестерпних умов для німецьких інтервентів, дезорганізація зв'язку, транспорту та військових частин, зрив будь-яких заходів, знищення загарбників і їхніх посібників, усіляка допомога заснуванню кінних і піших партизанських загонів, диверсійних і винищувальних груп, розгорнення мережі більшовицьких підпільних організацій на захопленій території для керівництва діями проти фашистських окупантів [88, с. 35].

Відповідно до вищевикладеного ЦК ВКП(б) вимагав від ЦК національних компартій, обкомів і райкомів у захоплених і тих, які знаходилися під загрозою захоплення ворогом, областях і районах проведення низки заходів, як-от:

1) організувати підпільні комуністичні осередки та керівництво партизанським рухом і диверсійною боротьбою у районах, захоплених ворогом;

2) для забезпечення широкого розвитку партизанського руху в тилу противника партійні організації повинні негайно організувати бойові дружини та диверсійні групи зі складу учасників громадянської війни й із тих, хто вже виявив себе у винищувальних батальйонах, у загонах народного ополчення, а також із працівників НКВС, НКДБ та інших;

3) забезпечити партизанські загони зброєю, боєприпасами, грошима та цінностями, для чого їх завчасно має бути в надійних місцях закопано та заховано [88, с. 35–36].

Така швидка реакція радянської влади на наявну ситуацію все ж не дала на першому етапі реальних результатів. Основні причини крились у неорганізованості регіональних партійних осередків, відсутності досвіду організації підпільної боротьби та ведення пропаганди серед населення. Також проблема полягала у несформованості матеріально-технічної бази для партизанського руху на окупованих територіях.

Однак навіть наявність відповідних технічних умов для ведення партизанської боротьби не була гарантією успіху, тим більше на території Західної України, де радянська влада викликала тотальну недовіру місцевого населення. Також справедливо зауважити, що з проблемою необлаштованості матеріально-технічних баз стикалися не тільки радянські партизани. У своїх спогадах керівник патріотичного руху «Вільна Франція» Шарль де Голль згадував: «Звичайно, 1940 р. деякі командири ховали зброю. Але майже всі таємні склади було виявлено ворогом або видано йому самим Віші, тому партизани мали у своєму розпорядженні невелику кількість французької зброї» [118, с. 295].

Колишній заступник начальника Українського штабу партизанського руху полковник І. Старінов стверджував про те, що у перший рік війни на окуповану територію України було перекинуто близько 3500 партизанських загонів і диверсійних груп. На червень 1942 р. УШПР знав про наявність тільки 22-х діючих загонів [240, с. 32].

6 березня 1942 р. нарком внутрішніх справ УРСР В. Сергієнко направив секретареві ЦК КП(б)У Д. Коротченку доповідну записку, в якій зазначав, що із серпня 1941 р. до 1 березня 1942 р. НКВС УРСР сформував 1874 партизанські загони чисельністю 29307 осіб і заслав у тил ворога 776 агентів-одинаків і зв'язкових із партизанськими загонами, тобто всього понад 30 тис. осіб [96, с. 11]. Між тим, у доповідній записці НКВС СРСР від 1 травня 1942 р. повідомляли, що в Україні діє 37 партизанських загонів, у яких перебуває 1918 людей. Тобто

«некомплект» склав як мінімум 28 тис. осіб, або 93% від загальної чисельності залишених у тилу німецьких військ або засланих туди НКВС УРСР і КП(б)У в перші десять місяців війни [96, с. 11].

Що стосується Рівненщини, то ця статистика повністю підтверджує дані звіту оперативного відділу про роботу УШПР на день його створення (20 червня 1942 р.). У таблиці кількості партизанських загонів, сформованих на території України, і залишених в тилу ворога активістів Рівненської й інших західних областей немає [19, арк. 18].

У звіті Ровенського підпільного обкому КП(б)У [34] знаходимо дані про організацію партизанських загонів лише за березень 1942 р. Із урахуванням того, що звіт підпільного обкому складено у квітні 1944 р., а у вищенаведеному звіті УШПР не зафіксовано будь-яких партизанських загонів у Рівненській області станом на червень 1942 р., імовірно, що до середини 1942 р. радянського партизанського руху в регіоні не було. Групи військовополонених, про які згадано у звіті підпільного обкому, на момент створення УШПР не мали зв'язку із керівництвом. Перевірити їхню присутність і диверсійну діяльність у тилу ворога наприкінці 1941 – в середині 1942 рр. документально неможливо.

Про важкий стан розгортання партизанського руху на півночі УРСР відразу після окупації дає підстави стверджувати пояснювальна записка, складена учасниками одного з перших партизанських загонів – комісаром загону К. Принцевським та бійцем В. Паталаєм. Загін було перекинуто через фронт 5 серпня 1941 р. Його мета – організація диверсійної та розвідувальної роботи у північній частині Рівненщини. Місцем закріплення цього загону, чисельним складом 25 чоловік, мали стати Рокитнівський і Висоцький райони. У записці відразу зазначено про те, що загін із низки причин виконати поставлене завдання не зміг [46, арк. 18].

10–12 серпня 1941 р. загін досяг Рокитнівського району, організувавши напад на сільську міліцію с. Залужжя. В цьому ж районі виявив, що залізничну магістраль не відремонтовано, а тому вона не працює. Загін вирушив до Висоцького району, де зазнав жорстокого переслідування українськими націоналістами. Перший обстріл загону націоналістами відбувся 14–15 серпня

1941 р. Загін двічі опинявся в оточенні сил націоналістів, які чисельно переважали в 2–3 рази. Група дійшла до станції Біла Висоцького району. Залізнична магістраль Львів-Вільно не функціонувала. Далі загін рухатись не зміг унаслідок знесилення багатьох бійців через недоїдання та тривалі переходи [46, арк. 18–19].

Як бачимо, відразу після появи партизанського загону в означеній місцевості основною силою, яка протистояла партизанам, стали націоналістичні формування. Важливим фактором провалу диверсійної діяльності загону автори пояснювальної записки також називають абсолютне несприйняття радянських партизанів місцевими жителями: «Слід зазначити, що націоналісти настільки попрацювали серед населення, загостривши його проти партизанських загонів, що лише за наближення тих до села чи хутора населення бігло й одразу доповідало про це міліції, й у найкоротший час загін потрапляв під обстріл. [...] З огляду на це загін не зміг створити хоч якусь базу та був вимушений повернутись» [46, арк. 19].

Проблеми з лояльністю місцевого населення переслідували партизанів не тільки у Західній Україні. В окремих селах Житомирської та Полтавської областей радянська агентура зафіксувала факти ворожого ставлення до партизанів [222, с. 14]. Рівненський загін отримав ще одне завдання: налагодити зв'язки з іншими партизанськими загонами, які діяли в районах на схід від них. На зворотному шляху командування загону вирішило зв'язатись із якимось партизанським загonom і діяти більшими силами у порозумінні з людьми, які добре знають місцевість і населення, але, як констатовано у доповідній, «у Рівненській області, в якій ми перебували, не було встановлено існування якихось партизанських загонів» [46, арк. 19].

У Житомирській області загону все ж удалось зустрітись із місцевою групою партизанів, але під час планування операції проти націоналістичних формувань цю групу за нез'ясованих (і невказаних у доповідній записці) причин було розпущено. Не маючи засобів і можливості виконувати покладені на нього завдання, загін вирушив на схід із метою переходу лінію фронту.

Загін налагодив зв'язок із 1-им партизанським полком у складі 6-ти батальйонів на чолі з О. Чеховим, який мав наказ діяти в тилу німців на території Житомирської області [172, с. 45]. Проте через нестачу продовольства полк також почав готуватися до перетину лінії фронту. У Поліській області БРСР загін Принцевського-Паталая контактував із численними партизанськими групами, але «через відсутність диверсійних цілей загони об'єднуватись не стали» [46, арк. 20]. У Чернігівській області загін партизанських сил теж не виявив. Розділившись на дві групи, загін перейшов лінію фронту. [46, арк. 20].

Не зумів виконати поставлених завдань і перший партизанський полк. Збережено інформацію німецької сторони про знищення 1-го партизанського полку НКВС (усього в УРСР було сформовано 3 полки, всі розбиті чи розформовані влітку-восени 1941 р.). Спочатку партизанів було виявлено за допомогою військової розвідки. Після цього охоронні війська, а саме – частини 213 дивізії, почали систематично прочісувати ліси. Вже в ході прочісування дійшло до бойових зіткнень, під час яких захоплено полонених, котрі на допитах вказали дислокацію партизанів. Загалом удалося встановити місцезнаходження та здебільшого знищити 8 батальйонів, що, за твердженням О. Гогуна, належали до 1-го полку НКВС УРСР. Такі втрати унеможливили подальші дії цієї військової частини [188, с. 68–69].

Аналіз пояснювальної записки про діяльність групи Принцевського-Паталая дає нам змогу оцінити справжню ситуацію із формуванням і розгортанням радянського партизанського руху Рівненщини на початковому етапі німецько-радянської війни. Незважаючи на те, що німецьких військ у районі базування загону не було [46, арк. 19], спротив населення та великої кількості націоналістичних формувань не сприяли закріпленню радянської диверсійної групи в означеному районі.

Дані про відсутність німецьких військ у північній частині Рівненщини та Житомирщини підтверджує учасник протидіючої партизанам сторони – Тарас Бульба-Боровець: «Німецькі війська Поліської котловини зовсім не пробували здобувати, а її попросту обійшли. Одна група пішла по лінії Гродно-Мінськ-В'язьма-Москва, а друга – по лінії Люблін-Рівне-Житомир-Київ. Такий

стратегічний маневр німецького командування витворив досить цікаве становище: коли німецькі війська брали Смоленськ та Київ, у їх глибокому запллі, а саме, в трикутнику Пінськ-Мозир-Коростень, бродили розбиті частини советських дивізій, частини військ НКВД, міліції та всяких інших советських організацій, що з вибухом війни носили зброю. Ці бродячі частини були відрізані від свого командування та головних баз» [107, с. 79].

Причини провалу диверсійної групи Принцевського-Паталая та низки аналогічних формувань крилися не тільки у несприятливих умовах на окупованій території. Важливими причинами невдач новостворених партизанських загонів були й організаційні помилки. Заступник народного комісара внутрішніх справ СРСР В. Меркулов відзначав у директиві від 27 липня 1941 р., що формування організували поспіхом, буквально за декілька годин, із осіб, які один одного не знали, не вміли поводитися зі зброєю, особливо з гранатами та вибуховими речовинами: «Для загонів і груп не виділяли провідників із місцевих жителів, не видавали мап та компасів. [...] Загони та групи інструктували стисло в результаті чого вони не отримували достатньо чіткого уявлення про те, що і як вони повинні робити. [...] Питання одягу, харчування зовсім не продумували» [188, с. 74].

Складником провалу намагань радянського керівництва швидко сформувати дієвий партизанський рух варто визнати й те, що протягом першого року війни між партійними, армійськими структурами й органами держбезпеки тривала напружена міжвідомча боротьба за контроль над його керівництвом. У доповідній записці народного комісара внутрішніх справ УРСР В. Сергієнка від 6 березня 1942 р. підкреслено: «Від усіх указаних організацій є на лінії фронту велике скупчення різноманітних представників, які працюють урізнобіч і заважають один одному» [188, с. 76].

Складною залишалася ситуація з формуванням винищувальних батальйонів НКВС¹. Як видно із таблиці про хід формування винищувальних батальйонів в УРСР станом на червень 1941 р., заявлена кількість осіб у Рівненській області

---

¹ Воєнізовані формування під керівництвом офіцерів прикордонних і внутрішніх військ призначалися для боротьби із диверсійно-розвідувальними групами противника у прифронтовій смузі [162, с. 99].

сягала 6000, проте в наявності не було жодної людини [25, арк. 102]. У даних наркомату внутрішніх справ УРСР про кількісний склад винищувальних батальйонів в Україні станом на 18 липня 1941 р. Рівненщина не фігурувала взагалі [95, с. 83–84].

У доповідній записці командування I-го партизанського полку НКВС від 28 серпня 1941 р. на ім'я заступника наркома внутрішніх справ УРСР Т. Строкача йдеться про те, що діяльність партизанських підрозділів у тилу противника практично неможлива. Виникали значні труднощі не тільки з огляду на управління бойовими підрозділами, а давалося взнаки й незнання місцевості, неналагодження зв'язків із місцевим населенням. Траплялися також непоодинокі факти зрадництва окремих мешканців [388, с. 7].

У звіті 213-ї німецької дивізії охорони тилу описано специфіку діяльності радянських диверсійно-розвідувальних груп на Рівненщині: «8 липня 1941 р. у дивізію доповіли, що залізничний відрізок Ковель-Рівне... вночі було підірвано... У наступні дні ширилися повідомлення про появу парашутистів у районі Ковель-Любомль-Володимирець. Із деяких груп удалося взяти полонених. Це були винятково жителі цієї території, яких нещодавно російськими військами, частково за допомогою насильства та без належної підготовки, було послано на виконання завдань. Полонені стверджували, що після стрибка бажали тільки одного: чимшвидше опинитися у своїх рідних селах чи містах. Цим словам можна вірити, оскільки йдеться переважно про українців і ніяких подальших випадків диверсій спостережено не було» [188, с. 60-61].

Випадок зі В. Скоробагатьком, якого за розпорядженням ЦК КП(б)У 8–9 липня 1941 р. було скеровано в складі групи із трьох осіб до Волинської області для виконання спецзавдання, підтверджує німецьке зведення. Водночас він є прикладом того, що за несприятливих умов уповноважені виконувати підпільну роботу просто переходили на нелегальне становище та переховувалися, не виявляючи ніякої активності аж до кінця війни. У с. Поляни (Березнівський район Рівненської області) В. Скоробагатька було затримано поліцією, відправлено до комендатури, де посаджено під варту. Той назвався жителем Рожищ і відправлений туди в тюрму. Через три тижні його допитано

комендантом поліції та випущено з вимогою негайно виїхати з району. Однак нікуди не виїжджав, переховувався, працюючи у селян [5, арк. 61].

У липні 1941 р. для організації підпільних парторганізацій КП(б)У в західних областях України ЦК КП(б)У було підготовлено та перекинуто з Києва в складі партизанських загонів ряд комуністів. Списки комуністів, скерованих для роботи в західні області УРСР, зокрема й у м. Рівне, знаходились у секретаря ЦК М. Бурмистенка², про їхню долю нічого не відомо [46, арк. 41]. За даними Ровенського КП(б)У 1946 р., у область на початку війни для ведення підпільної роботи було направлено за одним списком 6 осіб, за іншим – 10 осіб [49, арк. 8, 11]. Згідно із сучасними російськими дослідженнями, на початку війни на Рівненщину для партизанської боротьби було спрямовано два партизанські загоны чисельністю 24 особи та на підпільну роботу – 38 осіб [375, с. 821].

Загалом упродовж липня-вересня 1941 р. у західні, враховуючи Чернівецьку, області за лінію фронту було перекинуто 37 партизанських загонів (понад 550 осіб) і 233 організатори підпілля [388, с. 8]. Однак жодних диверсійних операцій на початку війни цим загонам зреалізувати не вдалося. Групи, послані в тил, поверталися назад із значними втратами або ж обривали зв'язок, здебільшого назавжди. Інформацію про кількісний склад скерованих груп також було втрачено.

Реальних даних про діяльність партизанських загонів на Рівненщині в перші місяці війни знайти не вдалося. Аналогічна ситуація склалася також зі списками спрямованих у тил підпільників, окрім складених 1946 р. Спроби організації підпільних обкомів теж не виявились ефективними з причини швидкого захоплення німецькими військами Рівненської й інших західних областей, а також непрофесійності залишених на місцях чи перекинутих сюди кадрів.

У протоколі засідання нелегального ЦК КП(б)У від 24 листопада – 10 грудня 1942 р. знаходимо: «ЦК КП(б)У разом із секретарями обкомів західних областей України змушені були посилати для роботи у підпілля та партизанські загоны людей із Києва, із працівників західних областей. Людей посилали

---

² М. Бурмистенко загинув 20 вересня 1941 р. разом із командувачем Південно-Західним фронтом генерал-полковником М. Кирпоносом.

великими групами. До них входили керівні обласні та районні працівники. Таким чином, у кожную західну область було перекинуто 100–150 чоловік. Однак у той час такі перекидання себе не виправдали та позитивних результатів ми не мали» [1, арк. 26–27].

Цю інформацію підтверджує звіт РОШПР, у якому констатовано, що десантування радянських парашутистів-диверсантів, через наскрізну густу мережу поліцейських дільниць та озброєних лісників, не мало успіху. Комендант поліції та керівник ОУН у Володимирецькому районі А. Муха розстріляв 13 радянських парашутистів [50, арк. 11]. Тільки за два дні серпня 1941 р. на території Житомирської, Кам'янець-Подільської (Хмельницької), Рівненської та Тернопільської областей було виявлено від 120 до 150 десантників, із яких у ці ж два дні 50 взято у полон, а 17 убито. За даними НКВС, до 1 березня 1942 р. у радянський тил повернувся 31 загін загальною кількістю 1046 осіб [188, с. 68].

Під кінець 1941 р. відбулося зростання масштабів знищення радянської агентури та диверсантів. За даними таємної польової поліції при групі армій «Південь», тільки за жовтень-грудень 1941 р. було розстріляно 2388 осіб, кваліфікованих як «партизани», «диверсанти», «парашутисти» [222, с. 15]. Про великі втрати радянських диверсантів під час спроб десантування згадував генерал-полковник Л. Рендуліч: «[Радянське] командування, очевидно, не надавало особливого значення тому, що коли декілька сотень агентів скидали на парашутах над одним районом, то 90% із них гинули» [214, с. 148].

Нелегальний ЦК КП(б)У окреслив основні причини невдач організації підпілля у німецькому тилу: «Багато секретарів підпільних обкомів самовільно залишили області та вийшли в наш тил: Горбатенко – 3-й секретар Ровенського обкому (був залишений територіальним секретарем Полтавського обкому), Бурченко – 1-й секретар Оликського райкому (був залишений 1-м секретарем Волинського підпільного обкому). Всі вони пояснюють свій вихід із підпілля у наш тил провалом їхніх явочних квартир, непідготовленістю баз і низкою інших об'єктивних причин. Практика показує, що керівництво обкомами, райкомами сільських районів зберігається та провадить свою роботу тільки в умовах перебування його в партизанських загонах» [1, арк. 29-30].

Таким чином, організація підпільних обкомів і райкомів передбачала лише створення партизанських загонів. Але до весни 1942 р. жодної згадки у документах РОШПР та УШПР про наявність на Рівненщині хоч невеликої кількості боєздатних груп партизан, які б мали зв'язок із центром, немає [250, с. 44]. Підтвердженням останнього слугує повідомлення НКДБ СРСР про налагодження зв'язку із однією з підпільних організацій КП(б)У: «В липні 1941 р. з Києва справді було перекинуто в тил противника партизанський загін (командир Рюма, комісар Бабенко). Ровенський підпільний обком КП(б)У зв'язку із підпіллям не має» [46, арк. 41].

Пізніше керівник ЦШПР П. Пономаренко у доповіді Й. Сталіну (1943 р.) підсумував становище щодо провалу організації підпільних обкомів у другій половині 1941 р., указавши, що 1941 р. на території України було залишено в підпіллі 23 обкоми КП(б)У, 63 міськкоми та 564 райкоми КП(б)У, проте з більшістю підпільних організацій втрачено зв'язки [388, с. 265].

Згідно з довідкою оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У про чисельний склад комуністів, залишених для підпільної роботи й у партизанських загонах на тимчасово окупованій території УРСР від 1 жовтня 1942 р., на Рівненщині перебувало 150 осіб: на підпільній роботі – 30, у партизанських загонах – 120. Порівняно з іншими регіонами України наведена цифра є однією з найменших. Наприклад, на Житомирщині було залишено 1802 осіб, на Київщині – 4370, на Полтавщині – 3730 [95, с. 408].

Відповідно до інших радянських даних мережа підпільних партійних організацій на Рівненщині станом на 15 вересня 1942 р. складала 1 партійний міськком у складі 3 осіб і 5 первинних партійних організацій чисельністю 22 особи [308, с. 21]. У будь-якому разі, навіть із заявленою кількістю людей радянське керівництво зв'язку не мало. Припускаючи, що все ж невелика кількість підпільників діяла, активні заходи окупаційної влади щодо знищення партизанських загонів не дали змоги радянським активістам істотно вплинути на розгортання диверсійної й агітаційної роботи на Рівненщині.

Загальну картину розгрому партизанського руху описував у своєму звіті про діяльність партизанів в Україні начальник оперативного відділу УШПР

полковник В. Бондарєв: «Через ненааявність технічних засобів зв'язку із радянським тилом (зв'язок виконували пішими зв'язковими через лінію фронту), важкі кліматичні умови, вичерпання запасів боєприпасів і продовольства, недостатній досвід, а інколи й зневіру у своїх силах, частковий перехід нестійких елементів на бік ворога та зраду загонів, значна частина загонів (в 1941–1942 рр.) була розгромлена чи розпалась» [188, с. 71].

З огляду на вищевикладене постає очевидним, що, ситуація з формуванням і розгортанням радянського партизанського руху на початковому етапі війни була складною. Радянське керівництво не мало інформації про будь-які діючі партизанські групи на Рівненщині та Волині. Більшість груп планували тільки на папері або ж із ними втрачали зв'язок у разі перекидання їх у тил ворога.

Серед причин провалу організації партизанських загонів – нерозробленість чітких інструкцій для проведення диверсійних заходів і непродумана та неефективна технологія створення тактичних диверсійних груп, які здебільшого формували поспіхом і без належного екіпірування висаджували у тил ворога.

Політична ситуація також не сприяла закріпленню радянських диверсійних груп на території Рівненщини. Місцеве населення, в основному, вороже ставилось до представників радянської влади. Без підтримки жителів регіону партизанські загопи були відрізані від продовольчої бази.

1943 р. майбутній керівник РОШПР В. Бегма зазначав, що ніяку бойову та диверсійну операцію без місцевих людей, так званих провідників, які добре знають місцевість у районі операції, не проводили [256, с. 145]. А відтак залучення провідників – це важливий складник виконання диверсійного завдання за будь-яких умов.

Незважаючи на мінімальну присутність німецьких військ у північних районах Рівненщини та Житомирщини, диверсанти зустріли збройний супротив українських повстанців, які входили до складу «Поліської січі». Опіраючись на місцеве населення та добре орієнтуючись на місцевості, повстанці знищили значну кількість радянських груп, які знаходились у німецькому тилу. Це змусило вцілілі загопи повертатися на схід, за лінію фронту. Лише невелика частина змогла його перетнути та повернутись у власний тил.

2.2. Створення УШПР та проблеми активізації партизанського руху (весна – зима 1942 р.)

Після невдалого для СРСР початку війни та знищення протягом першого року німецько-радянського протистояння основної маси партизанських загонів і підпільних організацій радянське керівництво зреалізувало повторну спробу інспірувати партизанський рух у Західній Україні. Проте нові партизанські загони на Рівненщині сформувалися поза ініціативою радянського командування – здебільшого із місцевого населення (військовополонених і оточенців).

Зі звітів підпільного обкому КП(б)У відомо про організацію невеликих загонів на півночі області 1942 р.: «Починаючи від березня 1942 року військовополонені, які тікали з таборів, і люди зі східних областей, які проживали в селах, унаслідок зростаючих репресій починають йти у підпілля» [66, арк. 15]. Відтак, зрозуміло, що місцеве населення залишалося пасивним і надалі ігнорувало радянський партизанський рух або взагалі вороже ставилося до нього.

Виникнення партизанських груп припадає на березень 1942 р. у віддалених лісових місцевостях області. Наприклад, на Дольських хуторах Морочненського району склалася група із 8 чоловік під керівництвом Д. Попова, старшого сержанта Червоної армії. Група почала свою діяльність з агітації серед населення та вербування нових членів [66, арк. 17]. Уродженець м. Канськ Д. Попов мав досвід радянсько-фінської війни; будучи командиром гармати, потрапив у полон під час оборони Києва; переправлений на Рівненщину, наприкінці 1941 р. утік із полону. На Нобельських хуторах (Зарічненський район) зустрів військовополонених лейтенанта-танкіста О. Жамкова, молодшого політрука І. Суботіна, сержантів В. Васильєва, М. Анфьорова, В. Виноградова, М. Неделіна, А. Богданова, котрі вирішили об'єднатись [126, с. 80–82]. У звіті підпільного обкому їх схарактеризовано, як «озброєну групу» в складі від 2 до 10 осіб, основною діяльністю яких була агітація серед населення [66, арк. 15].

Зі збільшенням чисельності загін перейшов до терористичної діяльності – вбивства поліцаїв, старост, комендантів поліції й ін. Перша організована збройна

операція проти окупаційної влади, здійснена силами місцевих партизан, відбулася в березні 1942 р. Унаслідок нападу на лісову охорону «Локниця» було захоплено 17 гвинтівок, друкарську машинку й обмундирування лісників. У квітні 1942 р. силами 25 озброєних і 35 неозброєних членів вказаної групи розгромлено поліцейську дільницю у с. Невель Морочненського р-ну [50, арк. 14].

Із приходом весни 1942 р. і посиленням репресій окупаційної влади такі загони виникали все частіше. Варто простежити динаміку появи на Рівненщині перших партизанських груп, з'ясувати причини їхньої діяльності в цьому регіоні. На основі стенограми бесіди з М. Корчевим спробуємо визначити основні етапи діяльності його партизанської групи. На початку війни М. Корчев потрапив у оточення за Білостоком, на станції Соколка. Наприкінці серпня 1941 р. заарештований німцями, на початку вересня втік із-під арешту та пішов у підпілля. М. Корчев зазначав: «Організував підпільну організацію в районі Межериче за Бугом. У цьому районі були оточенці та полонені. Я з ними зговорився. Місяців п'ять проходила ця організація. В березні місяці організував озброєну групу і ми почали партизанити. В 1941 році ми пішли на схід з озброєною групою, в основному з полонених і оточенців. Коли форсували Буг, до нас примкнули ще товариші з оточенців. Озброювались ми, забираючи зброю, заховану населенням, деякі самі нам її віддавали, у деяких доводилось відбирати. В січні місяці в нашій групі було до 30 людей озброєних. Жили в лісах. Проїшли Волинську область і в червні місяці прибули в Рівненську. В Рівненській області у Морочненському районі діяла група Д. Попова в складі 35 людей. Місцевих партизан не було. Ми обидві групи об'єднали, стали укріпляти морально й озброювати. Дістали через зв'язкових гранати у Пінську. Потім почали діяти» [42, арк. 42–43]. Йшлося здебільшого про невеликі диверсії, а також засідки на поліцейських і представників місцевої окупаційної адміністрації.

Загалом об'єднана група Д. Попова та М. Корчева за період від квітня до вересня 1942 р. знищила дві поліцейські дільниці, завод із виробництва спирту, 1 паротяг на вузькоколії, спалила два мости та 6 німецьких фільварків. Використовуючи тактику засідок, група вбила 12 німців і 10 поліцейських. Окрім

того, надрукувала та поширила понад 500 екземплярів різних листівок [50, арк. 16–17].

Прикметно, що М. Корчев у своїй діяльності зустрічав багато військовополонених. Зважаючи на несприяття місцевого населення, військовополонені були тим «резервом», який міг унести у роздроблений і малочисленний партизанський рух значне пожвавлення. Їхня кількість залишалася високою й у наступні роки війни: так, згідно зі звітом Ровенського підпільного обкому партизанська група С. Санкова на початку травня 1943 р., повертаючись із операції, привела із собою 20 оточенців [50, арк. 52].

У жовтні 1941 р. у Райхскомісаріаті «Україна» працювало 10 таборів для солдатів (stalag) і один для офіцерів (oflags). У 10 таборах Райхскомісаріату на початок жовтня перебувало 445 тисяч полонених. На кінець місяця їхня кількість зменшилась на 125 тисяч (звільнені, втікачі, страчені); у листопаді – зменшилась від 320 до 243 тисяч; у грудні – до 175 696 осіб. Зниження кількості полонених відбулося із таких причин: 33713 померло, 791 звільнений за непрацездатністю, 4500 передано повітряним силам, 3100 втекло. У січні 1942 р. зареєстровано ще 1100 втікачів із таборів [246, с. 163–164].

Дані щодо звільнення великої кількості військовополонених підтверджено у нових дослідженнях цієї проблеми. Так, 270–319 тис. червоноармійців було відпущено німецькою адміністрацією з полону 1941 р. (українці чи ті, що вдавали із себе українців, становили 270095–277761 осіб), із них – 235466 осіб припадають на табори у зоні дії групи армій «Південь». Загальна кількість військовополонених також відрізняється – 3 млн. 900 тис. чол. [269, с. 158–159].

У м. Рівне знаходилося 3 табори військовополонених: у передмістях Грабник і Воля. Найбільший концтабір – у районі Кошари, на вул. Білій. Табори постійно поповнювали великими групами військовополонених, яких переводили сюди із тимчасових таборів Київщини, Холмщини, Полтавщини й інших місць [245]. Деякі втікачі знаходили легальну роботу або переховувались у місцевого населення, інші йшли до лісу, до місць із незначною концентрацією німецьких військ.

Проблему збільшення кількості втеч червоноармійців окупаційна адміністрація вважала вагомою. У повідомленні Рівненського гебіткомісара Беєра від 7 травня 1942 р. йшлося про покарання смертною карою тих, хто допомагав військовополоненим під час їхньої втечі [86, с. 86].

Саме групи військовополонених (утікачів або звільнених), яким допомагали місцеві жителі, лояльні до радянської влади, склали фундамент перших партизанських груп на Рівненщині та Західній Україні загалом.

Військовополонених згадує мінер-підричник загону ім. Ф. Дзержинського А. Гречко, який до вступу у партизанський загін на початку 1943 р. перебував удома, у с. Хочино Олевського р-ну: «Восени 1942 р. почався масово партизанський рух. А до того в наше село заходили незнайомі люди, просили поїсти та переночувати, все це були ті, які тікали з полону або шукали керівництво, щоб зорганізуватись. Можливо, десь були партизани і раніше кінця 1942 р., але в нас у селі не було» [77, арк. 9].

Більша ж частина військовополонених намагалася перетнути лінію фронту, тобто виконати основне завдання. Так, зі стенограми бесіди з командиром партизанського загону М. Місюрою, який створив свою групу у вересні 1942 р., дізнаємось: «В 1942 році, з самої весни, стали приходити полонені з-за Бугу та Польщі. Інколи приходило до 20–30 осіб, частіше озброєні, вони озброювались за Бугом. Але метою цих військовополонених не було примкнути до партизанського руху, їх мета була – перейти лінію фронту. На шляху, правда, вони розбивали сільські управи, заходили до селян, не дивилися, бідний селянин чи багатий, забирали, що можна і йшли далі. [...] Ці військовополонені, таким чином, тільки проходили до фронту, вони не ставили перед собою ніякої іншої мети і не мали авторитету серед населення. [...] Якщо на шляху військовополонених траплялася слабка ворожа сила, вони її знищували» [42, арк. 78]. Такі дії не сприяли підвищенню іміджу радянських партизанів у місцевого населення, яке й так вороже ставилося до комуністичного підпілля.

Про подібні факти поведінки військовополонених повідомляв після війни партійним історикам мінер І. Старінов: «Є випадки, коли партизани нападали на конвої та табори, проте багато військовополонених залишались у полоні, не

бажаючи йти до партизанів» [188, с. 88]. Основними причинами таких настроїв серед військовополонених було нерозуміння та несприйняття методів партизанської війни. Кожен полонений намагався якнайшвидше перетнути лінію фронту та повернутись до регулярних військових частин Червоної армії.

Підтвердження слів М. Корчева та М. Місюри про появу великої кількості осіб, які почали дестабілізувати північно-західні райони Волині та Полісся, знаходимо у німецьких документах: «Численні банди, які з'явилися, перейшли через р. Буг із Генерал-губернаторства. [...] До цих банд у останній час долучилися радянські парашутисти» [99, с. 214].

Із другої половини 1942 р. до створення перших партизанських і підпільних груп частково долучається місцеве населення. Так, організатором групи став згаданий мешканець с. Вичівки Висоцького (Зарічнрянського) району М. Місюра, до війни – дільничний інспектор міліції. Обставини формування ним партизанської групи він виклав так: «У Висоцькому районі з 9-го вересня 1942 року почали вбивати євреїв. [...] З кращих євреїв я організував загін (10 чол.). Командиром був я. Поступово до нас стали приєднуватись військовополонені» [42, арк. 78].

1942 р. утворено партизанський загін, очолив який житель Удрицька (Дубровицький район Рівненської області) поляк Ян Бужинський. У спогадах він писав: «У квітні 1942 р. я належав уже до антифашистської організації. Збирались ми у Кочинських лісах. Приходили туди люди з Жаденя, з Велюня, з Удрицька, із Білої над Горинню. Коли було нас близько 70 чоловік, ми вирішили обрати керівництво. Командиром обрали мене, заступником – Назара Восинського. У нас була одна гвинтівка, обріз, дві двостволки і 27 патронів» [243, с. 213–214].

У січні 1943 р. Я. Бужинський прийняв пропозицію Г. Лінькова влитися у його з'єднання, за що отримав додаткову зброю, вибухівку, радіостанцію. Новим командиром загону призначили С. Каплуна, через два тижні загін було об'єднано із загоном Сазонова, що діяв на межі Рівненщини та Житомирщини та реорганізовано у партизанську бригаду особливого призначення. Командиром бригади став С. Каплун, а його заступником – Я. Бужинський [93, с. 63].

Майбутній керівник польського з'єднання Р. Сатановський також розпочав свою підпільну та партизанську діяльність на Рівненщині 1942 р. Під час окупації він викладав у Висоцькій гімназії до її закриття німцями, служив санітаром у с. Лютинськ. На той час уже був одним із учасників польського підпілля, відомим під псевдонімом «Лікар». Восени 1942 р. у с. Озера, в якому Р. Сатановський працював у медпункті, з'явилася розвідка С. Ковпака, з якою він дістався у розташування головних сил ковпаківців у районі Букчі (Білоруське Полісся), де перебував до 17 січня 1943 р. [244, с. 45].

Ще одну партизанську групу сформував інший місцевий житель – директор Ковельської МТС Ю. Собесяк (група «Макса»), поляк за національністю. Згідно зі стенограмою бесіди 15 квітня 1942 р. він організував невелику підпільну групу: «9 березня 1942 року арештували і вивезли мене з Маневичів у Рівне на розстріл. По дорозі я втік в село Гулевичи (с. Гулівка Волинської області). [...] До 15 квітня 1942 року жив сам у лісі. 15 квітня 1942 р. знайшов групу 5 чоловік, таких як я, 3 поляки і 1 українець. Вони мене зробили командиром, і ми почали перші дії. Наша група стала більшою, і ми робили засідки на поліцаїв і на німців: обстрілювали їх на дорогах, і так діяли весь час 1942 року» [39, арк. 2–3]. Утім, без зв'язку з керівництвом і відповідного озброєння такі групи не могли істотно впливати на діяльність окупаційної влади на території Рівненщини.

Появу перших радянських партизанських груп помітили структури ОУН(б): зафіксували активізацію комуністичного партизанського руху та підпілля навесні 1942 р. У «Суспільно-політичному огляді життя на українських землях», складеному крайовим проводом ОУН на північно-західних землях, було зазначено: «З приходом весни комуністи скріпили свою діяльність... В терені діє комуністична сітка. Її творять з людей місцевих і військових... Тепер іде на Поліссі партизанка, головно в теренах Берестейщини, Дрогочинщини, Лунинеччини, Олевщини». За словами авторів огляду, партизани «нападають на німецькі автомашини та магазини», намагаються «входити до урядів, поліції і в цей спосіб діяти з середини» [221, с. 289-290].

Зважаючи на складну обстановку на фронтах після вдалої літньої наступальної кампанії Німеччини, чисельність партизанів на окупованій

території УРСР у середині 1942 р. була в 11 разів меншою, ніж в одній Орловській області РРФСР [188, с. 78], а діяльність, в основному, розгорталася у Сумській і Чернігівській областях. Західні області УРСР надалі залишалися поза орбітою впливів радянської влади.

Відтак для об'єднання керівництва партизанським рухом і подальшого розвитку збройної боротьби в тилу ворога Державний комітет оборони СРСР 30 травня 1942 р. ухвалив постанову про формування при ставці Верховного головнокомандування Центрального штабу партизанського руху (ЦШПР). Для безпосереднього керівництва партизанськими загонами й організації їхньої взаємодії із частинами Червоної армії при військових радах фронтів створювали Брянський, Західний, Калінінський, Ленінградський і Карело-Фінський фронтові штаби партизанського руху, а при Військовій раді південно-західного напрямку – Український штаб партизанського руху (УШПР). Штаби підпорядковувались ЦШПР, а в оперативному ракурсі – військовим радам відповідних фронтів і напрямків. При арміях функціонували оперативні групи фронтових штабів партизанського руху. На УШПР покладали переважно організацію та керівництво партизанськими загонами у найближчому оперативному тилу противника, який знаходився перед військами Південно-Західного та Південного фронтів [388, с. 36].

У середині червня 1942 р. НКО СРСР затвердив перші штати штабу в кількості 63 одиниці, серед яких – 14 вільнонайманого складу. Відповідно до них структура УШПР мала такий вигляд: командування; відділи – оперативний, інформаційно-розвідувальний, зв'язку, підготовки партизанських кадрів, матеріально-технічного забезпечення; а також відділення – фінансове, загальносекретне, шифрувальне; комендатуру. При штабі як самостійні структурні підрозділи працювали радіовузли та школа підготовки партизанських кадрів. Начальником УШПР було затверджено заступника наркома внутрішніх справ УРСР Т. Строкача, який мав значний досвід роботи з організації та керівництва партизанськими загонами [388, с. 36–37].

Після згорання програм підготовки партизанських кадрів у 1930-х рр. радянське керівництво розпочинає їхню реалізацію заново. 2 травня 1942 р. було

затверджено програму підготовки малих груп партизанських загонів. До основних завдань навчання належало: знищення засобів зв'язку, транспорту, підпали; знищення штабів і командних пунктів; знищення літаків, доріг, мостів, ешелонів; знищення живої сили ворога та дезорганізація ворожого тилу і підведення живої сили. Окремим пунктом запроваджували програму підготовки командирів, начштабів, помічників командирів із розвідки та підричників. Командири партизанських загонів повинні були вміти обирати головні об'єкти ворога, знищувати їх для паралізації ворожого тилу на тривалий час, таким чином створювати серйозні проблеми противнику, який діє на фронті [21, арк. 26].

Початок підготовки партизанських кадрів потребував швидкого формування структури, яка б керувала цим процесом у масштабах України. 20 червня 1942 р. наказом начальника УШПР було затверджено особовий склад штабу в кількості 21 особи [388, с. 37], тобто офіційно оформлено керівний орган партизанським рухом в УРСР, який координував діяльність наявних загонів і керував створенням нових.

Після утворення УШПР у руслі активного збирання інформації про функціонуючі загони на всій території України значну увагу приділяють західним регіонам УРСР як найбільш проблемним щодо розвитку партизанського руху. Згідно з інформацією УШПР на Рівненщині із січня 1942 р. діяв партизанський загін Дубенського та Млинівського районів, командир – Б. Філіпов. Причин припинення його діяльності не було встановлено. Відповідно до цих же даних у регіоні з березня 1942 р. діяв партизанський загін ім. Т. Шевченка, командир – Ф. Маслюк, комісар – В. Русак, який пізніше увійшов до Ровенського партизанського з'єднання №2 [388, с. 204–205]. Проте даних про роботу загону Маслюка-Русака до входження його у партизанське з'єднання знайти не вдалося.

Варто виокремити низку спроб УШПР улітку-восени 1942 р. активізувати партизанський рух на Рівненщині. В доповідних записках УШПР наведено списки партизанських груп, які готувалися до висадки в тил ворога в райони Правобережної України. Така висадка мала конкретну мету – дезорганізувати

глибокий тил противника. Другорядне завдання – організація партизанських загонів і насадження розвідувальної агентури.

Усього за 1942 р. тільки УШПР було перекинуто за лінію фронту 394 особи, з них у серпні – 50, у вересні – 23, у жовтні – 180, у листопаді – 27, у грудні – 12. Всі групи закидали як і бази вже діючих загонів, і в нові райони [89, с. 36]. Так, на Рівненщину 22 серпня 1942 р. повинна була відбутись висадка двох загонів (по 10 чоловік) – Рівненського та 2-го Рівненського (Корецький район висадки та базування). На жовтень 1942 р. у списку груп, які готувались до висадки, фігурувала група, яка мала базуватись у районі м. Сарни (Рівненська область), у кількості 11 осіб [16, арк. 67,70]. На жовтень-листопад 1942 р. готувалась висадка групи із місцем дислокації знову ж у районі м. Сарни, із приміткою «Семенчук» (імовірно керівник групи) [17, арк. 18]. За іншим планом висадки груп від 1 листопада 1942 р. на Рівненщину повинно бути направлено 3 групи [16, арк. 72].

Проте групи, які мали базуватись у регіоні, на 1 листопада 1942 р. так і залишилися запланованими. Документальних підтверджень щодо реального перебування на Рівненщині у вересні-жовтні 1942 р. партизанських груп, контрольованих УШПР, немає. У тому разі, якщо такі групи все ж висаджувались в означених районах, вони зникали безвісти.

Наприкінці листопада 1942 р. УШПР скерував у ЦШПР доповідну записку, де перерахував 7 диверсійних груп, які було закинуто у Південно-Західну Україну. Через весь документ проходить позначка «зв'язок не встановлено» [188, с. 85].

У вересні 1942 р. УШПР зробив перші висновки про діяльність груп і партизанських загонів в Україні та розробив оперативний план розвитку народного партизанського руху в республіці. Основні причини слабого розвитку партизанського руху в Україні, особливо в західній її частині, УШПР в оперативному плані окреслював так:

- 1) Слабкість керівництва партизанським рухом із боку партизанських організацій;

2) неналагодження стійкого зв'язку із багатьма партизанськими формуваннями;

3) ненааявність повних даних про стан партизанського руху на території західних і частини південних областей України;

4) недостатня розвинутість партизанського руху у великих містах;

5) слабкість політико-масової роботи, й усередині партизанських загонів, і серед населення;

6) слабкість агентурної й оперативно-тактичної розвідки;

7) невиявлення окремими партизанськими загонами активних бойових дій із ворогом;

8) утруднення оперативних перевезень і зв'язку із партизанськими загонами через відсутність літаків і планового забезпечення раціями й іншими засобами екіпірування партизанських загонів.

Керуючись наказом НКО СРСР від 5 вересня 1942 р. за №00189, УШПР для покращення зв'язку й управління партизанським рухом усю окуповану територію розбив на сектори. Рівненська, Волинська, Тернопільська, Станіславська, Чернівецька, Львівська та Дрогобицька області належали до 8 сектора [9, арк. 5–7].

Наказ Й. Сталіна від 5 вересня 1942 р. «Про завдання партизанського руху» чітко визначав подальшу стратегію його розвитку. Саме в цьому наказі радянське керівництво визнавало важливість партизанської боротьби у війні з Німеччиною: «Історія воєн учить тому, що перемоги над загарбниками часто досягають не тільки шляхом боротьби однієї регулярної армії, але одночасно і народного партизанського руху, що сприяв остаточному розгрому загарбників. [...] Партизани завдають серйозної шкоди живій силі, техніці та дезорганізують тил противника. Однак партизанський рух ще не розгорнувся повністю, ще не став справою всіх і кожного, [...] тоді як наявні всі умови для повсюдного швидкого розвитку всенародної партизанської боротьби із німецькими окупантами» [89, с. 292–293].

Незважаючи на розуміння вищого радянського керівництва й УШПР проблем партизанського руху в Західній Україні, складне становище з

активізацією радянського партизанського руху на Рівненщині залишалося незмінним.

Проблема формування та поповнення партизанських загонів відзначалася актуальністю на всій території окупованої УРСР. Хоча в наказі головнокомандувача констатовано про сприятливі умови для діяльності партизанів у тилу ворога, на тогочасній ситуації це не позначилося. З цього приводу партизанський командир М. Наумов говорив: «Бої в той час точилися під Сталінградом. В партизани ніхто не йшов... Коли в місяць прийде до загону одна людина з оточення – це вже добре. Тому доводилось застосовувати примусову мобілізацію в партизани, загрожувати розстрілом» [225, с. 119–120].

На зустрічі із партизанськими командирами у вересні 1942 р. Й. Сталін погодився з їхньою пропозицією про примусове залучення до партизанської боротьби військовозобов'язаних осіб на окупованій території. Так, він зауважив: «Усіх треба піднімати, хочуть чи не хочуть вони йти воювати. У крайньому разі розцінювати тих, хто не хоче воювати, як дезертирів» [224, с. 487].

У постанові ЦШПР «Міркування про активізацію бойової діяльності партизанських загонів в Україні та посилення зв'язку з ними» від 27 липня 1942 р. було визнано: «Якщо у Вінницькій, Житомирській, Київській, Одеській, Кіровоградській, Миколаївській, Запорізькій, Полтавській і Сталінській областях ідеться здебільшого про відновлення дій партизанських загонів, які знаходяться у підпіллі й із різних причин припинили свою діяльність, то для Рівненської, Волинської, Львівської, Станіславської, Тернопільської, Кам'янець-Подільської областей потрібне насадження бойових груп на чолі з організаторами» [8, арк. 36].

Підтвердженням цього також слугує доповідна записка «Про стан партизанського руху на Україні» за період із 1 жовтня 1942 р. до 1 квітня 1943 р. У ній зазначено, що станом на 1 жовтня 1942 р. партизанський рух було розгорнуто в Сумській, Чернігівській та частково Житомирській областях, із якими ЦК КП(б)У й УШПР мали постійний зв'язок. Окрім цього, на окупованій території УРСР було багато окремих загонів і груп, з якими УШПР зв'язку не мав [10, арк. 4–5].

Перший організований партизанський загін на території Рівненщини – це спецзагін «Переможці», сформований відповідно до програми створення партизанських загонів для боротьби в тилу ворога у складі Окремої мотострілецької бригади особливого призначення (ОМСБОП). На частини особливого призначення, організовані в липні 1941 р., покладали завдання налагодження партизанської війни в тилу противника. Кожну частину членували на бригади, а останні – на батальйони, загони та спецгрупи. Спецзагін «Переможці» було вишколено за спеціальною програмою НКВС для розгортання розвідувальної та диверсійної діяльності на окупованих територіях. Цей загін залишався єдиним боєздатним партизанським загonom на Рівненщині в середині 1942 р. На тлі невеликих партизанських груп, які знаходились у регіоні, спецзагін «Переможці» вирізнявся ще й тим, що мав підібраний склад, був повною мірою забезпечений зброєю й екіпіруванням і працював за конкретним планом – розвідувальна та терористична діяльність у глибокому тилу ворога.

Важливий аспект укомплектування спецзагону – це введення до його лав уродженців Рівненщини. Потрібних людей було знайдено в м. Пенза. Серед них М. Шевчук – член компартії Західної Білорусії – М. Приходько, М. Гнидюк, П. Голуб, О. Середенко – залізничники. У деяких на Рівненщині навіть були родичі [113, с. 145]. Зауважимо, що групи, котрі надсилали в Західну Україну в другій половині 1941 р., практично не мали у своєму складі місцевих жителів. Це, зазвичай, ставало однією із причин їхнього розгрому.

20 червня 1942 р. поблизу станції Товстий Ліс (Поліський район Київської області) висадили частину спецзагону НКВС «Переможці» на чолі з полковником Д. Медведєвим. 23 червня загін у складі 72 осіб почав перехід у сарненські ліси до Рівного. Вже у серпні 1942 р. група Д. Медведєва перебувала на Рівненщині, поблизу роз'їзду Будки-Сновидовичі. Через деякий час загін прийшов у сарненські ліси та отаборився неподалік великого села Рудня Боровська, за 120 км від Рівного. Загін був значно чисельнішим, аніж виступив зі станції Товстий Ліс [113, с. 152–155]. Кількісний склад загону поповнювали військовополонені, які втікали із Рівненського та Луцького таборів. За два роки

в загін влилися сотні бійців і командирів, які втекли з полону [128, с. 32]. Загін Д. Медведєва не мав розподілу на підзагони. Його склад утворювали різні спецвідділи, які в повному обсязі контролював командир [66, арк. 39].

6 вересня 1942 р. поблизу села Борове Рокитнівського району висадились група розвідників у складі 7 чоловік під керівництвом старшого лейтенанта Д. Уздьонова із завданням вести розвідку, організувати диверсії на залізниці. Впродовж 1943 р. групу поповнювали нові десантники. Група здійснювала диверсії в районі трикутника Рокитне-Олевськ-Шепетівка [116, с. 7; 8; 19; 53]. Висадки цих груп були ініційовані НКВС, а не УШПР, що слугує ще одним підтвердженням тези про непідконтрольність будь-яких партизанських груп на Рівненщині цьому відомству до листопада-грудня 1942 р.

Щодо формування партизанських загонів із місцевого населення, то єдиним доказом цього є згадка у звіті Рівненської підпільної організації Т. Новака про те, що ніби в липні 1942 р. його відділом було організовано та відправлено до лісу групу із 63 людей, озброєну 16 гвинтівками, 1 кулеметом, 2 автоматами, 6 гранатами, 14 пістолетами, на чолі із командиром «Степаном» (всі дані про нього втрачено). Пізніше скеровано ще 16 осіб на двох автомобілях фірми «Бендера». Гостра нестача зброї змусила керівництво підпільної організації дозволити групі влитися у партизанський загін Шитова, який мав озброєння та зв'язок із УШПР. Підтримувати зв'язок із загоном І. Шитова не вдалось через його віддаленість і маневреність [3, арк. 20].

Командир партизанського загону І. Шитов діяв під керівництвом О. Сабурова. У другій половині 1942 р. його групи проникали на територію Рівненщини, проте ніяких даних про поповнення у кількості 79 осіб із боку підпільної організації знайти не вдалося. За іншими даними, з'єднання І. Шитова тривалий час перебувало у віддалених районах Полісся. Так, керівник Подільського з'єднання ім. М. Михайлова А. Одуха у своєму звіті повідомляє: «Партизанське з'єднання Шитова дислокувалося в глухих Поліських лісах, воно називалося Кам'янець-Подільським, але в Кам'янець-Подільську область ніколи не рейдувало» [282, с. 17–18]. Вважаємо сумнівним той факт, що 79 осіб могли

безперешкодно дістатися до з'єднання І. Шитова у віддалену частину Рівненщини.

Керівники дислокованих на півночі Рівненщини партизанських груп Д. Попова, М. Корчева та М. Місюри також не згадують про значне поповнення своїх лав членами підпільної організації Т. Новака. Восени 1942 р. ці групи активізували свою діяльність, про що М. Корчев зазначив: «У вересні 1942 року ми пішли, форсували річку Прип'ять, форсували Стоход і пішли у Висоцький район Рівненської області. В цьому районі ми почали діяти. Ми зв'язались з Великою землею, зв'язались з Бринським (дядя Петя). [...] Бринський забрав мене з собою, запропонував разом працювати. Я погодився, відібрав кращих десять хлопців. Частина людей була передана «Баті». Попов отримав завдання діяти в Україні» [42, арк. 46].

Дані про діяльність таких партизанських груп підтверджено у німецьких документах. Так, із повідомлення поліції безпеки та СД про стан у окупованих областях СРСР від 20 серпня 1942 р. знаємо: «В зоні відповідальності «Рівне» виступають банди силою від 5 до 30 осіб, які влаштовують безчинства. [...] Після важкого зіткнення поблизу Ковеля банда Попова, в якій нараховано приблизно 200 осіб, розділилась та пішла – частково на північний-схід, у напрямку боліт. [...] Частина – 20 осіб разом із Поповим – пішла назад, у ліси, що північніше Копинки. Як повідомляють, в окрузі Любомля поряд із цією бандою Попова знаходяться ще більш дрібні банди» [96, с. 141–142].

Очевидно, що велика група, яка, згідно із німецькими зведеннями, вирушила на північний схід, була складником партизанського загону Д. Попова та передана Сазонову (з'єднання Г. Лінькова) для подальшої диверсійної діяльності у Пінських лісах. Д. Попов, за даними радянських і німецьких документів, залишився діяти на території Рівненщини та Волині. Таке ж завдання отримав М. Корчев: «Відправились ми разом з Бринським на Хотинські хутори. [...] Бринський каже: «Ти, Корчев, залишайся тут. Ми залишимо тобі п'ять людей, залишимо кулемет». Залишив він 5 людей, командиром був Седельніков, він за допомогою місцевих людей дуже скоро озброїв 25 чоловік в селі Удрицьк [Дубровицький район Рівненської області]. Загін став рости дуже швидко. [...].

Я пішов у Висоцький район, в село Сварицевичі, де діяв загін Місюри 9 чоловік, в основному євреї. Бринський запропонував Місюрі приєднатися» [42, арк. 47]. Слова М. Корчева підтверджує звіт РОШПР, в якому йдеться про те, що для організації нового загону А. Бринський залишив на Удрицьких хуторах партизанів А. Седельнікова, Латишева та 5 чоловіків із кулеметом із групи М. Корчева. До А. Седельнікова також приєдналася група Я. Божинського із 30 осіб. Цей загін згодом виріс у бригаду Каплуна в кількості 350 осіб і діяв у північно-східній частині Рівненщини [34, арк. 24].

Групи Корчева-Місюри зосередилися, в основному, на дрібних акціях проти окупаційної влади, про що можна робити висновок із німецьких документів. Зі зведення поліції безпеки та СД від 25 вересня 1942 р. дізнаємось: «В одній тільки зоні відповідальності «Рівне» протягом декількох днів підпалами було знищено понад 1 тис. центнерів зерна. Сільськогосподарські машини за допомогою видалення важливих деталей виведено з ладу. Постійно відбуваються напади на лісництва, українських бургомістрів, німецьких службовців поліції та Вермахту й інших представників німецьких установ. Банди тактично добре керовані. В разі централізованих заходів боротьби з бандами чи значного застосування поліцейських сил вони розділяються на малі [групи] для того, щоб унеможливити їхнє переслідування» [96, с. 84–85].

У жовтні 1942 р. ситуація стала ще більш складною. Тільки в одній Рівненській окрузі впродовж одного тижня поліція безпеки зареєструвала 120 випадків появи озброєних груп. 95 випадків – це напади на економії, населені пункти, двори, управління бургомістрів – підпали комор із хлібом, знищення худоби, яку не можна забрати із собою [96, с. 85–86]. Така активність невідомих груп у вересні-жовтні 1942 р. дає підстави вважати, що на території Рівненщини функціонувало щонайменше кілька їх десятків. Проте із тверджень перших організаторів партизанських загонів на Рівненщині – М. Місюри та М. Корчева – відомо про роботу декількох невеликих груп, які переважно займалися агітаційною діяльністю або взагалі не виявляли себе. У своїх спогадах М. Корчев згадує про таких партизанів: «Їх було шістнадцять. Зустрівшись у лісі, вони

організували невеличку групу. Що робили? Та поки що нічого. Намагались йти на схід – не вдалося: очікують моменту» [126, с. 66].

Тому була високою ймовірність того, що активні напади на окупаційну адміністрацію та місцеве населення вчиняли не тільки партизани, але й просто кримінальні групи, вмотивовані власним збагаченням. Північні регіони Рівненської області залишалися під мінімальним контролем німецької окупаційної влади, що уможливлювало безперешкодне грабування мирного населення.

Рішенням ЦК КП(б)У від 5 грудня 1942 року УШПР було запропоновано налагодити постійний зв'язок із усіма партизанськими формуваннями, передусім на території Сумської, Чернігівської, Житомирської, Київської, Вінницької, Рівненської, Харківської, Дніпропетровської, Кіровоградської та Львівської областей, забезпечивши своєчасне перекидання озброєння, боєприпасів, обмундирування, спорядження, медикаментів, продуктів харчування й ін. Серед вимог – створення обласних оперативних груп, чисельністю 3–5 осіб кожна. Для поширення партизанського руху в означених областях сформувати та вишколити 100 партизанських груп (загальна кількість – 1000 осіб), упровадити агентуру в різноманітні легальні організації.

На кінець 1942 р. у лісових районах Правобережжя та Західної України все ще не функціонувало великих партизанських загонів і з'єднань. У Ставці припускали, що Східну Україну незабаром буде зайнято Червоною армією і тому вирішили низку великих партизанських з'єднань передислокувати в Житомирську, Рівненську й інші області. С. Ковпак у свої мемуарах писав: «У Рівненській, Житомирській і Київській областях, куди ми прийшли навесні 1943 р., діяли переважно дрібні партизанські загоны та групи» [125, с. 189].

У вересні 1942 р. у Рафалівський район з партизанського загону Г. Лінькова («Баті») прибули дві групи – старшого лейтенанта Г. Картухіна та молодшого політрука Насекіна. Перед ними стояло завдання: провести глибоку розвідку та здійснити диверсії на залізничних ділянках Брест-Ковель, Ковель-Рівне, Ковель-Сарни, Рівне-Сарни, Лунінець-Пінськ-Брест [227, с. 63]. 28 листопада 1942 р. із загону «Баті» для організації та керівництва партизанськими диверсійними

загонами у північно-східну частину Рівненщини скерований А. Бринський³, який об'єднав і очолив, до прибуття полкового комісара В. Бегми, все керівництво партизанськими загонами та групами західноукраїнського Полісся, за винятком спецзагонів Д. Медведєва та М. Прокоп'юка, які діяли в районах Сарни, Рокитно, Клесів, Людвипіль, Костопіль, Деражне, Рівне, Дубно та проводили диверсії на залізній дорозі Ковель-Рівне [34, арк. 24].

У довідці про бойовий шлях загонів Г. Лінькова – А. Бринського, очевидно складеній А. Бринським, детально розкрито початок його партизанської діяльності на Рівненщині: «На початку листопада [1942 р.] «Батя» [Г. Ліньков] наказав мені передати «господарство» капітану Гончаруку, [...] а я повинен відправитися в Україну та очолити наші загонами – Сазонова, Насекіна і Г. Картухіна» [68, арк. 6]. Довідка А. Бринського написана не раніше 1954 р.: у ній є відсилання до його спогадів, перше видання яких вийшло друком саме тоді. Інформація А. Бринського загалом підтверджують звіти РОШПР. Так, у західній частині Висоцького району А. Бринський об'єднав групу «Сергія» (М. Корчева) з групою М. Місюри під керівництвом М. Корчева, створивши таким чином спецзагін із завданням діяти в районах Пінськ, Столін, Лунінець, Володимирець, Висоцьк, Морочне [34, с. 25]. А. Бринський ґрунтовно описує це об'єднання: «Побував в загоні Сазонова. [...] Тут зустрівся з Михайлом Корчевим, якого знав до війни, він приєднався до нас з 17-ма людьми. [...] Підпільники зв'язали мене з партизанським загонем Максима Місюри. Цей загін приєднався до нас. Для активізації його дій в загоні залишаю М. Корчева своїм уповноваженим і дванадцять досвідчених підричників. Перед Корчевим і Місюрою ставилося завдання розгорнути партизанський рух між річками Горинь-Стир» [68, арк. 7].

25 грудня 1942 р. у лісі поблизу села Озерці (Володимирецький район) було зібрано нараду командирів загонів і їхніх заступників. На нараді ухвалили – всі

---

³ На початку війни А. Бринський був комісаром 59-го розвідувального батальйону 2-ї Білоруської Червонопрапорної стрілецької дивізії ім. М. В. Фрунзе 1-го стрілецького корпусу 10-ї армії Західного фронту. Обороняв фортецю Осовець, на чолі зведеної дивізії прикривав відхід 6-го кавкорпусу, у складі групи генерала І. Болдіна брав участь у спробі відбити зайнятий німцями Мінськ. Потрапивши в оточення, із вісімнадцятьма бійцями почав застосування партизанських методів боротьби у Вітебській і Мінській областях. У жовтні приєднався до загону десантників з ГРУ ГШ ЧА на чолі із Г. Ліньковим [165].

загони Рівненської та Волинської областей об'єднати під єдиними керівництвом А. Бринського. Невеликі чисельно (від 50 до 150 осіб), рухливі загони було розбито на взводи та бойові групи підричників [106, с. 363]. База А. Бринського знаходилась у с. Озерці. Під його керівництвом опинилися групи С. Каплуна, М. Корчева, Г. Картухіна, Насекіна, «дяді Саші» (командир Аніщенко, за іншими даними капітан О. Первишко) [152, с. 587]), «Крюка» (Конищук), «Макса» (Ю. Собесяк), які займали територію північної Рівненщини.

Зі стенограми бесіди з командиром місцевої партизанської групи Ю. Собесяком: «Перший зв'язок був на початку листопада 1942 зі з'єднанням Баті. [...] Це перша група, з якою ми зустрілись в 1942 році. Полковник Бринський оформив мене офіційно командиром загону. [...] Чисельність загону у 1942 році – 50 осіб. [...] Поляків було 5, інші – українці і євреї» [39, арк. 3].

Згадані загони чинили диверсії на ворожих комунікаціях, проводили розвідку розташування гарнізонів і військових перевезень противника. Географія діяльності загонів А. Бринського охоплювала територію від Бреста до Рівного, від Володимира-Волинського до Пінська та Турова [68, арк. 7].

У розпорядженні А. Бринського знаходились рация для зв'язку зі з'єднанням С. Ковпака та комендантський взвод для охорони центральної бази, на яку прибували літаки з вантажами; центральна база також слугувала постійним місцем збору партизан. До складу загону входили підзагони: «дяді Саші», який перебував на центральній базі; підзагін під керівництвом Картушина; підзагін «Крюка» і підзагін «Макса». Підзагони діяли на відстані 2–3 кілометрів один від одного та постійно підтримували зв'язок. Кожен підзагін утворювали окремо дислоковані, іноді за 100 кілометрів, групи: як-от підзагін О. Первишка утворювали групи Василенка (під Ковелем), Яковлева (під Рокитним), Гудованого (під Рівним), Ведьжукова (під Рафалівкою) та Рибалка (під Пінськом). Та чи та група мала в лісі чи на хуторі свій табір, підтримувала зв'язок із населенням [66, арк. 45]. Склад групи не залишався постійним. Досить часто А. Бринський сам складав маршрутну групу з декількох підзагонів і груп.

Зовсім іншою структурою відзначалася бригада С. Каплуна. Його загони нараховували не більше 60 осіб та діяли вздовж усієї залізниці Лунінець-Сарни

та частково на ділянці Сарни-Олевськ, займаючись диверсіями та розвідкою. Основна база С. Каплуна розташовувалась під селом Почин Висоцького району.

Утім, навіть із приходом А. Бринського до підпорядкування більшості місцевих партизанських груп до кінця 1942 р. багато загонів діяли розрізнено. Так, наприклад, у районі с. Колки (Дубровицький район) функціонувала група Шишка, який відмовився приєднатися до А. Бринського та пішов на схід і з'єднався з О. Сабуровим [68, арк. 8].

У рейд на Правобережжя, названий Сталінським, було скеровано Сумське (С. Ковпак, 832 особи) й Об'єднане (О. Сабуров, 1408 осіб) партизанські з'єднання. Два з'єднання вийшли в рейд одночасно, 26 жовтня 1942 р., і прямували паралельно один одному. Командир одного із загонів з'єднання О. Сабурова, Л. Іванов, 2 листопада 1942 р. констатував у щоденнику: «Йдемо вільно по своїй землі, поліція в страсі біжить» [188, с. 90–91].

27 листопада 1942 р. партизанське з'єднання під керівництвом С. Ковпака розташувалося у поліських селах Глушкевичі, Милашевичі, Приболовичі (Лільчинський район БРСР, на кордоні з УРСР), поблизу залізниці Сарни-Коростень. Звідси групи підричників 30 листопада 1942 р. завдали удару по Сарненському залізничному вузлу. Було підірвано дев'ять великих залізничних мостів на ділянках Сарни-Лунінець, Сарни-Ковель, Сарни-Рівне, Сарни-Коростень, порушено рух на всіх дорогах, що перетиналися в Сарнах. Роботу Сарненського залізничного вузла було повністю паралізовано на півтора місяці. Операція отримала назву «Сарненський хрест» [125, с. 96].

У звіті РОШПР теж знаходимо інформацію про те, що в грудні 1942 р. окремі загони зі з'єднання С. Ковпака перебували на Рівненщині. Так, у селі Войткевичі (Рокитнівський район) один із партизанських загонів С. Ковпака (60 осіб) чинив опір есесівцям. Після 7-годинного бою, згідно з радянськими даними, було знищено близько 100 карателів, після чого, під тиском супротивника, партизани відступили [34, арк. 26]. У німецьких документах зміст звіту РОШПР відображено так: «Тими ж самими партизанами [ковпаківцями] в містечку Колки [Дубровицький район] були вбиті в своїх домівках 11 членів будівельної організації Тодт» [188, с. 93].

У грудневому повідомленні німецької поліції безпеки підтверджено зростання «незаконних формувань»: тільки в Рівненському і Житомирському округах упродовж 8 днів було зафіксовано майже 150 нападів для здобуття продовольства й обмундирування, а також учинення вибухів і залізничних катастроф [96, с. 93]. У донесенні начальника поліції безпеки та СД №33 від 11 грудня 1942 р. також ідеться про активізацію партизанських формувань: «На всій Північній Волині активність банд анітрохи не зменшується. Кожен день відбуваються напади на державні господарства, мерії, будинки лісників, а також вибухи на залізничних шляхах» [246, с. 595].

У цей час великі з'єднання почали активно контактувати з місцевими партизанськими групами. Так, наприклад, диверсійний загін Сазонова, який входив у білоруське з'єднання Г. Лінькова, виділив тол для групи Д. Попова та провів інструктаж із використання вибухівки [66, арк. 17].

Поява на території Рівненщини великих рейдових партизанських з'єднань і перелом у ході німецько-радянської війни значно інтенсифікували організацію радянської партизанки за рахунок місцевих сил. П. Вершигора, керівник першої української партизанської дивізії, у спогадах узагальнював роль рейдових з'єднань у формуванні партизанських загонів на Рівненщині: «Це був той самий, відкритий і завойований нами в грудні, спільно з Сабуровим, партизанський край. Ми перенесли його з Брянських лісів сюди, в район Лельчиць, Словечно, Сарни. Сотні загонів – українських, білоруських, польських – влаштувалися тут. Багато діяли самостійно, але більшість об'єдналася: одні – під командуванням Сабурова, так і залишилися тут з грудня; інші – під керівництвом Бегми і тих, які прилетіли на наш льодовий аеродром, Маликова, Грабчака-Буйного та інших» [108, с. 368].

Діяльність рейдових загонів пізніше оцінив М. Хрущов. У своєму виступі 3 квітня 1943 р. на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) із участю членів нелегального ЦК КП(б)У він зауважував, що проходження рейдових загонів територією України, зайнятою окупантами, показало силу та міць загонів і тим самим спричинило відчутну активізацію для боротьби населення окупованої території [376].

На посилення партизанського руху вказано також у німецьких документах: у квітні 1943 р. начальник поліції безпеки та СД в Україні доповідав у Берлін, що центром партизанської діяльності стали округи: Київський, північна частина Чернігівського, Житомирського та Рівненського. «Партизанський рух набув такої форми, – йшлося в донесенні, – що значна частина областей дедалі більше та більше підпадає під контроль і панування партизанів» [294, с. 121].

Простежити зростання активності радянської партизанки можна за документами ОУН. Провідник Столінської округи «Гало» Крук у звіті за листопад 1942 р. так описує діяльність радянських партизан на межі Рівненщини та Берестейщини: «Партизани вбивають голів управ, граблять населення. [...] Безталанні більшовики, як бувші «председателі», і «депутати», і інші совітські симпатика збираються потаємно на сходини і обговор[ю]ють свої справи. [...] Обговорюють дуже і дуже великі дурниці, так що і не варто описувати. Не мають на терені жодних зв'язків догори» [81, с. 226]. Але з огляду на грудневий звіт «Крука» ситуація стає дещо іншою: «В терені дуже діють партизани. Партизан в терені не є багато, а проявляють себе так, що ніби їх є повні ліса і цім нервують німців» [81, с. 228].

Важливий фактор зміни ставлення місцевого населення до партизанів – це активізація німецькою окупаційною владою кампанії щодо примусового вивезення населення на роботи до Німеччини. Із 1942 р. представники окупаційної влади під час вербування почали застосовувати методи примусу та насильства, і, як наслідок, масштаби вивезення до рейху населення Рівненщини сягнули апогею [197, с. 51].

Зростання репресій із боку окупаційної влади 1942 р. дало поштовх поповненню партизанських загонів людськими ресурсами за рахунок перебіжчиків. Так, наприкінці грудня 1942 р. на бік партизанів перейшли козаки: в селі Біла – 26, в Удрицьку – 31, на Колківському мосту – 4 [34, арк. 27]. Вони поповнили загін С. Каплуна, який заступив командиром А. Седельнікова, відізаного на північ у з'єднання Г. Лінькова.

Дослідник радянського партизанського руху В. Кучер, оцінюючи зміну настроїв місцевого населення, зазначив, що в той час вже не стояло питання про

поповнення особового складу. Партизанські лави добровільно бажали поповнити ті, хто раніше вагався або вичікував, у чий бік схиляться воєнні та політичні терези [291, с. 408].

Формуванню загальної картини розвитку радянського партизанського руху в другій половині 1942 р. на Поліссі сприяє доповідна записка польського антикомуністичного комітету: «Із весни 1942 р. з'явився на цій території новий сильний політичний діяч у вигляді банд або загонів партизанських. [...] Це відносно великі (до кількох сот осіб) загони, добре озброєні (автоматична зброя), утворені частково зі «східняків», частково із місцевої селянської молоді. Крутяться без планів територією, не роблячи, власне, нічого суттєвого у військовому значенні. Малочисленні диверсії на залізних дорогах, напади на маєтки, спалювання врожаю та дезорганізація лісової служби – це весь опис їхньої діяльності. До цивільного населення ставляться загалом добре, час від часу тільки грабують то одне, то інше. Знищують із засідок місцеву поліцію та керуючих маєтками. Проти німців інколи проводять якусь заплановану акцію. Значною мірою вони дезорганізували господарське життя, у селян викликають страх, а в певних групах – симпатію» [96, с. 95].

У процитованій довідці очевидно перебільшено кількість партизанів і якість їхнього озброєння. У звіті підпільного обкому КП(б)У йдеться про те, що на січень 1943 р. на території Рівненщини налічували до 650 партизанів, із яких 40% озброєних (в основному, мисливська зброя, обрізи, гранати) [34, арк. 28]. Автор доповідної записки, ймовірно, мав на увазі дві партизанські сили – це боєздатні групи рейдових з'єднань, добре озброєні, із чіткими диверсійними завданнями, та місцевих партизанів – нечисленних, погано озброєних і недисциплінованих.

Німецькі спецслужби також били на сполох. В одному з оглядів ситуації в РКУ, складеному наприкінці грудня 1942 р., було зазначено: «Північну Україну може бути визначено як таку, що знаходиться під небезпекою банд. Південну Україну може бути визначено як умиротворену. Приблизний кордон – шосе Рівне–Київ... Загострення становища через прихід нових боєздатних банд під військовим керівництвом, добре оснащених важкою зброєю, – із Білорусії, тилової зони групи армій «Центр» і Брянського лісу. Особливо завадило

вторгнення сильної бандитської групи «Ковпаків» у листопаді. Через слабкість сил тільки до кінця місяця стало можливим зупинити подальше просування цих сильних банд на південь і на лінії Словечне–Олевськ змусити їх до оборони» [188, с. 92].

Німецькій владі на певний час удалось досягнути тактичної переваги та витіснити більшість радянських партизанських загонів із території України. Так, за відомостями УШПР, стан партизанського руху в Україні на 1 січня 1943 р. характеризували за такими цифрами: діючих загонів – 60 із загальною кількістю 9199 осіб, із них витіснено супротивником із території України – 24 загони із загальною кількістю 5533 осіб. Таким чином, на той час в Україні майже не було великих та активних загонів, які мали зв'язок із центром [78, с. 357].

Проте порівняно із ситуацією із розгортанням партизанського руху 1941 р. друга половина 1942 р. – період значного зростання активності партизанських груп. Основну причину цього слід убачати в реакції радянського керівництва на становище у німецькому тилу – туди було спрямовано численні групи, сформовані на радянській стороні, та рейдові з'єднання. Хоча окупаційна влада робила все для того, аби взяти ситуацію під свій контроль, партизанські групи рейдових з'єднань проникали вглиб окупованої території, а відтак активізували місцеві осередки партизанського руху.

Дещо пізніше, у червні 1943 р., у листі до М. Хрущова керівник РОШПР В. Бегма описує джерела поповнення партизанських формувань А. Бринського, С. Каплуна та Д. Медведєва: «Із розвитком партизанського руху в Україні ці групи почали швидко обростати за рахунок місцевого населення, вихідців із оточення, осіб, які тікали з полону, і т.д. Таким чином, ці групи вирости у великі загони» [78, с. 365]. Це узагальнення В. Бегми повністю підтверджує висловлювання керівників перших партизанських груп на території Рівненщини М. Корчева та М. Місюри про велику частку військовополонених та оточенців у їхніх групах.

Варто розглянути ситуацію із дисципліною серед партизанів та їхнє ставлення до цивільних. Безконтрольність діяльності місцевих і рейдових партизанських груп, які часто знаходились далеко від свого штабу, призводила

до виникнення явищ безчинства стосовно мирного населення, мародерства та масових розстрілів. Зростання кількості партизанських загонів і груп зумовлює збільшення кількості грабежів мирного населення. В окремих ситуаціях причиною слугувала нестача продовольства й озброєння, в інших – банальна жага збагачення.

У довідці про бойовий шлях з'єднання Г. Лінькова – А. Бринського йдеться про поведінку місцевих партизанів: «У лісі недалеко від Сварицевичів [Дубровицький район] знаходилась «група женихів» під командуванням Курочкина. Довелось їх строго попередити про дотримання військової присяги. [А. Бринський] дав їм завдання [...] увійти у підпорядкування Михайла Корчева» [68, арк. 7].

У своїй книзі спогадів А. Бринський детальніше зупиняється на фактах порушення дисципліни місцевими партизанами. Так звана група «женихів» – це особи, які не дотримувались ніяких зобов'язань і жили у лісі тільки за рахунок місцевого населення. Однак справжнє обурення автора викликала інша група псевдопартизанів: «Ще менше панькались зі старим [священиком] інші любителі легкого життя під бирку партизанів – «зеленовці», справжні паразити та мародери» [106, с. 366]. Прикметно, що власне А. Бринського звинувачували у безчинствах проти мирного населення. За словами командування Чернігівсько-Волинського з'єднання, окремі командири «Петрівців», не кажучи вже про рядових партизанів, тероризували місцеве населення «повсюдними побиттям, убивствами та мародерством, які відбувалися, як правило, у формі бандитизму, грабунку. Після того, як ці відомості отримало його керівництво в ГРУ ГШ ЧА, А. Бринський почав виправдовуватися, але все ж визнав: «Викладені факти мали місце» [188, с. 399].

Попри те, що у звітах підпільного обкому описано відносно дружні стосунки партизанів із населенням північних районів області, все ж залишалися села та хутори, в яких підтримка радянських партизанів була мінімальною. Здебільшого саме там радянські партизани зреалізовували свої господарські операції, які зазвичай мало чим відрізнялися від звичайного мародерства. Основна частина безчинств радянських партизанів припадала саме на такі

«націоналістичні» села. Інші жителі страждали від груп мародерів, яких мало цікавили їхні політичні симпатії.

Незважаючи на внутрішні та зовнішні проблеми, організація радянських партизанських загонів 1942 р. значно поліпшилась. Радянське керівництво зрозуміло важливість розгортання партизанського руху у ворожому тилу, зокрема на території Рівненщини, де знаходився центр РКУ. Крім цього, у регіоні було розпочато створення перших місцевих партизанських загонів, ядро яких – військовополонені та жителі Східної України. Однак їм не вдалося розпочати в тилу ворога активну диверсійну роботу: через брак досвіду, озброєння та професійного керівництва такі загони займалися тільки локальною дезорганізацією ворожого тилу й агітацією серед населення. Лише поява організованих рейдових з'єднань восени 1942 р. забезпечила умови для початку диверсійної діяльності партизанських загонів на Рівненщині.

Висновки до розділу 2

Заснування потужних партизанських баз і центрів із підготовки спеціалістів диверсійної справи наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. обернулося майже повним їхнім знищенням наприкінці 1930-х рр. з огляду на зміну радянської військової доктрини. Від початку німецько-радянської війни територія Рівненщини швидко опинилася в зоні окупації. Диверсійні загони, які надсилали в тил ворога, стикалися із протидією націоналістичних формувань і місцевого населення.

Навесні 1942 р. у північних регіонах Рівненщини виникають перші партизанські групи – із немісцевих оточенців і військовополонених. Такі партизани, не маючи зв'язку та забезпечення із центру, уникали диверсій і збройних сутичок, проводячи, в кращому разі, агітацію серед населення, а інші просто чекали сприятливих умов. Від середини 1942 р. розпочався новий етап організації та діяльності партизанських сил у регіоні. Для координації збройного супротиву на окупованих територіях було сформовано ЦШПР і республіканський УШПР. Ці структури взяли на себе пошук діючих

партизанських загонів, керували створенням нових. Важливий крок на цьому шляху – десантування на територію Рівненщини у червні 1942 р. загону «Переможці» під командуванням Д. Медведєва й інших розвідувальних груп.

Стратегічним рішенням радянського керівництва була організація Сталінського рейду. Наприкінці 1942 р. на Правобережжі з'явилися рейдові з'єднання С. Ковпака й О. Сабурова, які мали значний досвід партизанської боротьби. Відсутнє поживлення у розгортання радянської партизанки на Рівненщині спричинив прихід наприкінці 1942 р. на територію Рівненщини з Білорусії з'єднання ГРУ ЧА під командуванням А. Бринського. Разом із рейдовими з'єднаннями з північних районів України, контрольованими УШПР, вони стали сприятливим фактором для підпорядкування та об'єднання розрізнених груп одному центрові партизанських сил. Великі партизанські сили ініціювали процес розгалуження партизанської мережі у північних районах Рівненщини. До радянських партизанів частково переходять працівники допоміжної поліції та місцевої окупаційної адміністрації. Активізацію диверсійної й агітаційної роботи радянських партизанів наприкінці 1942 р. також було спостережено німецькою окупаційною владою та націоналістичним запіллям. Початок докорінного перелому у війні й активність рейдових з'єднань утягують у партизанську боротьбу місцеве населення й усе чисельніші групи військовополонених, яким удалося звільнитися чи втекти із концтаборів та осісти на території регіону. Утім зростання партизанських формувань призводить до збільшення випадків безчинств проти цивільного населення, мародерства та протиправної діяльності. На початку 1943 р. ці проблеми постають актуальними для новоствореного РОШПР.

Загалом перший і значна частина другого років німецько-радянської війни відзначалися практично повною відсутністю радянських партизанських загонів на території Західної України та Рівненщини зокрема. Наприкінці 1942 р. радянське керівництво все ще мало вирішувати завдання організації партизанського руху в означеному регіоні, покращення агітації серед місцевого населення, забезпечення умов для переходу на бік партизанів учасників інших збройних формувань.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ РОШПР НА РОЗГОРТАННЯ ТА СПЕЦИФІКУ ДІЯЛЬНОСТІ РАДЯНСЬКИХ ПАРТИЗАНСЬКИХ СИЛ НА РІВНЕНЩИНІ

3.1. Організаційне оформлення рівненських партизанських загонів під керівництвом РОШПР (перша половина 1943 р.)

Витіснення наприкінці 1942 р. основної маси партизанів з півночі України до Білорусії та Росії було лише тактичним успіхом німецьких поліцейських сил. Загальна стратегічна ситуація складалася не на користь нацистів.

У доповідній записці М. Хрущову секретар нелегального ЦК КП(б)У Д. Коротченко так схарактеризував розвиток партизанського руху на початку 1943 р.: «Настрої населення окупованої території порівняно із 1941–1942 рр. докорінним чином змінилися. Раніше частина населення міркувала: «Нам байдуже, яка влада буде. Німці теж люди, пристосуємось і виживемо». Тепер, по двох роках фашистського рабства, все населення, за винятком запеклих ворогів радянської влади, чекає на якомога швидше повернення Червоної Армії» [188, с. 95].

Радянська влада, зважаючи на сприятливу ситуацію на фронтах, намагалася закріпити успіх. В оперативному плані проведення першочергових заходів щодо посилення партизанського руху в Україні від 15 січня 1943 р. було зазначено: «Стан партизанського руху в Україні на цей час потребує форсованого розвитку всіма можливими засобами партизанської боротьби на території УРСР, аж до надання допомоги з боку партизанських загонів на окупованій території РРФСР і БРСР» [78, с. 358].

Наприкінці 1942 р. радянське керівництво почало застосовувати нову стратегію із насадження партизанських загонів у «проблемних» областях. У доповідній записці начальника УШПР Т. Строкача на ім'я К. Ворошилова «Про стан партизанського руху в Україні на 01.09.1942 р.» досягнути необхідних результатів пропонували шляхом засилання в тил противника оперативних груп ЦК КП(б)У й УШПР [253, с. 55].

Для контролю за зростаючим партизанським рухом в Україні видавалося нагальним подальше зміцнення всіх ланок системи партійного керівництва партизанською війною в тилу ворога. Керівна роль тут належала підпільним партійним органам. 26 листопада 1943 р. нелегальний ЦК КП(б)У розглянув питання про стан роботи підпільних партійних організацій України.

В обговоренні доповіді взяли участь члени нелегального ЦК В. Бегма, Т. Строкач, О. Федоров. Останній у своєму виступі зазначив, що «роботу проведено немало, але прямо можна сказати, що на сьогоднішній день стан підпільних партійних організацій далеко не такий, який нам потрібний, і не може нас задовольнити. Абсолютно справедливо буде сказати, що ми маємо зв'язок і керуємо тільки двома обкомами партії – Чернігівським і Сумським» [388, с. 32].

Постанова ЦК КП(б)У про завдання членів нелегального ЦК чітко окреслила такі. Так, для керівництва партизанськими загонами передбачала відрядити оперативні групи чисельністю 5–7 осіб на чолі із відповідальним представником УШПР; на території кожної області регламентувала організувати оперативну групу із 3 осіб на чолі із представником УШПР. Обласні представники брали на себе керівництво бойовою діяльністю в межах області для виконання нижчевикладених завдань:

- виявлення діючих партизанських загонів і налагодження з ними зв'язку;
- покращення методів управління загонами й активізація їхньої бойової діяльності в тилу ворога;
- організація нових партизанських загонів;
- пошук та обладнання посадкових ділянок для літаків у районах дій великих партизанських загонів;
- проведення підготовчої роботи для створення умов зимівлі партизанських загонів;
- закладання агентурної мережі, агентурної розвідки та контррозвідки.

Сформовані групи у складі 8–12 осіб протягом жовтня-листопада 1942 р. було заплановано висадити в різні райони України [9, арк. 6–7].

Підпільні обкоми було заплановано створювати на базі організаційних груп на чолі з уповноваженими ЦК, досвідченими партійними працівниками, як

правило, колишніми секретарями обкомів, яких переправляли на окуповану територію в райони дислокацій партизанських з'єднань із подальшим закріпленням за ними діючих у тилу ворога партизанських формувань, під прикриттям яких вони рухались у призначені їм області.

19 грудня 1942 р. нелегальний ЦК КП(б)У ухвалив рішення скерувати на Рівненщину організаційну групу на чолі із членом ЦК, першим секретарем Ровенського обкому партії, депутатом Верховної Ради СРСР В. Бегмою⁴. З огляду на значний досвід партійної роботи та військову підготовку В. Бегма здавався одним із найкращих кандидатів на посаду начальника обласного штабу та секретаря підпільного обкому. Виявляючи задатки політичного та військового лідера, будучи безпосереднім керівником області в довоєнний час, він мав чітке уявлення про політичне становище в регіоні.

Однак очолювана ним організаційна група не з'явилась у Рівненській області 1942 р. Відкладення висадки, можливо, відбулося з декількох причин: насамперед, поява на території області загонів С. Ковпака, О. Сабурова й А. Бринського. Попри те, що останній частково перебрав на себе функції оперативних груп УШПР, він не був уповноваженим партійним працівником та отримував накази по лінії ГРУ ГШ ЧА. Зважаючи на постійні міжвідомчі конфлікти з організації партизанських загонів, питання висадки залишалося відкритим. У ЦК КП(б)У вважали за необхідне створити підпільний обком і мережу партизанських загонів, контрольованих за партійною лінією.

Інша причина відкладення запланованого – згадана активізація наприкінці 1942 р. німецької окупаційної влади та витіснення на певний час частини рейдових партизанських загонів з території Рівненщини. Хоча загоони А. Бринського, М. Корчева, М. Місюри розпочали активні дії ще наприкінці

---

⁴ Бегма Василь Андрійович народився 1(14) січня 1906 р. в Одесі у сім'ї робітника-ливарника. 1923 р. став членом РКСМ, а в листопаді 1927 р. – членом ВКП(б). Із 1928 р. – завідувач економвідділу Херсонського окружного ЛКСМУ. Далі працював: секретарем партійного комітету ливарного цеху заводу; заступником голови Херсонської міськради профспілок; у політвідділі радгоспу у Дніпропетровській області. 3 грудня 1937 р. – перший секретар Богодухівського райкому партії. В грудні 1938 р. обіймає посаду секретаря Київського обкому КП(б)У з кадрів. 4 жовтня 1939 р. політбюро ЦК КП(б)У затверджує В. Бегму уповноваженим із питань організаційно-партійної роботи в Луцькій області. 27 листопада 1939 р. В. Бегма – перший секретар обкому новоствореної Ровенської області, перебував на цій посаді до початку німецько-радянської війни [207, с. 5–15]. До призначення керівником організаційної групи виконував обов'язки члена Військової ради 12-ї армії [227, с. 87].

1942 р., проте ЦК КП(б)У вирішив питання про висадку Рівненської оперативної групи лише наприкінці січня 1943 р. На той час з огляду на практику висадки оперативних груп було доведено їхню дієвість: у другій половині 1942 р. на Правобережній Україні висаджено 28 організаційних груп, а на базі однієї з них на Житомирщині у листопаді 1942 р. С. Маликов створив боєздатне партизанське з'єднання [188, с. 94].

У радянських документах знаходимо ще один план розгортання партизанського руху на Рівненщині. Згідно з таблицею УШПР на 11 січня 1943 р. у Рівненську область було заплановано рейд партизанського загону кількістю 150 осіб. Вісь руху загону: лінія Лудинь (Дубровицький район) – Ромейки (Володимирецький район) – Сухівці (Рівненський район). До особливих завдань входило налагодження зв'язку з діючими партизанськими загонами, бойова диверсійна робота на залізниці Львів-Здолбунів та агітація серед націоналістів [78, с. 355].

Задуми УШПР не вдалося втілити в життя у такому форматі. В січні 1943 р. мережа місцевих і рейдових партизанських загонів не поширювалася південніше від Сарненської та Костопільської округ. Про активну диверсійну діяльність на півдні Рівненщині на початку 1943 р. не йдеться в жодних радянських і німецьких документах. Навпаки, з повідомлень радянських партизанів наприкінці 1942 – на початку 1943 рр. відомо, що на Рівненщині стають частішими випадки появи націоналістичних груп. За повідомленням О. Сабурова від 5 грудня 1942 р., у лісах Полісся, у районах Пінськ, Шумськ, Мізоч були наявні великі групи українських націоналістів [78, с. 314]. Залишилися згадки тільки про окремі випадки появи радянських партизанів в центрі та на півдні Рівненщини. Так, група С. Санкова на початку травня 1942 р. з третьої спроби розвідала район поблизу с. Олександрія (Рівненський район) і підірвала 2 німецькі ешелони [50, арк. 52].

Зведення німецької поліції частково підтверджують це: «Наочну картину плідного впливу боротьби проти банд дають теперішні результати реквізиції хліба в Рівненському окрузі поліції. У всіх районах, які ще влітку було заражено бандитизмом, стало можливим провести операцію на 80–100%. Іншу картину

спостерігаємо у Пінському, Костопільському та Сарненському районах, де в результаті сильної бандитської діяльності реквізиції значно нижчі: в Пінську – 28%, Костополю – 32–35% і Сарнах – 25–30%» [96, с. 93].

Варто також зазначити, що низку планів УШПР на жовтень-грудень 1942 р. не було виконано або взагалі змінено. Наприклад, загін Л. Іванова повинен був на 15 грудня 1942 р. вийти в район «Висоцьк, Сарни, Рокитне»; підготувати бази для нормального забезпечення загонів боєзапасами та продовольством на зимовий період, основну – в районі Рокитного, запасну – в районі Березного [9, арк. 76].

Ймовірно, йдеться про загін Л. Іванова, який після реорганізації 24 жовтня 1942 р. відійшов під командування О. Сабурова та до 26 серпня 1943 р. знаходився в Житомирському з'єднанні [388, с. 103]. Загін Л. Іванова, згідно із планом бойових дій на лютий-березень 1943 р., отримав наказ здійснити рейд територією Рівненщини [168, с. 43]. Однак безпосередньої участі у підготовці до створення нових партизанських загонів і підтримки Рівненської оперативної групи він не брав. Цю роль на себе взяв інший загін зі з'єднання О. Сабурова – «За Батьківщину». У спогадах командира цього загону І. Федорова знаходимо, що керівник оперативної групи В. Бегма ставив перед Москвою питання про заміну раніше обраного загону Л. Іванова на загін «За Батьківщину» [151, с. 122].

Наприкінці січня 1943 р. розпочали реалізацію плану УШПР із висадки партизанської організаційної групи на Рівненщину. Для кращого розуміння складу опергрупи варто назвати не тільки імена членів, але й їхні посади чи рід діяльності: В. Бегма – член нелегального ЦК КП(б)У; С. Качура – довірена особа члена військової ради 12 армії, партпрацівник; А. Хоменко – партпрацівник; О. Повторенко – партпрацівник; В. Тимофєєв – розвідник; Г. Гащенко – боєць, водій; Т. Гук – командир загону; М. Березка – зв'язкова, медсестра; А. Ландар – набірник [9, арк. 146].

Відповідно до наказу УШПР від 25 січня 1943 р. група із двома радіостанціями РПО-2 й озброєнням із аеродрому ім. Чкалова (тепер аеродром «Боркі», м. Кімри Тверської області) літаком ПС-84 повинна була вилетіти в тил противника та висадитися на території дій партизанського з'єднання С. Ковпака.

Після прибуття до місця призначення групу зобов'язували зв'язатись із О. Сабуровим і під прикриттям партизанського загону Л. Іванова вийти на територію Рівненщини. Опергрупі було поставлено завдання, які мало чим відрізнялися від офіційного припису УШПР щодо діяльності оперативних груп, але відзначалися специфікою для західного регіону:

- організувати систематичне руйнування залізничних магістралей Ковель-Сарни-Рокитне, Ковель-Рівне-Шепетівка, Дубно-Здолбунів, Сарни-Рівне, пускати під укіс не менше ніж 3 ешелонів ворога на місяць;

- регулярно доповідати в УШПР про бойову діяльність загонів і розвіддані про противника; за вказівками УШПР налагоджувати радіозв'язок із партизанськими загонами, які діють в тилу ворога [35, арк. 1].

Відтак, організаційна група на чолі з колишнім секретарем Ровенського обкому В. Бегмою почала свою діяльність зі створення нових партизанських загонів і формування Ровенського підпільного обкому згідно з планами та приписами УШПР.

15 січня 1943 р. за вказівкою нелегального ЦК КП(б)У та наказом УШПР зі з'єднання О. Сабурова у розпорядження новозаснованого Ровенського підпільного обкому партії перейшов партизанський загін «За Батьківщину»⁵ (9-й партизанський батальйон), який налічував 450 осіб (командир І. Федоров, комісар Л. Кизя).

Використання боездатного партизанського загону задля забезпечення діяльності організаційної групи варто визнати ефективним рішенням УШПР. Навколо загону тривало формування нових партизанських груп. Частина партизанських кадрів переходила до роботи в нових підрозділах і за деякий час ставала командирами та комісарами повноцінних загонів. Цьому сприяла не тільки поява партійних організаторів партизанського руху, але й подальша зміна настроїв місцевого населення.

---

⁵ Загін постав 26 березня 1942 р. на базі групи партизанів (17 чоловік) із Ямпільського партизанського загону, діяв у Середино-Будському районі Сумської області. 16 жовтня 1942 р. отримав назву «За Батьківщину». У жовтні-листопаді 1942 р. у складі з'єднання під командування О. Сабурова здійснив рейд на Правобережну Україну [388, с. 33, 80]. Перед рейдом до України складався із 120 осіб. Уже під час рейду, шляхом залучення людей до партизанського загону на Житомирщині, відбулося зростання його складу до 375 осіб [36, арк. 34].

У щоденнику священника М. Федорчука про події на Волині 1943 р. знаходимо: «Німці так загосподарювалися на наших землях, що збоку видається, ніби українців тут зовсім немає. [...] У зв'язку з таким становищем цілий український нарід сильно зненавидів німців. Большевики цим користуються і посилюють свою партизанку. Ціле Полісся покрито сіткою комуністичної партизанки. Москва довозить парашутистів і зброю. Комуністи починають робити різні вибрики на коліях, підривають потяги. Німці враз з українською поліцією роблять облаву, але безрезультатні такі дії» [94, с. 132–133].

Саме на зрізі перелому політичних поглядів населення Рівненщини організаційна група В. Бегми прибула до Білорусії, у з'єднання С. Ковпака, звідки переправилася до з'єднання О. Сабурова. Відразу після приїзду до С. Ковпака В. Бегма розгортає активну пропагандистську роботу. 27 січня 1943 р. у с. Ляховичі на Берестейщині він, як депутат Верховної Ради СРСР, вручив ордени та медалі 250 партизанам [389, с. 384].

У листі до Т. Строкача 28 січня 1943 р. В. Бегма вперше описує майбутню організацію нових загонів у Рівненській області: «Сьогодні спілкувався з Ковпаком, Рудневим і Сиромолотним, хочу повідомити, що рішення вони прийняли правильне, за декілька днів ідуть на Україну. [...] Не знаю, як це сприйме Сабуров, але якщо він буде зволікати або ухилятися від виходу на територію України, я його залишу та піду з новим загonom [За Батьківщину] чи з Ковпаком. Вони непогано мене прийняли й із задоволенням ідуть на Україну через північні райони Рівненської області, а в міру того, як ми будемо проходити, я зумію зв'язатись із новими загонами й активізувати їхню діяльність» [12, арк. 79].

Дивують спонтанністю рішення, прийняті В. Бегмою під час організації партизанських загонів на Рівненщині. 7 лютого 1943 р. він повідомляє Т. Строкача: «Загін «За Батьківщину» добре знає всю північну частину Рівненської області, тому загін Федорова звичайно краще та доцільніше (ймовірно, В. Бегма писав про загін «За Батьківщину» як альтернативу загону Л. Іванова, який спочатку було приписано організаторській групі наказами УШПР – авт.). Сам Федоров має насагу для дій у цьому районі. Сабуров

благословив Федорова для діяльності на трасі Ковель-Сарни, Ковель-Рівне, так що я мабуть із Федоровим поїду на операцію» [12, арк. 104]. Припускаємо, що УШПР уповноважував керівників організаційних груп на певну автономність у прийнятті рішень. Обстановка на місцях потребувала нестандартних дій, які не належали до звичного набору приписів УШПР, тому В. Бегма часто діяв на власний розсуд [251, с. 590].

В останніх числах січня 1943 р. у с. Шахи (Дубровицький район) пройшло перше засідання новоствореного оперативного штабу з керівництва партизанським рухом на Рівненщині – начальник штабу В. Бегма, командир загону «За Батьківщину» І. Федоров, комісар Л. Кизя. Оперативний штаб узяв на себе керівництво всім партизанським рухом на території краю (крім спецзагонів, контрольованих НКВС і ГРУ). Із 14 червня 1943 р., згідно з наказом №1, він отримав назву Обласний штаб партизанського руху [35, арк. 74].

Забігаючи наперед, варто відразу окреслити основні особливості функціонування РОШПР. Накази останнього, в основному, скеровували диверсійну діяльність загонів, їхнє перебазування та постановку конкретних бойових завдань. Інша категорія наказів – ті, що врегульовували морально-політичний стан у партизанських загонах. У наказах РОШПР було вказано на конкретні приклади негідної поведінки та порушень дисципліни, зокрема статус жінок у загонах [35, арк. 11], поводження зі зброєю [35, арк. 13], мародерство та пияцтво [35, арк. 111–112], самовільні відлучення особового складу на господарські операції [35, арк. 28-30]. Частина наказів стосувалась проведення масової роботи із населенням щодо збору урожаю та вступу до партизанських загонів [35, арк. 31-32]. Наказ №1 датовано 14 червня 1943 р. у с. Шугалей, останній – наказ №98 – 25 лютого 1944 р. [35, арк. 74].

В УШПР відразу зрозуміли потребу у формуванні системи спеціальних органів управління партизанськими силами, наближеними до районів бойових дій. Частково проблему вирішили шляхом створення представництв штабу при військових радах фронтів, які забезпечили оперативно-тактичну взаємодію із частинами Червоної армії. Організація фронтівих представництв УШПР стала

важливою ланкою в системі керівництва партизанським рухом у тилу противника.

Не меншою нагальністю відзначалося завдання організації на окупованій території підлеглих УШПР територіальних органів керівництва партизанським рухом. На початку їх оформляли як обласні резидентури, північний і південний відділи УШПР, міжобласні оперативні групи. Однак досвід запровадження та функціонування такої форми територіального керівництва партизанськими формуваннями увиразнив оптимальну ефективність саме обласних штабів партизанського руху.

Завдання, поставлені перед начальником обласної оперативної групи, майже не відрізнялися від інструкцій, наданих УШПР організаційним групам. Згідно з інструкцією УШПР, розробленою для начальників опергруп, на них покладали виявлення партизанських резервів і створення нових партизанських загонів і диверсійних груп, постановку бойових завдань і організацію їхньої взаємодії. До обов'язків обласних штабів належали організація матеріально-технічного забезпечення партизанських формувань, підтримка зв'язку з усіма партизанськими загонами області, організація розвідки та передання одержаних розвідданих УШПР і його представництвом, ведення політико-виховної роботи серед населення й агітаційної роботи з розкладу антирадянських формувань [18, арк. 10].

Опергрупа набула значення своєрідного куратора місцевих партизанських загонів. Координування дій загонів і покращення ефективності партизанської боротьби було визнано пріоритетом для УШПР у областях, особливо після утворення великої кількості нових загонів.

Формування опергрупи для керівництва партизанським рухом не могло відбуватись без організації місцевої партійної гілки влади. Партійне керівництво намагалося якнайшвидше взяти під контроль усі загони області. Прикметно, що начальники штабів (опергруп) були водночас командирами базових партизанських з'єднань і секретарями підпільних обкомів КП(б)У. Членами обласних штабів призначали також командирів і комісарів інших партизанських формувань, що діяли на території області. Таку схему розстановки кадрів

практикували УШПР постійно, оскільки це давало змогу забезпечити єдність керівництва партизанським рухом у межах окремої області.

У стенограмі бесіди із заступником начальника РОШПР із розвідки В. Тимофеевим було зазначено, що працівники підпільного обкому партії та працівники обласного штабу – це одні й ті ж люди, які здійснювали і військове, і політичне керівництво. Так було легше працювати, не було зайвих надбудов [42, арк. 102].

Наступним після формування основних територіальних органів керівництва кроком В. Бегми був початок виконання основного наказу. Так, оперативна група скерувала в різні райони Рівненщини ініціативні команди із завданням – агітації та пропаганди для створення нових партизанських загонів (Морочненський, Володимирецький, Дубровицький, Рафалівський, Степанський, Рокитнівський, Сарненський, Висоцький). До початку березня 1943 р. вони налагодили зв'язок із діючими на той час у межах Рівненщини загонами А. Бринського, С. Каплуна, Д. Медведєва, В. Годунко [46, арк. 15].

Від початку 1943 р. активність місцевих загонів стала значно вищою. М. Корчев зазначав: «У січні 1943 року в загоні було вже 150 чол. озброєних, а нараховували 300, було багато в загоні місцевої самооборони, підкорялись ми Бринському, але діяли, як окремий спецзагін» [42, арк. 55]. Останнє, на наш погляд, варто визнати запорукою результативності роботи ініціативних команд у районах.

11 лютого 1943 р. спецзагону М. Корчева (група «Сергія»), який функціонував у Висоцькому районі, оперштабом було присвоєно назву ім. К. Ворошилова. Обов'язки начальника оперчастини з'єднання виконував М. Корчев, командира загону – М. Місюра, комісара – С. Плужников. Раніше із загону «Сергія» виокремилась група Ф. Маслюка, яка діяла у Дубровицькому районі. Зрісши чисельно, вона отримала статус загону ім. Т. Шевченка [34, арк. 41].

У березні 1943 р., коли організація РОШПР знаходилася на початковому етапі, Т. Строкач у своєму листі до В. Бегми, І. Федорова та Л. Кизі констатував, що вихід зі з'єднання О. Сабурова загону І. Федорова здобув загальне

сприйняття. Він вважав за доцільне розпочати самостійну партизанську діяльність й іншим великим загонам, які входили до з'єднань С. Ковпака й О. Сабурова. За умови ефективної роботи обласного штабу самостійна діяльність партизанських загонів, що знаходилися лише в оперативному підпорядкуванні облштабу, безумовно, могла бути більші результативною, ніж тих, які знаходилися у підпорядкуванні великих з'єднань [13, арк. 20]. Імовірно в такий спосіб Т. Строкач намагався вплинути на збільшення загонів, підконтрольних обласним штабам, адже вплив УШПР на такі групи був у рази вищий, аніж на самостійні рейдові з'єднання.

В. Бегма й І. Федоров передавали до Москви відомості з досить оптимістичними оцінками перспектив розвитку партизанського руху в регіоні. 3 березня 1943 р. В. Бегма доповідав, що північні райони Рівненщини, Житомирщини, Пінщини майже повністю партизанські, резерви нараховують до 50000 осіб, населення потоком іде в загони. Погане забезпечення озброєнням, особливо боєприпасами не дає можливості приймати в загони нових людей і проводити крупні операції. 6 березня 1943 р. І. Федоров повідомив, що тільки на Рівненщині прихованих партизанських резервів 15000 чол., тих, які може бути мобілізовано до Червоної армії – понад 92000 осіб [24, арк. 16А,18].

Із проблемою непропорційності кількості партизанів і їхнього озброєння стикнулися також французькі партизани. Шарль де Голль згадував: «Фактично контингент бійців внутрішніх сил відзначався безпосередньою залежністю від озброєння, яке їм надавали. [...] Командиру слабо оснащеного загону доводилося відмовляти борцям, які бажали вступити до його лав» [118, с. 295].

Утім, на середину березня 1943 р. у об'єднанні партизанських загонів Рівненщини нараховували 890 осіб [66, арк. 34]. Чисельність останніх постійно зростала, тому опергрупа В. Бегми збільшила кількість загонів. У середині квітня 1943 р. за її наказом загін «За Батьківщину» було розділено на 4 загони: «За Батьківщину», «ім. О. Суворова», «ім. М. Кутузова» й «ім. М. Хрущова». Разом із місцевими загонами об'єднання охоплювало 10 партизанських загонів. Наказом №1 від 14 квітня 1943 р. опергрупа ухвалила нову назву для об'єднання

партизанських загонів області – З'єднання партизанських загонів Рівненської області [45, арк. 17].

З огляду на збільшення кількості загонів для кращої організації їхньої бойової діяльності було утворено повноцінне партизанське з'єднання. Система підпорядкування партизанських загонів обласному партійному осередкові себе виправдала. Заснування на базі загону «За Батьківщину» декількох нових загонів і чіткий контроль оперативної групи за посталими партизанськими загонами покращило диверсійну й організаційну діяльність радянської партизанки на Рівненщині. Така реорганізація сприяла розширенню сфери партизанського впливу в області та посиленню контролю за бойовою діяльністю загонів.

Радянське керівництво розуміло важливість подальшого розгортання нових партизанських загонів. Для збільшення масштабів агітаційної та пропагандистської роботи у загонах і для покращення й активізації партизанського руху загалом було вирішено скликати обласну партизанську конференцію за участі делегатів із усіх діючих великих і малих партизанських загонів області, запросити підпільних працівників із сіл і районів.

Проведення такого заходу в тилу ворога було досить небезпечною акцією. Д. Коротченко у радіограмі В. Бегмі від 24 березня 1943 р. висловлював свої побоювання: «Продумайте і повідомте більш докладно про мету скликання конференції. Збори, конференції взагалі заходи позитивні, але проводити у даних умовах конференцію, що ви її пропонуєте, навряд чи є потреба, бо в цьому є і небезпека» [227, с. 102].

Незважаючи на застереження партійного керівництва, В. Бегма 26 березня у с. Дібрівськ (Зарічненський район Рівненської області) відкрив конференцію партизанів Рівненщини. Порядок денний конференції склали звіти партизанських загонів про роботу, виконану за період окупації; питання щодо посилення агітаційно-пропагандистської діяльності. В роботі конференції взяло участь 120 делегатів від усіх партизанських загонів, дислокованих у північних районах області [37, арк. 81].

Таку активність варто В. Бегми пояснювати, найбільш вірогідно, намаганням чимшвидше утвердити себе як керівника партизанського та

підпільного руху на Рівненщині. Конференція увиразнила потребу підпільного обкому в стислі строки закріпити свою владу й узяти під контроль сформований партизанський рух. Урочистість конференції слугувала ще одним чинником декларування партизанам і цивільному населенню про наявність реальної радянської влади навіть у тилу ворога. На конференції було заслухано звіти всіх секретарів підпільних райкомів КП(б)У (Дубровицький, Рафалівський, Володимирецький райони), прийнято рішення про посилення підпільних низових організацій – покращення розвідувальної роботи (пропаганди й агітації). Проведення такого заходу підтверджувало пасивність окупаційної влади. Організацію великих зібрань у тилу ворога не практикували до цього часу в жодному окупованому регіоні УРСР.

Діяльність В. Бегми схвально сприйняли в УШПР. У листі до комісара сумського з'єднання С. Руднева Т. Строкач зауважив: «Між тим, повинен сказати, що Бегма на базі загону Федорова (зі з'єднання С[абурова]) виріс у велике й дуже активне з'єднання. Крім цього, він створив низку хороших самостійно діючих загонів» [13, арк. 24].

М. Хрущов 7 квітня 1943 р. у своїй доповіді ЦК ВКП(б) також згадував про організаційні успіхи Рівненського з'єднання, зокрема підкреслив, що групу на чолі з уповноваженим ЦК КП(б)У та начальником штабу В. Бегмою було скеровано на Рівненщину в лютому 1943 р. у складі 3 осіб, а на квітень 1943 р. вона мала вигляд великого з'єднання, що нараховувало 6 партизанських загонів загальною кількістю 1069 осіб [91, с. 355].

Завершення основних організаційних процедур, ініційованих оперштабом і підпільним обкомом, у другій половині квітня 1943 р. на Рівненщині було ознаменовано інтенсифікацією диверсійної діяльності партизанів. Від конспірації та маневрування загони перейшли до активних військових акцій. Наприкінці квітня новостворені загони здійснили 70-ти кілометровий рейд у Дубровицький і Володимирецький райони [66, арк. 49]. Активізація партизанських загонів стала логічним результатом роботи місцевих підпільних органів влади. Прихід весни та поява природного маскування дали можливість налагодити диверсійну роботу.

У квітні 1943 р. радянські партизани ізолювали німецькі гарнізони у Морочному, Серниках (Зарічненський район Рівненської області), Любешові (Волинської область), а також створили партизанський аеродром (поблизу с. Дібрівськ, Зарічненський район). Німецькі каральні загони розпочали операцію з ліквідації загонів, дислокованих у районі сіл Сварицевичі-Дібрівськ-Канава-Вовчиці (Зарічненський у Дубровицький райони). Під керівництвом М. Корчева партизани вели 8-ми денний бій і змушені були відступити. У цей час партизанський загін ім. Б. Хмельницького, скориставшись відходом основних сил гарнізону в с. Морочне, зайняв його, знищивши склади та військові об'єкти [50, арк. 55]. До березня 1943 р. з'єднання партизанських загонів Рівненщини зайняли майже всі населені пункти, розташовані в чотирикутнику залізниць Пінськ-Луїнець-Сарни-Маневичі [227, с. 110]. Упродовж місяця радянські партизани продовжували часткову блокаду й обстріли морочненського гарнізону, доки німецькі сили на початку літа 1943 р. не вийшли із містечка, яке до закінчення окупації залишалося під контролем партизанів [50, арк. 57; 227, с. 114].

Загальна картина розвитку партизанського руху в Україні також змінювалась. З листопада 1942 р. по березень 1943 р. включно сили, які підпорядковувались УШПР, зросли вдвічі: на 1 квітня 1943 р. з Українським штабом та його представництвами при військових радах фронтів знаходилося на зв'язку 7 з'єднань, які об'єднували 48 загонів кількістю 7812 партизан та 35 окремо діючих загонів і груп чисельністю 3096 партизан. Всього – 10908 осіб. Крім цього, як було з'ясовано пізніше, до 1 квітня 1943 р. в Україні діяло, не маючи зв'язку з УШПР, два самостійних з'єднання, які об'єднували 15 загонів, та 90 окремо діючих загонів та груп, загальною чисельністю 4553 осіб. Всього – понад 15 тис. партизан, не враховуючи загони НКВС СРСР і ГРУ ГШ ЧА [188, с. 101].

У руслі нашого дослідження видається доцільним простежити на основі даних РОШПР чисельне зростання Ровенського з'єднання партизанських загонів із лютого до травня 1943 р. (Додаток Б). Рівненське з'єднання партизанських загонів на травень 1943 р. нараховувало 1142 особи [36, арк. 32]. Ці дані майже

повністю збігаються із дослідженням колишнього комісара Л. Кизи: на 15 травня – 1128 партизанів, озброєних – 754, тобто 67% [227, с. 94]. Керівництво з'єднання вказувало на приховані резерви цих загонів – 2 тис. осіб, які потребували озброєння [36, арк. 34]. Деталізація даних про озброєнням у з'єднанні №1 наприкінці 1943 р. має такий вигляд (Додаток В).

Окрім партизанів, підпорядкованих Ровенському з'єднанню партизанських загонів, у області діяла низка формувань, кураторами яких були інші радянські відомства (Додаток Д). Згідно зі звітом Ровенського оперативного штабу на 15 травня 1943 р. на Рівненщині функціонувало до 3500 партизанів [36, арк. 29].

На цьому етапі також реалізовували завдання та відповідні заходи щодо посилення партизанської присутності у південних районах Рівненщини. Із доповіді В. Бегми відомо, що у південних районах, де створено 2 партизанські загони на базі скерованих туди ініціативних груп, збільшення кількості останніх зумовлював приплив «східняків», які залишилися в регіоні, місцевого населення, а також поліції, козаків та інших угруповань, які добровільно переходили на бік партизанів [36, арк. 34].

З огляду на зростання кількості партизанів у області у травні 1943 р. В. Бегма вперше схарактеризовує проблеми організації партизанських загонів на Рівненщині. У листі до Т. Строкача він пише: «В окремих загонах, особливо у тих, у яких не було зв'язку із Москвою, є випадки мародерства, грубого поводження з населенням, інколи надмірні випивки, особливо широко розповсюджений зв'язок командного складу із так званими «бойовими дружинами», все це відображається на роботі штабів і загонів. За цей час багато ліквідовано, я вжив декілька заходів, аж до розстрілу». Далі В. Бегма описує взаємодію його партизанських загонів із сусіднім з'єднанням О. Федорова: «Не встиг він з'явитись на нашій території, як відразу розпочалися розмови та скарги. Я з ним зустрічаюсь завтра, з усіх цих питань буду розмовляти, інакше я через свою область не пушу (це жарт)» [12, арк. 113].

Жартівливий тон керівник Рівненської опергрупи змінює на обурення у вересні 1943 р. У радіограмі до М. Хрущова В. Бегма й І. Федоров скаржилися: «Всі підривні групи, які діють на залізних дорогах Брест-Ковель, Брест-Пінськ,

Ковель-Сарни, ніякого стосунку не мають до [Олексія] Федорова, але він бере на облік усі вибухи на цих дорогах і повідомляє Москву, як підірвані його загонами. Така поведінка не більше, як обман уряду» [96, с. 72]. Такого роду проблеми взаємодії різних партизанських з'єднань постійно заважали повноцінно виконувати диверсійні завдання в регіоні.

Періодично між командирами з'єднань виникали конфлікти через вантажі, які надходили партизанам з-за лінії фронту. В. Бегма писав Т. Строкачеві, що недоцільно було надсилати одним літаком п'ять мішків вантажу в один загін А. Грабчака: «Грабчак неспроможний підняти такий вантаж і звертається до Ковпака по підводи, а той втрачає самовладання, що він чекає, влаштовує й організовує майданчик, а вантажі йдуть не його з'єднанню. Потрібно так регулювати, щоб хоча б по 2–3 мішки [або місць вантажу в літаку для кожного з'єднання]. Все одно Грабчак буде просуватись до місця призначення зі з'єднанням Ковпака» [188, с. 460].

В іншому листі до Т. Строкача В. Бегма знову висловлював незадоволення розподілом ресурсів, незважаючи на те, що йому було виділено 2 місця вантажу: «На 28.05.43 висилаєте мені 8 літаків, усі 8 прилітають і скидають вантаж (64 одиниці), і тут починаються проблеми: 15 місць – напис «С» [Сабуров?]; 7 місць – Петрусенко; 8 місць – Маліков; 3 місця – Федоров; 13 – без підпису, а мені напис тільки на 2-х місцях і т. д. Кожен хазяїн свого з'єднання кидається на свої прізвища і заявляє: твій напис – візьми, ні – не чіпай і т. д.» [12, арк. 114].

Невдоволення В. Бегми щодо розподілу озброєння було небезпідставним: до серпня 1943 р. його вповноважили сформувати власне партизанське з'єднання, а ресурсів не вистачало. Ось як пояснював позицію В. Бегми начштабу його з'єднання М. Григор'єв: «Крупних операцій там [на Рівненщині] не було. А тут з'явився генерал Бегма. [...] Було одне з'єднання І. Федорова, був отриманий наказ, щоб у Бегми було своє з'єднання. І ось Федоров усе погане йому віддає, причому Бегма все це чітко розуміє, але щоб не створювати тертя, все бере. Я був поранений, якби був один Бегма, все закінчилось б гірше, але там поряд був Федоров зі своїми добре озброєними загонами, а у Бегми по суті озброєння немає, так що він цілком розраховує на допомогу з Москви» [42, арк. 9].

Відтак, попри всі позитивні відгуки УШПР про керівника організаторської групи, про значні результати у формуванні нових партизанських загонів, залишалися нагальними щодо вирішення проблеми з озброєнням і екіпіруванням партизанів. Боездатним залишався укрупнений рейдовий загін «За Батьківщину». Саме загони, створені на його основі, здійснювали більшість усіх диверсій на Рівненщині у першій половині 1943 р.

Зростання чисельності партизанів у області та проблеми із озброєнням призвели до зниження рівня озброєності останніх. Таке становище, у свою чергу, вплинуло на участь або ж неучасть партизанів у бойових операціях. Ось як, на прикладі білоруських партизанських загонів, представник ЦК КП(б)У І. Сиромолотний описав безпосередню залежність диверсійної активності партизанів від належного озброєння: «Всі ці загони – пасивно діючий натовп. Озброєні вони погано, боєприпасів – по 10–15 патронів. Супротивника бояться. [...] Можливо, тов. Пономаренко [керівник ЦШПР] тішить себе надією на їхню майбутню роль або лестить себе цифрою загонів Білорусії, але ми зустрічались із десятками загонів, відверто скажу – не мали жодного боездатного, всі ці загони можна визначити – народні утриманці. [...] Не можна тримати в тилу таку силу людей, не забезпечених боєприпасами та вибухівкою» [96, с. 69].

Його слова підтверджував М. Хрущов, цитуючи кореспондента газети «Правда»: «У Білорусії є до 3-х тисяч загонів, партизани сидять на місці, варять картоплю, орють, у наявності в них усілякі комендатури, застави, але вони не воюють, сидять на місці, примушують населення здавати хліб, м'ясо. Населення озлоблене, і це цілком зрозуміло. Такі партизанські загони місцеве населення почне видавати німцям, [...] це дуже небезпечний шлях» [376].

Варто звернути увагу на ситуацію із дисципліною всередині з'єднання партизанських загонів Рівненської області. РОШПР 20 липня 1943 р. видав недвозначний наказ по з'єднанню: «Обласний штаб має багато фактів самовільного відлучення особового складу підрозділів загонів на господарські операції, вільне пересування партизанів без перепусток» [28, арк. 36].

Навіть санкціоновані партизанським командуванням господарські операції цивільне населення сприймало переважно як вияви мародерства та бандитизму.

Цікаво, що різниця між господарською операцією та грабежем виглядала досить умовною. Господарську операцію у тлумаченні партизанів проводять організовано та за наказом командира. Крім цього, у її ході в жителів, чиї родичі не мали стосунку до військово-політичної сили, яка протидіяла червоним партизанам, вилучають не все, а лише частину. І тільки те, що життєво необхідне для ведення стерпного життя в лісі, а не всі вподобані матеріальні цінності [96, с. 137]. У контексті Ровенського з'єднання незаплановані господарські операції, згідно з наказом виглядали не поодинокими випадками, а систематичними порушеннями. Тому їх однозначно можна трактувати як вияви мародерства щодо місцевого населення.

Від РОШПР було отримано чіткі вказівки щодо припинення вищеописаних порушень: «Заборонити самовільні відлучення бійців із підрозділів облштабу, [...] негайно ввести відповідні пропуски виїзду та в'їзду, входу та виходу на території облштабу. Видані перепустки у нічний час вважати недійсними. [...] Штабу з'єднання партизанських загонів Рівненської області, ком. І. Федорову, відповідно до цього наказу розробити конкретні заходи, спрямовані на встановлення суворого порядку та залізної дисципліни в довірених йому партизанських загонах» [28, арк. 36].

Утім, наказом від 15 липня 1943 р. РОШПР регламентував заборону господарської заготівлі у визначених штабом селах і дозвіл на її проведення тільки коменданта РОШПР [33, арк. 18]. Такими діями РОШПР фактично узаконив самовільні господарські операції у селах, які не належали до його списку. Ще одним кроком до формалізації госпзаготівель став наказ РОШПР, згідно з яким за кожним партизанським загonom було закріплено певну кількість сіл, де, крім цього загону, ніхто не мав права заготовляти продукти [50, арк. 130].

Вірогідно, що РОШПР намагався убезпечити від свавілля господарських заготівель лояльні до партизанів села, адже ставлення останніх до селян у Західній Україні видавалися досить однозначними. Зі слів начальника Кам'янець-Подільського штабу партизанського руху С. Олексенка, «партизани часто до сіл Західної України підходили шаблонно: «А, націоналісти, бульбаки, бандерівці – бий, трощи!»... Були випадки, коли партизани спалювали села...

Звичайно, такі дії відштовхували народ від нас і наближали до націоналістів, до «своїх хлопців» [188, с. 486]. Ймовірно, що РОШПР шляхом реалізації вищеперерахованих заходів прагнув досягти контролю над ситуацією та зберегти лояльність партизанських сіл Західної України, нехтуючи при тому іншими. Підтвердженням цьому слугує документ РОШПР, у якому йдеться про діяльність загонів А. Бринського: «За вказівкою командира загону [Бринського] підконтрольні групи виділяли маршрутні групи на диверсію, розвідку чи господарську операцію у націоналістичні села та хутори» [66, арк. 45]. У аналітичній довідці щодо діяльності націоналістів, складеній для звіту підпільного обкому у квітні 1944 р., теж згадано про розподіл сіл за політичними симпатіями: «Націоналістичні села, як, наприклад, Золоте [Дубровицький район] намагаються вести переговори про спільні дії з партизанськими селами проти німців і їхніх васалів» [34, арк. 95].

Мінер-підричник А. Гречко так описує факт вияву різних політичних симпатій жителями сіл: «Саме життя показувало, в якому селі можна було отримати допомогу, а в якому – ні. Люди в одних селах були настроєні проти партизанів, а в іншому – навпаки» [77, арк. 4].

Вищерозглянуте становище зумовило те, що на господарські заготівлі партизани рівненських з'єднань змушені були виходити підрозділами чисельністю від 50 до 100 бійців, озброєні автоматами та кулеметами [50, арк. 76].

Траплялися також внутрішні конфлікти у загонах. А. Гречко згадує про випадок розправи із бійцем партизанського загону ім. Ф. Дзержинського: «Один партизан-розвідник був у нашому загоні, але сам із Олевського району. Одного разу, коли розвідка верталася, він заїхав додому та залишився, з конем та автоматом. [...] Він казав, що буде створювати свій партизанський загін. [...] Поїхав туди командир загону, і був у нас такий особливий відділ, вони його забрали, по дорозі без суду та слідства розстріляли, забрали коня й автомата, привезли в загін» [77, арк. 10].

Факти протиправної діяльності партизанів були типовими не тільки у середовищі рівненських партизанських загонів і з'єднань. У доповіді комісара

Кам'янець-Подільського з'єднання П. Миронова зазначено: «У більшості партизанських загонів склалась така думка, що поголовно всі жителі Західної України – націоналісти, із заходом у села вони здійснювали майже тотальне вилучення худоби та майна й убивали чоловіче населення в порядку помсти за загиблих диверсантів. Так було в с. Більчаки (Людвипільський район), де з'єднанням Шитова у червні 1943 р. було спалено майже все село. Так було в с. Запруда Сарненського району з боку з'єднання Скубка. Те ж робили інші з'єднання» [96, с. 133–134].

Висока концентрація партизанських загонів під керівництвом різних відомств і оперативних штабів на Рівненщині в середині 1943 р. була не випадковою. Німцям удалося зайняти на Правобережжі Дніпра більшість партизанських аеродромів, а у квітні-травні 1943 р. часто стояла нельотна погода, що призвело до зриву в ці два місяці 45 із 250 запланованих рейсів у партизанські загоны [188, с. 101–102]. Станом на 10 червня 1943 р. партизанам України було перекинуто літаками лише 100 тонн вантажів замість запланованих 179 тонн. [225, с. 153]. Відтак, майже всі з'єднання та загоны Правобережної України в очікуванні вантажів скупчилися навколо одного посадкового майданчика О. Сабурова у Лільчицькому районі Поліської області БРСР [188, с. 101–102]. Загоны, які базувалися східніше та південніше від Рівненського з'єднання, перетинали край з метою отримання озброєння. Через перебої з доправленням вантажів велика кількість загонів чекали на них на території Рівненщини декілька місяців, що спричинило до перенасиченості північної частини регіону радянськими партизанами. Часто свої продовольчі потреби вони вирішували за рахунок місцевого населення. Крім «транзитних» партизанських загонів і місцевого з'єднання, на території Рівненщини перебували групи партизанів, діючих тут, але не підпорядкованих РОШПР. Керівництво, кількість і район їхньої дії наведено у додатках (Додаток Д).

Всі означені фактори – неналежне військове забезпечення, вибухоподібне зростання кількості партизанів і неоднорідне за своєю лояльністю до радянської влади місцеве населення – виступили причинами збільшення кількості протиправних дій радянської партизанки на Рівненщині. Справедливо

зауважити, що збільшення чисельності партизанів зумовило посилення диверсійних потуг останньої. Перша половина 1943 р. стала для українських партизанів періодом інтенсифікації диверсійної активності. Згідно з даними оперативного відділу УШПР, якщо у червні 1942 р. партизани підірвали 22 ешелони, то у травні 1943 р. – вже 116, в липні 1943 р. – 355 [388, с. 239].

Серед напрямів диверсійної діяльності рівненських партизанів – інтенсивне руйнування німецької промисловості. Так, в аналізований період лісову адміністрацію було розігнано або знищено; розгалужену по області мережу вузькоколіїних доріг, яка зв'язувала німецькі гарнізони та була шляхом вивезення промислової та сільськогосподарської сировини, виведено з ладу повністю [50, арк. 59]. Від початку організаційного оформлення в лютому 1943 р. до травня 1943 р. партизани Рівненської опергрупи провели 92 бойові та диверсійні операції, підірвали 28 ешелонів, знищили понад 500 солдатів та офіцерів, вивели з ладу 35 паротягів, 283 товарні і 26 пасажирських вагонів. Підірвали 17 залізничних і 31 звичайний міст [227, с. 95]. У червні 1943 р. німці відмовились від нічного руху потягів на залізницях Рівненщини. Партизани, в свою чергу, перейшли до тактики підризу залізничних мостів. У результаті залізничні лінії Ковель-Сарни, Сарни-Рокитно, Сарни-Лунінець припинили працювати [50, арк. 62]. Райхскомісар України Е. Кох наголошував, що на січень-квітень 1943 р. кількість диверсій на залізницях Ковель-Київ і Брест-Козятин-Київ становила, відповідно, 110 і 56 [222, с. 23].

Утім, на означеному хронологічному зрізі створення загонів, підпорядкованих РОШПР тривало. Друга хвиля партизанських організаторів, скерована у північні райони Рівненщини, на початку весни 1943 р. «виросла» в нові партизанські загони. 3 липня, згідно з наказом РОШПР, засновано загін ім. Г. Котовського (55 ос., командир – Єфимчук, комісар – Юрков) навколо партизанських організаторів Єфимчука, Талаха, Нікітіна, І. Радько, в березні 1943 р. відряджених до Сарненського району. В лютому 1943 р. у Рокитнівському районі для організації загону залишено І. Галицького з трьома бійцями (загін «За Батьківщину»). Наказом по облштабу від 17 липня 1943 р. затверджено загін ім. Ф. Держинського (польський) у складі 45 осіб (командир

– І. Галицький, комісар – Г. Коваленко). Артгрупу загону «За Батьківщину» 18 липня 1943 р. переформатовано на артдивізіон із особовим складом 55 осіб (командир – Дондуков, комісар Колчун). Загони також формували з груп, переданих партизанськими з'єднаннями. 26 липня виник загін ім. Т. Костюшка (польський) чисельністю 116 осіб, який прибув зі з'єднання О. Сабурова (командир – Р. Сатановський, начштабу – Рожковський). Джерелом створення загонів слугували також і народні самооборони: на базі підпільної організації с. Озери Висоцького району 26 липня 1943 р. засновано загін ім. В. Молотова у складі 15 осіб (командир – Хабенян, комісар – Пономарьов) [66, арк. 59].

Діяльність більшості із вищеперерахованих загонів на початку створення була малоефективною. Наприклад, переданий Ровенському з'єднанню польський загін ім. Т. Костюшка залишався майже беззбройним. За даними звіту підпільного обкому зі 116 партизанів зброю мали 26 осіб, тобто 22% [66, арк. 59]. Створення та координація загонів Ровенського з'єднання в першій половині 1943 р. набули вищої організованості. Згідно з наказом РОШПР №1 від 14 квітня 1943 р. об'єднання партизанських загонів Ровенської області отримало назву – з'єднання партизанських загонів Ровенської області [45, арк. 16].

Загальний стан розвитку партизанського руху відображав регіональний. У липні 1943 р., відвідавши основні з'єднання УШПР на Правобережній Україні, Д. Коротченко у листі до ЦК КП(б)У інформував про роботу, проведену з командно-політичним складом партизанських формувань: «В даний час бойові дії партизан України стали цілеспрямованими. Тепер немає жодного великого партизанського загону, у якого не було б конкретних бойових завдань. Всі з'єднання виконують план бойових операцій, затверджених ЦК КП(б)У на весняно-літній період 1943» [225, с. 153].

Збільшенню партизанських загонів на Правобережжі сприяло передислокування партизанів із лівого берега Дніпра. Останні, кількість яких становила 5248 осіб, входили до 5 з'єднань. На 1 липня 1943 р. у районах Правобережної України, крім місцевих, ще неврахованих і залишених без зв'язку з УШПР загонів і груп, діяли 11 з'єднань (51 загін), 20 самостійних загонів, 13 спецгруп загальною кількістю 16440 осіб [11, арк. 3].

Загалом саме наприкінці 1942 р. партійне керівництво партизанським рухом ініціювало формування організаторських груп, основна мета функціонування яких – створення партизанських загонів у західних областях. На початку 1943 р. УШПР закріпив партизанських організаторів у Житомирській і Рівненській областях. На основі боєздатних партизанські загони із рейдових з'єднань було розпочато формування місцевих загонів і груп. Створення підпільного обкому КП(б)У та РОШПР дало змогу покращити контроль за розгортанням партизанського руху на регіональному рівні. Такі організаторські потуги та збільшення тиску окупаційної влади спричинили до значного збільшення кількості радянських партизанів саме внаслідок припливу місцевого населення. Окреслена ситуація позначилася на дисциплінованості учасників партизанського руху, як-от призвела до зростання кількості випадків мародерства та протиправних дій щодо місцевого населення. У регіоні залишалася чітко простежуваною неоднорідність політичної орієнтації населення. Загалом за перше півріччя 1943 р. радянський партизанський рух на Рівненщині набув нових, більш контрольованих форм. Найважливішим здобутком радянської влади на цей період можна вважати залучення до боротьби в тилу місцевого населення.

3.2. Формування та діяльність партизанських з'єднань на Рівненщині (друга половина 1943 р. – початок 1944 р.)

Значне зростання бійцівського складу з'єднаннях партизанських загонів Рівненської області та необхідність охоплення великої кількості населених пунктів у районі їхніх дій активізувало для партизанського керівництва питання подальшої реорганізації Рівненського з'єднання. Як наслідок – було прийнято рішення розподілити діюче формування на три частини, структура яких відповідала б поставленим завданням боротьби у ворожому тилу.

Лісистий характер місцевості (особливо на півночі Рівненщини, яку в середині 1943 р. уже можна було визнати партизанським краєм, звільненим від

німецької окупації) сприяв розширенню партизанських з'єднань. Це уможлиблювало напади на гарнізони супротивника, формування розгалуженої мережі партизанських загонів у селах. На період поділу з'єднання мало 13 радянських районів у кільці дислокації противника [26, арк. 54].

Згідно з наказом РОШПР №49 від 15 серпня 1943 р. із наявних загонів сформовано три самостійні формування із безпосереднім підпорядкуванням РОШПР (Додаток Е). В. Бегма, будучи на той час керівником підпільного обкому КП(б)У та РОШПР, прагнув узяти під контроль ще й одне з нових з'єднань. Основна причина ініціативи щодо такого суміщення посад, на нашу думку, – це прагнення В. Бегми збільшити вплив на вирішення не тільки політичних, але й військових питань. Однак у УШПР цю ідею підтримали не відразу. Так, у листі до В. Бегми від 14 липня 1943 р. йшлося про таке: «Припустимо, що ми згодні, щоб ви взяли керівництво над новоствореним з'єднанням, повідомте, якщо ви маєте намір керувати вже діючим з'єднанням і окремими загонами вашої області. Про остаточне рішення повідомимо після отримання Вашої відповіді» [24, арк. 35]. Попри те, що ми не знайшли зворотного листа В. Бегми до УШПР, затвердження його очільником з'єднання №1 дає підстави стверджувати про те, що йому вдалося переконати керівництво у доцільності такого рішення.

Так, напередодні реорганізації, 15 серпня 1943 р., за даними РОШПР, з'єднання охоплювало 21 партизанський загін і 6 інших підрозділів – усього до 2000 осіб [26, арк. 41]. Збережено інші дані про структуру з'єднання та кількість партизанів у ньому перед реорганізацією: на 1 серпня 1943 р. умовно функціонувало два окремі з'єднання (Додаток Ж). Варто звернути увагу на національний склад і партійність партизанів з'єднання №1 одразу після його формування (Додаток З).

На прикладі партизанської бригади під керівництвом І. Нирка, яка входила до складу Ровенського партизанського з'єднання №1, можна схарактеризувати віковий і освітній рівні партизанів. Якщо не враховувати певну неоднорідність особового складу у різних загонах і з'єднаннях РОШПР, то ці дані наближено репрезентують загальну вікову й освітню ситуацію у рівненських партизанських з'єднаннях наприкінці 1943 р. (Додаток Й; Й.1).

Використання статистичних даних щодо з'єднання №1 зумовлено тим, що в документах РОШПР та УШПР вони зазвичай ширші та репрезентативніші. Причина полягає в тому, що з'єднання №1 діяло при РОШПР і займалося не тільки диверсіями, але й широкою політико-масовою роботою й організацією нових загонів. Оскільки з'єднання №2 та №3 були рейдовими, майже всю документацію про діяльність РОШПР, створення нових загонів, зв'язок із загонами інших відомств, партійно-політичну роботу вели у з'єднанні №1.

Формування трьох з'єднань дало поштовх до розширення впливу радянської партизанки та виокремлення нових загонів і бригад, що припало на другу половину 1943 – початок 1944 рр. Від середини 1943 р. постала потреба збільшення переліку партизанських загонів через наявність великої кількості охочих вступити до їхніх лав. Налагодження систематичної допомоги із центру та зміна політичних орієнтирів частини населення Рівненщини сприяли значному розширенню спектра місцевих партизанських загонів.

Так, групі місцевої самооборони с. Ольшани з особовим складом 93 особи наказом від 15 вересня 1943 р. було надано статус партизанського загону ім. Й. Сталіна (командир – Шубич, комісар – Карпович). До з'єднання №2 у той же час влилися партизанські загони ім. В. Молотова чисельністю 50 осіб (командир – Грищук) та ім. О. Пархоменка у складі 35 осіб (командир – Богнат) [66, арк. 78].

У прагненні посилити резерви зростання партизанських загонів командування РОШПР організувало групи та загони місцевої самооборони в селах Озери, Шахи, Серники, Сварицевичі, Борове, Дубрівськ, Волчиці, Тунда, Гута Степанська, Добринь, Новосілки, Перекалі, Острівськ, Зелень, Велюнь, Колки, Біле, на хуторах Хочин, Жаден, Озерськ, Іваниці, Семаховичі, Комари, Гута Собачевська, Чудня (всього 25 сіл і хуторів) (Зарічненський, Дубровицький, Костопільський райони) [29, арк. 15].

Підтвердженням збільшення кількості радянських партизанів за рахунок припливу місцевого населення слугують документи націоналістичного підпілля. У звіті про діяльність СБ ВО УПА «Заграва» (північно-східна частина Волині та північна частина Рівненщини) за період від 15 вересня до 15 жовтня 1943 р.

загальну чисельність «червоних» партизан оцінено у понад 5300 бійців. Крім того, у документах наголошено, що «червоні змобілізували поважне число українського населення до своїх банд (переважно місцевих загонів)» і добровільно, і під примусом. Серед добровольців «в основному люди, що в минулому мали дещо спільного з совітськими урядами чи установами та боялись, що рано чи пізно їх націоналісти зліквідують», а також «всі політично переслідувані німцями чи українцями, як поляки, жиди, козаки, цигани і т. д.» [226, с. 205].

На цей хронологічний проміжок припала активізація диверсійної роботи рівненських партизанів у рамках «рейкової війни». Тільки з'єднання №2 за 3 місяці (з 1 липня по 1 жовтня 1943 р.) провело понад 150 бойових і диверсійних операцій. Так, пущено під укіс близько 60 ешелонів, паралізовано Сарненський залізничний вузол [227, с. 132]. Радянські партизани намагались усіма доступними засобами зірвати залізничні та шосейні перевезення гітлерівців у район Курська. До кінця липня УШПР отримав повідомлення, що з'єднаннями В. Бегми, І. Федорова, С. Ковпака, О. Сабурова, І. Шитова підірвано 96 ешелонів [225, с. 226]. За підсумковими даними УШПР, у липні-серпні 1943 р. українські загони і з'єднання знищили 1030 ворожих ешелонів [388, с. 239].

Оскільки основним методом ведення партизанської війни залишались диверсії на залізниці, способи диверсій постійно зазнавали змін залежно від ситуації, наявності вибухових матеріалів і нових радянських розробок у сфері підривної техніки. Проблему нестачі вибухівки рівненські з'єднання частково вирішували за рахунок виплавляння тротилу із бомб і снарядів, що не вибухнули. 10 кг отриманої вибухової речовини вистачало на підрив ешелону [50, арк. 59]. У серпні 1943 р. у такий спосіб було добуто близько 3 тонн вибухової сировини [45, арк. 28].

Один із найпоширеніших методів диверсій на залізниці на той час – використання спрощеного детонатора за допомогою шнура. Таке пристосування давало можливість здійснювати вибух у будь-якій частині ешелону противника, на вибір диверсантів. Із серпня 1943 р., коли охорону залізниць було суттєво посилено, а потяги перестали курсувати в нічний час, указаний спосіб втратив

ефективність. Партизани почали застосовувати нові вибухові засоби, зокрема радянські універсальні детонатори «МУВ» і «ВПФ» натяжної та нажимної дії. Вибухівку з такими детонаторами закладали вночі та ретельно маскували. З'явилися у партизанських загонах міни сповільненої дії (МЗД). Мінування залізниці проводили із відтермінуванням вибуху на декілька днів [45, арк. 27-28].

Підричники відігравали значну роль під час облав противника, оборонних боїв, облаштування засідок на шосейних і ґрунтових дорогах і стежках, підступи до яких було заміновано. Наприкінці 1943 р. рівненські партизанські з'єднання широко практикували демонтаж і підриив залізничного полотна. Так, 5 грудня 1943 р. тільки на ділянці залізниці Рокитне-Томашгород було підірвано до 5 км залізничного полотна та зруйновано 3 км телеграфно-телефонного зв'язку [45, арк. 28].

Варто зауважити, що рівненські партизани досить часто розповсюджували диверсійну діяльність за межі Рівненщини, інколи – за 100–150 км від місць постійного базування (територія Білорусії, Волині та Житомирщини). Найчастіше такі диверсії проводили на залізницях Ковель-Брест, Брест-Пінськ, Сарни-Луїнець, Ковель-Сарни, Сарни-Олевськ. РОШПР зафіксував 161 повідомлення про виконані диверсії, із яких 49 (30,4%) відбулося на території Білорусії, 12 (7,5%) – Волині, 3 (1,8%) – Житомирщини (Додаток К).

Розглянемо найефективніші партизанські операції проти німецьких гарнізонів. 4 липня 1943 р. РОШПР розпочав підготовку до штурму німецького гарнізону у м. Городній Сталінського району Білорусії (близько 85 німців). Для здійснення наміру загони ім. К. Ворошилова, В. Чапаєва, О. Невського, М. Кутузова, М. Хрущова, «За Батьківщину» отримали наказ зайняти позиції поблизу Бутейських хуторів і 6 липня 1943 р. розгорнути атаку. Шляхи підкріплення для німців із боку м. Столін були відрізані загоном ім. М. Кутузова. Бій, що тривав до полудня 7 липня 1943 р., змусив німців відступити до м. Столін. Результатом операції стало знищення 50 німецьких солдатів і офіцерів, спалення 2 автомашин і численні трофеї [45, арк. 28–29].

Вдалими операціями можна вважати наступ на гарнізон у с. Цумань 20–24 січня 1944 р., під час якого противник втратив до 100 солдатів

[50, арк. 110], та участь у звільненні м. Рівне 31 січня – 2 лютого 1944 р. У боях на підступах до міста партизани РОШПР знищили 388 німців, підбили 3 танки, взяли трофеї [50, арк. 113-114]. Успіх мали й зустрічні бої із супротивником. Так, 12 вересня 1943 р. партизани Ровенського з'єднання №1 прийняли бій із німцями на підступах до с. Лютинськ (Дубровицький район). Скориставшись тим, що супротивник не помітив основні сили з'єднання, партизани оточили каральну групу та зусиллями загонів «За Батьківщину», ім. О. Суворова, «Смерть фашизму», ім. Т. Костюшка, із застосуванням артилерії, знищили 80 німецьких солдатів, 30, поранили, взяли у в полон 3 [45, арк. 29].

Утім потенціал рівненських з'єднань визнавали сумнівним і керівники інших партизанських з'єднань, і представники УШПР. Критикували, зрозуміло, керівника партизанського з'єднання №1 та підпільного обкому В. Бегму. Відомий командир кавалерійського партизанського з'єднання М. Наумов писав у своєму щоденнику: «Полковник Богун і капітан Карасьов повідомили мені, що північніше від Рокитно у болотах сидить генерал Бегма із 3,5-тисячним військом, має 7 штук надісланих Москвою великих 76-мм гармат, 500 автоматів і скаржиться тільки на те, що не вміє використовувати цю армію та техніку» [85, с. 306].

Яскравим прикладом наявності проблем із координацією діяльності загонів під час ведення масштабних наступальних дій є операція рівненських партизанів проти німецького гарнізону райцентру Рокитне 5 грудня 1943 р. У наказі РОШПР ішлося про успішне її проведення силами з'єднань М. Таратути та Л. Іванова: «В результаті операції північну частину міста Рокитно було повністю освоєно, у місті артпідготовкою виведено з ладу водокачку. Під час освоєння залізничного полотна підірвано рейок 2000 погонних метрів, дорогу виведено з ладу на 5 діб». Утім, у цьому ж наказі було вказано й на недоліки операції: «Командири загонів своєчасно не підготували провідників, які знали місця підходу та виходу з міста; більшість партизанських загонів пізно вийшла на позиції; з'єднання Іванова взагалі не виходили на свою позицію; окремі командири загонів виявили боягузтво та неповороткість (ім. Т. Шевченко)». Все ж РОШПР оголосив подяку певним загонам [33, арк. 14–14зв].

Співробітники розвідрот УШПР Череваш і Кушнар'єв доповідали керівництву про військові проблеми з'єднання №1: «Порівняно з іншими з'єднаннями з'єднання т. Бегми найбільш забезпечене озброєнням, боєприпасами та вибухівкою, однак із бойових дій займає одне з останніх місць». Далі доповідачі наголошували на неправдивості повідомлення РОШПР про Рокитнівську операцію: «Це повідомлення Бегми є оковамилюванням. Операція ця насправді пройшла так: про підготовку операції, через повну відсутність конспірації у з'єднанні, знову знало населення. Єдиного командування різними загонами не було. Коли німці відкрили вогонь, бійці розгубилися, командири почали обговорювати, чомусь аж шляхом голосування, чи йти вперед, чи відійти. В результаті більшість бійців відійшла болотом, кидаючи озброєння та зазнаючи втрат. Водокачку ст. Рокитно ніхто з ладу не виводив. Коли диверсійні групи стали рвати полотно, то через їхню неправильну розстановку та занадто велику кількість груп серед диверсантів були поранені від своїх же мін. У підсумку операція закінчилася повним провалом і марним витрачанням боєприпасів» [96, с. 72–73].

Цікаво проаналізувати думку учасника вищеописаної операції мінерал-підричника А. Гречка. Він частково підтвердив слова Череваша-Кушнар'єва, однак зазначив: «Коли ми підійшли до річки та водосховища (водокачки), звідти по нас почали стріляти. Ми залягли та відкрили вогонь по тих хто стріляв. Далі ми рухались до вокзалу. Вже на підході до нього німці почали із обох боків вести перехресний вогонь. Ми дійшли до самої залізниці, але це був тільки наш загін. Також стріляли гармати з'єднання Бегми. А всі інші загони, Іванова, Таратути, вони навіть не підійшли до Рокитно та не вели ніякого бою. [...] Ми почали відступати і ніяких інших партизанів ми не бачили. Вони не підійшли чи запізнились, можливо, не хотіли чи боялись, я не знаю» [77, арк. 8].

Визнало провал операції лише новостворене Ровенське з'єднання ім. М. Щорса під командуванням М. Таратути, у звіті якого сказано: «Спільно зі з'єднанням Бегми було проведено операцію із розгрому противника в Рокитно. Операція пройшла невдало. Загони запізнилися з виходом до об'єктів. На

світанку противник надіслав підкріплення, і з'єднання за наказом із боєм вийшли у ліс» [38, арк. 164].

Імовірно, після провалу операції В. Бегма у звіті намагався прикрасити реальне становище, частково визнав помилки, що призвело до зміни загального висновку щодо операції на позитивний. Такий підхід практикували багато партизанських з'єднань і загонів. Завищення втрат ворога та заниження власних – звичне явище у партизанській звітності, що часто заважало визначити реальні здобутки загонів. Нерідко партизанську документацію знищували. Так, на запит штабу з'єднання №1 про передачу розпоряджень і наказів, надісланих до загону ім. Т. Шевченка, повідомили, що у справах загону їх не зберігали, а після їхнього виконання спалювали [32, арк. 45].

Про проблеми зі звітністю у своєму загоні розповідав А. Гречко: «В нас у цьому плані було дуже поганим те, що начальник штабу був дуже неорганізований, недисциплінований – лейтенант Шинкар. Коли ми робили диверсії, чи відбувалась перестановка кадрова, багато цього всього в наказах не відображалось. Все це відображалось в усній формі» [77, арк. 10].

Проблеми із бойовою підготовкою не уникли й інші підрозділи РОШПР. Польське з'єднання №3 так і не стало повноцінним бойовим формуванням, залишалось найменшим за чисельністю та найгірше озброєним. Утім, цікаво порівняти показники результатів його диверсійної діяльності із показниками аналогічної діяльності з'єднання під керівництвом В. Бегми. У період від 15 лютого 1943 р. до 25 квітня 1944 р. зусиллями бійців з'єднання №3 (до його формування – окремих загонів) висаджено у повітря 9 ешелонів, 8 залізничних і шосейних мостів. З'єднання №1 із 26 лютого 1943 р. до 12 лютого 1944 р. знищило 124 ешелони та 24 залізничні та шосейні мости. На момент розформування з'єднання №1 у ньому перебувало 2076 осіб [388, с. 98–99]. Таким чином, кількісний склад з'єднання Р. Сатановського складав 41% від з'єднання В. Бегми, проте друге на 93% перевершило показники першого щодо кількості знищених ворожих ешелонів. Це стосується також інших диверсій, здійснених партизанами на території Рівненщини [249, с. 149].

У цей період тривала комплектація рівненських з'єднань уже діючими партизанськими загонами. Із комендантського взводу та групи автоматників за наказом РОШПР №83 від 19 грудня 1943 р. було створено партизанський загін ім. Л. Берії (командир – Н. Кошелєв, комісар – І. Морозов). Функції загону – охорона РОШПР, військова розвідка та диверсійна робота [29, арк. 14]. Динаміка зростання Ровенського партизанського з'єднання №1 за 15 серпня 1943 р. – 1 лютого 1944 р. складала 192% (Додаток Л). З'єднання №2 зазнало суттєвого зменшення через створення ще двох формувань. На 1 жовтня 1943 р. воно нараховувало 977 осіб, із них 490 – українців, 170 – росіян, 188 – білорусів, 129 – осіб інших національностей [52, арк. 16].

За наказом РОШПР №53 від 1 вересня 1943 р. місцевий загін Морочненського району у складі 50 осіб на прохання його командира М. Неделіна ввійшов у підпорядкування з'єднання №1 й отримав назву ім. С. Кірова (командир – М. Неделін, комісар – Лигдишук) [66, арк. 78]. Однак РОШПР довелося докласти певних зусиль, аби цей загін залишився у його підпорядкуванні. В наказі РОШПР №56 від 1 вересня 1943 р. ідеться про те, що загін мав передислокуватись за залізницю Брест-Пінськ і, таким чином, покинути межі Рівненщини. Керівництво РОШПР визнавало за недоцільне перекидати загін, який добре знає місцевість, у незнайомий регіон. До особливих вказівок із Москви він увійшов до складу з'єднання №1 [35, арк. 74]. Цей випадок зайвий раз слугує доказом розбіжностей у баченні радянських відомств специфіки діяльності тих чи тих партизанських загонів і груп.

Також не схвалювало керівництво перехід партизанів до інших загонів. Майор С. Каплун звертався до охочих покинути склад його бригади: «Керуючись наказом Головного розвідуправління РСЧА наказую: Всіх партизанів, які рахуються у моєму загоні й у подальшому виявлять бажання перейти на іншу роботу вважати нестійкими, – роззброювати та передавати у штаб загону для подальшого розгляду їхніх справ» [48, арк. 35].

Такі ситуації були зумовлені прагненням В. Бегми інтегрувати до своїх з'єднань усі партизанські формування, що знаходилися на території Рівненщини, але діяли під егідою інших відомств (Додаток М). У листі до М. Хрущова від

20 червня 1943 р. В. Бегма дещо змінює риторичу та вносить на розгляд тільки пропозицію створення єдиного розвідувального управління при РОШПР, утім просить ліквідувати інші розвідупри, які працювали у понад 20 загонах [78, с. 366].

Мотиви В. Бегми легко пояснити: велика кількість загонів і груп, які діяли на Рівненщині, знаходилася під керівництвом різних радянських відомств, без єдиного контролю та координації дій, що часто слугувало причиною провалу диверсійних і розвідувальних операцій.

16 серпня 1943 р. майор С. Каплун, керівник диверсійно-розвідувальної бригади ГРУ, звертався до О. Ососкала, керівника підривної групи загону ім. К. Ворошилова з'єднання №1: «Категорично забороняю в районі розташування моєї бригади виконувати будь-які операції із заготівлі продуктів або проводити диверсійну роботу без мого на те дозволу. Надалі прошу Вас усі питання Вашої діяльності погоджувати особисто зі мною. За невиконання мого наказу в районі розташування бригади надалі буду застосовувати найрішучіші заходи – аж до роззброєння вашої групи» [31, арк. 73].

23 серпня 1943 р. з РОШПР С. Каплуну відповіли: «Якщо ви перебуваєте на території Рівненської області, то не для того, щоб установлювати свої закони. [...] Краще виконуйте свої безпосередні завдання та не підміняйте територіальні партизанські загони. [...] Що стосується вашого наміру роззброїти мою групу, то раджу вам врахувати, що буде гірше, якщо ми звернемося до цього методу дій. [...] Водночас – прошу негайно вжити заходів до повернення у партизанський загін ім. К. Ворошилова 4-х бійців із гвинтівками, які знаходяться у вас, і повідомити причини їх його затримання. Прошу негайно повернути озброєння, видане нами Велюнській партизанській групі» [69, арк. 11].

Слід зауважити, що вищезгаданий лист – це не перший лист такого формату від РОШПР. Ще 7 травня 1943 р. начальник штабу з'єднання капітан Дондуков вимагав повернути зброю 4-х бійців, які перейшли із загону ім. К. Ворошилова [69, арк. 11]. У відповідь на це майор С. Каплун перейшов на звинувачення: «Ваших людей я неодноразово попереджував про погодження нашої роботи – і на залізниці, й у районі розташування бригади. Всі мої вказівки для командира

Ососкала є незаконними, все це призвело до загибелі майора із нашого з'єднання й однієї жінки тільки тому, що Ососкало не виконав мій наказ від 16.08.1943 р. Ваші люди сидять тут декілька тижнів, займаються здебільшого викачуванням свиней, баранів і самогону у людей, які живуть у лісі». Далі тон майора стає дещо іншим: «За даними, які я маю, останнім розпорядженням центру незабаром ми будемо працювати разом» [31, арк. 74].

Конфлікт тривав не один місяць, адже ще 20 червня 1943 р. В. Бегма у листі на ім'я М. Хрущова зазначав: «Спостерігаючи низку безчинств і незаконних дій, я втрутився у роботу цих загонів, указавши їм, що робити, скерував їхню роботу так, як слід працювати партизанським загонам. Однак, дізнавшись про це, капітан Каплун пише в загони та мені особисто нахабні листи, намагаючись [мене] дискредитувати, вдаючись до найнижчих лайок» [78, с. 365–366].

Функціонування з'єднання №2 також позначалося конфліктами з «колегами». Так, від спецзагону М. Прокоп'юка надійшла відозва до І. Федорова про пограбування вантажу його бійцями (Семикін, Кабанов, Гришин). Підполковник М. Прокоп'юк просив негайно повернути вкрадені речі [27, арк. 101].

До з'єднання №2 висловлювали претензії й інші з'єднання. Крім мародерства, йшлося, наприклад, про кадрову політику. Командир Білоруської партизанської бригади В. Корж на ім'я П. Пономаренка 23 жовтня 1943 р. доповідав: «Прошу вплинути на Федорова-Ровенського – його партизани вриваються в розташування бригади, чинять мародерство, чим відштовхують населення від партизанів, а тому шкодять партизанському руху. Водночас прошу вплинути на Федорова, який переманює партизанів бригад Молотова та Пінської у своє з'єднання, користуючись своїм сильним озброєнням». П. Пономаренко став на захист І. Федорова: «Мародерів захоплювати, арештовувати та судити. Це, очевидно, бандити, які спекулюють іменем тов. Федорова й інших, або гестапівські агенти» [24, арк. 17].

Показовим варто визнати внутрішній «конфлікт інтересів» керівника РОШПР В. Бегми та керівника Ровенського з'єднання №3 Р. Сатановського, призначеного на цю посаду 26 вересня 1943 р. [388, с. 100]. Намагання обласного

штабу посилити контроль над польськими загонами мотивувало низку непорозумінь між його очільником В. Бегмою, за яким стояв не тільки УШПР, а й ЦК КП(б)У, та Р. Сатановським, котрий, отримавши інструкції у Москві, апелював винятково до УШПР.

19 вересня 1943 р. Р. Сатановський звітував начальникові УШПР Т. Строкачу: «Бегма затримав загін і радистів, що знаходяться в Озерах, за 100 км від мене. [...] Прошу передати мені письмовий наказ для Бегми стосовно польських загонів. Ще раз підкреслюю загрозу згубних політичних наслідків дій Бегми та його підлеглих» [93, с. 253]. У той же день Т. Строкачу надійшли шифровки від інших партизанських керівників, зокрема від Кохана, що доводить розростання конфлікту: «Видану Сабуровим зброю для польського загону Бегма забрав собі і поляків не озброїв. Є випадки роззброєння поляків федоровцями» [93, с. 255]. Пізно ввечері роздратований Р. Сатановський повідомив Т. Строкачу: «Бегма загони не віддає. Дії Бегми та його підлеглих докорінно неправильні, суперечать Вашій вказівці та тактиці партії, створюють сприятливий ґрунт для впливу польських фашистів» [93, с. 256].

В. Бегма парировав ці наскоки шифрограмою секретареві ЦК КП(б)У Д. Коротченку та начальникові УШПР Т. Строкачу, переданою 21 вересня 1943 р.: «Мене вкрай дивує таке запитання, чому я не передаю польський загін Сатановському. Сатановського я ще не бачив. [...] Якщо ви затвердили [Сатановського] командиром польського з'єднання, це буде не авторитет у з'єднанні, оскільки польське населення знає, що він за національністю не поляк, а єврей» [93, с. 257].

Цитовані документи дають підстави вважати, що керівництво РОШПР і підпільного обкому КП(б)У не вбачало у польських партизанах надійного союзника, а тому намагалося обмежити їхню діяльність охороною польських сіл і розвідкою. Перевагу в озброєнні надавали, насамперед, ровенським з'єднанням №1 і №2. Також давалася ознаки слабка бойова підготовка польського з'єднання.

Вочевидь, що вищеописане – звичне сприйняття керівниками радянських партизанських формувань окремих польських груп і загонів. Так, у розпорядженні партизанського командира Г. Лінькова («Батя») знаходився

польський взвод зі значними людськими резервами у Пінську й околицях, однак полковник Г. Лінков вважав, що поляки більше допоможуть партизанам як зв'язкові, інформатори тощо. [325, с. 195].

23 вересня 1943 р. В. Бегма передав з'єднання №3 у командування Р. Сатановському, про що 30 вересня доповів секретареві ЦК КП(б)У М. Хрущову, висловивши водночас здивування з приводу свого нібито «недооцінювання» можливостей цього формування: «На Вашу радіограму №5878 доповідаю – від Сабурова я прийняв загін Сатановського 110 ос., із них озброєних гвинтівками 20 ос. 23 вересня із групою Сатановського все польське з'єднання Рівненської області [в] складі трьох загонів кількістю 350 ос., 140 гвинтівок, 64 автомати, 12 пістолетів, 100 кг толу та боеприпаси, радистів віддав усе. [...] Вашу директиву отримав, але не розумію, в чому моє недооцінювання організації допомоги польським загонам» [93, с. 268].

Через півтора місяці у В. Бегми з'явилася вагома підстава для аргументації своєї недовіри до польського з'єднання Р. Сатановського. 14 листопада 1943 р. керівник РОШПР повідомляв начальникові УШПР Т. Строкачеві, чому Р. Сатановському не можна довірити виконання поставлених завдань: «Залишати Сатановського самостійно діяти не можна, оскільки з його загону пішли 32 автоматники [в] польські загони, які налаштовані проти радянської влади» (очевидно, до формувань АК, контрольованих польським еміграційним урядом – авт.). Далі В. Бегма пропонував зворотно підпорядкувати польські загони РОШПР, лишивши Р. Сатановському один із них [93, с. 308–309].

Підтвердженням недовіри до польського командира та частини його підлеглих є доповідь УШПР про роботу з активізації військової розвідки від 13 жовтня до 13 грудня 1943 р.: «З'єднання Р. Сатановського у тому вигляді, в якому воно діє на цей час, нездатне виконати поставлені перед ним УШПР завдання. Основні причини: з'єднанням керує по суті не Сатановський, а його дружина. Сатановський безвільний, неавторитетний, не бойовий командир. [...] Сатановська антирадянськи налаштована, підтримує зв'язок з агентурою «Тайної армії Польської». Про Сатановського всі знають, що він не поляк, а польський єврей, що негативно позначається на концентрації поляків у з'єднанні. У

з'єднанні відсутні радянські люди, які б забезпечили проведення необхідної нам політичної лінії. У з'єднанні немає кому проводити політико-виховну роботу, комісара та політкерівників немає. Польські націоналісти, за даними, отриманими через агентуру з'єднання Бегми, намагаються перетягти його основні кадри на свій бік і спрямувати їх проти радянської влади» [14, арк. 223].

25 листопада 1943 р. Р. Сатановський звернувся по захист безпосередньо до Й. Сталіна: «У травні вирішено було про мій вихід на захід. До цього часу Український штаб не забезпечив мене необхідним, зв'язавши безцільним очікуванням нами вантажу. [...] Тому вирішив вийти виконувати Ваш наказ про розвиток польського національного руху без боєприпасів, озброєння та типографії» [93, с. 323–324].

Очевидно, що серед причин тривалого конфлікту між командуванням польського з'єднання №3 й обласним партизанським керівництвом – прагнення Р. Сатановського від початку виконувати лише ті бойові завдання, які стосувалися захисту польського населення Волині та Полісся, а згодом перенести свою діяльність на окуповану польську територію. У свою чергу, радянське керівництво намагалося цілковито «радянізувати» польські загони, використавши їх для проведення бойових дій у Західній Україні. Тільки із переміщенням фронту на територію Польщі всі польські загони, разом зі значною частиною радянських партизанів, продовжили боротьбу на окупованих польських землях.

Варто звернути увагу на низку сигналів керівників РОШПР стосовно безчинств польських загонів. У наказі РОШПР №88 від 26 грудня 1943 р. ішлося про безчинства, мародерство та свавілля щодо мирного населення з боку бійців з'єднання Р. Сатановського під час його дислокації на правому березі р. Горинь, як-от самочинну конфіскацію продуктів, фуражу та худоби; погрози «перебити» всіх мешканців, бо вони «бульбівці»; застосування фізичного насилля на допитах. Начальник РОШПР В. Бегма «для недопущення подібних явищ, які ганьблять високе ім'я народних месників і загострюють взаємостосунки поляків із українцями, що може бути використано нашими ворогами німцями і так званими «українськими націоналістами», категорично вимагав від командира

польського з'єднання Р. Сатановського «навести порядок, дисципліну в загонах і налагоджувати у місцях розташування дружні взаємини з місцевим населенням» [93, с. 345–346]. Скоріш за все, наказ В. Бегми не був виконаний, тому що через два місяці після його появи, 27 лютого 1944 р., Т. Строкач надіслав Р. Сатановському таємну шифротелеграму такого змісту: «Маємо сигнали про насильства Ваших партизанів [над] мирним населенням у Залоззі (можливо, с. Залаззя Любешівського району Волинської області – авт.). Уживіть заходів. Винних покарайте» [93, с. 372].

Наприкінці 1943 р., із наближенням фронту до Рівненщини, значне збільшення чисельності партизанських загонів унеможливило якісну координацію ними з єдиного центру у з'єднанні №1. З огляду на те, що керівництво РОШПР продовжувало нарощувати партизанську присутність на території регіону, було прийнято рішення створити при з'єднанні партизанські бригади, які за короткий період часу могли б вирости у самостійні з'єднання [45, арк. 16].

Таке рішення виправдало себе. 27 листопада 1943 р. на базі рівненських партизанських загонів було засновано з'єднання імені М. Щорса (командир – М. Таратута, комісар – М. Бугров), на базі загонів ім. В. Чапаєва, ім. О. Суворова, ім. М. Хрущова, ім. С. Будьонного, разом 467 осіб [388, с. 119–120]. Таку реорганізацію підтримували й інші партизанські командири. О. Сабуров у спогадах зазначав, що досвід виокремлення загонів у самостійні з'єднання видався цілком результативним. Швидко поповнювались і успішно діяли з'єднання І. Шитова, І. Федорова, загін Мірковського [138, с. 674].

Із грудня 1943 р. до січня 1944 р. було організовано тимчасові партизанські бригади. Під час виходу з'єднання №1 із села Озери Висоцького р-ну на захід наказом №57 від 19 грудня 1943 р. із загонів ім. В. Молотова, ім. Ф. Держинського та групи місцевої самооборони із сіл Карасин, Колки, Шахи, Велюнь (Дубровицький район) і групи резерву с. Березів було створено бригаду північно-східних районів Рівненської області (командир – І. Нирко, комісар – Г. Коваленко) [29, арк. 15].

Наказом по з'єднанню №1 (№64 від 1 січня 1944 р.) із загонів, які знаходилися у північно-східних районах Рівненщини, було сформовано бригаду партизанських загонів північно-західних районів (пізніше – з'єднання ім. С. Кірова), командиром якої призначено Г. Картухіна, комісаром – О. Крупіна. До складу бригади належали загони ім. С. Кірова й ім. О. Невського. Також 1 січня 1944 р. через помічника командира Ровенського з'єднання №1 Ю. Собесяка було прийнято до складу з'єднання 2 загони з'єднання особливого призначення А. Бринського. Наказом №66 від 4 січня 1944 р. із прийнятих загонів було організовано бригаду партизанських загонів західних районів Рівненщини. Надалі бригаді присвоєно назву ім. М. Фрунзе (командир – Ю. Собесяк («Макс»), комісар – Д. Котюк). До неї ввійшли загони ім. В. Куйбишева (командир – В. Яковлев), ім. С. Будьонного (командир – Д. Хвищук) [29, арк. 14–15].

Загалом на початок 1944 р. РОШПР зніціював створення компактних партизанських з'єднань та бригад на всіх ключових ділянках Рівненщини: з'єднання ім. М. Щорса діяло на східних кордонах регіону; з'єднання ім. С. Кірова та бригада ім. М. Фрунзе контролювали північний захід і захід відповідно; бригада із загонів ім. В. Молотова й ім. Ф. Дзержинського – північно-східні райони. Ідентичне формування у складі партизанських загонів «Смерть фашизму», ім. Й. Сталіна та 5 підривних груп (командир бригади – С. Санков, комісар – Смирнов) було засновано 21 січня 1944 р. для функціонування у Клеванських лісах, м. Деражне та по р. Горинь. [50, арк. 102].

Наприкінці 1943 р. територія Рівненщини стала місцем дислокування багатьох партизанських загонів і з'єднань, підпорядкованих різноманітним структурам чи підрозділам. З огляду на те, що останній факт міг слугувати чинником виникнення нових міжвідомчих конфліктів в наказі РОШПР №87 від 25 грудня 1943 р. йшлося: «У зв'язку з тим, що в Рівненську область прибула низка з'єднань, спецбригад та загонів (М. Таратути, Л. Іванова, Д. Медведєва, Р. Сатановського, А. Бринського, О. Федорова та багато інших), з метою координації дій партизанських загонів і з'єднань надавати РОШПР усі розвіддані про концентрацію противника. Вказані з'єднання загонів їздять по області із

завданнями свого командування, і кожна група зі своїми перепустками. Встановити з 01.01.1944 р. єдині перепустки по області» [35, арк. 113–114].

Риторика керівника РОШПР зазнає певних змін, зважаючи на те, що на початку 1944 р., із наближенням фронту, ідею об'єднання великої кількості загонів під егідою підпільного обкому В. Бегма вже не піднімав. Лише на завершальному етапі діяльності партизанських загонів РОШПР удалося частково втілити в життя діяльну систему координації всіх партизанських груп і загонів незалежно від їх відомчого підпорядкування. Всю партизанську документацію (накази, розпорядження, посвідчення, довідки й ін.) було уніфіковано на зразок армійської, статут, внутрішні відносини у загонах, з'єднаннях вибудовано за певним шаблоном. Однак процес реорганізації залишився незавершеним через об'єктивні причини: у лютому 1944 р., зважаючи на звільнення Рівненщини, розпочали розформування партизанських з'єднань.

Згідно з наказом УШПР №0015 від 18 лютого 1944 р. було заплановано вихід з'єднання Федорова-Кизи для самостійних бойових дій у Дрогобицьку область. Цьому передувало рішення ЦК КП(б)У від 9 лютого, за яким це з'єднання виокремлювали зі складу РОШПР. Командиру з'єднання І. Федорову у складі 8 загонів загальною чисельністю 1460 осіб наказано вийти на територію Дрогобицької області у район Борислава для розгортання партизанського руху. Із загону ім. Й. Сталіна виділено 75 осіб для самостійних дій на території Львівської області, в лісах північніше від Львова (42 км); зі з'єднання №1 – загони ім. С. Кірова, ім. О. Суворова, ім. К. Ворошилова; зі з'єднання ім. М. Щорса – загони ім. М. Хрущова, ім. С. Будьонного, ім. В. Чапаєва. Всі польські загони, які належали до складу з'єднань О. Сабурова, В. Бегми, І. Шитова, із 15 березня 1944 р. перейменовано на І польську партизанську бригаду ім. Т. Костюшка (командир – Р. Сатановський) [15, арк. 6–7, 19].

Чисельність чотирьох партизанських з'єднань на час виходу зі складу РОШПР складала 5016 осіб, питома вага українців – 2304 особи, тобто 45,9% (Додаток Н; Н.1; Н.2; Н.3). Динаміка зростання партизанських загонів за час їхньої діяльності на Рівненщині така: перші офіційні дані про кількість партизанів стосувалися січня 1943 р., тоді у регіоні нараховували 650 партизанів

[34, арк. 28]; у травні 1943 р. у з'єднанні партизанських загонів Рівненської області нараховували 1142 особи (Додаток Б); на 1 серпня 1943 р. чисельність з'єднання збільшилась до 1518 осіб (Додаток Ж); на день створення трьох з'єднань, 15 серпня 1943 р., у РОШПР звітували про майже 2000 партизанів [26, арк. 41].

За період діяльності підпільного обкому та РОШПР для розвитку партизанського руху в області УШПР було передано значну частину обмундирування й озброєння, літаками вивезено 9 осіб важкопоранених, 7 осіб членів сімей командного складу (див. Додаток П).

У останньому звіті РОШПР виокремив низку недоліків бойової діяльності партизанських загонів, серед яких – визнання того, що неналежне озброєння у період формування загонів і низький рівень військової підготовки старшого й особливо молодшого командного складу слугували причинами тривалого періоду підготовки спеціалістів для з'єднання; а також визначення як певних хиб роботи організації недостатньої кількості радіостанцій і поганого обмундирування бійців [29, арк. 39].

За словами мінера-підричника загону «За Батьківщину» М. Орлова, партизанів, які перебували в загоні більше року, скеровували на партійно-політичну роботу, тих, хто був партизаном більше 6 місяців, – до Червоної армії [41, арк. 31].

А. Гречко розповідав про долю колишніх партизанів: «[На фронт] брали за віком і здорових, багатьох комісували. Я був членом комісії з мобілізації, то були такі випадки, як, наприклад, прийшов чоловік увесь у гнійниках, спеціально робили на тілі, щоб комісія не брала на фронт» [77, арк. 10]. За даними Ровенського підпільного обкому, 2500 осіб пішли працювати в органи держбезпеки та поповнили лави Червоної армії, 350 кращих партизанів обійняли партійні та державні пости [50, арк. 147].

Відтак, із середини 1943 р. партизанський рух на Рівненщині набув організованих форм. Формування трьох з'єднань створило передумови для ведення повноцінної партизанської війни. Поширення радянської агітації та пропаганди зумовило збільшення відсотка місцевого населення, охочого

вступити до лав партизанів. Малоактивні та майже беззбройні сільські самооборони було трансформовано у повноцінні бойові загони. РОШПР на чолі з В. Бегмою із другої половини 1943 р. намагався об'єднати всі формування на території регіону, що узгоджувалось зі стратегічними планами радянського командування. Все це вплинуло на бойові якості партизанських загонів, які, крім проведення звичної диверсійної роботи, частіше вступали у відкриті бої з німцями й активніше здійснювали напади на їхні гарнізони. Загальна та розгорнута інформація стосовно диверсійної роботи радянських партизанів на Рівненщині (Додаток К; К.1; К.2).

Однак підпорядкування диверсійних груп, з'єднань і бригад, які діяли на Рівненщині, різним відомствам призвело до зростання кількості конфліктів. У цей період також організовано перше повноцінне польське з'єднання, яке, залишаючись, насамперед, політичним проектом УШПР, не принесло значної користі диверсійним потугам РОШПР.

Наприкінці 1943 р., через наближення фронту, підпільний обком і РОШПР сформували декілька нових бригад і з'єднань. Рівненські з'єднання брали участь у звільненні м. Рівне та регіону від нацистських окупантів. У подальшому РОШПР було розформовано, частина партизанів продовжила боротьбу у перегрупованих загонах на західних територіях, інші поповнили лави Червоної армії, стали бійцями спецгруп для боротьби з УПА та підпіллям ОУН або ж були залишені на партійно-політичній роботі.

3.3. Конфлікти радянських партизанів із українськими повстанцями

Як уже було зазначено вище, з огляду на стрімкий напад нацистської Німеччини на СРСР радянським спецслужбам не вдалося налагодити підпільний і партизанський рух у Західній Україні. Лише за рік від початку німецько-радянської війни, радянське керівництво шляхом докладання значних зусиль спромоглося розгорнути на цих теренах дієвий партизанський рух. Однак, окрім нацистського окупаційного режиму, радянським партизанам від початку війни

протистояла ще одна військова сила – українські націоналістичні формування. Перші збройні сутички з ними відбулися вже на початку німецько-радянської війни. Згідно з доповідною запискою комісара К. Принцевського та бійця В. Паталая, які у складі диверсійної групи мали закріпитись у північній частині Рівненщини, саме націоналістичні сили не дали змоги їм це зробити [46, арк. 18–19].

Значна частина радянський армійців – від оточенців, дезертирів, утікачів-військовополонених до бійців новостворених диверсійних груп – на серпень-вересень 1941 р. зосереджувалась у трикутнику Бобруйськ-Гомель-Коростень. Багато організованих і дезорганізованих формувань було розпорошено на всьому українському та білоруському Поліссі. Більшість із них за короткий термін було знищено німецькою окупаційною адміністрацією та націоналістичним формуванням «Поліська січ». Керівник названої військової організації Т. Бульба-Боровець у спогадах підтверджував функціонування таких груп на Поліссі, а також розповів про план їхньої ліквідації: «Злочини московсько-большевицького терору на Поліссі припинити, бодай, як масове явище. [...] Штаб Поліської Січі УПА остаточно викінчує свої пляни. [...] Призначається день наступу в усьому Поліссі на 20 серпня 1941 року» [107, с. 96–97]. 16 листопада 1941 р. Т. Бульба-Боровець видав останній наказ, про розформування «Поліської січі», завершення «бойових акцій по очищенню Полісся від більшовицьких партизанів і всяких анархічних банд» [221, с. 248]. Характеристику діяльності націоналістичних формувань на початку війни наведено у радянських партизанських звітах. Згідно з останніми націоналісти роззброювали червоноармійців, які прямували з оточення до фронту, та допомагали знищувати радянських активістів [45, арк. 5].

Після розгрому переважної більшості підпільних і диверсійних груп восени 1941 р. до кінця року на території Рівненщини не було зафіксовано активних дій із радянського боку. Із приходом весни у північній частині краю почали виникати радянські партизанські групи. Однак через їхню незначну чисельність та малопомітність конфлікти з українськими націоналістами майже не виникали, а мали поодинокий характер. Тільки з появою в регіоні організованих партизанських загонів і зі зростанням місцевої радянської партизанки конфлікти

стають запеклішими. Не всі партизанські командири відразу вступали у конфронтацію із націоналістичними формуваннями. Окремі намагалися вести дипломатичні переговори. Керівник Чернігівського-Волинського з'єднання генерал-майор О. Федоров у листі до М. Хрущова та Т. Строкача обурювався тим, що окремі партизанські загони, зокрема зі з'єднання А. Бринського, дислокуючись у районах Волині, не тільки не вели активної боротьби із «націоналістичною мерзотою», а навпаки – невдалою та шкідливою практикою переговорів із націоналістами дали їм можливість активізувати свою роботу [78, с. 430].

Вищеописані дії А. Бринського справді були реальністю. У повідомленні начальника БШПР П. Калініна керівнику ЦШПР П. Пономаренку йдеться про те, що А. Бринський ще в січні 1943 р. налагодив контакти із націоналістами та просив дозволу Москви взяти участь у конференції бандерівської націоналістичної організації. На конференцію йому їхати не дозволили. Однак А. Бринський наводить приклади безпрецедентної співпраці двох конфліктуючих сил, коли партизани разом із бандерівцями вирушали на бойові завдання. Що важливо – ці завдання були успішно виконано [97, с. 677–678].

У післявоєнній довідці авторства А. Бринського, в якій узагальнено бойовий шлях останнього, подробиць співпраці із націоналістами вже не знаходимо, навпаки, в ній констатовано, що від націоналістів бригада зазнала великих втрат. Українські націоналісти знищили загони Б. Баликіна – М. Глазова у Камінь-Каширському районі, загін Г. Мартинюка та М. Соколова – неподалік Торчина, групу О. Нероди [68, арк. 13].

Командир кавалерійського партизанського з'єднання М. Наумов у своєму щоденнику підтверджував описані О. Федоровим тенденції у середовищі партизанських загонів, які діяли в регіонах, насичених українськими повстанцями. Перебуваючи в гостях у І. Шитова у с. Лівачі (Людвипільський район), він заявив йому таке: «Що ж це ви, хлопці, дурили мене? Казали, що вісім сіл, які ми зараз займаємо, спалені дотла, а вони ж цілі! Дивує й те, що ви мирно співіснуєте з бульбівцями. А в Москву доповідаєте про неприступність бульбівського берега» [132, с. 109–110].

Відомо про спроби налагодження контакту повстанців із радянськими партизанами. У звіті Ровенського підпільного обкому йшлося про звернення до партизанів загону ім. У. Кармелюка від націоналістів (с. Трипутні, Дубровицький район): «До червоних партизанів села Хіночі. Прошу вас прибути до нас в село Грані. Ми вас приймемо як братів, однієї крові, ви й ми є кровні брати. Тільки не знаю вашого командира, передаю вам всім привіт. [...] Коли ви перейдете до нас і будемо разом воювати, це буде добре. Командир відділу Лис» [34, с. 62].

Керівник спецзагону «Переможці» Д. Медведєв у своїх спогадах згадував про ведення ним переговорів із повстанцями: «І все ж ми пішли на продовження «переговорів» із Бульбою. Обстановка підказувала, що отамани вважають зараз вигідним для себе жити з нами в мирі, що замирення з партизанами – це для них такого ж роду маскування, як і антинімецькі «заклики». Ну що ж, мир так мир, ми-то на ньому виграли більше, ніж вони» [130, с. 91].

Найбільш продуктивними виявилися переговори з українськими повстанцями щодо переправи через р. Горинь поблизу сіл Корчин-Звездівка (Костопільський район Рівненської області) радянських партизанів Сумського з'єднання під час «Карпатського рейду». Комісар з'єднання С. Руднев зміг домовитися із націоналістами про переправу партизанів без бою. У своєму щоденнику він написав: «Оскільки тут таке політичне хитросплетіння, що потрібно добре думати, вбити – це дуже проста річ; але треба зробити, щоб уникнути цього. Націоналісти – наші вороги, але вони б'ють німців. Ось тут маневруй і думай» [85, с. 104–105].

Однак епілогом більшості схожих переговорів виступала все ж відверта конфронтація. Часто причиною останньої слугував конфлікт інтересів різних партизанських загонів, які, діючи під егідою різних радянських відомств, досягали відмінних диверсійних і розвідувальних цілей. Таке непорозуміння сталося між Г. Балицьким і Д. Медведєвим, які мали різне бачення відносин з українськими повстанцями. Зі щоденника Г. Балицького від 1 серпня 1943 р.: «Увечері приїхав полковник Медведєв зі своєю свитою. Поставив мені декілька запитань, звинувачуючи мене в тому, що я безжально б'ю націоналістичну

сволоту. Я йому відповів: [...] ти можеш вести дипломатичні переговори, [...] але я буду вести роз'яснювальну роботу з автоматами та кулеметами» [85, с. 520–521]. Подібні настрої ставали на заваді налагодженню будь-яких відносин між партизанами та повстанцями у довготривалій перспективі. Конфліктіві також сприяли непрості українсько-польські відносини. Після формування у РОШПР польського партизанського з'єднання значний відсоток усіх зіткнень із українським повстанцями припадав саме на нього.

Бойову сутичку між партизанами та повстанцями вперше задокументовано у донесенні німецької поліції №35 від 23 грудня 1942 р.: «Існує достовірна інформація, що на початку листопада в болотах Рокитного (на Волині) було висаджено значну кількість радянських парашутистів. Ці парашутисти, так би мовити, упали на банду Бандери, і ні ті, ні ті не хотіли терпіти присутність один одного. У ході бою багато парашутистів мало би бути вбито, інших поранено. Банда Бандери мала б захопити здобич, а саме: значну кількість сучасної радянської зброї» [246, с. 597]. Зважаючи на виклад інформації в останньому повідомленні, більшість сказаного – це лише припущення окупаційної влади. Хоча як підтвердження німецького документа можна навести лист П. Пономаренка до Й. Сталіна 5 грудня 1943 р.: «Із повідомлення Сабурова, в лісах Полісся, в районах Пінськ, Шумськ, Мізоч, є великі групи українських націоналістів. [...] Дрібні групи партизанів націоналісти роззброюють та б'ють. Проти німців націоналісти влаштовують окремі засідки» [160, с. 168].

25 лютого 1943 р. у радіограмі вперше зафіксовано, що українські повстанці знищили групу «червоних партизанів» у с. Сохи (Дубровицький район), убивши при цьому 10 осіб [287, с. 439]. Узагальнено інформацію щодо сутичок радянських партизанів та українських повстанців на Рівненщині в другій половині 1941 р. – на початку 1944 р. (Додаток Р). Весна 1943 р. – це початок запеклої боротьби між українським повстанцями та радянськими партизанами. На Рівненщині в цей час триває створення нових партизанських загонів під егідою УШПР, а також підсилення діючих і закидання нових диверсійних груп НКВС і ГРУ. Основною метою радянське керівництво проголошувало формування нових партизанських зон і країв, посилення впливу партизанів на

південному та південно-західному напрямках, що створювало значну небезпеку для повстанців ОУН і УПА, які втрачали людські резерви та ризикували бути витиснутими зі звичних теренів їхньої бойової активності.

З огляду на обрання українськими повстанцями стратегії «двофронтової» боротьби ОУН і УПА остаточно визначились з основним ворогом. Так, у часописі ОУН «Ідея і чин» за 1943 р. ідеться про таке: «Якщо большевики мають основно програти і тим вторувати дорогу німецькій «Новій Європі», то ніхто з українців не сміє помагати німцям в закріплюванні наших кайданів. З другого боку, якщо Німеччина має програти на сході і створити большевикам дорогу на Україну, то нашу працю треба вести під кутом боротьби з большевиками» [225, с. 374]. Досягнення Червоною Армією на початку 1943 р. значної військової переваги Червоної армії на східному фронті остаточно спрямувало вектор «воєнної доктрини» українських повстанців супроти СРСР.

Однак до весни 1943 р. в УШПР не розглядали українських повстанців як вартого особливої уваги ворога. УШПР цікавила можливість використати боротьбу УПА з німцями у власних інтересах. 11 грудня 1942 р. голова РНК УРСР Л. Корнієць і керівник УШПР Т. Строкач надіслали партизанським командирам О. Сабурову, С. Малікову, С. Ковпаку й уповноваженому ЦК КП(б)У І. Сиромолотному радіограму, із наказом уважно проаналізувати фактичний стан загонів українських націоналістів, котрі діють у Житомирській, Рівненській і інших областях. До завдань, регламентованих наказом, належало: зібрання даних про кількість, чисельність, озброєння загонів, про те, звідки вони прибули, те, чи сформовані із місцевих жителів, про їхнє ставлення до місцевого населення, про те, чи ведуть насправді націоналісти боротьбу проти німців, про ставлення останніх до націоналістів. Насамкінець було запропоновано викласти власну думку щодо методів боротьби та розкладу націоналістичних загонів і залучення їх до боротьби проти німців [226, с. 195-196].

Навесні 1943 р. керівництво Ровенського оперативного штабу виконало поставлене завдання. У доповідній записці наведено деталізовані дані про кількість і розташування сил українських повстанців (Додаток С).

Вочевидь, радянське керівництво, на основі певних даних про кількісний склад повстанських сил навесні 1943 р., некоректно оцінило їхню військову силу з огляду на те, що через несформованість тривалий час на Рівненщині організованих партизанських загонів і з'єднань в УШПР не могли повноцінно відстежувати чисельність і, найважливіше, боєздатність цих угруповань. Натомість повстанці активізували боротьбу проти радянських партизанів відразу після їхньої появи у безпосередній близькості. Не маючи значних людських і збройних ресурсів, вони не могли на рівних протистояти радянським партизанам, але зриви діяльності диверсійних груп, напади на невеликі загоны й обози стали підґрунтям тактики українських повстанців, мета якої – завадити партизанам повноцінно проводити диверсії на залізниці, господарські операції та рейди.

Початок активної фази протистояння українських повстанців із радянським партизанами підтверджує керівник Кам'янець-Подільського ОШПР С. Олексенко: «З квітня 1943 р. націоналісти почали відкрито переслідувати партизанів. Стали нападати не тільки на дрібні групи, а й на більші загоны» [223, с. 48]. У звіті підпільного обкому констатували, що з квітня 1943 р. унаслідок дій повстанців розвідка відбувалась із великими труднощами та втратами [50, арк. 118].

У другій половині квітня 1943 р. загоны «За Батьківщину», ім. М. Кутузова, ім. О. Суворова, ім. М. Хрущова, під керівництвом І. Федорова у відповідь здійснили 70-кілометровий рейд проти націоналістів у Дубровицький і Володимирецький райони [50, арк. 56].

Через погіршення ситуації в західному регіоні УШПР 13 травня 1943 р. надіслав на адресу командирів з'єднань В. Бегми, І. Шитова, С. Малікова, О. Сабурова, О. Федорова, Я. Мельника радіограму такого змісту: «З урахуванням того, що націоналісти спрямовують свою діяльність проти партизанів, пропоную тих націоналістів, котрі нападають на партизанів, знищувати, інші загоны розкладати в різні способи, спрямовувати проти німців, за можливості роззброювати та розпускати» [226, с. 200].

В УШПР, імовірно, не полишали сподівань скерувати основні сили націоналістичних формувань на боротьбу проти німців, необхідність чого була

мотивована справедливими припущеннями, що відкрите протистояння радянських партизанів із українськими повстанцями унеможливило б продуктивну боротьбу із нацистською окупацією. Також повномасштабний конфлікт проти вояків УПА, які мали абсолютну підтримку серед місцевого населення, міг завершитися поразкою радянських партизанів на частково охопленого їхнім впливом північному Поліссі.

Активізація антипартизанської діяльності УПА у весняно-літній період 1943 р. і реорганізація та зростання РОШПР зумовили посилення протистояння. 29 липня 1943 р. В. Бегма повідомляв УШПР про рейд у складі 5 загонів з'єднання, який відбувся із 16 до 20 липня у селах Дубровицького та Володимирецького районів. Мета рейду – нейтралізувати дії УПА [225, с. 377]. У доповіді про результати боротьби проти націоналістичного підпілля, крім проведення пропагандистських акцій, він констатував і про військові успіхи: було ліквідовано 43 вожаків націоналістів, спалено 37 будинків керівників ОУН, розбито три штаби націоналістів, знищено табір і захоплено обоз, спалено майстерню-кузню з виготовлення холодної зброї, підірвано 3 пам'ятники «націоналістичного тризуба» [92, с. 13].

Очевидно, результати цього рейду не варто вважати однозначно успішними, адже 15 серпня 1943 р. В. Бегма доповідав у Москву про постійні сутички партизанів із націоналістами, які нападають на диверсійні групи, не допускають їх до залізниці Ковель-Сарни. Через останнє проти УПА було кинуту 4 загони Ровенського з'єднання №1 [226, с. 202].

У своїй боротьбі проти УПА радянські партизани стикнулися із серйозним супротивником, підготовленим до ведення повноцінної партизанської війни. Начальник штабу Ровенського з'єднання №1 М. Григор'єв так оцінював діяльність ворога: «Із націоналістами воювати гірше, ніж із німцями. Процес бою з ними легший, але до бою з ними важче, вони хитріші, й у них прекрасна конспірація. Конспірації у них партизанам можна було б підучитися». М. Григор'єв також характеризує агентурну діяльність повстанців: «Багатьох своїх людей засилають у наші ряди, вони всіх знають, знають, хто командує, хто очолює з'єднання. В загоні Місюри, там у них є націоналісти» [42, арк. 11]. Також

він звертав увагу на значне поширення й агресивність націоналістичних формувань у місцевостях, де діяла радянська партизанка: «Ми були в рейдах, і там є частина Рівненської області, де націоналісти господарюють повністю. [...] Взагалі їх важко спіймати, роз'їдуться, і кінців не знайти. Наступаємо на село, зайняли – нікого немає, минає 5 хвилин – раптом вогонь» [42, арк. 12].

Командир партизанського загону ім. Й. Сталіна, який функціонував 1943 р. на Рівненщині та Волині, Г. Балицький підтверджував слова М. Григор'єва у своєму щоденнику: «Потрібно сказати, що свого часу кожен кущ був для партизанів фортецею, але тепер цей кущ є смертю для партизана, бо ворог зараз сидить у лісі, він добре знає його і з-за кожного куща він може вражати партизанів, убивати нас. Підступний ворог, що й казати, німець не завжди йде в ліс, ця сволота знаходиться в лісі й у маленьких хуторах, і тому націоналістичні банди далеко небезпечніші, ніж німецькі каральні загони. [...] Вони [...] знають ліс навіть більше, ніж ми, вони ж місцеві, а ми... Ми ліс, звичайно, знаємо по карті – максимум, але цього далеко не достатньо» [85, с. 497, 529].

За словами дослідника діяльності УПА Л. Шанковського, українські повстанці теж визнавали радянських партизанів за серйозного ворога та вважали, що боротьба із червоними партизанами куди складніша від боротьби з німцями. Партизани були бойовим, відважним і жорстоким супротивником, що знав мову та місцеві умови й умів прекрасно маскуватись [216, с. 529–530].

Відомі випадки конфронтації радянських партизанів із польським підпіллям. Так, збройний загін під керівництвом капітана польської армії Булата із серпня 1943 р. виявляв вороже ставлення до радянських партизанів, останнє супроводжувалося випадками вбивств і роззброєння [322, с. 200–201].

Восени 1943 р. бої між радянськими партизанами й українськими повстанцями стали масштабнішими. 10 вересня 1943 р. до ЦК КП(б)У і УШПР надійшло повідомлення від В. Бегми, що з'єднання №2 і загін Ярового провели 4 бої проти УПА, відділи якої нараховували понад одну тисячу вояків із гарматами та мінометами [226, с. 203]. Згідно зі звітом з'єднання №2 у серпні-вересні 1943 р. узяло участь у 12 боях із УПА, з яких тільки 2 розпочалися з ініціативи партизанів. Повідомляли про знищення 159 осіб і 15 осіб власних

втратах [52, арк. 13]. У вересні 1943 р. групи загону Д. Медведєва, які діяли в Цуманському, Деражнянському, Степанському районах, вели великі бої з націоналістами (до 600 осіб) [50, арк. 89]. За словами комісара з'єднання №2 Л. Кизи, з липня аж до кінця 1943 р. групи партизанських загонів періодично здійснювали рейди населеними пунктами у трикутнику Сарни-Рафалівка-Дубровиця, де дислокувалися націоналісти [227, с. 140].

26 вересня 1943 р. С. Ковпак у доповіді УШПР підтверджував дані про поширення діяльності УПА: «У Рівненській області всі ліси заповнені озброєними бандами українських націоналістів» [80, с. 97]. На спеціальній нараді за участі командира УПА на Волині-Поліссі Д. Клячківського («Клима Савура») наприкінці вересня 1943 р. було вирішено атакувати та знищити силами груп «Турів» і «Заграва» загонами сусіднього партизанського з'єднання під командуванням О. Федорова (Волинська область). Однак через нескоординованість наступу, більшість атак повстанців було відбито. На початку листопада 1943 р. в УПА відмовились від продовження акції [283, с. 204]. Результат операції слугував ще одним доказом слабкості повстанців у відкритому протистоянні із партизанами.

Надалі в УПА продовжили застосовувати вже перевірену тактику ведення партизанської війни – використання кращого знання місцевості та підтримки місцевого населення для проведення невеликих збройних нападів на окремі групи партизанів і, пізніше, радянських армійців. Л. Кизя констатував, що восени 1943 р. повстанці розгорнули активні дії проти дрібних партизанських груп [227, с. 147]. Крім того, в цей період відбулося зростання агентурної діяльності українських повстанців. У радянських партизанських загонах на Рівненщині до травня 1943 р. було виявлено 57 розвідників УПА, до січня 1944 р. – ще 95 [169, с. 391].

У руслі підготовки до зими 1944 р. радянські партизани й українські повстанці розпочали планові заготівлі продовольства, що спричинило до посилення інтенсивності сутичок. Так, у жовтні-листопаді 1943 р. УПА провела 47 боїв з німцями та 54 бої із більшовицькою партизанкою [216, с. 531]. Ситуація у південній Рівненщині також залишалася складною. У радіограмі Кам'янець-

Подільського з'єднання ім. Г. Жукова до УШПР від 22 грудня 1943 р. повідомляли про великі націоналістичні угруповання, які знаходились в районі м. Острога [80, с. 121].

Радянські партизани організовували нові рейди проти українських повстанців у північній частині Рівненщини. РОШПР на початку січня 1944 р. провів силами з'єднань В. Бегми, І. Федорова, М. Таратути та Л. Іванова великі бої із загонами УПА в районі сіл Озеро-Кідри-Каноничі-Нивецьк (Володимирецький район) [283, с. 209]. З огляду на таку активність РОШПР закономірними видавалися постійні напади з боку УПА. Значна територія області залишалась під її контролем, а через наближення до Рівненщини фронту виникла реальна загроза нападів повстанців на регулярні частини Червоної армії, які не були ознайомлені з тактикою ведення партизанської війни.

Про боротьбу повстанців проти партизанів на Волині та Рівненщині на початку 1944 р. повідомляв командир Чернігівсько-Волинського з'єднання О. Федоров: «Всіляко перешкоджають червоним партизанам у боротьбі із німецькими загарбниками: влаштовують засідки, в результаті яких ними вбито сотні наших кращих партизанів. [...] Мінують підходи до німецьких комунікацій, як це сталося на лінії залізниці Ковель-Рівне, внаслідок чого загинули десятки партизанів» [78, с. 427-428].

П. Вершигора, який очолив 1-шу партизанську дивізію, разом з іншими партизанськими з'єднаннями передислокувався у січні 1944 р. на територію Рівненщини для продовження диверсійної діяльності у Західній Україні, так оцінював присутність у регіоні повстанців: «Усе Полісся, за винятком великих комунікацій Сарни-Ковель, Ковель-Брест і Сарни-Лунінець, було повністю вільним від німців, величезна територія від Сарн до Бугу поділено між УПА та з'єднаннями радянських партизанів, яких викинули з-за Горині... Західний берег р. Горинь, райони Стидин, Степань, Дубровиця, район Колки-Рафалівка опинилися в руках УПА, за ними до Стоходу – радянські партизани, та від річки Стохід на захід – повністю націоналістичні райони УПА, партизанами навіть не розвідані, – якась біла пляма на карті Полісся» [188, с. 150]. 7 лютого 1944 р. П. Вершигора, вийшовши із Волині, у радіограмі до УШПР висловив власну

думку щодо можливих причин слабкого контролю партизанськими формуваннями північно-західного Полісся: «Протягом майже всього 1943 р. Волинь охоплена антинімецьким рухом, повстанням народу проти німців. Націоналісти очолили та скерували його на шлях повстання антипольського. Верхівка цього повстання по-зрадницьки відсікла повстання в корені, а повстання розрослося доволі широко. [...] Чи винні вони в тому, що в керівництві повстання були не більшовики, а націоналісти? Думаю, що винен в цьому не народ, а ми з Вами й особливо волинські та рівненські партизани, князі-нероби, що сиділи під носом у народу, чекали на повстання та палець об палець не вдарили, щоб очолити його» [80, с. 186–187].

У підсумковому звіті командира Ровенського з'єднання №1 так узагальнено діяльність повстанців: «Великою перешкодою в успішній боротьбі з німецькими окупантами стали українські націоналісти. Майже в кожній операції, під час кожного виконання завдання доводилося, крім основних завдань, вирішувати паралельне завдання із боротьби із німецько-українськими націоналістами» [45, арк. 38].

Переміщення до території Рівненщини німецько-радянського фронту зумовило значне погіршення ситуації з нападами українських повстанців. Уже через три дні після звільнення м. Рівне від нацистів, 5 лютого 1944 р., В. Бегма повідомляв ЦК КП(б)У й УШПР про те, що українські націоналісти влаштовують засідки на дрібні групи частин Червоної армії. 30 січня в районі с. Липне (Ківерцівській район) група націоналістів у складі до 100 осіб напала на групу бійців у кількості 16 осіб, із яких 12 убито та поранено. Зброєю бійців було забрано [283, с. 211].

Саме після звільнення Рівненщини від нацистської окупації та відходу разом із Червоною армією основної частини партизанів далі на захід повстанці з новою силою розпочали підривну роботу проти радянських органів влади. 5 березня 1944 р. В. Бегма, в доповіді ЦК КП(б)У, вимагав повернення частини партизанів для продовження боротьби проти націоналістів: «Для посилення боротьби з бандами в лісах і насадження радянського активу в райцентрах області прошу повернути колишнє моє з'єднання партизанських загонів

Федорова-Кизі, яке сформовано здебільшого з людей лісової частини Рівненської області. [З'єднання] Федорова-Кизі все одно стоїть в тилу Червоної армії та далі навряд чи виїде, знаходиться в лісах Рафалівського району і нічого не робить». Також В. Бегма відзначив особливості діяльності повстанців: «Націоналісти організовуються у великі загони чисельністю 300–400 осіб і маневрують лісами, використовуючи метод дій майже повністю партизанський». Також було наведено дані Ровенського обкому КП(б)У, згідно з якими в області діяло понад 56 «озброєних банд» від 100 до 400 осіб, загальною кількістю 9–10 тисяч осіб [80, с. 191–192].

За даними ОУН і УПА, на час переходу радянсько-німецького фронту через Волинь і Полісся у тамтешніх осередках УПА-Північ і УПА-Південь налічували 6920 осіб [241]. Цифри значно різняться, адже оунівські дані відображають кількість повстанців загалом на Волині. Радянська ж статистика оперує даними тільки по Рівненщині.

Щодо кількості радянських партизанів, то, за офіційними даними РОШПР, на 20 лютого 1944 р., тобто на день розформування з'єднань, їх нараховували 25 загонів і 9 підрозділів з'єднань (до 5000 осіб) [26, арк. 41]. Навіть зважаючи на присутність у регіоні груп і загонів інших радянських відомств, зокрема бригади ГРУ під керівництвом С. Каплуна та спецзагону «Переможці» Д. Медведєва, яких, за даними В. Бегми, налічували 1000 осіб [31, арк. 38], чисельність повстанців перевищує кількість радянських партизанів станом на лютий 1944 р. Якщо звернути увагу на дворічну присутність у регіоні радянських партизанських сил, то можна констатувати про неспроможність УШПР завадити розвитку українського повстанського руху. Навіть із отриманими з центру людськими ресурсами чисельність радянської партизанки залишалася меншою, ніж УПА.

Вагомим аспектом дослідження конфлікту між радянськими партизанами й українськими повстанцями, крім питання про кількість вояків із обох сторін, є питання обліку вбитих і поранених у взаємних сутичках. Радянські та повстанські зведення про втрати не відзначаються об'єктивністю, кожна зі сторін значно завищувала втрати противника та занижувала власні. Припускаючи, що

на території Рівненщини за весь час конфлікту діяло близько 7 тисяч повстанців і 6 тисяч партизанів, та беручи до уваги дані табл. 1, укладеної на основі додатку Р, можна вирахувати «рівень завищення» даних та умовно визначити втрати обох сторін. Припустимо, що реальними варто вважати усереднені дані. Згідно з даними ОУН повстанці втратили 131 бійця, що складає 1,6% від їхньої загальної кількості, – це очевидне заниження даних. У свою чергу, за радянськими даними йдеться про 1978 загиблих повстанців, що становить 24,7% і є однозначно завищенням. Аналогічна ситуація із даними радянської сторони: 1,2 % втрат за власними підрахунками та 12,2 % втрат за даними ОУН.

Шляхом застосування математичного методу апроксимації знаходимо середній результат втрат повстанців $\left(\frac{(131+1983)}{2}\right)/7000 \cdot 100 = 15,1\%$ і втрат радянських партизанів $\left(\frac{(73+737)}{2}\right)/6000 \cdot 100 = 6,75\%$. Зважаючи на краще озброєння та вишкіл кадрового складу партизанів, дані щодо їхніх втрат можна вважати припустимими. Щодо українських повстанців, то через відсутність досвідченого командного складу та постійну нестачі зброї показники їхніх втрат також виглядають вірогідними.

Таблиця 1

Кількість загиблих повстанців (за даними ОУН)	Кількість загиблих повстанців (за радянськими даними)	Кількість поранених повстанців (за даними ОУН)	Кількість поранених повстанців (за радянськими даними)	Кількість загиблих партизанів (за даними ОУН)	Кількість загиблих партизанів (за радянськими даними)	Кількість поранених партизанів (за даними ОУН)	Кількість поранених партизанів (за радянськими даними)
131	1983	60	657	737	73	191	28

Дані щодо кількості вбитих і поранених радянськими партизанами повстанців, які наведені нами, наближені до цифр, поданих у звіті підпільного обкому КП(б)У (Додаток Т).

Ще одним підтвердженням завищення кількості ліквідованих із обох сторін слугує непропорційність співвідношення вбитих і захопленої зброї у радянських

та упівських звітах. Наприклад, у звіті підпільного обкому йдеться про сутичку поблизу с. Богуші (Березнівський район) партизанів групи Д. Медведєва (56 осіб) і «бульбівців» (250 осіб). У бою останні нібито втратили 100 осіб убитими та 300 пораненими, водночас трофеї медведівців склали 1 кулемет, 2 автомати, 15 гвинтівок [50, арк. 39].

Інколи у звітах спостерігаємо незвичне завищення співвідношення сил воюючих сторін. Так, група Санкова-Білякова чисельністю 10 осіб протистояла бульбівцями в складі 300 осіб (за іншими радянськими даними – 200 осіб) [46, арк. 32]. Незважаючи на 30-кратне переважання останніх, партизани вбили 60 і поранили до 70 осіб, а захопили кулемет і 36 гвинтівок. У партизанів був лише один убитий [50, арк. 39, 51].

У зведенні бойових і диверсійних операцій з'єднання №1 за грудень 1943 р. – лютий 1944 р. наведено дані про 12 боїв із повстанцями, у яких убито 294 особи, однак захоплено 41 гвинтівку. Стосовно німців статистика також непропорційна: вбито 791 особу, захоплено 18 гвинтівок, 4 кулемети [45, арк. 70].

Дані УПА також не завжди виглядають переконливими. У звіті 1-ї групи повідомлено, що в середині червня 1943 р. відділи «Шавули», «Яреми», «Крука», «Чорноморця» вбили 132 радянські партизани, захопивши, втім, 11 одиниць зброї [79, с. 172–173]. Навіть зважаючи на наявність проблем із озброєнням у повстанців і партизанів, кількість беззбройних убитих здається незвично великою. Припустимою причиною незначних трофеїв могла слугувати неможливість доступу до тіл, а відтак проведення підрахунку вбитих на місці бою, що призводило до приписок згодом у звітності. Різницю щодо кількості вбитих і захопленої зброї також можна пояснювати тим, що партизани та повстанці зараховували до вбитих неозброєних місцевих жителів, які симпатизували тій чи тій стороні.

Активність повстанців упродовж перших днів звільнення Рівненщини від нацистів В. Бегма описував так: від моменту приходу Червоної армії (січень-лютий) ті вчинили 7 нападів на райцентри й убили 109 осіб радянського та партійного активу, здебільшого місцевих жителів [80, с. 191-192]. Справедливість останніх відомостей підтверджує учасник радянського

партизанського руху, мінер А. Гречко, який так висвітлював свою роботу відразу після розформування загону: «Я став другим секретарем райкому комсомолу. Ці призначення були як тільки ми прийшли в Рокитно. [...] Свою діяльність активізували банди на місцях, у нас декількох людей убили. [...] Багатьох наших партизанів убили на роботі в райкомі: Бондаря – політрука роти, Смика – він був у райкомі комсомолу, Франка – працював у Ровенському обкомі» [77, арк. 6].

16 лютого 1944 р. ЦК КП(б)У ухвалив рішення щодо передання до НКВС УРСР для комплектації органів міліції 3000 партизанів із загонів, які виконали свою роботу та припинили діяльність через звільнення районів, де вони оперували [84, с. 110].

Для протидії повстанцям УШПР у березні 1944 р. розробив план ліквідації націоналістичних формувань на території Житомирської та Рівненської областей, згідно з яким велика частина партизанських формувань, чисельна кількість яких становила 8000 осіб, передислоковувалась у звільнені регіони для очищення їх від повстанців (Додаток У). Однак надалі цей план було змінено, адже частина названих у документі з'єднань у квітні-травні 1944 р. проводила диверсійну роботу в окупованій Галичині.

Загалом постійні сутички із націоналістичними формуваннями, невтішна аналітика керівників різних партизанських з'єднань щодо якості партизанського руху на Волині дають підстави стверджувати про часткову втрату партизанами контролю за ситуацією у регіоні. З'явившись на території Рівненщини у другій половині 1942 р. та організувавши партизанські загони, підпільний обком і РОШПР налагодили диверсійну роботу проти нацистів, однак утратили шанс повноцінно очолити повстанський рух. Непоодинокі епізоди мародерства, грабежів, насильства щодо цивільного населення радянськими партизанами вплинули на ставлення до них місцевих жителів, яке й до того не вирізнялося лояльністю. Використання великого комплексу пропагандистських заходів дало змогу отримати лише половину від очікуваного результату. Українське населення Волині та Полісся в основному виявляло підтримку УПА. Залучення поляків до радянських партизанських загонів принесло певний політичний зиск, однак постійні сутички польських партизанських формувань з УПА та репресії

проти українського населення негативно позначилися на іміджі всіх радянських партизанів на території Рівненщини.

У другій половині 1943 р. – на початку 1944 р. обласне партизанське керівництво намагалося перешкодити діяльності УПА, однак без сприяння основної маси населення повноцінно протидіяти противнику у партизанській війні постало неможливим. Без огляду на досвід підривної роботи в тилу ворога радянські партизани стикнулися зі значними, а почасти й неподоланими труднощами у боротьбі з українськими повстанцями.

Висновки до розділу 3

Після провальної для партизанського руху другої половини 1941 р. і спроб його відновлення радянською стороною 1942 р., 1943 р. стає періодом зростання та реорганізації всіх видів партизанської та підпільної боротьби на теренах України загалом і Рівненщини зокрема. З огляду на згортання навчання тактиці ведення партизанської війни у 1930-ті рр., радянському керівництву знадобилося 2 роки проб і помилок, аби налагодити функціонування оптимальної системи організації та керування партизанськими загонами.

Перемоги Червоної армії, репресивна політика окупаційної влади та нова стратегія розвитку партизанського руху сприяли активізації радянської партизанки в тилу противника. Північна частина Рівненщини, яка ще наприкінці 1942 р. знаходилася під мінімальним контролем партизанів, улітку 1943 р. набуває вимірів повноцінного партизанського краю.

Для поширення в регіоні партизанського руху радянське керівництво вдалося до нової методики – відпрацювання діяльності рейдових загонів у симбіозі із діяльністю партійних організаторів. Бойовому загону надавали значення ядра, навколо якого формували місцеві партизанські загони. Керівник новоствореного підпільного обкому КП(б)У та РОШПР В. Бегма, будучи довоєнним керманічем Рівненської області, розумів настрої населення та скористувався ними. Завдяки радянській пропаганді впродовж нетривалого періоду (лютий-травень 1943 р.) відбулося зростання кількості рівненських

партизанів удвічі. Подальший розвиток партизанки гальмував такий фактор, як нестача озброєння. Зростання кількості партизанів позначилося також на їхньому ставленні до населення, особливо до того, яке співчувало українським повстанцям. Радянське керівництво намагалося контролювати ситуацію, але факти насильства та мародерства постійно фігурували у зведеннях до обласного та республіканського керівництва.

Протягом 1943 р. диверсійна активність партизанів посилилася в декілька разів порівняно із попередніми роками та розповсюдилась поза межами Рівненщини. Підтвердженням цьому слугує квітневий наказ ставки А. Гітлера щодо активізації боротьби проти партизанів [225, с. 154]. УШПР налагодив зв'язок із більшістю партизанських загонів України, запропонував чіткий план диверсійної діяльності.

Утім, зростання кількісного складу партизанів негативно позначилось на їхньому професіоналізмі. Нестача озброєння та кваліфікованих кадрів унеможливлювали їхню повноцінну діяльність у тилу ворога, особливо на території Західної України, де значна частина місцевого населення залишалась інертною або й по-ворожому налаштованого до комуністичного руху.

Реорганізація з'єднання партизанських загонів Рівненської області в три самостійних формування – це продовження політики УШПР щодо нарощування диверсійної активності та зменшення обсягів партизанських злочинів проти цивільного населення. Шляхом зміцнення пропагандистського апарату у загонах партійне керівництво намагалося вирішити проблему лояльності місцевого населення до партизанського руху.

До кінця 1943 р. формування рівненських партизанських з'єднань у основному було завершено. Із наближенням Червоної армії до м. Рівне РОШПР активно співпрацював і координував власні дії із планами регулярних військ. Партизани взяли участь у боях за низку ключових населених пунктів і обласний центр. Після звільнення Рівненщини окремих партизанів було скеровано на службу в армії, частину – на партійно-політичну роботу, інших учасників партизанського руху – на антинацистську боротьбу в окупованих територіях

Галичини та європейських країн. Значний сегмент партизанських загонів у складі нових підрозділів було кинуте на боротьбу проти УПА.

Спочатку керівництво УШПР та РОШПР намагалося підтримувати з українськими повстанцями тимчасовий нейтралітет. Окремі партизанські керівники навіть організовували спільні диверсійні операції, однак досягнути миру не вдалося. Пік протистояння припав на осінь-зиму 1943–1944 рр., коли рівненські партизанські з'єднання неодноразово здійснювали рейди проти упівців. Зважаючи на припущення про завищення даних із обох сторін, у роботі вперше визначено приблизні непоправні втрати радянських партизанів та українських повстанців на Рівненщині. Середній результат втрат склав для радянської сторони – 6,75%, для української – 15,1% від загальної кількості бійців.

Загалом радянським партизанам на Рівненщині у 1942–1944 рр. не вдалося зупинити зростання УПА. Південна та південно-західна частини регіону знаходилися під повним контролем повстанців, які після проходження фронту розпочали активну підривну діяльність проти радянської влади.

РОЗДІЛ 4

РОЛЬ РОВЕНСЬКОГО ПІДПІЛЬНОГО ОБКОМУ КП(Б)У В КЕРІВНИЦТВІ ПАРТИЗАНСЬКИМ І ПІДПІЛЬНИМ РУХОМ

4.1. Організаційний устрій і партійно-політичний складник радянських партизанських формувань

Запорука успішного ведення «малої війни» – це не тільки належне озброєння, лояльність місцевого населення чи сприятливий ландшафт. Важливим елементом є чітка структура управління всіх до найменших формувань – груп, підрозділів, загонів. До появи на території Рівненщини партійного організатора та керівника оперативної групи, секретаря підпільного обкому В. Бегми партійно-політичну роботу у місцевих загонах не провадили. Кадровий військовий А. Бринський першим зініціював створення в регіоні партизанських загонів. Однак, не маючи досвіду та кадрів для ведення політичної роботи, він зосередився, насамперед, на розвідувальній і диверсійній діяльності. Саме із початком функціонування на окупованих територіях організаційних груп в УШПР пов'язували перспективу активізації партійно-політичної та пропагандистської роботи в усіх партизанських загонах. Плани УШПР щодо розгортання масово-політичної роботи відзначалися достатньою масштабністю.

Так, у жовтні-листопаді 1942 р. було заплановано перекидання у всі партизанські сектори 50 портативних типографій для друку газет, листівок та інших матеріалів. Це призвело до збільшення кількості листівок, адресованих різним групам населення, із закликом вступу до партизанських загонів, виходу друком брошур і пам'яток для командирів і комісарів щодо проведення політінформацій. Крім того, забезпечили налагодження трансляції радіопередач. Для проведення лекцій і доповідей у партизанських загонах було відряджено групи відповідальних партійних працівників, уповноважених нелегальним ЦК КП(б)У [9, арк. 8]; прийнято рішення про створення спеціальної редакції радіомовлення для населення окупованих територій і радянських партизанів. До

найбільших партизанських загонів вилетіла група радянських письменників і кінооператорів [227, с. 116].

Партизанський загін поступово перетворювався не тільки на оптимальний засіб проведення диверсій у тилу супротивника, але й на ефективний інструмент агітації та пропаганди серед місцевого населення, особливо в Західній Україні, де радянська влада ніколи не мала популярності. Попри те, що пріоритетними напрямками діяльності радянського партизанського руху залишались диверсії та розвідка, значення важливого ресурсу війни в тилу ворога набула пропаганда. Шляхом розгортання серед населення й у гарнізонах супротивника агітації можна було знівелювати господарські та мобілізаційні операції окупантів, поповнити партизанські лави перебіжчиками зі зброєю. Для покращення масово-політичної роботи видавалося необхідним створити органи, до функцій яких належало б забезпечення ідеологічного контролю за партизанами та проведення заходів пропаганди й агітації на окупованих територіях.

Першим кроком на вищевикресленому шляху стало створення 2 жовтня 1942 р. нелегального ЦК КП(б)У. До його складу ввійшли і номенклатурні партійці, і провідні керівники партизанського руху (Л. Корнієць, Д. Коротченко, М. Гречуха, В. Старченко, М. Співак, О. Федоров, В. Сергієнко, Т. Строкач, А. Гайовий, В. Бегма, Я. Хоменко, А. Зленко, І. Сиромолотний, С. Ковпак, О. Сабуров, П. Куманьок, С. Руднєв) [91, с. 149].

12 листопада 1942 р. на першому засіданні нелегального ЦК КП(б)У було розглянуто та затверджено план бойових дій партизанів України на зимовий період 1942–1943 рр., а саме – визначено конкретні бойові завдання для тих партизанських формувань, які стояли на обліку в УШПР, заплановано організаційні заходи щодо створення нових і зміцнення діючих партизанських загонів, передбачено заходи з їхнього матеріально-технічного забезпечення, налагодження та розширення надійного радіозв'язку, організації контролю та перевірки за виконанням бойових завдань [388, с. 30]. На основі копіювання довоєнної командно-адміністративної системи, однак із поправками з огляду на військовий час, радянська влада намагалась закріпитись у ворожому тилу на нелегальних умовах. Серед вагомих елементів такої політики – формування

регіональних представництв нелегального ЦК КП(б)У – підпільних обласних комітетів, наявність яких забезпечувала б наближення регіонів до вищого партійного органу УРСР. Вдалим організаційним рішенням УШПР і ЦК КП(б)У вважаємо запровадження єдиної посади для керівника партизанським рухом і партійною роботою в області. На Рівненщині через місяць після прибуття організаційної групи на чолі з депутатом Верховної Ради СРСР В. Бегмою, 17 лютого 1943 р., в у. Озерськ Висоцького району було засновано Ровенський підпільний обком КП(б)У в складі: В. Бегма – перший секретар; Л. Кизя, А. Повторенко – територіальні секретарі; члени обкому: І. Федоров, В. Тимофеев і Т. Беляков (він же секретар підпільного обкому ЛКСМУ). Йдеться про перший підпільний обком партії у Західній Україні [388, с. 33].

Завдання, поставлені для підпільного обкому КП(б)У, відрізнялись від аналогічних вказівок організаційним групам і передбачали:

- підпорядкування всіх кількісно незначних підпільних організацій, груп та однаків єдиному керівництву;
- формування підпільних організацій у селах і районах, підготовка резервів для партизанів та армії;
- створення у селах і райцентрах місцевих груп самооборони;
- використання всіх легальних форм для залучення нових кадрів;
- регулярні доповіді в ЦК КП(б)У про бойову діяльність підпільників і передавання розвідданих [51, арк. 15-16].

Загалом на обком, окрім налагодження диверсійної роботи партизанських загонів, було покладено завдання з організації комуністичного підпілля, започаткування діяльності молодіжних (комсомольських) організацій, агентурної мережі – не тільки для передавання розвідданих, але й із метою проведення агітації серед населення. Із розширенням мережі партизанських загонів виникла потреба у посиленні ідеологічного контролю за ними на районному рівні. Тому на першому засіданні 5 березня 1943 р. підпільний обком КП(б)У ухвалив рішення про введення посад секретарів підпільних райкомів [51, арк. 17]. Для покращення ведення партійно-політичної роботи 12 квітня

1943 р. при з'єднанні було створено політвідділ (начальник – Ф. Кудояр, помічник з комсомольської роботи – Л. Смирнов) [26, арк. 39].

Такі ініціативи сприяли інтенсивному розширенню спектра контролюючих партійних органів у районах дій партизанських загонів. Обком КП(б)У, розгорнувши мережу підпільних райкомів, був поінформованим про всі зміни політики окупаційної влади. Як відомо, до приходу в січні 1943 р. організаційної групи на чолі із представником нелегального ЦК КП(б)У партійну діяльність у регіоні не провадили. Від початку підпільні райкоми створювали на базі місцевих партизанських загонів (М. Місюри, М. Корчева, Ю. Собесяка, І. Шитова, Ф. Маслюка, І. Кончи), а обов'язки секретарів у них виконували комісари останніх. Спочатку підпільні райкоми мали невелику кількість членів – 2–3 особи на район. Надалі зростання та наповнення партійних комітетів відбувалось за рахунок активістів, які агітували населення вливатись у партизанські загоны, та найкращих партизанів. Швидкі темпи налагодження системи прийому до партії були зумовлені потребою якомога у більш стислі строки взяти під контроль новостворену систему керівництва на місцях, оскільки саме члени партії – найкраща опора радянського керівництва у районах поширення партизанського руху. Також на засіданні затвердили парткомісію об'єднання партизанських загонів Рівненської області та погодили заснування підпільного обкому комсомолу. У подальшому діяльність парткомісії та підпільного обкому нічим не відрізнялися, у протоколах засідань обох ідеться, в основному, про прийом у кандидати та члени ВКП(б) і відновлення членства [37, арк. 1–69].

У червні 1943 р. було запроваджено єдину структуру партійно-політичного апарату: первинна парторганізація роти (групи, підрозділу), партбюро загону, парткомісія з'єднання а пізніше – парткомітет з'єднання [26, арк. 52]. Центральне керівництво намагалося збільшити номенклатурний склад новостворених партійних органів. Із доповідної записки про стан партизанського руху в Україні із жовтня 1942 р. до квітня 1943 р. дізнаємося, що для посилення раніше сформованих і формування нових підпільних організацій нелегальним ЦК КП(б)У підготовлено та скеровано на партійну роботу до Рівненщини в якості

уповноважених секретарів райкомів партії, парторганізаторів та інших працівників у кількості 10 осіб [10, арк. 5]. Утім, варто звернути увагу на партійний склад радянської партизанки у період із лютого до травня 1943 р. (Додаток Б): партактив (комунисти та комсомольці) загонів Рівненщини складав 12% і 20% від загальної кількості бійців відповідно.

Письменник Н. Шеремет 13 травня 1943 р. доповідав М. Хрущову про стан партизанського руху на окупованій Україні: «Основне ядро партизанських загонів складають комуністи та радянські працівники районів, залишених в тилу за рішенням партії. Це, так би мовити, цемент. Вони є командним і політичним складом» [96, с. 292–293].

Вищеописане співвідношення сил не відповідає даним УШПР щодо Рівненщини. На травень 1943 р. формування тут партійного активу тільки розпочали, а остаточно завершили тільки наприкінці 1943 р. Для підтвердження цього звернемо увагу на розгорнуту характеристику особового складу рівненських партизанів на кінець травня 1943 р. (Додаток Ф): членів партії налічували всього 7% від загальної кількості партизан, трохи більше – 7,6% – кандидатів у члени партії, 22% комсомольців. Таке співвідношення не дає можливості однозначно стверджувати про формування керівного партійного ядра в радянських партизанських загонах.

Зауважимо, що абсолютну більшість членів і кандидатів у члени партії було прийнято за час діяльності з'єднання партизанів Рівненської області. Це доводить намагання В. Бегми створити функціональне ядро партактиву у своєму з'єднанні, проте низка кадрових питань потребувала негайного вирішення.

Вияви політичного та ідеологічного контролю, притаманного тоталітарному СРСР, спостерігали й у партизанському середовищі. Однак на віддалі від центрального керівництва означений контроль залишався слабким. Хоча пропаганда й агітація в загонах належали до обов'язків комуністів і комсомольців, це не завжди видавалось результативним. З огляду на те, що часто партійне та військове керівництво зосереджувалось в руках одних і тих самих людей, це призводило до зниження боєздатності партизанських загонів: хороший партійний керівник не завжди був досвідченим військовим стратегом і навпаки.

Приклади некомпетентності партійно-політичних працівників у Ровенському з'єднанні знаходимо в інформації начальника розвідувального відділу УШПР старшого лейтенанта Череваша: «Заступником командира з'єднання [№1] є Дем'яненко, який видає себе за члена партії, хоча в ЦК КП(б)У немає даних про його партійність, видає себе за підполковника, хоча насправді ніколи ним не був. Комісар з'єднання Повторенко погано керує політико-масовою роботою у з'єднанні, тому що сам політично безграмотний. З'єднанням не керує, а займається чварами та барахольством. У своїй роботі припускається грубих політичних помилок, що на руку ворогам. Так, у червні 1943 р. Повторенко написав листівку, адресовану українським націоналістам. У листівці буквально йдеться про таке: «Ви боретесь за самостійну Україну. Україна ніколи не була й не буде самостійною. Є велика Російська держава». Листівку було роздруковано великим тиражем й розповсюджено серед населення районів із великою концентрацією націоналістів» [14, арк. 222].

Інформацію Череваша підтверджував майор бригади ГРУ С. Каплун, а саме – скаржився на підлеглих А. Повторенка та Дем'яненка: «Маю низку фактів безчинства з боку Ваших операторів, які знайшли собі місце проводити операції в людей, які живуть у лісі. Багато забрано речей, які демонструють факт барахольства, такі як: різні хустки, сукні, коси, серпи та навіть бабки. Багато забрано коней і возів у самих партизанських [сімей] і взагалі в тих людей, у яких ми не повинні брати» [47, арк. 26].

Лектор ЦК КП(б)У К. Дубина виявив ще одну «політично шкідливу» листівку за назвою «Звернення до донських козаків», розповсюджену в липні 1943 р. у загоні ім. Т. Шевченка Ровенського з'єднання №2: «Козаки! Ми пропонуємо вам подумати про минуле російського народу... Далі йдеться про «російську державу», про боротьбу «російського народу», але не сказано ні слова про боротьбу радянського народу (українців, росіян, білорусів і т. д.). Люди не врахували, що вони працюють у районах, де діють бульбівці, які виливають потоки брехні про «московських агентів» тощо. Такий тон листівки, безумовно, у цій конкретній ситуації нічого, крім шкоди, не дає» [188, с. 310].

Варто відзначити, що в першій половині 1943 р. процес становлення партійного керівництва партизанськими загонами Рівненщини тільки було започатковано. Регіон, у якому діяли радянські партизани, визнавали «політично нестабільним», а тому для діяльності в ньому видавалась необхідною наявність особливих навичок політичної роботи, яких не мали призначені партійні працівники.

Важливий напрям функціонування підпільного обкому КП(б)У – це масово-політична робота у партизанських загонах. Обласне керівництво намагалося пришвидшити вступ партизанів до ВКП(б). Як і в мирний час, членство у комуністичній партії відзначалося певними перевагами. Ряд колишніх військовополонених, оточенців намагалися в таким спосіб «легалізуватися»: партійний квиток забезпечував своєрідний кредит довіри влади до потенційних ворогів народу.

Вступити до партії було досить просто: для того, щоб підпільний обком ухвалив рішення про прийом, члена загону зобов'язували виконати низку завдань (диверсійних чи агітаційних), що для партизана було буденною справою. Прийом до ВКП(б) відбувався за такою схемою: здебільшого члени підпільного обкому КП(б)У не знали кандидатів на вступ до партії та не зустрічалися з ними, а дізнавалися про них лише від секретарів райкомів і їхніх заступників; після затвердження обкомом заяв, поданих секретарем райкому, кандидату в члени партії через зв'язкових повідомляли про рішення; інколи, в разі надходження великої кількості заяв, підпільний обком усім складом виїжджав у розташування загонів для прийняття відповідного рішення [46, арк. 21].

З огляду на вищевикладене постає очевидним, що обком «вірив на слово» секретареві райкому, а відтак отримати членство в партії могли випадкові люди. Інколи це стосувалося не тільки рядових партизанів, а й керівного складу партизанських з'єднань. Про один із таких випадків відомо із доповіді старшого лейтенанта Череваша: обов'язки начальника штабу з'єднання №1 виконував рядовий О. Крупін, який, за словами Череваша, «не здатний брати участь у будь-яких бойових операціях» [14, арк. 223]. Водночас, згідно з наказом РОШПР від 9 грудня 1943 р., старшого лейтенанта О. Крупіна призначено помічником

начальника РОШПР [33, арк. 14зв]. У документах РОШПР, у яких відображено підсумки бойової та масово-політичної діяльності, О. Крупін фігурує вже на посаді комісара бригади [29, арк. 44].

У ході дослідження не знайдено достовірної інформації про військове звання, посаду, професійні якості та роботу О. Крупіна у Ровенському з'єднанні №1. Імовірно, О. Крупін був довіреною особою В. Бегми, тому й обіймав високі пости у його з'єднанні.

У ході створення 16 серпня 1943 р. польського партизанського з'єднання РОШПР призначив його керівником старшого лейтенанта М. Куницького [93, с. 221]. Останній, за одними даними, до війни працював начальником міліції на залізничній лінії Брест–Гомель; за іншими, в якості підпоручика Війська Польського 1939 р. був відправлений на німецько-польський фронт, до початку ж німецько-радянської війни проживав на станції Городець (Берестейська область БРСР) [164, с. 68–69]. Під час війни М. Куницький служив поліцейським, у лютому 1943 р. разом із охоронним батальйоном із Висоцька у складі 85 осіб перейшов на бік партизанів [50, арк. 40]. Ще за однією версією, на початку війни він залишався на окупованій території, 20 серпня 1942 р. був мобілізований до німецької поліції, закінчив школу із атестацією фельдфебелем. У ході служби в каральному поліцейському підрозділі, що діяв проти партизанів у Висоцькому районі, М. Куницький разом із 147 поліцейськими, перебивши німців, перекинувся до партизанів [90, с. 128]. Надалі це формування стало основою загону ім. В. Чапаєва (М. Куницького призначено помічником командира), що, в свою чергу, ввійшло до Ровенського з'єднання В. Бегми. Так, М. Куницький усього за півроку пройшов шлях від колишнього поліцейського до керівника партизанського з'єднання.

Проблеми із масово-політичною роботою виникали не тільки у Ровенському з'єднанні. Ситуацію щодо низького рівня політичного виховання українських партизанів підтверджує російсько-німецький дослідник партизанського руху О. Гогун: «Досить часто партійно-політична робота у партизанських формуваннях було поставлено формально, командири, комісари та

політкерівники прагнули досягти механічного збільшення чисельності комуністичного елемента, мало переймаючись його «вихованням» [188, с. 330].

Гіпотетично причиною низької кваліфікації партійних працівників можна вважати розгалужений партапарат. Загалом у загонах з'єднання налічували 7 партійних бюро, 59 низових парторганізацій, 48 низових комсомольських організацій, 35 політкерівників підрозділів і до 300 осіб низових агітаторів і пропагандистів. Підпільний обком КП(б)У через 9 підпільних райкомів КП(б)У й обком комсомолу територіально провадив партійно-політичну роботу серед населення. Зворотній зв'язок забезпечували через секретарів підпільних райкомів, які одночасно виконували обов'язки комісарів партизанських з'єднань [50, арк. 133].

Політичним вихованням займався значний сегмент радянського партактиву. У рівненських з'єднаннях нараховували 6 партійних комітетів, 4 помічники комісарів із комсомольської роботи, 32 комісари партизанських загонів і багато інших партійних функціонерів різних рівнів. Попри припущення, що збільшення складу партійних працівників забезпечить підвищення рівня масово-політичної роботи, особи, залучені до виховної та просвітницької роботи, демонстрували неспроможність налагодити її у довірених напрямках. Так, обраний метод вирішення проблеми виявився не зовсім ефективним.

Окреслимо партійну структуру з'єднання та загону на прикладі Ровенського з'єднання № 1, створеного 15 серпня 1943 р. Функції органу політичного керівництва партизанських з'єднань і загонів виконував підпільний обком КП(б)У у складі 7 осіб. У його підпорядкуванні знаходились редакція газети «Червоний прапор», підпільний обком комсомолу, відділ пропаганди (2 особи), комісари з'єднань і бригад (8 осіб). Під керівництвом комісара з'єднання працював партійний комітет (7 осіб): Ф. Кудояр – секретар, Л. Смирнов – помічник секретаря із комсомольської роботи, Г. Бескромний – редактор газети «Червоний прапор», О. Повторенко – начальник відділу кадрів обласного штабу; С. Плужников, Є. Юрков, І. Белов – комісари партизанських загонів ім. К. Ворошилова, ім. Г. Котовського, ім. О. Суворова відповідно [45, арк. 42]. Саме парткомітет курував партійно-політичною роботою в з'єднанні. Із

26 вересня 1943 р. до 10 квітня 1944 р. (на день звіту) було проведено 19 засідань, прийнято в члени та кандидати ВКП(б) 182 особи. Партком з'єднання надавав необхідну допомогу в роботі комісарам і парторганізаціям загонів. На день створення з'єднання (15 серпня 1943 р.) у шести партизанських загонах і підривній групі було 4 парторганізації та 2 кандидатські групи, до яких належали 62 члени та 90 кандидатів на вступ до ВКП(б). На 10 квітня 1944 р. у 12-ти партизанських загонах з особовим складом 2076 осіб діяло 19 парторганізацій, кандидатська та комсомольська групи, які охоплювали 267, 128 і 139 членів і кандидатів у члени партії відповідно. За весь період функціонування парткому заяви на вступ до партії подали 182 особи, з яких 72 прийнято до ВКП(б), а 95 стали кандидатами в члени партії (92% від поданих заяв) [45, арк. 42]. Ці цифри підтверджують зацікавленість керівництва партизанським рухом у збільшенні чисельності комуністів у загонах.

Партійно-політичну роботу безпосередньо у загонах провадили залежно від умов, але за складеними за 15 днів планами, затверджуваними для рот комісаром загону, а для загонів – комісаром з'єднання. План роботи партійного комітету з'єднання затверджував комісар з'єднання. Загальну інформацію до плану надавав обком КП(б)У, з комсомольської роботи – обком комсомолу. План переважно виконували, але він з огляду на бойові завдання часто зазнавав змін. Комісари з'єднання щомісячно подавали звіти до обкому КП(б)У й УШПР [50, арк. 134–135].

Зростання партактиву в загонах могло позначитись на компетентності молодшого та старшого командного складу. Для компенсування цього було розроблено 24-годинну навчальну програму для молодшого командного складу та 120-годинну для середнього командного складу [45, арк. 101]. Введено заняття з політичної підготовки, тактики та топографії (60-годинна програма); організовано 3-денний семінар для комісарів загонів із основ партійно-політичної роботи. За даними РОШПР, на цих семінарах було підготовлено 60 молодших командирів, 10 політкерівників, 30 спеціалістів-підривників і 25 санітарних працівників [66, арк. 80].

Із 11 до 21 жовтня 1943 р. РОШПР організував при з'єднанні №1 заняття з командирами та політкерівниками стрілецьких рот із розрахунку 4 години на добу [33, арк. 37]. УШПР, у свою чергу, укомплектував школу особливого призначення для підготовки партизанських кадрів. У директиві В. Бегмі УШПР просив дібрати 60 осіб досвідчених диверсантів-підричників для комплектації школи та навчання їх інструкторській справі [31, арк. 31].

Проблеми із налагодженням роботи партійно-політичного апарату стосувалися також і низових комсомольських організацій. До недоліків діяльності організацій ЛКСМУ можна зарахувати незначний досвід роботи з молоддю керівників комсомольських організацій, відсутність допомоги та несерйозне ставлення до них командирів і партійних функціонерів, потурання останніми побутовому розбещуванню дівчат [43, арк. 45–46]. На допомогу політкерівникам було надано агітаторів для щоденного проведення політінформацій й бесід за зведеннями Радінформбюро серед особового складу загонів і підрозділів. У район дії партизанських з'єднань Рівненської області скеровано 100 політпрацівників для агітації у визначених населених пунктах шляхом виголошення доповідей і проведення мітингів [26, арк. 174-175, 181].

Методи та форми більшовицької пропаганди член Ровенського підпільного обкому В. Тимофєєв описував так: «Кожен день усі загони без винятку, де б вони не знаходилися й у якому становищі не перебували, отримують зведення Інформбюро о 2 годині ночі. Ці зведення розмножують у такій кількості екземплярів, скільки в загонах є підрозділів, тому що в кожному підрозділі є командир і політрук, який збирає всіх бійців свого підрозділу, зачитує їм зведення і роз'яснює, що не зрозуміло. В кожному загоні один раз на 10 днів випускають бойовий листок, у якому висвітлюють кращі люди, найгірші люди, а також загальні недоліки загону. У великих підрозділах також випускають бойові листки. Кожен загін складає місячний план політмасової роботи, в якому передбачає проведення бесід на різні теми. Зокрема, було проведено бесіди про Перше травня, Міжнародний жіночий день, католицьку та православну Пасху» [4, арк. 8–9].

Із останнього постає очевидним, що до елементів радянської пропаганди належало маніпулювання релігійними почуттями місцевого населення. Для кращого ефекту в агітаційних листівках і бесідах радянські пропагандисти часто підтримували церкву. Інколи партизанські командири та політпрацівники намагалися навіть узяти під контроль здійснення церковних обрядів.

Так, у посланні від 14 червня 1943 р. священнику Єзерецького приходу (с. Озерці Володимирецького району) партизанський командир «дядя Саша» (бригада С. Каплуна) писав: «Мені стало відомо, що Ви не вінчаєте людей свого приходу без дозволу німецької влади. [...] Населення Вашого приходу знаходиться у районі партизанських дій. Через це населення не має можливості запитувати дозволу у німецької влади. Вам слід вінчати всіх бажаючих, за добровільною їхньою згодою, за попереднім дозволом нашого начальника застави в селі Озерці» [69, арк. 15].

А. Бринський застосовував схожу тактику взаємодії з місцевим населенням. Його загін перебирав на себе частину зобов'язань невстановленої тут радянської влади: «За фашистськими правилами церковні потреби – весілля, хрещення, відспівування – проводили тільки з дозволу гебітскомісарів. Усе це ми відмінили, обов'язковим залишався тільки запис у метричних книгах. А якщо комусь була потрібна довідка, ми самі видавали її» [106, с. 345].

Загравання радянських партизанів зі священниками мало значний політичний зиск. Після звільнення краю, в березні 1944 р., колишній комісар з'єднання №1 М. Корчев на обласній нараді партійного активу констатував: «Зараз у селах авторитетною фігурою є священник і вчитель. Там, де священник із партизанами, – село партизанське, де священник – націоналіст, то село з націоналістами» [87, с. 25].

Найбільш дієвий засіб впливу на місцеве населення – це все ж таки партизанська преса. До початку 1943 р. друкована пропаганда була примітивною, друкованою на застарілій друкарській машинці. Лише в березні 1943 р. з'єднання отримало шриффт і складача. У червні уряд надіслав редакцію із відповідальним редактором підпільного обкому КП(б)У [50, арк. 136].

Редакція відновила публікування обласної газети «Червоний прапор». 19 грудня 1939 р. вийшов друком її перший номер [171]. Утім, на початку німецько-радянської війни видрук газети було призупинено. Із червня 1943 р. газета виходила 3 рази на місяць тиражем 300–500 примірників. Було також передбачено її польськомовну версію «Czerwony Sztandar» (Червони штандар). Окрім газети, у з'єднанні №2 публікували журнал «Народний месник», у загонах – бойові листки, (47 найменувань), за час окупації вийшло друком 697 номерів [50, арк. 137; 51, арк. 18].

У північних районах області теж було організовано видрук низки газет (залежно від розташування загонів): у Морочненському районі – «Червоної зірки», Рафалівському – «Бігунця», Володимирецькому – «Кармелюка», Сарненському – «Червоного шляху», Рокитнівському – «Більшовицької правди», Висоцькому – «Ворошиловця», у з'єднанні №2 – «Сина України» [67, арк. 11].

За словами редактора газети «Червоний Прапор» Г. Бескромного, до здобутків редакції також належало: вихід друком Комунікату і зведень Інформбюро польською мовою: розмноження наказів Й. Сталіна та за допомогою розвідників, підпільників, політпрацівників поширення у німецьких гарнізонах [42, арк. 30]. На території Рівненщини із серпня 1943 р. до травня 1944 р. у 200 населених пунктах було проведено понад 8 тисяч зібрань і бесід, якими охоплено 270 тис. осіб [175, с. 81].

За період від березня 1943 р. до лютого 1944 р. видано та розповсюджено серед населення та гарнізонів супротивника 2700 примірників газет, 950 примірників агітаційних листівок проти діяльності націоналістів, сотні тисяч листівок, отриманих літаками з «Великої землі» [50, арк. 137–138]. Загальний тираж партизанського друку за 1943 р. перевищував 100 тисяч екземплярів газет, листівок і звернень [51, арк. 50].

Ставка на розповсюдження значних обсягів друкованої продукції пропагандистського змісту була не випадковою. У західних областях УРСР, де тривалий час панувала німецька й особливо націоналістична пропаганда, видавалося актуальним залучення значних агітаційних ресурсів, для відновлення статус-кво.

Намагання радянської сторони за будь-яку ціну форсувати масово-політичну роботу у партизанських з'єднаннях і серед населення окупованих територій вимагало залучення великої кількості людей. У листі В. Бегми до секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова йшлося про те, що на кінець діяльності всі партизанські загони Рівненщини нараховували 6300 осіб [31, арк. 34]. Наприкінці 1943 р. до масово-політичної роботи було залучено 300 агітаторів (5% від загального складу партизанів). Пропагандисти й агітатори брали участь у бойових діях, проте основну частину свого часу витрачали на ідеологічну роботу.

У серпні 1943 р. середня кількість людей у загоні складала 80 осіб (Додаток Ж). Надалі, зі збільшенням кількості партизанів, середньостатистичний загін передбачав наявність у своєму складі приблизно 110 осіб [26, арк. 54]. У контексті кількісного складу таких загонів 5% становить 6 осіб. Окрім того, у грудні 1943 р. І. Федоров надав дозвіл на присутність у кожному загоні до 30 беззбройних партизанів – для господарських справ [28, арк. 77]. Разом – це 36 осіб.

Зважаючи на вищевикладені розрахунки, у середньому 30% партизанів не брали участі у бойових операціях. Крім того, за весь час функціонування партизанських загонів на Рівненщині середня частка жінок, які у загонах переважно виконували побутові роботи, складала 8% (Додаток Ф). Відтак, приблизно 40% особового складу партизанських загонів Рівненщини займалися агітаційною діяльністю й облаштуванням побуту, тому у бойові операції залучені не були. Зауважимо, що такий високий відсоток партизанів, незадіяних у боях, був зумовлений і нестачею озброєння.

У цьому контексті потребує переосмислення теза радянської історіографії про всеохоплюючу підтримку населенням радянських партизанів, адже формування потужних партійних структур і втягнення у масово-політичну роботу великої кількості людей для проведення всеохоплюючої пропаганди не потрібні на території, де підтримка жителів є беззаперечною.

Оскільки основним завданням радянської партизанки залишалася бойова диверсійна діяльність, варто звернути увагу на структуру з'єднання та побудову

загону. Так, структура загону зазнавала змін, прямо пропорційних збільшенню кількості партизанів. Традиційно загonom керували командир і комісар за оперативної підтримки РОШПР (начальника штабу й помічника начальника штабу). Оперативною роботою та розвідкою опікувався заступник командира з'єднання з оперативної частини, який згодом отримав у підпорядкування оперативну групу з рацією. При штабі з'єднання знаходився начальник спецслужби, до завдань якого належали підготовка підричників, інструктаж груп, які вирушали на диверсійну роботу. Від моменту створення з'єднання при штабі було організовано санітарну частину, а зі зростанням кількості партизанів введено посаду помічника командира з'єднання, облаштовано госпчастину та радіовузол [45, арк. 15]. Схожі посади та відділи було передбачено й у партизанських загонах, хоча організаційній структурі партизанських з'єднань і загонів не надавали уніфікованості, а вибудовували з огляду на місцеві умови та потреби.

У ході формування загонів особливу увагу звертали на диверсійні групи. Кількісне зростання партизанів уможливили введення відділення кінної розвідки. Бойова ударна одиниця партизанського загону від початку мала назву роти, хоча її кількісний склад часто був не більшим ніж взводу. Згодом роти «виросли» у повноцінні бойові одиниці із поділом на 2–3 взводи. Взводи ділили на 3–4 відділення, в яких нараховувалось 8-10 осіб. Підґрунтям організаційної побудови загону слугував алгоритм: кожен загін повинен був мати одну групу підричників у складі 3-10 осіб. Із кількісним зростанням партизанів перелік цих груп було збільшено до 2–4 у загоні. Кожен загін і з'єднання мали обози для перевезення боєприпасів, продуктів, поранених і хворих [29, арк. 17]. Однак досить часто вказаних параметрів не дотримувались.

Важливим кроком, який передував створенню боєздатних партизанських загонів за армійським зразком, стало присвоєння навесні 1943 р. групі партизанських командирів і комісарів військового звання «генерал-майор». Серед останніх – В. Бегма, С. Ковпак, М. Наумов, С. Руднев, О. Сабуров, Т. Строкач, О. Федоров [296, с. 29]. Керівник ЦШПР П. Пономаренко згадував, що ще в другій половині 1942 р. з'явилась думка укомплектування керівництва

партизанським рухом за армійським принципом. Маршал К. Ворошилов зі своїм апаратом виношував ідею створення в тилу ворога регулярної партизанської армії. Він переконував, що такі формування цілком могли б вирішити поставлені республіканськими партизанськими штабами бойові завдання. Також було передбачено забезпечувати партизанську армію всім необхідним шляхом створення табелів потрібних засобів, установа у частинах штатних категорій, військових звань і відповідних посадових окладів. Однак питання про створення партизанської армії так і залишилося невирішеним [390].

Наближення організаційної структури партизанських з'єднань до армійської було зумовлене намаганням дисциплінувати партизанів, зокрема збільшити контроль центру над ними, знівелювати можливі елементи отаманщини у поведінці партизанських командирів, зобов'язати їх беззаперечно виконувати бойові завдання, продиктовані вимогами збройної боротьби на фронті. Утім, УШПР не вважав за потрібне нав'язувати партизанам армійську тактику ведення боїв, заохочуючи командирів загонів і з'єднань до вдосконалення та застосування партизанської тактики. Робота з інтеграції військової структури в партизанську посилено тривала у 1943–1944 рр. Для прикладу, розпорядок дня партизанського загону ім. І. Богуна (з'єднання №2) було складено на основі армійського статуту (Додаток X).

Хоча присвоєння військових звань середньому та молодшому командному складу так і не було до кінця введено в практику УШПР, випадки останнього траплялися. Так, згідно з наказом УШПР від 3 червня 1943 р. і наказом по з'єднанню №2 за №75 від 10 липня 1943 р. було присвоєно військові звання молодшому командному та рядовому складу партизанських загонів за представленням їхніх командирів [28, арк. 10].

Водночас, зважаючи на значне зростання чисельності партизанів у 1943 р., яке унеможливило повноцінний контроль за особовим складом, військові звання могли отримувати випадкові люди. Із цього приводу наведемо висловлювання відомого організатора партизанського руху в Південній Америці Ернесто Че Гевари з його книги «Партизанська війна»: «Врешті-решт військові звання не мають великого значення. Необхідно розуміти, що вони повинні

відповідати заслугам людини; не слід присвоювати таке звання людині, поведінка якої йде врозрив із загальноприйнятими принципами моралі та справедливості» [109].

Під час підготовки до бою, координації дій партизанських загонів у ході військових операцій і поза ними керівництво партизанським рухом намагалось копіювати армійські стандарти. Управління бойовою діяльністю здійснював штаб з'єднання через штаби загонів. Командири та комісари загонів одержували накази, які розробляли у штабі, та доводили їх до командирів рот і взводів. Здебільшого операції проти гарнізонів супротивника проводили комбіновано. Координував дії загонів штаб з'єднання, відповідно до наказу якого, відповідного числа та години, загони прибували на місце збору, звідки й розпочинали операцію. Управління боєм вів із командного пункту командир з'єднання, куди командири загонів скеровували донесення про хід бою, звідки очікували на вказівки щодо подальших дій [26, арк. 54].

Універсально було вирішено проблему зв'язку партизанських підрозділів в умовах ворожого тилу. Зв'язок із центром підтримували за допомогою рації, а в особливих ситуаціях, за необхідності тривалих переговорів і погоджень, відсилали представників із партизанських аеродромів на літаках. Зв'язок із партизанськими загонами, які належали до складу з'єднання, на стоянках, у дорозі, під час перебазування або в бою реалізовували через кінних і піших зв'язкових, для чого до штабу кожен загін відсилав зв'язкового, інколи декількох. Останні постійно знаходилися при начальникові штабу з'єднання. В разі виходу загону або групи загонів на завдання на відстань більше ніж 100 км їх забезпечували рацією. За неможливості налагодження радіозв'язку надсилали групу кінноти. Зв'язок із іншими загонами та з'єднаннями, які не входили до РОШПР, підтримували шляхом залучення групи піших або кінних партизанів. Загалом склад такої групи залежав від відстані, на яку встановлювали зв'язок, і району, яким група зв'язкових рухалась. Взаємозв'язок із загонами, які знаходились у межах Рівненщини, підтримували регулярно. Радіус дії партизанського зв'язку досягав 300 км [29, арк. 18]. Для ширшого обміну оперативною та розвідувальною інформацією налагоджували зв'язок між

кількома окремо діючими з'єднаннями. Починаючи з літа 1943 р., штаб В. Бегми мав радіозв'язок зі з'єднаннями О. Сабурова та С. Ковпака [225, с. 315].

Важливим елементом діяльності партизанських загонів залишилася розвідувальний та диверсійний складники. Бойова розвідка передбачала роботу кінних чи піших груп у районах, які цікавили командування з'єднань та загонів. Залежно від району кількість розвідників складала 5–30 осіб і більше. Кінна розвідка була в кожному загоні та штабі з'єднання. Перед початком роботи остання отримувала від командира загону конкретне завдання – що розвідати, на що звернути особливу увагу, якими є терміни повернення. Результати у вигляді рапорту одержував командир з'єднання. У тому разі, коли було заплановано виконати масштабну бойову операцію, проводили довготривалу розвідку із залученням різних груп, щоб мати можливість перевірити точність даних із декількох джерел [29, арк. 18] (Додаток Ц).

На базі з'єднання В. Бегми у 1943–1944 рр., окрім власних розвідувальних груп, діяла оперативно-розвідувальна група НКДБ «Розгром» (командир – капітан Г. Бурлаченко). Також 4 червня 1943 р. у Ровенське з'єднання №1 було закинута організатора терористичних актів «Брута» (К. Оголя) [188, с. 47, 287]. За іншими даними, останній займався пошуком шпигунів у Ровенському партизанському з'єднанні №2 [227, с. 90]. За наказом УШПР В. Бегму зобов'язували допомогти налагодити агентурні зв'язки та забезпечити продовольством і охороною спецгрупи Розвідувального управління Генштабу Червоної армії, які прибували в з'єднання [225, с. 273].

Відтак, від початку 1943 р. радянське керівництво розпочало формування центральних, а потім республіканських партійних осередків для курування партизанськими з'єднаннями та загонами на всій окупованій території. Зважаючи на те, що Рівненщина була політично складним і неоднорідним регіоном, формування партактиву тут відбувалось досить повільно. Намагання інтенсифікувати цей процес призвело до кількісного зростання партійних осередків у загонах, якісні ж показники партійно-політичного вишколу, особливо у молодіжних організаціях, залишались досить низькими. Роботу щодо

прийому до компартії також провадили за допомогою екстенсивних методів, що створило проблему компетенції партизанського парткерівництва на всіх рівнях.

Утім, вищеописані потуги парткерівництва зумовили отримання низки змін, серед яких – кількісне та якісне зростання радянської пропаганди й агітації серед місцевого населення, супроводжуване збільшенням кількості партизанів, задіяних у агітаційній роботі (разом із тими, хто забезпечував господарське функціонування загонів, відбулося кількісне зростання таких у середньому до 40–50% особового складу більшості партизанських загонів). Певним успіхом завершилася робота УШПР і РОШПР щодо переформатування партизанських загонів і груп на військовий лад: загони та з'єднання отримали власний статут, військові звання та запозичили у РСЧА організацію бойового порядку.

4.2. Діяльність радянського підпілля на Рівненщині

Інформація про створення та діяльність у 1941–1942 рр. на Рівненщині підпільних організацій з'являється в документах УШПР і НКВС-НКДБ тільки в 1943–1944 рр. Через плутанину, зумовлену поразками та відступом на першому етапі війни, радянське керівництво втратило зв'язок із групами, які надсилали в тил ворога. Окремі підпільні групи сформовані без указівок ЦК КП(б)У та НКВС, тривалий час функціонували на окупованій території без чітких інструкцій і в повній ізоляції від центру.

Окремі підпільні групи, організовані радянським партійним керівництвом, було знищено вже на початку окупації, іншим усе ж таки вдалося розпочати роботу у віддалених районах Рівненщини. Так, секретар Клесівського райкому КП(б)У В. Сонін, завідувач відділу промисловості Ровенського обкому КП(б)У І. Чепурний та інші партійці мали завдання організувати радянське підпілля, партизанські загони, провадити диверсії, терор проти керівних осіб окупаційної адміністрації, здійснювати військову агентурну розвідку. Однак виконати поставлені завдання підпільники не змогли: В. Сонін восени 1941 р. схоплений гестапо та розстріляний у Клесові, І. Чепурний зник безвісти [51, арк. 7].

У Дубровицькому районі більшовицьке підпілля очолив О. Кринько – ветеран громадянської війни в Іспанії 1936–1937 рр. Він у вересні 1941 р. залучив до підпільної роботи А. Главинського, В. Годунька, В. Рожко, З. Гладку, М. Петрушко, О. Петрушко, Я. Нипору, М. Гринько, І. Янковського і Ф. Маслюка [51, арк. 10].

У Висоцькому районі для організації більшовицького підпілля та партизанських загонів було залишено голову Висоцького райвиконкому І. Кабака та завідувача райвідділом народної освіти Д. Храпка. Восени 1941 р., під час однієї зі збройних сутичок із поліцією, вони загинули [227, с. 55–56]. У с. Хочин цього ж району в серпні 1941 р. О. Ососкало створив підпільну організацію із 16 осіб. Група поширювала листівки і відозви до населення [102, с. 13-14].

Більшість таких підпільних груп була знищена окупаційною владою на початку своєї діяльності, не залишивши жодного документального сліду. Уцілілі групи, незважаючи на певну агітаційну та пропагандистську активність, не зреалізували таких диверсійних акцій, які б зумовили відчутну дезорганізацію німецького тилу.

Із виникненням на Рівненщині у середині 1943 р. великих партизанських з'єднань для радянського керівництва набуває актуальності питання чисельного складу та надійності підпільників. Зауважимо, що дослідження проблеми виникнення та діяльності підпільних організацій на Рівненщині ускладнене тим, що автентичні документи про активність рівненського підпілля в перший рік війни, відсутні. Інформаційну лакуну частково заповнюють оперативні дані органів держбезпеки щодо ідентифікації учасників підпільного та партизанського руху, які дають змогу фрагментарно відтворити окремі епізоди підпільної боротьби на Рівненщині у 1941–1942 рр. Важливим ресурсом дослідження підпільного руху є стенограми бесід, проведених 1948 р. із причетними до створення та діяльності підпілля. Окремо слід розглядати спробу Ровенського міськкому та обкому КПУ у 1960-х рр. відтворити основні етапи функціонування різних підпільних організацій. Деякі аспекти підпільної роботи описано у спогадах Д. Медведєва та Т. Новака.

Перші згадки про радянське підпілля в м. Рівне знаходимо в документах НКДБ. Так, із повідомлення наркому держбезпеки В. Меркулову від 3 липня 1943 р. знаємо: «Опер[ативна] група НКДБ у Рівненській області налагодила зв'язок із підпільною організацією КП(б)У в м. Рівне й окремих районах Рівненської області. Відомі 25 прізвищ учасників, [серед них] Т. Новак, І. Луць, Ф. Ткаченко. На базу НКДБ СРСР прибув і зараз знаходиться учасник підпілля П. Мірющенко (Могутній). 28 червня 1941 року перекинутий у тил німців для підпільної роботи із партизанським загonom (командир – Рюма, комісар – Бабенко). Був закинутий у тил німців із документами на ім'я М. Дубчака, разом із ним – Москаленко (Забавка), Мінчевський (Смоядинко) та Тимченко (Бережний)» [46, арк. 43].

У довідці про підпільну діяльність групи П. Мірющенко, складеній 14 вересня 1963 р., наведено його біографічні дані. Зважаючи на час появи цієї довідки, ми не можемо з упевненістю говорити про достовірність поданих у ній відомостей, проте останні є найбільш повною інформацією про підпільну організацію П. Мірющенко⁶.

Зі стенограми бесіди з підпільником Г. Калашниковим, який особисто знав П. Мірющенко, дізнаємося про початок діяльності того у м. Рівне. Водночас у стенограмі підтверджено певні факти його біографії: «Він [Мірющенко] казав, що був секретарем райкому комсомолу Сталінського району в м. Львів, приїхав до Києва, відвідував 2-тижневий семінар із підпільної роботи та був закинутий за лінію фронту, після чого прийшов до Рівного, де добре законспірувався» [58, арк. 8].

Від серпня 1941 р. за рішенням ЦК КП(б)У в Києві діяла спеціальна школа з підготовки інструкторів для організації партизанського руху та диверсантів. За різними даними, за півтора місяці її функціонування було підготовлено близько

---

⁶ Павло Михайлович Мірющенко народився 1914 р. у с. Павлівка Свердловського району Луганської області. 1930 р. вступив до Дніпропетровського транспортно-технічного училища. Після його закінчення працював учителем і директором середньої школи №2 у м. Орджонікідзе (тепер Єнакієве) Донецької області. 1940 р. закінчив вечірній учительський інститут. У квітні 1939 р. був прийнятий у члени партії. В лютому 1940 р. Наркоматом освіти УРСР відряжений на роботу до Львівського обласного відділу народної освіти. Невдовзі обраний секретарем Сталінського райкому комсомолу м. Львів [59, арк. 3].

500 осіб [176, с. 116]. Можливо, саме в цій спецшколі П. Мірющенко навчався веденню підпільної роботи.

За даними НКДБ із 15 серпня 1941 р. до жовтня 1942 р. П. Мірющенко працював учителем у с. Милостів і Плоска (Рівненський район); із жовтня 1942 р. – учителем і бухгалтером електротехнічних навчальних майстерень у м. Рівне. Тут П. Мірющенко налагодив зв'язок із Г. Калашниковим, у минулому – інструктором промислового відділу ЦК КП(б)У, який був у полоні, а на момент їхнього знайомства працював у Рівному інженером тих же майстерень [46, арк. 44].

Наприкінці інформації про рівненських підпільників, поданої у липні 1943 р. В. Меркулову, стояла приписка: «Чекають указівок». Це дає підстави вважати, що група П. Мірющенка, починаючи із серпня 1941 р. до початку 1943 р. не отримувала ніяких інструкцій, указівок чи допомоги від радянського керівництва.

Цікавим є те, що в ЦК КП(б)У не були цілком впевнені, чи є підпільна організація П. Мірющенка лояльною до радянської влади. Так, із довідки підпільної партійної організації в м. Рівне відомо, що «згідно з матеріалами НКДБ СРСР у м. Рівне працює підпільна парторганізація КП(б)У, яку очолює т. Мірющенко П. М., скерований для організації підпілля за завданням ЦК КП(б)У, з яким зв'язок до цього часу не налагоджено. Вважаємо за необхідне просити НКДБ СРСР т. Мірющенка П. М., який знаходиться на базі у Рівненській області, тимчасово затримати у себе. [...] Дати вказівку секретареві Ровенського підпільного обкому КП(б)У Бегмі налагодити зв'язок із вказаною групою та перевірити, [чи] справді ця група підпільників є більшовицькою, про що інформувати ЦК КП(б)У» [46, арк. 42].

Полковник Д. Медведєв у своїх мемуарах «Сильні духом» підтверджує застереження ЦК КП(б)У щодо групи П. Мірющенка: «Керівник підпільної організації став нам відомий під псевдонімом Могутній і спочатку викликав деякі сумніви» [130, с. 276]. Сам П. Мірющенко у своїй відозві до підпільників від 28 травня 1943 р. зазначає, що тривалість діяльності організованого ним підпілля – 1,5 роки [59, арк. 13]. Це дає можливість вирахувати приблизну дату

заснування підпільної організації – грудень 1941 р. Імовірно, П. Мірющенко із літа до грудня 1941 р. налагоджував контакти та готувався до створення підпільної групи. За відомостями Г. Калашникова, підпільні групи функціонували в електротехнічних майстернях, міській управі, на панчішній фабриці, сантехнічній фірмі «Трунц», у Шпанівській агрошколі та на Бабинському цукровому заводі. Крім цього, підпілля розгорнуло роботу в селах Грушвиця, Квасилів, Здолбунів. Електромеханічні майстерні стали центром підпільної організації [59, арк. 4–5]. У звіті міськкому КП(б)У йдеться про те, що діяльністю підпільної організації слугувала агітація серед населення, звільнення військовополонених і дрібні диверсійні акти (підпал складу обмундирування, псування нафтодвигуна на Бабинському цукровому заводі, пошкодження німецьких ліній зв'язку) [62, арк. 28]. Д. Медведєв досить докладно описує постать П. Мірющенка, проте про його диверсійну діяльність згадує у книзі одним реченням: «Підпалював склади з обмундируванням і продовольством, писав і розповсюджував листівки, зокрема й німецькою мовою, звернені до солдатів гітлерівської армії» [130, с. 278].

У довідці про підпілля, кероване П. Мірющенком, єдиним доказом наявності розгалуженої мережі підпільних груп у Рівному та районі вказано відомість про сплату членських внесків комуністами підпільної організації за жовтень 1943 р. Однак цієї відомості у справі не виявлено. Тому, крім слів Г. Калашникова та єдиного наведеного в довідці документа, доказів сформованості розгалуженої підпільної мережі немає. Г. Калашников пізніше повідомив, що незадовго до страти П. Мірющенко написав детальний звіт про діяльність підпільної організації та закопав його в одній з кузень Рівного [227, с. 54]. Звіт не знайшли, але навіть якби й віднайшли, інформацію про роботу підпільної організації складно було б перевірити.

Викриття й арешт П. Мірющенка пов'язують із випадковістю. Д. Медведєв у своїх спогадах назвав два можливі сценарії провалу лідера підпілля. Перший – зустріч П. Мірющенка у Рівному зі своїм односельцем М. Страшковим, який працював у поліції. Знаючи, що П. Мірющенко – радянський активіст, він простежив за ним. Д. Медведєв також припускав іншу причину арешту, а саме –

провал одного із членів організації, який міг виказати керівника підпілля. Саме після цього за технікумом, де працював П. Мірющенко, почали вести спостереження [130, с. 279–280].

Затримання П. Мірющенка набуло певного розголосу. Про це є згадка навіть у документах УПА. Так, у огляді подій округу №13 ВО «Січ» за 20–31 грудня 1943 р. повідомляли: «Тому кілька днів викрито в Рівному провід терористичних акцій совітів. Провідником мав би бути якийсь Дубчак, працював в характері директора електротехнічної школи в Рівному. До цієї організації належало багато шоферів, які працювали в німецьких військових та цивільних установах» [81, с. 563]. У партизанських мемуарах та архівних документах, у яких ідеться про підпільну організацію П. Мірющенка, нами не віднайдено точної дати затримання та смерті її керівника. Відомо, що П. Мірющенко наприкінці 1943 р. стравила гестапо [59, арк. 8].

Із радянських документів і спогадів партизанів і підпільників можна зробити висновок, що у Рівному в 1941–1943 рр. діяла ще одна підпільна група під керівництвом М. Остафова⁷ – асистента астрономічної обсерваторії Київського університету, секретаря Сталінського райкому партії Києва [217, с. 116]. Під час несподіваного прориву німецьких військ до місця фортифікаційних робіт, де той перебував, зазнав важкого поранення та потрапив у полон. Опинився в концтаборі на території Рівненщини [180]. За іншими даними, за кілька днів до приходу гітлерівців він одержав доручення для підпільної роботи у м. Біла Церква [103, с. 376]. Загалом на Рівненщині М. Остафов, імовірно, був позбавлений підтримки керівництва та діяв на власний розсуд.

Варто одразу звернути увагу на те, що в усіх архівних документах, мемуарах і наукових працях, у яких є згадки про підпільні організації М. Остафова та П. Мірющенка, написання їхніх імен і прізвищ неодноразово спотворено. У звіті

---

⁷ Микола Максимович Остафов народився, за одними даними, 1905 р. у с. Кам'янка Вишгородського району Київської області [103, с. 373]. У довідці про підпільну організацію М. Остафова, підготовленій Ровенським міськкомом партії 1963 р., знаходимо ширшу версію біографії М. Остафова. Так, він народився 1907 р. у с. Маківка Рокитнянського району Київської області. У ранньому віці залишився сиротою – батько загинув 1916 р., мати померла 1919 р. На початку 1926 р. М. Остафов вступив до комуністичної партії. В цьому ж році був обраний секретарем Білоцерківського окружного комсомолу. Із 1929 р. навчався у Київському фізико-хіміко-математичному інституті (із 1932 р. – Київський університет) на фізико-математичному факультеті. 1940 р. М. Остафов закінчив аспірантуру. До початку війни працював в астрономічній лабораторії [62, арк. 1–2].

П. Терещенка М. Остафова названо Астафов або Остахов [61, арк. 2]. У стенограмі бесіди з П. Терещенком прізвище керівника організації за підпільними документами вказано як Остапенко, також наголошено, що Астахов – це правильне написання прізвища [58, арк. 19]. Радянський дослідник Л. Кизя вживає прізвище Астафов [227, с. 54], а Л. Степанов – Остафов [309, с. 80]. Окрім того, Л. Кизя у своїй книзі неодноразово називає Мірющенка Миколою, хоча у всіх інших джерелах він – Павло [227, с. 143, 146]. Ми приймаємо сучасний варіант написання прізвища – Остафов [178, с. 47].

Соратник М. Остафова П. Терещенко у стенограмі бесіди детально описує початок його підпільної діяльності на Рівненщині: «Про Астахова мені відомо те, що він – 2-й секретар Сталінського райкому партії м. Києва, мав завдання від ЦК партії на підпільну роботу в тилу німців. В одному з районів Київської області був узятий німцями в полон, потрапив до табору, відправлений у м. Рівне. В місті з табору №2 втік шляхом купівлі, здається, за 3 тис. рублів, у поліція табору перепустки» [58, арк. 19–20].

У звіті П. Терещенка зазначено, що в березні 1943 р. М. Остафов через В. Галузу зв'язався із полковником Д. Медведєвим. Той, у свою чергу, наприкінці травня 1943 р. відрядив до підпільної організації свого уповноваженого М. Струтинського [61, арк. 5]. М. Струтинський у стенограмі бесіди підтверджує контакт і специфіку діяльності групи М. Остафова: «У нього було 12 осіб. [...] У період роботи Астахов показав себе з позитивного боку. Він займався тільки розвідкою, надавав мені дані: путівки, бланки з печатками та підписами» [58, арк. 14, 16].

Уже 1966 р. у листі до Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС М. Струтинський наводив інші цифри: «Остафовим у місті Рівне було створено керівні підпільні центри, сильні підпільні організації, в яких діяло близько 400 патріотів» [7, арк. 12]. П. Терещенко детальніше розкриває завдання та чисельність підпілля: «Організацію створювали з колишніх військовополонених. [...] Було ядро, яке складалось із 7 осіб, кожен із яких мав у себе до 10–15 людей. [...] У кожного члена ядра було завдання – створення власної групи. Астахов із перших днів давав установку на створення груп, пошуку кращих людей, із яких

можна було сформувати партизанський загін і почати діяти» [58, арк. 31]. Судячи зі слів П. Терещенка, М. Остафов – з огляду на неналагодженість зв'язку із центром – намагався заснувати партизанський загін для діяльності поза містом. Підпільна діяльність у Рівному, найбільш вірогідно, слугувала засобом звільнення військовополонених з метою їхнього залучення до партизанської боротьби.

Налагодження зв'язку зі спецзагоном «Переможці», ймовірно, уможливило скорегування планів М. Остафова: його підпільна організація стала сполучною ланкою у налагодженні діяльності в місті розвідників Д. Медведєва. П. Терещенко так описує настрій керівника після контакту із розвідниками: «Згодом М. Остафов за пропозицією Струтинського та за власним бажанням познайомився з М. Кузнецовим і влітку 1943 р. ними ж скерований до загону Д. Медведєва. Повернувшись до м. Рівне, Астафов був окрилений силою загону, його озброєнням, [...] ставив перед нами завдання ще з більшою силою добувати розвіддані, зброю, боєприпаси, а також надавати допомогу окремим представникам загону, які прибували до м. Рівне на завдання, про що він мав домовленість із полковником Д. Медведєвим» [61, арк. 6]. Цю інформацію у своїй книзі про М. Кузнецова підтверджує С. Дранов: передану М. Кузнецовим інформацію про рівненське підпілля під керівництвом М. Остафова було схвально сприйнято радянським командуванням і Д. Медведєвим [119, с. 56]. М. Струтинський у стенограмі інакше подає ситуацію із поїздкою М. Остафова до Д. Медведєва, взагалі не згадуючи про М. Кузнецова: «Астахов почав просити мене поїхати до командування [Медведєва]. Я його почав відмовляти, але все ж відвіз його» [58, арк. 13]. Навідміну від інформації П. Терещенка, С. Дранова і М. Струтинського Д. Медведєв у своїх мемуарах кардинально інакше висвітлює історію М. Остафова, вказуючи на те, що наприкінці 1942 р. його міські розвідники дізналися про підпільну більшовицьку організацію у таборі радянських військовополонених. Керівника цієї організації був звільнено ними з табору та доправлено в загін [130, с. 280].

М. Струтинський і П. Терещенко у стенограмах і звітах не підтверджують версію Д. Медведєва. Радянські дослідники партизанського руху Л. Кизя та

Л. Степанов також не згадують про такі події. Єдиним поясненням появи вищенаведеної інформації у мемуарах, імовірно, може бути спроба Д. Медведєва залучити результати діяльності підпільної організації М. Остафова до своїх здобутків. Утім, не варто не припускати можливості помилкових відомостей П. Терещенка та М. Струтинського або намагання радянської влади після завершення війни надати ознак більшої самостійності місцевим підпільним організаціям.

Основними напрямками діяльності підпільної організації М. Остафова після налагодження зв'язку із Д. Медведєвим були такі, як збирання розвідувальної інформації для загону «Переможці», постачання партизанам зброї, німецьких бланків і документів, видрук і поширення антигітлерівських листівок, агітаційна робота. М. Остафов контактував із керівниками та розвідниками спецзагону Д. Медведєвим, М. Кузнецовим, М. Струтинським, М. Шевчуком [180].

Роботу підпільної організації було припинено наприкінці 1943 р. через арешт М. Остафова. Д. Медведєв у мемуарах констатує про провал групи [130, с. 281]. П. Терещенко так описав ситуацію: «Арештували Остафова 15 грудня 1943 р., спочатку він знаходився в таємному гестапо поблизу кінотеатру «Партизан», потім його перевели до тюрми №1. На шибениці Астахова не було» [58, арк. 22]. М. Струтинський у стенографованій бесіді надав інформацію про те, що М. Остафова розстріляли в Рівному або в Дубенській тюрмі [58, арк. 17].

Стенограми бесід із П. Терещенком і М. Струтинським записано 1948 р., звіт про підпільну роботу М. Остафова складено 1963 р. Перекручування імен і прізвищ підпільників, різні інтерпретації біографії М. Остафова, неузгодження у спогадах Д. Медведєва, стенограмах бесід зі М. Струтинським, П. Терещенком доповнюють картину невизначеності його особи та результатів його діяльності. Це дає підстави вважати можливими факти фальсифікації у післявоєнний період окремих епізодів діяльності Рівненського радянського підпілля. Найбільш вагомим аргументом щодо можливих фальсифікацій і приписок є те, що основний масив архівних документів, які стосуються підпільних організацій Рівного та Рівненської області, сформовано 1963 р. і пізніше [88, с. 104–111].

Саме на початку 1960-х рр. радянське керівництво розпочало масштабний перерахунок чисельного складу радянських партизанів і підпільників в УРСР.

ЦК Компартії України, від 1961 р., зобов'язав обкоми КП України перевірити матеріали про діяльність колишніх підпільних партійних і комсомольських організацій, а складені списки розглянути на бюро райкомів, міськкомів партії та затвердити обкомами КП України. На виконання постанови ЦК КП України партійні органи в областях організували комісії, залучили до цієї роботи комуністів, комсомольців, депутатів місцевих рад, агітаторів, учителів, голів сільських рад, колишніх учасників партизанського руху та підпілля [267, с. 160–161]. Звіти про підпільну діяльність П. Мірющенка та М. Остафова оформлено 14 вересня 1963 р., тобто в період усередпубліканського повторного підрахунку чисельності партизанів і підпільників. Ровенський міський комітет КП України наприкінці звіту підтверджує належність двох підпільних організацій до радянського партизанського руху, проте так і не вказує їхньої чисельності.

Яскравим прикладом можливих фальсифікацій звітів і стенограм є низка документів про пошук підпільної організації М. Фідарова та його підривну діяльність у тилу ворога. Розбіжності щодо діяльності М. Фідарова з'являються у спогадах людей, які працювали з ним. Так, у листі до Ровенського обкому від 23 липня 1966 р. В. Кочетков, колишній заступник командира спецзагону «Переможці» з розвідки, писав про початок підпільної діяльності М. Фідарова: «В середині 1942 р. на залізничному вузлі Сарни [...] комуністом Фідаровим М. К., колишнім начальником станції, було створено підпільну групу» [60, арк. 34].

Однак у спогадах Д. Медведєва йдеться про те, що підпільну організацію М. Фідарова засновано в першій половині 1943 р., а до того часу він не виявляв ніякої підпільної активності: «Довго страждав за німців, переховувався, а зараз улаштувався диспетчером на млині неподалік Сарн» [129, с. 45]. Далі Д. Медведєв описує зустріч В. Кочеткова та М. Фідарова, де останньому було запропоновано сформувати підпільну організацію [129, с. 46]. Так, Д. Медведєв підкреслює вплив свого спецзагону на створення нової підпільної групи. Хоча не

будемо відкидати ймовірності того, що в «Сильних духом» відображено реальний перебіг подій, а В. Кочетков у своєму листі намагався прикрасити історію М. Фідарова.

Дослідник радянського підпілля В. Кучер узагалі не згадує про співпрацю означеного підпілля зі спецзагоном «Переможці». За його даними, підпілля М. Фідарова підтримувало тісні зв'язки із секретарем Сарненського підпільного обкому, комісаром загону ім. К. Ворошилова С. Плужниковим (Ровенське партизанське з'єднання №1) [256, с. 70].

Вияви фальсифікації результатів підпільної роботи групи М. Фідарова можна простежити в ініціативах обласних і республіканських партійних органів 1960-х рр. щодо надання групі статусу радянського підпілля. Так, у листі з Інституту марксизму-ленінізму від 3 червня 1961 р., адресованому партійному архіву Ровенського обкому КП України, було констатовано: «Повідомляємо, що документальних матеріалів про діяльність на станції Сарни [...] підпільної групи під керівництвом Фідарова М. К. [...] у партархіві філіалу ІМЛ не виявлено» [60, арк. 20].

У листі-відповіді від 6 червня 1961 р. на запит Північно-Осетинського обкому КПРС про діяльність М. Фідарова та можливе присвоєння йому посмертно звання Героя Радянського Союзу Ровенський обком зазначав: «На цей час обком не має достатніх документів про підпільну організацію Фідарова й очолювану ним підпільну групу, які діяла на ст[анції] Сарни» [60, арк. 21]. Утім, ще 26 квітня 1961 р. із Управління КДБ при Раді міністрів у Ровенській області до Ровенського обкому КПУ надійшла інформація про зв'язок М. Фідарова та спецзагону Д. Медведева: «На початку Вітчизняної війни Фідарова М. К було залишено у м. Сарни для розвідувальної роботи проти німецьких окупантів. Із телеграфних повідомлень Медведева Д. М. відомо, що в січні 1943 р. Фідаров створив диверсійну групу, спочатку 6, а потім 17 осіб» [60, арк. 17].

Однак діяльність М. Фідарова не змогли підтвердити люди, які його знали. У згаданій інформації обласного управління КДБ знаходимо: «Ряд опитаних осіб повідомили, що він [К. Фідаров] у період окупації працював завідувачем млина №2 й там арештований німцями. І тільки одна Новіцька А. А., яка була

співмешканкою Фідарова, інформувала про те, що він був пов'язаний із партизанами, але про його діяльність їй невідомо» [60, арк. 18]. Очевидно, саме тому Ровенський обком КПУ у листі до Північно-Осетинського обкому КПРС не підтвердив факт діяльності підпільної групи М. Фідарова.

Після перевірки, проведеної у серпні 1963 р. відділом партійних органів ЦК КПУ щодо стану роботи з додаткового виявлення й обліку учасників партизанського та підпільного руху, визнано, що її провадять на незадовільному рівні. У постанові ЦК КП України від 2 вересня 1963 р. обкоми зобов'язували до 1 квітня 1964 р. завершити роботу з виявлення й обліку учасників підпілля та партизанського руху в УРСР [267, с. 161]. 4 квітня 1964 р. складено довідку бюро Ровенського обкому КПУ «Про роботу групи підпільників у м. Сарни під керівництвом Фідарова у 1942–1943 рр.» [60, арк. 5-8], у якій описано підпільну та диверсійну роботу групи. Таким чином, унаслідок тиску ЦК означене підпілля у м. Сарни було занесено в офіційний літопис німецько-радянської війни.

У радянських післявоєнних документах вміщено інформацію про підпільну організацію, яка діяла в м. Острозі. Створена вчителем В. Томашевським (Колос), до кінця 1942 р. вона налічувала 40 осіб. На початку 1943 р. підпільники налагодили контакт із партизанським загonom А. Одухи. Надалі організація стала базою для формування партизанського загону ім. Т. Шевченка, який згодом влився у Кам'янець-Подільське з'єднання. 1965 р. у листі до Т. Михалюти – завідувача партархіву Ровенського обкому КПУ – А. Одуха підтвердив факт функціонування підпільної організації в Острозі, зазначивши, що звіти про діяльність острозького підпілля було передано до УШПР. Рівненський партархів звернувся із запитом до Інституту історії партії при ЦК КПУ й отримав відповідь, що «даних про підпільну організацію в Острозі та її учасників в партархіві немає, також не має даних про цю підпільну організацію партархів Хмельницького обкому КПУ». Не дали результату й неодноразові звернення до учасників означеного підпілля про надання будь-яких відомостей щодо роботи організації [64, арк. 11-17].

З огляду на вищенаведене, дозволимо собі поставити під сумнів діяльність підпільної групи М. Фідарова й Острозької підпільної організації, не

заперечуючи у принципі їхньої наявності. Без документальної бази про діяльність цих груп неможливо стверджувати, що на згаданій території провадили підпільну роботу. Довідки про діяльність підпільних груп П. Мірющенка та М. Остафова також не мають ґрунтового документального фундаменту. Тому припускаємо можливість суттєвої розбіжності реальних дій підпільників із описаним у партійних звітах 60-х рр. Мемуари радянських партизанів у цьому контексті не тільки не дають змоги прояснити ситуацію, але, через суттєву розбіжність зі змістом звітів і стенограм, ще більше ускладнюють дослідження діяльності підпільних організацій на Рівненщині. Навіть зважаючи на те, що діяльність підпільних груп в умовах окупації було строго законспіровано, значне збільшення чисельності підпільників у партійних документах 1960–1970-х рр. дає підстави вважати, що радянське керівництво ці дані завищувало штучно. Щодо груп П. Мірющенка та М. Остафова, то їхню присутність у Рівному підтверджено в низці архівних документів і численних спогадів партизанів і підпільників, тому видається безсумнівною. Проте чисельність, ефективність і важливість роботи цього підпілля залишається під запитанням. На нашу думку, очевидним є суттєве перебільшення ролі підпільних груп П. Мірющенка, М. Остафова, М. Фідарова, В. Томашевського, спричинене перерахунком чисельності партизанів і підпільників на початку 1960-х рр. і намаганням керівництва КПУ збільшити кількість партизанів, які діяли на окупованій території України у 1941–1944 рр.

Показники чисельності партизанів і підпільників послідовно завищували. 1 березня 1944 р. перший секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов, у ході виступу на сесії Верховної Ради УРСР, заявив про те, що в Україні діяли 228 партизанських загонів кількістю 60 тис. осіб. Утім, 20 серпня того ж року в доповідній записці УШПР ідеться про 115 тис. осіб. Через декілька місяців у документах УШПР фігурує 180 тис. У травні 1945-го ЦК КП(б)У вже оперувало даними у 200 тис. осіб [184]. У шостому томі «Истории Великой Отечественной войны Советского Союза» йдеться про 220 тис. осіб, із яких 34 тис. працювали у підпіллі [379, с. 255]. Згідно з новими підрахунками, ініційованими постановою ЦК КПУ «Про певні питання підпільно-партизанського руху в Україні у період Великої

вітчизняної війни 1941–1945 р.»), у березні 1975 р. чисельність партизанів уже сягала 501 тис. 750 бійців [267, с. 165].

Пошук нових учасників антифашистського руху слугував причиною укладання нових звітів про підпільні організації, зі значно збільшеними масштабами діяльності та заслуг останніх. У руслі нових указівок ЦК КПУ щодо чисельності учасників партизанського та підпільного руху в УРСР Ровенський обком КПУ 1962 р. «затвердив» нову чисельність партизанів і підпільників на Рівненщині: порівняно з 1945–1946 рр. їхню кількість підвищили на 1133 особи. Обком не асоціював їх із жодним партизанським загonom чи підпільною організацією, а розмежовував за географічним принципом (Додаток Ш). Неможливість визначення належності нововиявлених учасників до реальних формувань, діючих у тилу ворога, створила ґрунт для приписок і штучного завищення чисельності партизанів і підпільників у регіоні.

На 1975 р. припадає нова хвиля пошуку партизанів і підпільників. У постанові бюро Ровенського обкому КПУ від 28 січня 1975 р. наведено дані щодо виявлення нових учасників партизанського руху, серед яких – 544 партизани, 162 підпільники, 2080 інших осіб (1428 із них – мирні жителі, які загинули від рук німецьких окупантів). Відповідно до доданих списків учасниками партизанського руху на Рівненщині часто ставали люди, внесок яких у партизанський рух був символічним, наприклад, Є. Рудий 1943 р. показав дорогу партизанам із с. Бокійма до с. Калинівка (Млинівський, Демидівський район), а Л. Масович була дружиною партизана. У списку навпроти багатьох людей графа «в чому полягала участь» залишалась незаповненою. [63, арк. 1,1а, 36, 52].

Для формування цілісного уявлення про діяльність підпільних організацій, на Рівненщині впродовж 1941–1943 рр. і можливі зв'язки між ними варто звернути увагу на одну із найбільш досліджених і, водночас, неоднозначно оцінених підпільних груп, яка функціонувала у м. Рівне під керівництвом

Т. Новака⁸. Важливо, що керівник цієї підпільної організації залишився серед живих і після звільнення Рівненщини уклав звіт про свою діяльність, а також опублікував наприкінці 1960-рр. низку мемуарних праць.

Згідно із стислим звітом про підпільну роботу в Рівному та навколишніх районах за 1941–1944 рр., укладеним Т. Новаком, у липні 1941 р., за вказівкою ЦК КП(б)У, Ровенський обком КП(б)У скерував його через лінію фронту в тил ворога. Основне завдання Т. Новака полягало у створенні підпільних осередків та організації партизанських загонів на Рівненщині. У серпні 1941 р. він заснував підпільну організацію у м. Рівне, в якій наприкінці 1941 р. нараховували 29, у травні 1942 р. – 86, до кінця 1942 р. – 103 членів [65, арк. 1; 3; 11]. Однак підпільна організація не мала зв'язку із керівництвом до весни 1943 р. – часу налагодження контактів зі спецзагоном НКДБ СРСР Д. Медведєва [65, арк. 9-10].

З огляду на вищевикладене зрозуміло, що УШПР тривалий час не мав змоги не тільки зв'язатися із підпільниками, а й координувати їх дії, допомагати матеріально, а також перевіряти їхню діяльність. Звіт підпільної організації Т. Новака дисонує з інформацією, зафіксованою у протоколі нелегального ЦК КП(б)У від 24 листопада – 10 грудня 1942 р.: «Потрібно відзначити, що зважаючи на умови війни, що склалися в західних областях, за винятком Чернівецької і Ізмаїльської, ні один обком не встиг створити підпільні організації на місцях» [1, арк. 26]. Це дає підстави вважати, що нелегальний ЦК КП(б)У не знав про наявність підпільників на Рівненщині. До того ж, окрім звіту про діяльність підпільної групи Т. Новака, складеного ним самим, інших документальних підтверджень її діяльності в 1941–1942 рр. немає. Книга спогадів Т. Новака «Пароль знають нечисленні», вперше опубліковано у 1966 р.

---

⁸ Терентій Федорович Новак народився 30 жовтня 1912 р. у смт Гоща Рівненської області в сім'ї селянина. Закінчив неповну середню школу. Проживаючи на території Польщі, провадив активну революційну роботу, з 1934 р. – член КПЗУ. Восени 1939 р., після звільнення із польської в'язниці, був обраний депутатом Народних зборів Західної України. Працював у Ровенському обкомі КП(б)У. 1941 р. закінчив 2 курс історичного факультету Ровенського вчительського інституту [377, с. 171]. Згідно з іншими даними Т. Новак був членом Ровенського підпільного окружного КПЗУ, мав псевдо «Ятель». 1936 р. після нальоту на політичну в'язницю та звільнення політв'язнів група «Ятеля» перетнула радянський кордон. Згодом Т. Новак знову нелегально переведений до Польщі як агент НКВС. 1939 р. Т. Новак вистежений польською жандармерією та засуджений до 30 років ув'язнення. Покарання відбував у Люблінській фортеці [378]. Прізвище Т. Новака фігурує у згаданому повідомленні НКДБ у Рівненській області як одного з учасників підпільної організації м. Рівне. Секретар підпільного обкому КП(б)У В. Бегма у своїй мемуарній книзі «Шляхи нескорених» пише про поставлене Т. Новакові завдання – ведення підривної роботи в тилу ворога [103, с. 31].

(перевидана 1974 р. за назвою «Поєдинок» зі скороченнями та виправленнями), має значні змістові розходження з мемуарами Д. Медведєва та стенограмою відомостей, наданих соратником П. Мірющенка – Г. Калашниковим.

Так, у спогадах Т. Новака, йдеться про те, що саме він вперше вийшов на контакт із П. Мірющенком і що завдяки йому група останнього зв'язалася зі спецзагоном «Переможці» [135, с. 332]. Д. Медведєв, у свою чергу, не згадував про зв'язок Т. Новака з П. Мірющенком, а навпаки, стверджував про прагнення ізолювати підпільні організації з метою конспірації: «Підпільна організація Новака була не єдиною в Рівному. Пліч-о-пліч із нею, але не знаючи нічого один про одного, функціонували та боролися ще два загони радянських патріотів – підпільні організації Могутнього й Остафова» [130, с. 276]. Т. Новак, якщо вірити Д. Медведєву, взагалі не знав про жодну підпільну організацію, яка діяла в Рівному, та дивувався з появи радянських листівок 1 травня 1943 р. в окупованому місті [130, с. 274–275]. Хоча з інформації НКДБ від 3 липня 1943 р. відомо, що П. Мірющенко вже перебував якийсь час на базі НКДБ [46, арк. 43]. Г. Калашников підтверджує, що вихід П. Мірющенка на Д. Медведєва відбувся через Т. Новака [58, арк. 10], однак означає дату контакту з Д. Медведєвим лютим 1943 р. [58, арк. 5], що не відповідає словам Т. Новака, наведеним у мемуарах «Сильні духом». Таким чином, документ НКДБ, стенограма бесіди з Г. Калашниковим і мемуари Д. Медведєва шляхом зіставлення з мемуарами Т. Новака репрезентують наявність суперечливих даних.

Діяльність фабрики валянок, яка відіграла ключову роль у функціонуванні підпільної організації Т. Новака та згадувана ним у всіх звітах і спогадах, також потребує додаткової перевірки. У книзі «Пароль знають нечисленні» фабрика фігурує майже в кожному розділі: автор неодноразово повторює про виготовлення валянків для німецьких потреб і подальше їхнє пошкодження [134, с. 346–347]. Зазначимо, що керівника впродовж 1941–1943 рр. дрібних підприємств у промисловому відділі Центросоюзу м. Рівне П. Дзигу, який у листопаді 1941 р. улаштував Т. Новака на посаду директора фабрики, було у післявоєнний період засуджено за співпрацю з німцями. У своїх листах до Генерального прокурора СРСР засуджений схарактеризовував означене

виробництво інакше: «Фабрик ніколи в Рівному не було. [...] Є лише дрібні кустарні майстерні. Людей на «фабриках» було багато, а продукції майже ніякої не було» [71, арк. 98].

Невизначеність щодо функціонування підпільної організації Т. Новака посилює лист М. Струтинського, написаний 1966 р. до директора ІМЛ при ЦК КП України, в якому автор заперечував будь-яку діяльність Т. Новака у період німецької окупації на території Рівненщини: «У період Великої Вітчизняної війни Новак ніякого стосунку до створення та керівництва Рівненською комуністичною підпільною організацією не мав, не створював її і не керував останньою. [...] Протягом усього часу окупації м. Рівне німецько-фашистськими загарбниками Новак нічого не робив, а епізоди, описані в книзі Бегми «Шляхами нескорених» і в особистих спогадах Новака в журналі «Жовтень» і в книзі «Поєдинок», є вигадкою автора. Всіх справжніх радянських патріотів, із якими був зв'язаний Новак, було зрадницьки схоплено та закатовано в гестапо. Сам він два рази звільнявся із німецької тюрми, й у тому разі, коли фашисти два рази його арештовували, вони знали, що він радянський активіст. 1943 року Новак привів до партизанського загону гестапівця Коломійця Григорія – брата своєї дружини. [...] Одночасно з Коломійцем до загону прибув «Торський» – офіцер Абверу. Обидвох було викрито і засуджено Воєнним трибуналом до розстрілу (замінений на 25 років). У місті Рівне було створено комуністичне підпілля першим секретарем Сталінського райкому комсомолу міста Львів комуністом Павлом Михайловичем Мірющенком, скерованим восени 1941 року у ворожий тил ЦК КП(б)У в якості уповноваженого ЦК. 1943 році Новак проник у це підпілля, після чого Мірющенка П. М. і майже всіх учасників його підпілля [...] було страчено» [7, арк. 9, 11-12].

Натомість Г. Калашников і Т. Новак підтверджують контакти однієї підпільної організації з іншою. Проте у своїх мемуарах Т. Новак жодного разу не згадує про підпільну організацію М. Остафова, хоча у стенограмі відомостей, наданих П. Терещенком зазначено, що з М. Остафовим працювала людина Новака: «Коли приїхав Астахов із загону, до нього прикріпили одного Морозова. Він працював агрономом при рейхскомісаріаті. Був із групи Новака»

[58, арк. 32]. Цікавим є той факт, що провал М. Остафова пов'язують саме з Морозовим. П. Терещенко описав ситуацію так: «Арешти почалися в Рівному, не з групи Астахова, а з групи Новака. Арештовували здебільшого жінок. Було відомо, що Морозова арештували через свояка. [...] Морозова арештували, [...] він сказав про Астахова. В той вечір посадили його в автомобіль і привезли до Астахова. Його заарештували» [58, арк. 23].

У вищенаведеному контексті заява, зроблена М. Струтинським 1966 р., має певний сенс. У своїх мемуарах і звіті Т. Новак жодного разу не називає прізвище Морозов. Водночас очевидним видаються певні неузгодженості стосовно П. Мірющенка: у першому післявоєнному звіті Т. Новак стверджував, що знав П. Мірющенка як надісланого до Рівного ЦК КП(б)У підпільника. Той створив підпільну групу у складі 13 осіб, яка не мала зв'язку з центром і можливостей друкувати листівки. 1943 р. група влилась в організацію Т. Новака, однак була скомпрометована із середини: робітник Пальченко, заступник П. Мірющенка, виявився провокатором. Т. Новак пояснює свій перехід у підпілля саме цією ситуацією [49, арк. 24].

У подальших звітах Т. Новак не згадує про провал означеного підпілля. За його даними, чисельність групи П. Мірющенка сягнула 20 осіб. Про диверсії, розвідку та друковану агітацію нічого не повідомлено [65, арк. 22]. У книзі спогадів Т. Новак значно розширює список здобутків підпільної організації П. Мірющенка: «Підпільна організація, очолювана завідувачем електрошколою, постала досить численною. У середовищі підпільників керівник організації був відомий під псевдонімом «Могутній». Створені ним бойові групи патріотів діяли на «Металісті», на пошті, у низці міських окупаційних установ і контор. Члени бойових груп час від часу випускали листівки, зокрема звернення до солдатів вермахту німецькою мовою, псували в гаражах німецькі автомашини. За допомогою двох лікарів, що належали до організації, підпільники облаштували в одному з будинків на околиці Рівного таємний госпіталь, де лікували радянських бійців і командирів, які втекли з фашистського полону. Для тих із рівнян, яких гітлерівці мали намір вивезти до Німеччини, члени організації виготовляли підроблені документи» [135, с. 330].

Постійні протиріччя у спогадах і звітах наводять на думку про ймовірну фальсифікацію обох джерел. Зважаючи на те, що заслуги Т. Новака радянська влада визнала лише 1965 р., тобто у період перерахунку відомих і пошуку нових підпільних організацій і партизанських загонів, можна припустити переосмислення діяльності Т. Новака у німецькому тилу. Для забезпечення престижу панівного ладу та у прагненні прикрасити окремі історичні моменти радянське керівництво свідомо вдавалося до перебільшення масштабів і результатів діяльності радянських підпільних організацій у ворожому тилу.

Суттєвими для з'ясування реальної чисельності підпільників у м. Рівне є спогади Т. Новака та соратників П. Мірющенка і М. Остафова про діяльність очолюваних ними груп після провалу керівників. Т. Новак у своїй мемуарній праці наводить суперечливі дані. З його слів, обком дав чіткі вказівки для підпілля на Рівному в період наступу Червоної армії: підготуватися до охорони найбільш важливих промислових об'єктів у місті від можливих спроб німців зруйнувати їх, створити для гітлерівців у Рівному нестерпні умови [134, с. 495].

Підпільний обком логічно наполягав на збільшенні чисельності підпільників на завершальному етапі звільнення м. Рівного. Однак із урахуванням арештів декількох членів підпільної організації перед приходом радянських військ у Т. Новака залишилось у місті тільки троє осіб. У книзі спогадів він зазначив, що в Рівному працюють лише декілька членів підпільного центру – В. Соловійов, М. Жарська, Ф. Кравчук і сам автор [135, с. 410].

Немає жодних документальних підтверджень продовження діяльності підпільників із групи П. Мірющенка. Його соратник Г. Калашников на той час перебував у Вінниці. Т. Новак згадує про кількість підпільників групи П. Мірющенка, нібито цитуючи його: «Багатьом підпільникам удалося благополучно переправитися до лісу. У місті залишилося чоловік п'ятнадцять, не більше. Наше основне ядро. За цих я спокійний» [134, с. 496].

П. Терещенко у застенографованій бесіді розповідає про долю групи М. Остафова: «Народу залишилось тільки двоє полонених техніків. Їм Шевчук дав вказівку виїхати до Львова. Коли Астахов повернувся із загону, було дано завдання всіх людей відправити в загін, і 1943 р. залишилось нас тільки троє.

Після арешту Астахова й інших роботу припинили» [58, арк. 26]. Так, П. Терещенко пояснює незначну чисельність підпільників дією наказу із загону «Переможці» про їхнє відкликання. З огляду на це незрозумілими видаються завдання, поставлені підпільним обкомом. Відтак, наказ підпільного обкому, який фігурує у спогадах Т. Новака, або було вигадано ним, або ж усіма трьома підпільними організаціями не виконано. Нез'ясованим залишається, чому у відповідальний момент, перед звільненням м. Рівне, до складу всіх підпільних організацій належало не більше ніж 2–3 особи, а смерть П. Мірющенка та М. Остафова слугувала основним фактором розпаду їхніх підпільних організацій.

На практиці діяльності подібних структур перевірено безпосередній зв'язок їхньої активності та чисельності зі сприянням із керівного центру – не тільки на етапі підготовки кадрів, але й під час роботи в тилу ворога. Групи П. Мірющенка та М. Остафова було позбавлено потрібної бази та кадрів, а розвиваючись самостійно, вони не мали можливості ефективно поширювати й активізувати свою діяльність.

Низка підпільних осередків у Рівному та Здолбунові почала функціонування з ініціативи спецзагону «Переможці». Зазвичай ішлося про вербування окремих людей чи декількох родичів і облаштування в їхніх помешканнях явок. Завербовані агенти виконували допоміжні функції: спостереження, супровід, виступали в якості інформаторів тощо. Такі методи розповсюдження підпільної мережі виявляли високу ефективність. Завербовані міські жителі не знали один одного, що підвищувало рівень захисту агентурної мережі від провалів, порівняно із розгалуженими підпільними організаціями під керівництвом однієї особи. Для підтримки розвідника М. Кузнецова в м. Рівне було завербовано двоюрідних сестер Л. Лісовську та М. Мікоту. За різними даними, Л. Лісовську вже було залучено до радянської розвідки 13 листопада 1939 р. під псевдонімом «Веселовская» [113, с. 249]. У своїх мемуарах Д. Медведєв не згадує про цей факт, однак підтверджує вербування Лісовської розвідником загону М. Гнидюком [130, с. 193–194]. Квартиру Л. Лісовської використовували як тимчасове житло для М. Кузнецова та як явочну квартиру для інших розвідників

загону «Переможці». Л. Лісовська та М. Мікота водночас виконували функції таємних інформаторів СД, що полегшувало ведення агентурної роботи на радянську розвідку [113, с. 253–254]. Розвідники загону М. Шевчук і М. Гнидюк на якийсь час також оселилися в місті та продовжили розгалужувати агентурну мережу за рахунок власних родичів і знайомих.

Ще один боєць спецзагону, М. Приходько, у м. Рівне зв'язався зі своїм братом Іваном і вмовив його сприяти радянським партизанам. Окрім цього, йому вдалося знайти декілька квартир для радянських партизанів [88, с. 102]. М. Приходько також започаткував агентурну роботу у Здолбунові – важливому залізничному вузлі: залучив до підпілля чоловіка своєї сестри М. Шмерегу та його брата С. Шмерегу [70, арк. 103]. Надалі М. Приходько, а згодом М. Гнидюк, зустрілися зі «старшим товаришем» М. Приходька Д. Красноголовцем⁹ [114, с. 21]. Останній став керівником і координатором новоствореної підпільної групи, через зв'язкових М. Приходька, М. Гнидюка та М. Шевчука передавав дані до спецзагону «Переможці». За інформацією Д. Медведєва, Здолбунівська диверсійно-розвідувальна група нараховувала 15 осіб, які служили у німців [70, арк. 2].

За відомостями Д. Красноголовця, 25 грудня 1942 р. у нього відбулася перша зустріч із М. Приходьком, який дав йому завдання організувати групи із 3 осіб для можливих диверсійних операцій на залізниці [70, арк. 54–55]. Зі слів Л. Клименка, який належав до кола знайомих Д. Красноголовця, вони планували підривно діяльність проти німців, однак до грудня 1942 р. ніяких практичних дій не зреалізували [70, арк. 74]. Варто зазначити, що теза про визначальну роль партизанського загону у створенні й організації диверсійної діяльності підпільних груп щодо здолбунівського підпілля знаходить своє підтвердження. Д. Красноголовець і Л. Клименко стверджували, що вибухівку та детонатори їм передавали зі спецзагону «Переможці» [70, арк. 58, 83]. Брати Шмереги повідомили, що отриману зброю та вибухівку вони зберігали у себе вдома

---

⁹ Красноголовець Дмитро Михайлович народився 11 травня 1911 р. у с. Халаїдове Монастирищенського району Черкаської області. Із 1936 р. працював у органах НКВС. 1939 р. скерований до Здолбунова в якості оперуповноваженого міліції. Кандидат у члени ВКП(б) із 1941 р. Після початку війни тривалий час переховувався, опісля легалізувався, влаштувався столяром у міській управі [70, арк. 3].

[70, арк. 104]. Відтак, зрозуміло, що диверсійно-розвідувальну роботу групи розпочали тільки після налагодження контакту із партизанським загonom.

Наявні документи дають нам змогу створити узагальнену картину здолбунівського підпілля. Із надісланих у загін Д. Красноголовцем характеристик на свій актив дізнаємося, що із 15 осіб тільки двоє були уродженцями м. Здолбунів. Половину групи склали українці, іншу – росіяни. Майже всі були військовополоненими або такими, що легалізувалися в місті під час окупації (Додаток Щ). Трималися осібно. Наприклад, у характеристиці одного із членів групи, А. Шорохова, Д. Красноголовець написав: «Підтримує знайомство винятково з людьми зі східних областей» [70, арк. 5].

Стисло описав диверсійно-розвідувальну діяльність здолбунівського підпілля начальник 4-го Управління НКДБ СРСР П. Судоплатов. За його твердженням, Д. Красноголовець у Здолбунові створив диверсійно-розвідувальну групу, яка провела низку акцій, а саме – затримала в ремонті протягом 3-х місяців до 70 паротягів противника, підірвала залізничний міст на річці Горинь, пустила під укіс три ешелони з живою силою та технікою ворога. Крім того, група Д. Красноголовця надавала розвіддані про щоденний вантажообіг Здолбунівського залізничного вузла, режим, установлений німцями у Здолбунові, та проведені ними заходи. На підставі надісланих Д. Красноголовцем відомостей про щоденний рух військових ешелонів через Здолбунівський вузол НКВС СРСР регулярно випускав повідомлення у розвідуправління Генштабу Червоної армії [70, арк. 34].

Одразу після звільнення Рівненщини Д. Красноголовця було заарештовано через провал частини Здолбунівської групи на початку 1944 р., якому передував його арешт німецькою поліцією в грудні 1943 р. Для підтвердження підпільної діяльності Д. Красноголовця¹⁰ начальник відділу «Т» НКВС СРСР П. Судоплатов надіслав начальнику ТВ НКДБ на Ковельській залізниці пакет документів, оригінальних зведень і донесень підпільної групи Д. Красноголовця. Із документів зрозуміло, що той під псевдонімом «Михайлов» більшу частину

---

¹⁰ Слідчу справу щодо звинувачення Красноголовця Дмитра Михайловича було припинено через відсутність доказів. 12 червня 1944 р. його звільнено з-під варті [70, арк. 8, 10].

1943 р. надсилав до спецзагону «Переможці» спецповідомлення про виконану роботу: донесення про політичні настрої та події в регіоні, автобіографії членів підпільної групи, інформаційні зведення про рух потягів через станцію Здолбунів (Додаток Ю; Ю. 1; Ю. 2; Ю. 3).

Важливою особливістю вивчення діяльності означеної підпільної групи є значна кількість документальних підтверджень її диверсійної та розвідувальної роботи. Така документальна база якісно вирізняє її серед інших схожих утворень на території Рівненщини. Щодо діяльності підпільних організацій Т. Новака, М. Остафова, П. Мірющенка, К. Фідарова, В. Томашевського й ін., навіть із залученням у 1960-ті рр. ресурсів ЦК КПУ та республіканських архівних установ, не було віднайдено жодних оригінальних документів, які б проливали світло на їхню агітаційну, диверсійну та розвідувальну роботу.

Доказова база діяльності розвідувально-диверсійної групи Д. Красноголовця – це найкращий приклад документального сліду підпільної організації. Зважаючи на те, що опрацьовані документи походять із НКВС-НКДБ і не мають стосунку до РОШПР і УШПР, можна припустити, що аналогічні матеріали про інші підпільні організації Рівненщини гіпотетично знаходяться в архівах радянських спецслужб. Утім, під час двох хвиль партійних перевірок чисельності партизанів і підпільників у 60-х–70-х рр. нові подробиці діяльності рівненських підпільних організацій так і не з'явилися. Останнє схиляє нас до думки, що такі документи коли й наявні, то не були розсекречені в радянський час, тому не потрапили до післявоєнних партійних зведень.

Висновки до розділу 4

У 1943 – на початку 1944 рр. специфіка партійно-політичної роботи та бойової організації партизанських загонів зазнала значних змін. Спроби керівництва УШПР і РОШПР перенести побудову армійського зразка на партизанські загони, завершилися певними успіхами у диверсійній роботі, підвищеням рівня дисципліни. Проте проблеми залишились. За відомостями із різних партизанських джерел, рівненські з'єднання, попри вагомий потенціал, не

використовували його повністю. Польське з'єднання мало значення швидше політичного утворення, ніж бойової одиниці. Випадкові люди на керівних посадах, приписки у звітах, незадовільне ставлення до документації – все це стояло на заваді успішній боротьбі в тилу противника. На початок 1944 р. більшість партизанських загонів Рівненщини перейняла військову структуру своєї побудови. Зміни в партійно-політичній роботі, посилення агітації та пропаганди дали можливість в другій половині 1943 р. – на початку 1944 р. залучити до лав радянської партизанки значну частину місцевого населення.

У другій половині 1941 р. діяльність радянського підпілля позначилась майже повним провалом підпільних організацій, більшість із яких не змогла налагодити активну роботу. Факторами згубного впливу на останню слугували брак досвіду й організаційної підтримки центрального керівництва, а також негативне ставлення місцевого населення (для продуктивної роботи необхідна широка агентурна мережа, а вербування інформаторів залежить від лояльності жителів регіону). Крім того, німецька влада мала досвід управління великими окупованими територіями, що надало їй переваги у боротьбі із новоствореними підпільними осередками [232, с. 12].

Причини розгрому 1941 р. більшості підпільних організацій в Україні проаналізовано у радянських і німецьких документах. Нацистські спецслужби такими вважали хаос під час воєнних дій, а також стрімке захоплення величезної території СРСР. У підсумковому звіті УШПР такими причинами названо: неналагодження зв'язку із радянським тилом, важкі кліматичні умови, нестача продовольства та боєприпасів і недостатній досвід підпільної діяльності. Перераховані зовнішні та внутрішні фактори унеможливили розгортання широкомасштабної партизанської та підпільної діяльності на території Рівненщини в другій половині 1941 р. [302, с. 549].

Підпільні організації, яким усе ж удалося закріпитись на окупованій території та налагодити роботу у 1942-1943 рр., тривалий час залишались без підтримки з-зовні. Попри ініційованість радянським партійним керівництвом, підпільні структури до кінця своєї діяльності не мали змоги контактувати з ним. Навіть із появою підпільного обкому на півночі Рівненщини зв'язок і

координацію між ними так і не налагодили. Без належних ресурсів вони не змогли створити широку агентурну мережу та розпочати активну диверсійну роботу. З появою зв'язку зі спецзагоном «Переможці» окремі підпільні організації, крім агітації, інколи залучали до диверсійних акцій. Документально підтверджено активну диверсійну роботу лише однієї здолбунівської підпільної групи під керівництвом Д. Красноголовця.

На сучасному етапі залишається нез'ясованим питання про кількість та ефективність діяльності підпільників на Рівненщині. Основний масив архівних документів створено у 1960-ті рр., тобто у період активного пошуку нових членів підпільних груп і партизанських загонів. Окремі архівні матеріали досі засекречені. Згадки підпільників, зафіксовані у стенограмах бесід і записані у вигляді мемуарів унаслідок зіставлення між собою та з іншими документами дають підстави стверджувати про наявність суттєвих розбіжностей, а відтак вважати недостатньо аргументованими докази активної діяльності та значної чисельності підпільних організацій П. Мірющенка, М. Остафова, Т. Новака, М. Фідарова, В. Томашевського як таких, які описані, в основному, у мемуарних джерелах.

ВИСНОВКИ

Радянський партизанський і підпільний рух був важливим елементом боротьби СРСР у Другій світовій війні. Результати диверсійної, розвідувальної та пропагандистської діяльності партизанів і підпільників у тилу противника на різних хронологічних зрізах оцінювали неоднозначно. Під час аналізу стану наукового розроблення пропонуваної у дисертації проблеми автором з'ясовано, що на сучасному етапі розвитку історичної науки питання діяльності радянських партизанів і підпілля на Рівненщині, її специфіки, організаційної ролі різних радянських відомств, еволюції структури радянських партизанських загонів і з'єднань, особливостей боротьби радянських партизанів із українськими повстанцями, формування радянського підпілля розглянуто лише у контексті загальних процесів антинацистської боротьби та не були предметом спеціального наукового дослідження.

З огляду на зазначене підґрунтям роботи слугували численні матеріали українських архівів, збірники опублікованих документів і спогади безпосередніх учасників подій. Проведення комплексного аналізу використаних джерел, їхня наукова інтерпретація та статистична обробка дали змогу зробити аргументовані висновки, теоретичні узагальнення та реконструювати формування партизанських і підпільних загонів і груп, їхню структуру в межах окремого регіону.

У дослідженні схарактеризовано основні спроби створення та розгортання радянського партизанського та підпільного руху, встановлено, що швидка окупація Рівненщини унеможливила початок формування радянським керівництвом підпільної мережі та партизанських загонів. Визначено, що найважливішими причинами провалу таких організаційних заходів стало знищення наприкінці 1930-х рр. усіх напрацювань із тактики ведення партизанської боротьби, закладених ресурсних і збройних баз, припинення підготовки партизанських кадрів. Веденню підривної роботи у нацистському тилу радянськими партизанами та підпільниками не сприяли антирадянські політичні настрої жителів регіону й ефективна протидія окупаційної влади.

Окремим негативним фактором виступила міжвідомча боротьба радянських структур, відповідальних за організацію збройного супротиву в тилу противника.

Простежено пересування перших партизанських груп територією Рівненщини на початку війни. Визначено причини провалу більшості організаційних заходів радянської влади щодо налагодження партизансько-підпільної мережі в регіоні. Загалом схарактеризовано політичну та військову ситуацію в регіоні впродовж перших місяців німецько-радянської війни.

Часткове розгортання партизанського руху на Рівненщині розпочали навесні 1942 р. Основу партизанських загонів і груп склали звільнені військовополонені й утікачі, оточенці, немісцеві особи, які так чи так опинилися на території краю. Із записаних у післявоєнний час бесід із кількома командирами таких об'єднань відомо, що групи створювали стихійно, на власний розсуд, активність їх була низькою, а пріоритетними засобами підривної роботи виступали пропаганда й агітація серед населення.

Для збільшення чисельності партизанських лав, оптимізації координації та контролю за ними, об'єднання керівництва партизанським рухом і подальшого розвитку збройної боротьби в тилу ворога радянською стороною у травні-червні 1942 р. було створено спочатку ЦШПР, а потім низку аналогічних регіональних структур, зокрема УШПР. Заснування штабів керівництва партизанським рухом виправдало себе. УШПР став основним керівним органом партизанського руху в Україні, який координував діяльність наявних загонів та інспірував створення нових. Інші радянські відомства – НКВС, ГРУ ГШ ЧА – паралельно з УШПР готували та засиляли у тил ворога диверсійні та розвідувальні групи.

Рівненщина – місце дислокації спецзагону «Переможці», започаткованого відповідно до програми створення партизанських загонів для боротьби в тилу ворога у складі ОМСБОП і керованого 4-м управлінням НКВС. Восени 1942 р. у регіоні зініційовано об'єднання всіх територіальних партизанських загонів під керівництвом представника ГРУ ГШ ЧА А. Бринського, який на певний час очолив місцевий партизанський рух. Зростання наприкінці 1942 р. антинацистського збройного супротиву пов'язують із приходом у регіон великих

рейдових з'єднань під керівництвом С. Ковпака й О. Сабурова. Загалом окреслений етап формування радянського партизанського руху на Рівненщині позначений неучастю в останньому місцевого населення.

У ході дослідження зроблено висновок, що саме розгортання нацистською владою репресивних заходів проти місцевого населення частково слугувало каталізатором активізації його до збройної боротьби у складі партизанських загонів. Утім, прикметно, що початок формування боєздатних загонів на Рівненщині припадає саме на час приходу організованих рейдових партизанських з'єднань, що дає підстави припустити привнесення партизанського руху з-зовні.

Для інтенсифікації процесу розгалуження партизанської мережі УШПР удався до практики висадки у проблемні регіони організаторських груп, за якими закріплювали рейдовий загін, на фундаменті якого надалі поставали нові партизанські утворення. У стислі терміни організаторська група започатковувала партизанський штаб і підпільний обком КП(б)У. На Рівненщині такі керівні органи сформовано в січні-березні 1943 р. У подальшому РОШПР практикував використання локальних організаторських груп, які надсилали у відповідні райони для активізації там партизанського руху.

На ґрунті значного масиву архівних документів простежено кількісне зростання партизанських загонів під керівництвом РОШПР. За нашими підрахунками, його динаміку може бути представлено так: у лютому 1943 р. чисельність партизанів на Рівненщині сягала 634 особи, у травні – 1142 особи, у серпні – 1518 осіб, у лютому 1944 р. – 5016 осіб, тобто кількісне зростання склало 691%, що підтверджує ефективність регіональних керівних центрів партизанського руху. Шляхом аналізу значного масиву архівних документів визначено наближений віковий і освітній рівні партизанів рівненських з'єднань. На основі даних партизанської бригади під керівництвом І. Нирка, яка входила до складу Ровенського партизанського з'єднання №1, з'ясовано, що переважну більшість партизанів становила молодь, здебільшого, проте, малоосвічена.

Збільшення чисельності партизанів призвело до наростання протиправних дій щодо місцевого населення. РОШПР намагався формалізувати та

систематизувати «господарські операції», які часто набували форм звичайного мародерства, однак досягнути реальних результатів не вдалося, а господарські операції було перенесено у неолояльні до партизанів населені пункти.

Спостережено непоодинокі конфліктні ситуації і в середовищі окремих партизанських загонів і між загонами, підпорядкованими різним відомствам, що ймовірно зумовлено значним скупченням партизанських формувань на Рівненщині внаслідок наявності у її північній частині польового аеродрому та перебування поблизу столиці Райхскомісаріату «Україна» багатьох розвідувально-диверсійних груп.

У роботі визначено приблизні втрати радянських партизанів і українських повстанців у взаємній боротьбі, простежено конфлікт названих сил на Рівненщині в роки війни. Констатуємо про некоректність оцінення керівництвом радянського партизанського руху кількості та боєздатності націоналістичних сил. На етапі формування у регіоні партизанських загонів (кінець 1942 – початок 1943 рр). було прийнято рішення не вступати у відверту конфронтацію з українськими повстанцями. Відомо про окремі випадки їхньої співпраці з радянськими партизанами. Однак зі збільшенням чисельності останніх і перелом у німецько-радянській війні на користь СРСР українські повстанські сили розпочали активну антипартизанську акцію, протидіяли диверсійним потугам партизанів, які, відповідно, неодноразово зреалізовували військові операції проти УПА. Шляхом математичних розрахунків оцінено ступінь втрат із обох сторін, які склали 6,75% з боку партизанів та 15,1% з боку повстанців, що загалом співвідносно з їхнім військовим, кадровим і технічним можливостям. Зрозуміло, що радянським партизанам не вистачило часу, сил і підтримки населення, аби мінімізувати націоналістичний збройний супротив. Маючи розгалужений пропагандистський апарат, партизани не змогли схилити на свій бік населення ключових районів центру та півдня Рівненщини, котрі залишилися підконтрольними УПА.

1943 р. – етап подальшого реформування у регіоні радянських партизанських сил під егідою підпільного обкому КП(б)У на чолі з В. Бегмою. 15 серпня 1943 р. їх реорганізовано у 3 партизанські з'єднання. На ґрунті аналізу

структури загонів і з'єднань з'ясовано зростання кількості партизанів, зайнятих агітаційно-пропагандистською діяльністю та побутовим обслуговуванням, до 40% від їхньої загальної чисельності. Також відбулося збільшення обсягів видруку партизанських газет, листівок, звернень, річний тираж яких сягав вище від 100 тис. екземплярів.

Середньостатистичний партизанський загін мав значення не тільки диверсійної одиниці в тилу ворога, але й важливого пропагандистського елемента радянської партійно-політичної системи. Утім, розширення партійного апарату негативно позначилося на компетентності його складу. Найбільше проблем виникало у низових парторганізаціях, а також серед керівників і членів ЛКСМУ. Партійні керівники займали суто військові посади та навпаки.

Установлено, що побудова партизанських загонів зазнавала постійних змін. Керівництво РОШПР вважало за необхідне реформувати устрій партизанських сил за армійським зразком. Проте висунута вищим радянським керівництвом ідея створення партизанської армії, залишилася не втіленою у життя. Загалом на початок 1944 р. партизанські загони Рівненщини відзначалися структурою, відповідною армійським стандартам: військові звання, документація, статuti тощо.

Унаслідок аналізу значного масиву архівних документів, мемуарної літератури та наукових досліджень відтворено низку сюжетів діяльності радянського підпілля на Рівненщині. Партійним органам не вдалося розгорнути тут агентурну мережу для ведення підпільної роботи. Залишені підпільники не мали досвіду конспіративної діяльності. Швидкі темпи окупації регіону унеможливили отримання вцілілими особами та групами інструкцій і технічної підтримки з центру. 1941–1942 рр. – це етап, який варто визнати «інформаційною лакуною» щодо діяльності підпілля в області.

Прихід у регіон розвідувально-диверсійних груп і партизанських з'єднань стимулював формування нових і пошук контактів із уже працюючими підпільними осередками. Функціонування більшості підпільних груп на Рівненщині було вперше документально зафіксовано у постановах Ровенського обкому та міськкому КПУ в 1960-х рр. Ця особливість пов'язана із відсутністю

оригінальних документів про діяльність підпілля та намаганням радянської влади у післявоєнний час штучно завищити кількість партизанів і підпільників. Процес «зростання» чисельності партизанів і підпільників започаткували одразу після війни та завершили у 1970-х рр.: загальна цифра 60 тис. осіб 1946 р. проти 501 тис. осіб 1975 р.

Названі у партійних довідках підпільні організації під керівництвом П. Мірющенка, М. Остафова, М. Фідарова, В. Томашевського не залишили жодних даних щодо виконаної диверсійно-розвідувальної роботи. Звіт підпільної організації під керівництвом Т. Новака внаслідок зіставлення з архівними документами та власними спогадами автора виявляє суттєві розбіжності щодо чисельного складу підпільників, кількості диверсій і характеристик інших аналогічних груп.

Важливим відкриттям, у пропонованому контексті, є віднайдені кримінальні справи окремих підпільників, як-от керівника Здолбунівської підпільно-диверсійної групи Д. Красноголовця. Оригінали його донесень дали змогу критично поглянути на діяльність аналогічних підпільних груп і зробити висновок, що результати функціонування радянських підпільних організацій значно перебільшено у післявоєнний час. Утім, значна частина документів, які б прислужилися для спростування або підсилення нашого твердження, відсутні або ж засекречені.

Загалом очевидно, що діяльність радянських партизанів і підпільників на території Рівненської області у радянський час було досліджено поверхово. В умовах демократизації українського суспільства, коли розвиток історичної науки позначений набуттям якісно нових параметрів, дослідники мають можливість переосмислити та деталізувати окремі події та процеси, проблематика радянського партизансько-підпільного руху видається актуальною, зокрема й тому, що в радянський час дослідники цієї тематики зазнали ще й непомірного ідеологічного тиску. Так, більш ніж за 20 років незалежності історію радянського партизанського та підпільного руху в Західній Україні не було переглянуто. Попри доступність багатьох архівних документів, регіональний аспект окресленої проблеми й надалі не охоплений увагою істориків. На сьогодні

практично втрачено можливість фіксації спогадів учасників партизанського руху.

Перспективність дослідження партизанської тематики посилює наявність сучасних зовнішніх викликів, з огляду на які аналіз досвіду диверсійних, розвідувальних, агітаційно-пропагандистських методів боротьби з ворогом на власній території вирізняється актуальністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ**НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА
АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ****ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНИ****Ф. 1 Центральний комітет Комуністичної партії України**

оп. 19 Нелегальний ЦК КП(б)У

1. Спр. 9. Матеріали до протоколів №4-4а засідань нелегального ЦК КП(б)У, 24 листопада – 10 грудня 1942 р., 182 арк.

оп. 22. Документи особливого сектора й організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У про підпільно-партизанський рух в Україні періоду Великої Вітчизняної війни.

2. Спр. 27. Оперативні плани УШПД щодо розвитку партизанського руху на червень-липень 1942 р. і на зимовий період 1942–1943 рр., травень 1942 р. – листопад 1942 р., 74 арк.

3. Спр. 505. Звіт (копія) Рівненської підпільної організації про виконану роботу в період тимчасової окупації м. Рівне та додаток до нього (звіт про роботу підпільної організації за період 1941–1943 рр., довідки про проведення бойових операцій). Списки учасників підпільної організації, громадян, які допомагали підпільній організації, характеристики на учасників підпілля (А-Ш), 29 лютого 1944 р. – липень 1946 р., 96 арк.

4. Спр. 508. Стенограма доповіді члена Ровенського обкому партії В. Г. Тимофєєва про стан партійно-політичної роботи в області у період тимчасової окупації фашистськими загарбниками (І-екз), 4 червня 1943 р., 25 арк.

оп. 46 Відділ організаційно-партійної роботи, 1940-1947 рр.

5. Спр. 330. Довідки про стан організаційно-партійної і партійно-політичної роботи парторганізацій Волинської області, 29 вересня 1944 – 22 жовтня 1945 рр., 143 арк.

Ф. 7 Центральний комітет ЛКСМУ

оп. 7. Документи Управління справами ЦК ЛКСМУ

6. Спр. 111. Звіт, доповідні записки Ровенського підпільного обкому ЛКСМУ, політінформації комсомольських організацій партизанських з'єднань Рівненської області про проведену роботу в тилу ворога. Доповідні записки уповноважених ЦК ЛКСМУ по Сумській, Харківській областях і м. Києву про стан справ на місцях і проведену ними роботу на окупованій території, 8 лютого 1943 р. – 18 травня 1944 р., 196 арк.

Ф. 57 Колекція документів з історії комуністичної партії України

оп. 4. Документи періоду Великої Вітчизняної війни

7. Спр. 276. Листи та матеріали до них колишніх партизанів Рівненщини Багрова М., Несена М., Мазура М., Сапіар М., Струтинського М. В., Струтинського Г. В. з питання підпільної діяльності Новака Т. Ф. – керівника Рівненської підпільної міської організації в роки Великої Вітчизняної війни. Фотокопії бойових характеристик на Струтинського Н. В. і Струтинського Г. В. Документи отримано 1966 року, лютий 1944 року. 55 арк.

Ф. 62 Український штаб партизанського руху (УШПР)

оп. 1. Командування і відділи УШПР

8. Спр. 1. Постанова ГКО СРСР про перетворення УШПР (проект): наказ наркомату оборони СРСР «Про завдання партизанського руху»: накази, вказівки, інструкції, оперативні зведення Головнокомандувача партизанським рухом, ЦШПР про збройну боротьбу в тилу противника, основних напрямках роботи УШПР. «Положення ЦШПР і штаби партизанського руху при військових радах фронтів» (проект). Протоколи наради командного складу УШПР, виписки зі стенограм наради начальника ЦШПР із командирами партизанських загонів Брянської, Орловської та Сумської областей, 26 червня 1942 р. – 29 грудня 1942 р., 122 арк.

9. Спр. 10. Оперативні плани УШПР із розвитку партизанського руху на тимчасово окупованій території України, формування партизанських загонів у Ворошиловоградській, Сталінській і Сталінградській областях; план організації,

засилання та дій партизанських груп Молдавської РСР. Протокол засідань ЦК КП(б)У з розгляду та затвердження плану бойових дій партизанських загонів України на зимовий період 1942–1943 рр. (копія): виписки з постанов ЦК КП(б)У про завдання членів нелегального ЦК, призначення уповноважених ЦК і УШПР по областях УРСР; списки оперативних груп, уповноважених; виписки із виступів О. Ф. Федорова на засіданні ЦК КП(б)У, 28 липня 1942 р. – 22 листопада 1942 р., 192 арк.

10. Спр. 17. Доповідна записка ЦК КП(б)У в ЦК ВКП(б) про стан партизанського руху на Україні за період від 1 жовтня 1942 р. до 1 квітня 1943 р. і плани заходів на весняно-літній період 1943 року. Додатки: оперативний план бойових дій партизанів України на весняно-літній період 1943 р., оперативний план виведення з ладу важливих з/д вузлів і великих з/д і шосейних мостів, проект положення про нагородження партизан, копія постанови ГКО СРСР, 3 квітня 1943 р. – 26 квітня 1943 р., 152 арк.

11. Спр. 23. Доповідь і довідки УШПР у ЦК КП(б)У про стан і розвиток партизанського руху в Україні від листопада 1942 р. до 1 липня 1943 р. Акт про хід виконання партизанськими загонами плану бойових дій із 1 квітня до 1 серпня 1943 р. і додатки до нього: про бойову діяльність, чисельність, національний склад і партійний прошарок, підготовку кадрів, нагородження партизанів, 15 березня 1943 р. – 27 серпня 1943 р., 159 арк.

12. Спр. 37. Листи в ЦК КП(б)У й УШПР секретаря ЦК КП(б)У Д. С. Коротченка, командирів і комісарів партизанських загонів України Г. В. Галицького, В. А. Бегми, В. М. Дружиніна, А. М. Грабчака, Л. Я. Іванова, С. Ф. Малікова, С. А. Олексенко, Г. Ф. Покровського, М. А. Рудича, С. В. Руднева, О. М. Сабурова, М. М. Таранущенко, О. Ф. Федорова, В. П. Чепіги, В. М. Яремчука зі службових та особистих питань, 12 березня 1943 р. – 26 грудня 1943 р., 171 арк.

13. Спр. 38. Листи начальника УШПР командирам і комісарам партизанських з'єднань В. А. Бегмі, Л. Є. Кизи, І. Я. Мельнику, С. Ф. Малікову, С. В. Рудневу, О. М. Сабурову й ін. про заходи з розвитку партизанського руху й активізації бойових дій партизанів та інших осіб. Начальнику УШПР зі

службових та особистих питань. Листування начальника УШПР із сім'ями партизанів щодо побутових і інших питань. (У справі є документи за 1942 р.), 04 січня 1943 р. – 18 серпня 1943 р., 161 арк.

14. Спр. 41. Доповідні записки та рапорти начальників відділів і співробітників УШПР, командирів і комісарів партизанських з'єднань і загонів України про стан партизанського руху та заходи з покращення бойової діяльності партизанів, роботу молдавського відділу УШПР (у справі наявні матеріали про вбивство командира партизанського загону І. П. Лисенка), 02 червня 1943 р. – 06 лютого 1944 р., 236 арк.

15. Спр. 58. Накази УШПР про передислокацію партизанських з'єднань і загонів в нові оперативні райони та висадки в тил противника партизанських загонів, організаційних і диверсійних груп, 16 січня 1944 р. – 08 липня 1944 р., 52 арк.

16. Спр. 78. Накази, плани УШПР і 4 управління НКВС УРСР про викидання в тил противника організаторів партизанського руху, партизанських загонів і груп, доправлення партизанам озброєння, боєприпасів та іншого бойового спорядження; норми видання обмундирування та продовольства партизанам; список лекторів, редакторів газет і друкарів, яких скеровано до партизанських з'єднань під командуванням О. Ф. Федорова, 12 травня 1942 р. – 29 листопада 1942 р., 116 арк.

17. Спр. 80. Доповідні записки та довідки відділів УШПР про висаджені та підготовлені до висадки в тил противника диверсійно-розвідувальні групи, наявність резерву кадрів для укомплектування партизанських загонів і груп, кількість радистів і радіостанцій у партизанських формуваннях, зокрема про зв'язок із партизанами, використання літаків для висадки людей і вантажів, нагородження партизанів орденами та медалями СРСР, кількості прибулих з ворожого тилу партизан та їх сімей. Списки особового складу загонів і груп, висаджених і підготовлених до висадки на окуповану територію; описи й акти на особові справи загонів, груп, узятих під звіт УШПР, 01 липня 1942 р. – 24 грудня 1942 р., 106 арк.

18. Спр. 97. Копії наказів, положень, інструкцій і пам'яток УШПР із питань роботи відділів штабу та керівництва партизанським рухом; місячні плани роботи відділу, програма занять із мінно-підривної техніки із командним складом оперативного, розвідувального та матеріально-технічного забезпечення відділів. Зразки схем і форм звітності представництв УШПР при військових радах фронтів, партизанських загонів про бойову, диверсійну та партійно-політичну роботу, 15 січня 1943 р. – 12 серпня 1943 р., 148 арк.

19. Спр. 130. Звіт оперативного відділу про роботу за червень 1942 року – жовтень 1944 року (1-й екземпляр), 12 червня 1945 р., 155 арк.

20. Спр. 254. Доповідна записка та звіт обласного штабу партизанського руху Рівненської області про стан на окупованій території і партійно-політичну роботу партизанського з'єднання під командуванням В. А. Бегми, 27 лютого 1944 р. – 10 березня 1944 р., 142 арк.

21. Спр. 430. Програми й організаційно-методичні вказівки НКО СРСР і УШПД із підготовки командирів, начальників штабів, помічників командирів із розвідки та підривників партизанських загонів, 25 червня 1942 р. – 31 грудня 1942 р., 50 арк.

22. Спр. 549. Перевірка з Управлінням НКВС по Рівненській області про спецперевірку партизанів, 21 червня 1944 р. – 27 червня 1944 р., 240 арк.

оп. 4. Облікові справи партизанських з'єднань, загонів і груп України

23. Спр. 310. Облікова справа польського партизанського з'єднання ім. Т. Костюшка під командуванням Р. Я. Сатановського, 20 лютого 1943 р. – 3 травня 1944 р., 53 арк.

24. Спр. 368. Облікова справа Ровенського партизанського з'єднання №2 «За Батьківщину» під командуванням І. Ф. Федорова, 5 травня 1942 р. – 22 липня 1944 р., 48 арк.

оп. 8 4-е Управління Наркомату внутрішніх справ УРСР

25. Спр. 1. Директивні вказівки НКВС УРСР і листування з НКВС СРСР, СНК УСССР, обласними управліннями НКВС УРСР про організацію та бойову діяльність винищувальних загонів, посилення бойової та політичної підготовки їхнього особового складу й інші питання. Довідки та відомості оперативного

штабу НКВС УРСР про хід формування, кількість, чисельний склад й озброєння винищувальних батальйонів Української РСР, дислокацію військових частин НКВС Київського округу, 25 червня 1941 р. – 28 грудня 1941 р., 142 арк.

**Ф. 68 Ровенське партизанське з'єднання №2 «За Батьківщину»
(командир – І. Федоров) (1942 – 1944)**

оп. 1

26. Спр. 1. Звіт командування з'єднання про бойову діяльність і партійно-політичну роботу загонів з'єднання за період із 26.03.1943 до 01.06.1944 р. і додатки до нього. Схеми боїв, хроніка та підсумки бойової та диверсійної діяльності, відомості про особовий склад і озброєння загонів, загальні дані із розформування з'єднання та представлення до урядових нагород, автобіографії, списки особового складу, членів і кандидатів до ВКП(б), медпрацівників, загиблих і безвісти зниклих партизанів, 08 серпня 1944 р., 363 арк.

27. Спр. 4. Директиви, інструкції, розпорядження та положення УШПР про активізацію партизанського руху, передислокацію з'єднання, організацію розвідки, використання мін повільної дії; представлення до урядових нагород партизанських загонів і партизанів, особливо тих, які відзначились під час виконання бойових завдань. Вхідні радіограми ЦК КП(б)У; УШПР командирів загонів до штабу з'єднання. Листи, рапорти командування з'єднання в УШПР про бойову діяльність з'єднання, підсумки рейдів партизанів (загони, представлення партизанів до урядових нагород та інші питання). Листування командування з'єднання з РОШПР, Управлінням НКВС у Рівненській області. Командирами військових частин, інших з'єднань, партизанських загонів, редакцією газети «Київська правда» про передислокацію загонів, забезпечення з'єднань озброєнням, переміщення особового складу, проведення спільних бойових дій, 26 червня 1942 р. – 27 липня 1944 р., 106 арк.

28. Спр. 5. Накази (копії), накази по УШПР, Ровенському обласному штабу партизанського руху. Оперативний план і план бойових дій з'єднання та його підрозділів. Схема звітної доповіді про бойову та диверсійну діяльність, правила заповнення та збереження іменних списків. Інструкція черговому по з'єднанню та батальйонах, графік і журнал обліку прийняття та здавання чергувань. Умови

договору між з'єднаннями та партизанським загonom ім. С. М. Кірова щодо виконання бойових завдань, 24 квітня 1943 р. – 01 червня 1944 р., 112 арк.

**Ф. 69 Ровенське партизанське з'єднання №1 (командир – В. А. Бегма)
(1943–1944)**

оп. 1

29. Спр. 1. Доповідь командування з'єднання про бойову діяльність і партійно-політичну роботу загонів з'єднання за період від 15 серпня 1943 р. до 19 лютого 1944 р. і додатки до неї (відомості, підсумки та щоденники бойових і диверсійних дій, списки членів і кандидатів у члени ВКП(б), нагороджених і представлених до урядових нагород, загиблих і безвісти зниклих партизанів. Автобіографії, літературна творчість партизан (I-й екз.), 10 квітня 1944 р. – 10 квітня 1944 р., 143 арк.

30. Спр. 3. Накази та розпорядження по з'єднанню, 18 серпня 1943 р. – 21 квітня 1944 р., 112 арк.

31. Спр. 4. Директиви, інструкції, розпорядження УШПР про створення Ровенського ОШПР, організацію розвідки, використання мін уповільненої дії й інші питання. Листи, рапорти, заяви штабу з'єднання, командирів партизанських загонів, окремих партизанів у ЦК КП(б)У, УШПР про підпорядкування штабу з'єднання загонів, діючих на території області, створення нових партизанських загонів, надання матеріальної допомоги партизанам. Листування командування з'єднання з командирами військових частин, інших з'єднань, партизанських загонів, Ровенським РО НКВС, Висоцькою райрадою депутатів трудівників про передислокацію загонів і з'єднань, проведення спільних бойових дій, підсумки бойової діяльності з'єднання й інші питання, 11 березня 1943 р. – 24 квітня 1944 р., 94 арк.

32. Спр. 7. Рапорти, донесення, доповідні записки, зведення загонів у штаб з'єднання про бойові, диверсійні та розвідувальні дії, захоплені трофеї, знищення живої сили та техніки ворога, політико-моральний стан особового складу й інші питання, 01 січня 1944 р. – 04 листопада 1944 р., 104 арк.

33. Спр. 28. Накази (копії), виписки з наказів, накази ОШПР Рівненської області та по з'єднанню, 07 липня 1943 р. – 13 лютого 1944 р., 80 арк.

Ф. 70 Ровенський обласний штаб партизанського руху (начальник штабу – В. А. Бегма) (1942-1944)

оп. 1

34. Спр. 2. Доповідь підпільного обкому КП(б)У й обласного штабу щодо керівництва партизанським рухом на Рівненщині, про бойову діяльність і партійно-політичну роботу за період від липня 1941 року до лютого 1944 року та додатки до нього. 10 квітня 1944 р., 193 арк.

35. Спр. 6. Наказ УШПР. Накази та розпорядження по ОШПР. Журнал обліку розпоряджень і доручень обласного штабу. Схема доповіді командира та комісара загону, з'єднання про бойову діяльність і партійно-політичну роботу, 25 січня 1943 р. – 04 березня 1944 р., 172 арк.

36. Спр. 9. Довідка зам. начальника оперативного відділу УШПР, політдонесення командування обласного штабу в ЦК КП(б)У про організацію та бойову діяльність партизанських загонів Ровенської області за лютий-жовтень 1943 р., про соціально-економічний стан районів, дії українських буржуазно-націоналістичних банд, 15 червня 1943 р. – 21 жовтня 1943 р., 34 арк.

37. Спр. 14. Протоколи засідань Ровенського обкому КП(б)У, засідань партійної комісії при партизанському загоні «За Батьківщину». Протокол першої обласної конференції партизанів Рівненської області, яка відбулась 26.03.1943 р. Списки делегатів конференції, 26 березня 1943 р. – 7 серпня 1943 р., 84 арк.

Ф. 85 Ровенське партизанське з'єднання ім. Н. А. Щорса (командир – М. Таратуго) (1942–1944)

оп. 1

38. Спр. 1. Звіт про організацію бойової та партійно-політичної діяльності з'єднання за період від 2 жовтня 1941 р. до 20 лютого 1944 р. (I-й екз.), квітень 1944 р., 197 арк.

Ф. 166 Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при Академії наук УРСР

оп. 2. Документи комісії (стенограми бесід, спогади учасників війни, листи громадян із фашистського полону, копії актів про збитки та злочини, заподіяні окупантами, інші документи воєнного часу).

39. Спр. 89. Копія стенограми бесіди з командиром партизанської бригади «Грюнвальд» Собесяком Ф. М., 15 березня 1944 р., 11 арк.

40. Спр. 154. Копія стенограми бесіди з комісаром партизанського з'єднання генерал-майора Бегми – Корчевим М. С., 1945 р., 28 арк.

оп. 3. Документи комісії (стенограми бесід, спогади учасників війни, листи громадян із фашистського полону, копії актів про збитки та злочини, заподіяні окупантами, інші документи воєнного часу).

41. Спр. 61. Стенограми бесіди з бійцями та командирами з'єднання партизанських загонів під командуванням Федорова І. П., травень 1944 р. – січень 1947 р., 34 арк.

42. Спр. 71. Стенограми бесід із бійцями та командирами партизанських загонів під командуванням Бегми В. А., від Б до Г. жовтень 1943 р. – травень 1944 р. 124 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДЕРЖАРХІВ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛ.)

Ф. П. 1 Ровенський обласний підпільний комітет Комуністичної партії України та Обласний штаб партизанського руху на Рівненщині, м. Рівне

оп. 1

43. Спр. 1. Посвідчення Бегми В. А., автобіографія Бегми, довідка на керівний склад партизанських загонів Рівненської області із відсиланням у ЦК КП(б)У, звіт начальника спецслужби партизанського з'єднання Прокоф'єва, довідка начальника спецслужби, акції, звіти про партійно-політичну роботу партійних і комсомольських організацій партизанського з'єднання, яких відсилав підпільний обком КП(б)У в ЦК КП(б)У й УШПР, та інші матеріали, 25 травня 1943 р. – 02 лютого 1944 р., 52 арк.

44. Спр. 2. Радіограми Обласного штабу партизанських з'єднань генерал-майора Бегми по Рівненській області про дії партизанських загонів, 20 лютого 1943 р. – 20 лютого 1944 р., 97 арк.

45. Спр. 4. Доповідь командира та комісара з'єднання №1 п/з Рівненської області про бойову діяльність і партійно-політичну роботу, 10 квітня 1944 р. – 1944 р., 122 арк.

46. Спр. 8. Копії: політінформації про роботу підпільного обкому ЛКСМУ, стенограми доповіді Тимофеева, довідки підпільної організації м. Рівне, звіту партизанського загону «За Батьківщину», доповідної записки секретаря Гощанського РК КП(б)У, матеріали про підпільні партизанські організації та партизанські загони Рівненської області (перший екземпляр) 1943–1943 рр., 82 арк.

47. Спр. 11. Донесення, інформації, зведення, акти й інші документи командирів підрозділів про виконання бойових завдань командування, 8 жовтня 1942 р. – 12 жовтня 1943 р., 96 арк.

48. Спр. 12. Донесення, повідомлення, інформації та доповідні записки командирів підрозділів про виконання бойових завдань командування, 16 жовтня 1943 р. – 07 червня 1944 р., 87 арк.

49. Спр. 45. Листування Ровенського КП(б)У з оргінструкторським відділом ЦК КП(б)У про надсилання даних про діяльність більшовицьких підпільних організацій і партизанських загонів, які діяли на території Рівненської області в період німецької окупації, списки тов., скерованих на підпільну роботу до інших областей, списки командирів і комісарів партизанських загонів і списки секретарів підпільних райкомів партії та комсомолу й інші матеріали, 24 квітня 1946 р. – 26 липня 1946 р., 25 арк.

50. Спр. 47а. Доповідь підпільного обкому КП(б)У й обласного штабу з керівництва партизанським рухом Рівненщини, 10 квітня 1944 р. – 15 квітня 1944 р., 175 арк.

51. Спр. 48а. Звіт підпільного обкому КП(б)У про підпільну роботу на Рівненщині за період німецької окупації, 20 квітня 1944 р. – 1944 р., 103 арк.

52. Спр. 58. Копія: планів робіт, звіту партизанських загонів Рівненської області з'єднання №2 за 1943–1944 рр. Матеріали тов. Кизи «Авангард народних месників» (перший екземпляр), 1943 р., 44 арк.

53. Спр. 63. Копія партизанських листівок видавництва підпільної газети «Червоний прапор» (перший екземпляр). Оригінали листівок «До українських націоналістів», «Радянські жінки», рукописний текст пісні А. Г. Гречко «Я партизан», 1943 р. – 1944 р., 75 арк.

54. Спр. 65. Журнал «Народний Месник» №3 (6) за 1944 рік, лютий 1944 р. – вересень 1944 р., 38 арк.

55. Спр. 66. Бойовий листок №25 від 25 грудня 1943 року партизанського загону імені Суворова, 25 грудня 1943 р., 1 арк.

56. Спр. 67. Короткий історичний нарис про бойові епізоди партизанського з'єднання тов. Бринського. Чорнові записки нарисів про партизанське життя з'єднань №1, №2, укладені комісаром партизанських загонів, але не опубліковані, січень 1944 р. – травень 1944 р., 172 арк.

57. Спр. 68. Чорновий матеріал книги «Народний месник», укладений керівником підпільної організації міста Рівне тов. Новаком Т. Ф., лютий 1944 р. – вересень 1944 р., 172 арк.

58. Спр. 77. Стенограми бесід із підпільниками. Калашниковим Г. П., Струтинським М., Терещенком П. К., про їхню підпільну роботу в Рівненській області (та їхні, копії II-екземпляри), 17 серпня 1948 р. – 09 жовтня 1948 р. 35 арк.

59. Спр. 85. Матеріали про діяльність підпільної комуністичної організації, що діяла впродовж 1942–1943 рр. під керівництвом П. М. Мірющенка, 1964 р., 15 арк.

60. Спр. 87. Матеріали про підпільну групу, яка діяла впродовж 1942–1943 рр. у м. Сарни під керівництвом М. К. Фідарова, та списки її учасників, 1964 р., 50 арк.

61. Спр. 91. Звіт П. К. Терещенка – члена ядра Рівненської підпільної організації Н. М. Мірющенка, спогади В. Г. Денисенка, С. Е. Шишмарьова, М. Я. Мордишевої (Шишмарьової), А. Г. Степанової-Мантики, Л. С. Степанова, А. І. Лобачової, Н. С. Воробйова, П. Г. Отаманенко. Записи бесід із членами підпілля П. К. Терещенком, Г. А. Клешканем, К. А. Ждановим, Я. Е. Ушаковим, В. Г. Ушаковою (Куличковою), Я. М. Дейко. Листування з Держархівом,

відомствами й окремими особами про діяльність підпільної групи, 06 березня 1963 р. – 13 липня 1963 р., 86 арк.

62. Спр. 92. Чорнові матеріали, копії документів, списки і довідки комісії з виявлення підпільної організації у м. Рівне, під керівництвом тов. М. М. Остафова, 1963 р., 31 арк.

63. Спр. 138. Список громадян Рівненської області – учасників боротьби проти німецько-фашистських загарбників в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., додатково виявлених 1974 року, 1976 р., 75 арк.

64. Спр. 146. Матеріали про діяльність Острозької підпільної організації в 1941–1943 рр. під керівництвом Томашевського В. А., 1976 р., 122 арк.

ФОНДИ РІВНЕНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ (РОКМ)

Фонд Рівненського краєзнавчого музею

С. III, П-0, Я-1.

65. Папка №26. Короткий звіт про роботу підпільних організацій у м. Рівне й у районах Рівненської області за 1941–1944 рр., 80 арк.

Фонд Рівненського краєзнавчого музею

С. III, П-1, Я-1.

66. Папка №8. Звіт про діяльність Ровенського підпільного обкому КП(б)У, 144 арк.

С. III, П-4, Я-2.

67. Папка №4. Газета «Червоний прапор»

С. III, П-1, Я-2А.

68. Папка №5. Бринський Антон Петрович, 144 арк.

Фонд Рівненського краєзнавчого музею

С. III, П-5, Я-1.

69. Папка №5. Партизанський рух на Рівненщині, діяльність диверсійних загонів, бригад. Бригада особливого призначення С. П. Каплуна.

**АРХІВ УПРАВЛІННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ (АУ СБ УКРАЇНИ РО)**

Ф. П. «Припинених справ»

- 70.** Спр. 697. Архівно-кримінальна справа Красноголовця Д. М., 157 арк.
71. Спр. 3250. Архівно-кримінальна справа Дзиги П. Д., 205 арк.
72. Спр. 5020. Архівно-кримінальна справа Гнідко М. Т., 617 арк.
73. Спр. 5941. Архівно-кримінальна справа Жогло Т. М., 79 арк.

**НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНСТИТУТ АРХІВОЗНАВСТВА**

**Ф. 350 Клоков Всеволод Іванович (25.06.1917 – 11.10.2004) – історик,
член-кореспондент НАН України (1978)**

оп. 1 (документи особового походження за [1920-ті]–2004 рр.)

74. Спр. 48. Початковий етап формування історіографії Великої Вітчизняної війни в Україні. Стаття. Машинопис. Мова рос. 1 док., 1995 р., 25 арк.

75. Спр. 59. До питання про етапи формування історіографії Великої Вітчизняної війни. Стаття. Машинопис. [1990-ті], 30 арк.

76. Спр. 73. Використання досвіду партизанських дій в організації боротьби населення Української РСР у тилу німецько-фашистських окупантів у період Великої Вітчизняної війни. Монографія. Машинопис. Мова рос. 1 док. [Неопублікована]. Б/д., 252 арк.

АРХІВ АВТОРА

77. Інтерв'ю з Гречко Андрієм Григоровичем (12.01.1926 р.н.) жителем смт Рокитне Рівненської області, 15 лютого 2014 р.

ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

78. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у 2 кн./ І. Г. Білас. Кн. 2. – К. : Либідь – Військо України, 1994. – 688 с.

79. Літопис УПА. Т. 2 : Волинь і Полісся: УПА та запілля, 1943–1944: документи і матеріали [Текст] / упоряд. О. Вовк, І. Павленко, ред. П. Сохань [та ін.]; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К. ; Торонто : [б.в.], 1999. – 724 с.: іл. – («Літопис УПА». Нова серія ; т. 2).

80. Літопис УПА. Т. 4 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943–1959 [Текст] / упоряд. А. Кентій [та ін.] , ред. П. Сохань [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Держ. ком. арх. України, Центр. держ. арх. громад. об-нь України. – К. : Літопис УПА, 2002. Кн. 1 : 1943–1945. – К. : Торонто, 2002. – 596 с. («Літопис УПА». Нова серія ; т. 4).

81. Літопис УПА. Т. 11 : Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 – грудень 1943 рр.): документи [Текст] / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Держ. ком. арх. України, Центр. держ. арх. громад. об-нь України, Галузевий держ. архів Служби Безпеки України ; ред., упоряд. В. Ковальчук. – К. : [б.в.], 2007. – 831 с. – («Літопис УПА». Нова серія ; т. 11).

82. Літопис УПА. Т. 14 : УПА і запілля на ПЗУЗ 1943-1945: нові документи [Текст] / НАН України [та ін.] ; упоряд. В. Ковальчук, І. Марчук. – К. ; Торонто, 2010. – 637 с. ; іл., табл. – («Літопис УПА». Нова серія ; т. 14).

83. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні : [зб. док. і матеріалів] / упоряд. : І. Л. Бутич (кер.), А. А. Батюк, П. М. Костриба, В. В. Кузьменко, Л. П. Нагорна [й ін.]. – К. : Держ. вид-во політ. літ-ри УРСР, 1963. – 488 с.

84. ОУН і УПА в 1944 році: Документи: у 2 ч. Ч. 1 / упор. : О. Веселова, С. Кокін, О. Лисенко, В. Сергійчук, відп. ред. С. Кульчицький : НАН України, Інститут історії України. – К. : Інститут історії України, 2009. – 292 с.

85. Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941–1944 / колл. составителей : О. В. Бажан, С. И. Власенко, А. В. Кентий, Л. В. Легасова, В. С. Лозицкий (рук.). – М. : ЗАО Издательство Центрполиграф, 2010. – 670 с.

86. Радянська Ровенщина 1939–1959. Документи і матеріали. – Львів: Книжково-журн. вид-во, 1962. – 431 с.

87. Реабілітовані історією: 27 т. : / гол. редкол. : П. Т. Тронько (голова), О. П. Реєнт (заст. голови) [й ін.]. Кн. 2 : Рівненська область. / редкол. тому : В. А. Королюк (співголова) [й ін.] ; упоряд. : А. А. Жив'юк. – Рівне : ВАТ «Рівненська друкарня», 2009. – 612 с.

88. Ровенщина в роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. 1941-1945: Документи і матеріали / редкол. : О. Г. Мартинова й ін. ; упоряд. Т. М. Павлова, Г. В. Сербіна, Н. Г. Скворцова та ін. – Львів : Каменяр, 1989. – 223 с.

89. Русский архив: Великая Отечественная [Текст] / общ. ред. В. А. Золотарев. – М.: Терра, 1993. Т. 13 (2-2): Приказы народного комиссара обороны СССР. 22 июня 1941 г. – 1942 г. – М.: Терра, 1997. – 448 с.

90. Русский архив: Великая Отечественная [Текст] / общ. ред. В. А. Золотарев. – М. : Терра, 1993. Том 14 (3-1) : СССР и Польша. – 1994. – 492 с. : ил.

91. Русский архив: Великая Отечественная [Текст] / общ. ред. В. А. Золотарев. – М. : Терра, 1993. Т. 20(9) : Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. : документы и материалы / сост. А. С. Князьков [и др.]. – 1999. – 672 с.

92. Сергійчук В. Радянські партизани проти ОУН-УПА / Володимир Сергійчук. – К. : Українська видавнича спілка, 2000. – 201 с.

93. Сергійчук В. Поляки на Волині в роки Другої світової війни / В. Сергійчук. – К. : Українська видавнича спілка, 2003. – 576 с.

94. Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 1939–1953 / В. Сергійчук. – К. : Українська видавнича спілка, 2005. – 840 с.

95. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 [Текст]: документы и материалы : в 3 т. / сост. Д. Ф. Григорович [и др.] ; ред. кол. В. И. Юрчук [и др.] ; Ин-т истории партии при ЦК Компартии Украины – Филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории АН УССР. – К. : Наукова думка, 1985. Т. 1 : Украинская ССР в первый период Великой Отечественной войны (22 июня 1941 г. – 18 ноября 1942 г.) / ред. кол. Д. Ф. Григорович. – 1985. – 519 с.

96. Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников... Красные партизаны Украины, 1941–1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы / авт.-сост. : Гогун А., Кентий А. – К.: Украинский издательский союз, 2006. – 430 с.

97. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы : в 2 т. Т. 1 : 1939–1943 / под ред. А. Н. Артизова. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 878 с. ; ил.

98. Україна у Другій світовій війні у документах : у 4 т. Т. 2 : зб. нім. архівних матеріалів (1941–1942) / упоряд. В. Косика. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. Грушевського НАН України, 1998. – 383 с.

99. Україна у Другій світовій війні у документах : у 4 т. Т. 3 : зб. нім. архівних матеріалів (1942–1943) / упоряд. В. Косика. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. Грушевського НАН України, 1999. – 384 с.

100. Україна у Другій світовій війні у документах : у 4 т. Т. 4 : зб. нім. архівних матеріалів (1944–1945) / упоряд. В. Косика. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. Грушевського НАН України, 2000. – 368 с.

МЕМУАРИ, ЩОДЕННИКИ, СПОГАДИ

- 101.** Афонин С. Г. Шаги над пропастью. Записки партизана / С. Г. Афонин. – Саранск : Мордовское книж. изд., 1978. – 301 с.
- 102.** Бегма В. А. Злочини німців і народна боротьба на Ровенщині / В. А. Бегма. – Київ-Харків : Українське державне видавництво, 1945. – 35 с.
- 103.** Бегма В. А. Шляхи нескорених / Бегма В. А., Кизя Л. Є. ; літ. запис П. Автономова. – К. : Рад. письменник, 1962. – 505 с. ; іл.
- 104.** Бескромный И. Лесная правда / И. Бескромный. – Одесса : Одесское обл. изд., 1953. – 175 с.
- 105.** Бескромный И. И. Огненный лес / И. И. Бескромный. – М. : Политиздат, 1964. – 143 с.
- 106.** Бринский А. По ту сторону фронта / Антон Бринский. – Горький : Волго-Вятское книжное изд., 1966. – 422 с.
- 107.** Бульба-Боровець Т. Армія без держави / Тарас Бульба-Боровець. – Львів : Поклик сумління, 1993. – 166 с.
- 108.** Вершигора П. П. Люди с чистой совестью / П. П. Вершигора. – К. : Политиздат Украины, 1982. – 744 с.
- 109.** Гевара Че. Партизанская война [Електронний ресурс] / Че Гевара. – М., 1961 – Режим доступу : <http://militera.lib.ru/science/guevara/03.html> (відвідано 23.09.2013).
- 110.** Герои Подполья. О подпольной борьбе советских патриотов в тылу немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны / [сост. В. Е. Быстров]. – М.: Политиздат, 1965. – 542 с.; илл.
- 111.** Гладков Т. К. Ковпак / Т. К. Гладков, Л. Е. Кизя. – [изд. 2-е, исправл.]. – М. : Молодая гвардия, 1973. – 288 с.
- 112.** Гладков Т. К. Медведев / Т. К. Гладков. – М. : Мол. гвардия, 1985. – 304 с.
- 113.** Гладков Т. К. Кузнецов. Легенда советской разведки / Т. К. Гладков. – М. : Вече, 2004. – 384 с. ; илл. (16 с.) (Досье без ретуши).

- 114.** Гнидюк М. Про що дзвеніли рейки. Документальна повість / М. Гнидюк. – К. : Молодь, 1968. – 208 с.
- 115.** Гнидюк М. Гора з горою не сходиться / М. Гнидюк. – Львів : Каменяр, 1977. – 158 с.
- 116.** Гречко А. Г. Парашутисти над Загальєм / А. Г. Гречко. – Рокитне : ВАТ «Рокитнівська районна друкарня», 2010. – 74 с.
- 117.** Гречко А. Г. Солдати народу / А. Г. Гречко. – Рокитне : ВАТ «Рокитнівська районна друкарня», 2010. – 78 с.
- 118.** Де Голль Ш. Военные мемуары. Единство / Де Голль Шарль ; под ред. Вишнякова П. А., 1942–1944. – Т. 2. – М., 1960. – 863 с.
- 119.** Дранов С. А. Героем приказала быть страна / С. А. Дранов. – Львов : Каменяр, 1982. – 102 с. ; ил.
- 120.** Закалюк К. П. Грачев – «Центру» / К. П. Закалюк. – М. : Политиздат, 1977. – 120 с. ; ил.
- 121.** Золотарь И. Записки десантника / Иван Золотарь. – М. : Воениздат, 1960. – 320 с.
- 122.** Кизя Л. Вирушали в похід партизани / Л. Кизя. – К. : Політвидав України, 1972. – 282 с.
- 123.** Кизя Л. Е. Доверие (О секретаре Ровенского подпольного обкома партии В. А. Бегме) / Л. Е. Кизя. – М. : Политиздат, 1977. – 80 с. ; ил.
- 124.** Китанович Б. Человек, который не знал страха / Бранко Китанович. – М. : ДОСААФ, 1986. – 114 с.
- 125.** Ковпак С. А. Від Путивля до Карпат / С. А. Ковпак. – К. : Політвидав, 1979. – 286 с.
- 126.** Корчев М. Битва у лісах / Корчев М. ; літ. запис Б. Н. Попова. – К. : Політвидав, 1973. – 215 с.
- 127.** Корчев М. С. Годы огневые / М. С. Корчев. – К. : Политиздат Украины, 1979. – 327 с.
- 128.** Лукин А. А. Николай Кузнецов / А. А. Лукин, Т. К. Гладков. – М. : Молодая гвардия, 1972. – 224 с. ; илл.

- 129.** Медведєв Д. Н. Это было под Ровно / Д. Н. Медведєв. – М. : Детгиз, 1962. – 208 с.
- 130.** Медведєв Д. Н. Сильные духом : [роман] / Д. Медведєв. – М. : Молодая гвардия, 1968. – 560 с. ; илл.
- 131.** Наумов М. Степовий рейд / М. Наумов. – К. : Радянський письменник, 1964. – 653 с.
- 132.** Наумов М. Західний рейд (Щоденник партизанського командира) / М. Наумов. – К. : Радянський письменник, 1969. – 275 с.
- 133.** Новак Т. Ф. Лесная быль / Т. Ф. Новак. – М. : Воениздат, 1962. – 208 с.
- 134.** Новак Т. Ф. Пароль знают немногие / Т. Ф. Новак. – М. : Воениздат, 1966. – 568 с.
- 135.** Новак Т. Ф. Поєдинок / Т. Ф. Новак. – К. : Видавництво політ. літ. України, 1974. – 589 с.
- 136.** Пігідо-Правобережний Ф. Велика Вітчизняна війна: Спогади та роздуми очевидця / Ф. Пігідо-Правобережний ; вступ. ст. Роман Сербин, Юрій Шаповал. – К. : Смолоскип, 2002. – 287 с.
- 137.** Ромодин Б. От Ровно до Праги / Б. Ромодин. – Вологда : Северо-Западное книж. изд., 1974. – 84 с.
- 138.** Сабуров О. М. Відвойована весна / О. М. Сабуров. – К. : Видавництво політ. літ. України, 1975. – 719 с.
- 139.** Сірик Г. Під сонцем обездолених. Частина шоста: Під подвійною окупацією / Г. Сірик. – Торонто, 1988. – 281 с.
- 140.** Скорупський М. Туди, де бій за волю / М. Скорупський. – Лондон-Париж : Перша укр. друкарня у Франції, 1989. – 479 с.
- 141.** Собєсяк Ю. Земля горить / Ю. Собєсяк, Р. Єгоров; пер. з польськ.– К. : Дніпро, 1965. – 366 с.
- 142.** Старинов И. Г. Записки диверсанта [Електронний ресурс] / И. Г. Старинов М. : Альманах «Вымпел», 1997:3 (Кн. 1). – Режим доступу : http://militera.lib.ru/memo/russian/starinov_ig/24.html (відвідано 30.07.2014)
- 143.** Стехов С. Т. Загін особливого призначення / С. Т. Стехов. – К. : Політвидав України, 1979. – 157 с.

- 144.** Строкач Т. Наш позивний – свобода / Т. Строкач. – К. : Радянський письменник, 1966. – 495 с.
- 145.** Струтинский Н. Дорогой Бессмертия / Н. Струтинский. – Львов : Книжжурн. изд, 1962. – 241 с.
- 146.** Струтинский Н. Подвиг / Н. Струтинский. – Львов : Книжжурн. изд, 1964. – 275 с.
- 147.** Струтинский Н. На берегах Горыни и Случи / Н. Струтинский. – Львов : Каменяр, 1966. – 175 с.
- 148.** Струтинский Н. Шла война народная / Н. Струтинский. – Львов : Каменяр, 1967. – 559 с.
- 149.** Струтинский Н. В. На грани смерти. Док. повесть / Н. В. Струтинский. – Львов : Каменяр, 1980. – 135 с.
- 150.** Судоплатов П. А. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930–1950 годы / П. А. Судоплатов. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 688 с. ; илл.
- 151.** Федоров И. Ф. Партизанские версты / И. Ф. Федоров. – К. : Политиздат Украины, 1990. – 223 с.
- 152.** Федоров О. Ф. Підпільний обком діє / О. Ф. Федоров ; літ. запис Є. Босняцького ; пер. з рос. А. Шияна. – К. : Політвидав України, 1981. – 831 с.
- 153.** Цессарский А. В. Записки партизанского врача. Документальная повесть / А. В. Цессарский. – [переработанное переизд, рис. Э. Шагеева]. – М. : Дет. лит., 1977. – 272 с. ; ил.
- 154.** Przez uroczyska Polesia i Wołynia. Wspomnienia Polaków uczestników radzieckiego ruchu partyzanckiego / [zespół redakcyjny Zofia Drózdź-Satanowska.]. – Warszawa : Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1962. – 237 s.

ЛІТЕРАТУРА

МОНОГРАФІЇ, ПОСІБНИКИ, СТАТТІ

- 155.** Армстронг Дж. Партизанская война. Стратегия и тактика. 1941–1943 / Джон Армстронг. – М. : Центрполиграф, 2007. – 432 с.

156. Армстронг Дж. Советские партизаны. Легенда и действительность. 1941–1944 [Електронний ресурс] / Джон Армстронг. – Режим доступу : <http://www.litmir.me/br/?b=155611&p=22> (відвідано 21.07.2012).

157. Бажан О. Діяльність органів держбезпеки по організації партизанського руху в Україні в початковий період Великої Вітчизняної війни (за документами Галузевого державного архіву СБУ) / О. Бажан // Краєзнавство : науковий журнал. – 2011. – № 4 (77). – С. 106–115.

158. Беркгоф К. Жнива розпачу: Життя і смерть в Україні під нацистською владою / К. Беркгоф. – К. : Критика, 2011. – 456 с.

159. Бистренко П. П. Мемуари про партизанський рух на Україні (1941–1944 рр.) / П. П. Бистренко // Український історичний журнал. – 1961. – №3. – С. 102–106.

160. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. / І. Г. Білас. – Кн.1. – К. : Либідь – Військо України, 1994. – 432 с.

161. Білоус О. П. Радянський партизанський рух на завершальному етапі визволення України / О. П. Білоус // Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.: влада, збройні сили, суспільство : зб. наук. праць / [відп. ред. О. Є. Лисенко]. – К. : Інститут історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2014. – 622 с. – С. 418–425.

162. Боярский В. И. Партизанская война: История утерянных возможностей / В. И. Боярский ; [под общ. ред. А. Е. Тараса] – Мн. : Харвест ; М. : АСТ, 2001. – 304 с.

163. Боярский В. И. Партизанство вчера, сегодня, завтра / В. И. Боярский. – М. : Издательский дом «Граница», 2003. – 448 с.

164. Бречак І. Бойові побратими / І. Бречак. – Львів : Каменяр, 1974. – 191 с.

165. Бринский Антон Петрович – писатель-документалист, партизанский командир, Герой Советского Союза [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oldnn.info/ru/nasledie/jzl/111> (відвідано 24.07.2013).

166. Буцик А. К. Всенародный характер партизанского движения на Украине в годы Великой Отечественной войны Советского Союза / А. К. Буцик // Научные записки Киевского государственного университета. – 1952. Т. II. – Вып. 2. – Ист. сб. №3. – С. 89–102.

167. Бычков Л. Н. Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945: (Краткий очерк) / Л. Н. Бычков. – М. : Мысль, 1965. – 454 с.

168. Вершигора П. П. Партизанські рейди / П. П. Вершигора, В. А. Зеболов. – Кишинев : Штиинца, 1962. – 138 с.

169. Веденеев Д. Розвідувальна діяльність української повстанської армії (1943–1945 рр.) / Д. Веденеев // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. – Вип. 10 / НАН України. Ін-т історії України ; [відп. ред. С. В. Кульчицький]. – К., 2003. – 488 с. – С. 381–414.

170. Веденеев Д. В. Зафронтова діяльність радянських спецслужб з позицій партизанських формувань / Д. В. Веденеев // Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни : матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Корюківка, 14 грудня 2011 р. / Чернігівська обласна державна адміністрація, Український інститут національної пам'яті ; упоряд. : С. В. Бутко, Р. І. Пилявець. – Чернігів : Десна Поліграф, 2012. – 144 с. – С. 31–38.

171. Віртуальне місто Рівне. Червоний прапор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rivne.org/enc/enc_ch/chprapor.php (відвідано 20.08.2013).

172. Вовк О. В. Червоний партизанський рух в Україні і органи НКВС-НКДБ (1941–1944 рр.) / О. В. Вовк // Сумський історико-архівний журнал. – 2010. – № X–XI. – С. 42–55.

173. Военные грозы над Полесьем: Житомирщина в годы Великой Отечественной войны / авт. кол. : Д. Ф. Романов (руководитель), И. А. Павлов, И. В. Хирный и др. – К. : Политиздат Украины, 1985. – 229 с., 12 л. ; ил.

174. Воєнна історія : науково-популярний журнал [Електронний ресурс] / ред. С. Литвин // Український інститут воєнної історії – К., 2003. – № 3–4. –

(Хронологія Волинської трагедії (укладач В. Сергійчук). – Режим доступу до журн. : http://warhistory.ukrlife.org/3_4_03_4.htm (відвідано 14.07.2014 р.).

175. Война в тылу врага. О некоторых проблемах истории советского партизанского движения в годы Великой Отечественной войны / В. Н. Андрианов, В. Е. Быстров (рук.), М. Л. Гутин и др. – М. : Политиздат, 1974. – Вып. 1. – 1974. – 447 с. ; ил. 1. Великая Отечественная война – Партизанское движение – 1941–1944.

176. Вронська Т. Система підготовки кадрів органів державної безпеки у роки Великої Вітчизняної війни / Т. Вронська, С. Ляковська // Краєзнавство : науковий журнал. – 2013. – Ч. 3 (84). – С. 111–123.

177. Вронська Т. Специфічні форми і методи боротьби радянських партизанів на території окупованої України / Т. Вронська, О. Лисенко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / [відп. ред. О. Є. Лисенко]; НАН України. Інститут історії України. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 13. – 261 с. – С. 185–201.

178. Вулиці міста Рівне: рекомендаційний список літератури / [укладач Гришук Л. О., редактор Власюк О. В.] – Рівне : Волинські обереги, 2008. – 80 с.

179. Гавриш Н. Фонд партизанської бригади С. П. Каплуна (1943 р.) у збірці РОКМ / Н. Гавриш // Наукові записки: до 80-річчя від дня народж. Г. Бухала / Рівнен. обл. краєзн. музей ; голов. ред. О. С. Булига. – Рівне : Волин. старожитності, 2012. – Вип. X. – С. 52–57.

180. Газета київського національного університету імені Т. Шевченка. №4 (2152) – квітень 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://newspaper.univ.kiev.ua/view_article.php?id=55 (відвідано 26.07.2012).

181. Героїчний бій під Мочулянкою [Електронний ресурс] // Рівненський обласний народний тижневик «Волинь» [Випуск № 945]. – Режим доступу до газети : <http://volyn.rivne.com/ua/309> (відвідано 23.07.2014 р.).

182. Гика В. Волинь в період німецької окупації / В. Гика // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги) : матеріали Міжнародної наукової конференції / [відп. ред. : Легасова Л. В.]. – К., 2011. – 800 с. – С. 370–376.

183. Гика В. М. Партизанська боротьба на Волині як складова народного опору у Великій Вітчизняній війні / В. М. Гика // Архіви України. – №2. – К., 2010. – С. 66–76.

184. Гінда В. В. Радянські партизани людям докучали гірше за окупантів [Електронний ресурс]. / В. В. Гінда. – Країна. – 2010. – № 25. – 18 червня Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/history-journal/_radyanski-partizani-lyudyam-dokuchali-girshe-za-okupantiv/343842 (відвідано 21.12.2014 р.).

185. Гогун А. «Двоногі сталінські шакали»? (Musial В. Sowjetische Partisanen. Mythos und Wirklichkeit. Paderborn Ferdinand Schoning, 2009. – 570 s.) / А. Гогун // Україна модерна (Безмежне село). – Ч. 17(6). – Київ, 2010. – 352 с. – С. 261–270.

186. Гогун А. Масовий спецназ. Українські партизани. 1941-1944 рр. / А. Гогун // Сучасні дискусії про Другу світову війну : зб. наук. ст. та виступів українських і зарубіжних істориків. – Львів : ЗУКЦ, 2012. – С. 147.

187. Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы [Текст] / А. Гогун. – [изд. 3-е, испр. и доп]. – К. : К. І. С., 2014. – 422 с.

188. Гогун А. Сталинские коммандос. Украинские партизанские формирования, 1941–1944 / А. Гогун. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 527 с.

189. Гогун А. Эрих Кох и Сидор Ковпак на «кресах всходних» / А. Гогун // Новая Польша. – 2005. – №7–8 (66). – С. 92–95.

190. Гогун О. Як «народні месники» мстили народові. Про деякі особливості советського партизанського руху на території України в роки Другої світової війни / О. Гогун // Визвольний шлях. – 2004. – №3 – С. 79–94.

191. Гогун О. С. Маловідомі сторінки історії радянського партизанського руху України в документах польського підпілля (1942–1944) / О. С. Гогун // Український історичний журнал. – 2006. – №3. – С. 151–158.

192. Головка М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939–1945 рр. / М. Л. Головка. – К. : Олан, 2004. – 704 с.

193. Григорович Д. Ф. Коммунистическое подполье на Украине в годы Великой Отечественной войны / Д. Ф. Григорович, П. И. Денисенко, В. Н. Немятый. – К. : Политиздат Украины, 1976. – 223 с.

194. Гуз А. Організація партизанського руху органами держбезпеки на території України (1941–1942 рр.) / А. Гуз, О. Штоквиш // Історія в школі. – 2001. – №11–12. – С.14–19.

195. Гулай В. В. Комунікативні механізми та масштаби пропагандистського впливу радянських партизан та підпільників на населення Львівщини в роки нацистської окупації / В. В. Гулай // Військово-науковий вісник. – 2014. – Вип. 21. – С.104–119.

196. Гурнак Л. Окупаційний режим й розгортання руху опору в Україні / Л. Гурнак // Історія в школі. – 2005. – № 11–12. – С. 44–48.

197. Данильчук В. Р. Рейсхкомісаріат – Рейхові: українці з Рівненщини на примусових роботах в Австрії та Німеччині : Монографія / В. Р. Данильчук. – Рівне : ПП ДМ, 2013. – 282 с. ; іл.

198. Данілова А. Історіографія радянського партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни / А. Данілова // Схід – інформаційно-аналітичний журнал. – Донецьк, 2014. – №1 (127). – С. 129–135.

199. Дахненко М. В. Історіографія створення та бойової діяльності партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (1941-1943 рр.) / М. В. Дахненко // Гілея: науковий вісник. – 2011. – №44. – С. 225–232.

200. Двірна К. Партизанський рух на Бориспільщині (1941–1943 рр.): архівна розвідка / К. Двірна // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги) : матеріали Міжнародної наукової конференції / [відп. ред.: Легасова Л. В.]. – К., 2011. – 800 с. – С. 564–571.

201. Дегтярев К. Супермены Сталина. Диверсанты страны Советов / К. Дегтярев. – М. : Яуза ; Эксмо, 2005. – 384 с.

202. Дерейко І. Локальний вимір партизансько-поліційного протистояння в Райхскомісаріаті «Україна»: історія однієї роти / І. Дерейко // Сторінки воєнної історії України : рб. наук. ст. / [відп. ред. О. Є. Лисенко.] ; НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2013. – Вип. 16. – 246 с., С. 57–68.

203. Диксон Ч. Коммунистические партизанские действия / Ч. Диксон, О. Гейльбрунн. – М. : Изд-во иностр. лит., 1957. – 291 с.

204. Дьякова О. Нові аспекти у дослідженні теми організації та діяльності Харківських підпільних обкомів комсомолу / О. Дьякова // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги) : матеріали Міжнародної наукової конференції / [відп. ред. Легасова Л. В.]. – К., 2011. – 800 с. – С.621-627.

205. Жив'юк А. А. Від «Дерманської республіки» до «Дерманської трагедії»: нариси історії українського визвольного руху в Дермані на Волині / А. А. Жив'юк, І. В. Марчук. – Рівне : ПП ДМ, 2011. – 156 с. ; іл.

206. Жив'юк А. А. Втрати населення Рівненської області у 1944–1952 роках: характеристика та порівняльний аналіз радянських і націоналістичних даних / А. А. Жив'юк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2010. – №1. – С. 106–113.

207. Жив'юк А. А. За московським часом: контрверсії радянізації Рівненщини (кінець 1930-х – кінець 1950-х років) / А. А. Жив'юк. – Рівне : ВАТ «Рівненська друкарня», 2011. – 186 с.

208. Жив'юк А. А. Формування і функціонування компартійної номенклатури Західної України в довоєнний період (на прикладі діяльності Василя Бегми) / А. А. Жив'юк // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету : зб. наук. праць. – Вип. 17. – Рівне : РДГУ, 2010. – С. 22–29.

209. Жмундуляк Д. Партизанський рух на території північної Буковини та Хотинщини у роки Великої Вітчизняної війни / Д. Жмундуляк // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). матеріали Міжнародної наукової конференції / [відп. ред. Легасова Л. В.]. – К., 2011. – 800 с. – С. 546–550.

210. Жученко И. Я. Поднимая партизан в атаку: Партийное руководство деятельностью партизанских формирований Украины в годы Великой Отечественной войны / И. Я. Жученко, П. А. Савчук. – К. : Политиздат Украины, 1984. – 220 с.

211. Залесский А. И. В партизанских краях и зонах. Патриотический подвиг советского крестьянства в тылу врага (1941–1944 гг.) / А. И. Залесский. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 397 с. ; илл.

212. Залесский А. И. Героический подвиг миллионов в тылу врага. Помощь населения партизанских зон народным мстителям / А. И. Залесский. – Минск : Беларусь, 1970. – 185 с.

213. Историография истории Украинской ССР : монография / [ред. кол. : И. С. Хмель (отв. ред.) и др.]. – К. : Наукова думка, 1987. – 555 с.

214. Итоги Второй мировой войны : сб. ст. / [пер. с нем., под ред. генерал-майора И. Н. Соболева]. – М. : Иностранная литература, 1957. – 641 с.

215. Иванов С. С. Радянський рух опору на території Острозчини в роки німецької окупації (1941–1944 рр.) / С. С. Иванов // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – Вип. XXXIII. – 324 с. – С. 125–130.

216. Історія українського війська [Текст] / В. Гриневич [та ін.] ; упоряд., передмова. Я. Дашкевича. – Львів : Світ, 1996. – 840 с.

217. Казьмирчук М. Г. Професорсько-викладацький склад відновленого Київського державного університету (1933–1941 рр.) / М. Г. Казьмирчук // Український історичний журнал. – 2012. – №1. – С. 102–119.

218. Капась І. А. На шляху офіційного визнання: діяльність радянських партійно-державних органів України щодо легітимації партизанського та підпільного руху / І. А. Капась // Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.: влада, збройні сили, суспільство : зб. наук. праць / [відп. ред. О. Є. Лисенко]. — К. : Інститут історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2014. – 622 с. – С. 426–433.

219. Каров Д. Партизанское движение в СССР в 1941-1945 гг. / Д. Каров // Исследования и материалы. Серия 1, №11. – Мюнхен : Издание Института по изучению истории и культуры СССР, 1954. – 118 с., табл.

220. Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання С. Ковпака у світлі архівних документів (за фондами ЦДАГО України) / уклад. А. Кентій // Історичний журнал. – 2005. – №2. – С.87–95.

221. Кентій А. В. Збройний чин Українських Націоналістів 1920-1956 [Текст] : історико-архівні нариси: у 2 т. / А. Кентій. – К. : Державний комітет архівів України, Центральний держ. архів громадських об'єднань України, 2005. Т. 1 : Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів 1920–1942. – 2005. – 332 с.

222. Кентій А. В. Радянський рух Опору на окупованій території України / А. В. Кентій, В. С. Лозицький, М. А. Слободянюк. – К. : Інститут історії України, 2010. – 98 с.

223. Кентій А. В. Радянські партизани 1941–1944: світло й тіні / А. В. Кентій, В. С. Лозицький. – К. : Інститут історії України, 2010. – 80 с.

224. Кентій А. Війна 1941–1945 рр. очима її учасників і очевидців (за документами ЦДАГО України) / А. Кентій // Архіви України. – Київ, 2005. – №1/3. – С. 474–487.

225. Кентій А. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941–1944) / А. Кентій, В. Лозицький. – К. : Генеза, 2005. – 408 с.

226. Кентій А. В. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. [Текст] / А. В. Кентій ; відп. ред. С. В. Кульчицький ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К. : [б.в.], 1999. – 287 с.

227. Кизя Л. Народні месники: з історії партизанського руху на Ровенщині / Л. Кизя. – Львів : Кн.-журн. вид-во, 1960. – 172 с.

228. Клоков В. И. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине 1941-1944. Историографический очерк / В. И. Клоков. – К. : Наукова думка, 1978. – 122 с.

229. Клоков В. И. Действия партизан Украины на железнодорожных коммуникациях в тылу фашистских войск 1941–1944 / В. И. Клоков. – К. : Наукова думка, 1984. – 167 с.

230. Клоков В. И. Ковельский узел / В. И. Клоков. – К. : Политиздат Украины, 1981. – 238 с.

231. Клоков В. І. Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни / В. І. Клоков, І. Т. Кулик, І. І. Слинько. – К. : Акад. наук УРСР, 1957. – 220 с.

232. Клоков В. И. О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине (1941–1944) / В. И. Клоков. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1994. – 75 с.

233. Коваль М. В. Плечом к плечу в борьбе против фашизма / М. В. Коваль. – К. : Знание УССР, 1980. – 48 с.

234. Коваль М. В. Борьба населения Украины против фашистского рабства / М. В. Коваль. – К. : Наукова думка, 1979. – 134 с.

235. Коваль М. В. Друга світова і Велика Вітчизняна війни та сьогодення. Роздуми історика / М. В. Коваль // Український історичний журнал. – 1995. – №1. – С. 3–22.

236. Коваль М. В. Общественно-политическая деятельность трудящихся Украинской ССР в период Великой Отечественной войны / М. В. Коваль. – К. : Наукова думка, 1977. – 264 с.

237. Коваль М. В. Україна: 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії / М. В. Коваль. – К. : Вища шк., 1995. – 194 с.

238. Коваль М. Історія пам'ятає / М. Коваль. – К. : Політвидав, 1965. – 112 с.

239. Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. Коваль. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.

240. Коваль М. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): Спроба сучасного концептуального бачення / М. Коваль. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1994. – 57 с.

241. Ковальчук В. Скільки ж солдатів було в УПА? Секрети розкриває Клим Савур / В. Ковальчук // Українська правда [Електронний ресурс]. – 03.12.2010. – Режим доступу до статті : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2010/12/3/7410/> (відвідано 25.07.2014).

242. Ковальчук В. Члени ОУН(б) та радянські партизани у світлі взаємних оцінок / В. Ковальчук // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Рівне : РДГУ, 2006. – Вип. 10. – С. 255–259.

243. Кондратюк К. Українці і поляки в радянському партизанському русі в роки Другої світової війни / К. Кондратюк // Україна-Польща: важкі питання. – Т.9. Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 6–10 листопада 2001 р. / [наук. ред. М. М. Кучерепа]. – Луцьк : ВМА «Герен», 2004. – С. 206–220.

244. Кондратюк К. Радянський партизанський рух на Волині / К. Кондратюк // Волинь у Другій світовій війні : зб. наук. і публіцист. ст. / [гол. ред. та упоряд. М. Кучерепа]. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. – С. 36–52.

245. Концлагеря г. Ровно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forum.vgd.ru/181/21766/> (відвідано 08.08.2012).

246. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні [Текст] / В. Косик ; пер. із фр. Р. Осадчука. – Париж – Львів : НТШ, 1993. – 659 с.

247. Кравчук Д. В. Мемуари як джерело до вивчення радянського партизанського руху на Рівненщині у 1941–1944 рр. / Д. В. Кравчук // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки. – Вип. 22. – Рівне : РДГУ, 2011. – С. 241–244.

248. Кравчук Д. В. Партизанський рух на Рівненщині у 1941–1944 рр.: передумови, етапи розгортання / Д. В. Кравчук // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : збірник наукових праць. – Вип. 20. – Рівне : РДГУ, 2010. – С. 222–225.

249. Кравчук Д. В. Польські формування у радянському партизанському русі на території західної України (середина 1942 р. – перша половина 1944 рр.) / Д. В. Кравчук // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – Вип. 40. – 330 с. – С. 145–151.

250. Кравчук Д. В. Становлення радянського партизанського руху на Рівненщині в другій половині 1941-го – першій половині 1942 р. / Д. В. Кравчук

// Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. – 2012. – №10 (235). – С. 41–43.

251. Кравчук Д. Відновлення та поширення радянського партизанського руху на Рівненщині в другій половині 1942 – першій половині 1943 рр. / Д. Кравчук // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Т. 24. – К., 2012. – 732 с. – С. 584–596.

252. Красюк А. И. Страницы героической летописи: Вопросы историографии партизанского движения в годы Великой Отечественной войны / А. И. Красюк. – К., Одесса : Вища школа, 1984. – 159 с.

253. Курас И. Ф. Штаб непокоренных: Украинский штаб партизанского движения в годы Великой Отечественной войны / И. Ф. Курас, А. В. Кентий. – К. : Политиздат Украины, 1988. – 330 с.

254. Кучер В. И. Непокоренная земля (к 40-летию победы советского народа в Великой Отечественной войне) / В. И. Кучер. – К. : О-во «Знание» УССР, 1985. – 48 с.

255. Кучер В. И. Пламя народного гнева: (Из истории борьбы в тылу фашист. захватчиков на Украине в 1941–1944 гг.) / В. И. Кучер. – К. : о-во «Знание» УССР, 1980. – 48 с.

256. Кучер В. І. Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні / В. І. Кучер. – К. : Наукова думка, 1983. – 239 с.

257. Кучер В. І. Дії партизанів і підпільників по зриву політики пограбування сільського господарства / В. І. Кучер, В. Д. Білоус // Український історичний журнал. – 1974. – №10. – С. 35–40.

258. Кучер В. І. Допомога підпільників, населення партизанам України в їх розвідувальній діяльності (1941–1945 рр.) / В. І. Кучер // Український історичний журнал. – 1979. – № 5. – С. 43–50.

259. Кучер В. І. Партизанські зони і краї на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944) / В. І. Кучер. – К. : Наукова думка, 1974. – 142 с.

260. Кучер В. І. Партизанські краї і зони в захисті населення в роки Великої Вітчизняної війни / В. І. Кучер // Український історичний журнал. – 1972. – №3. – С. 50–57.

261. Кучер В. І. Партизанські краї і зони на тимчасово окупованій території СРСР в 1941–1944 рр. / В. І. Кучер, В. І. Клоков // Український історичний журнал. – 1970. – №7. – С. 3–10.

262. Кучер В. І. Роль партизанських країв і зон в розвитку народної боротьби на Україні / В. І. Кучер // Український історичний журнал. – 1973. – №5. – С. 15–21.

263. Кучер В. І. Створення партизанських резервів на Україні / В. І. Кучер // Український історичний журнал. – 1976. – №5. – С. 50–57.

264. Кучер В. Україна у Другій світовій війні (1939–1945) / В. Кучер, П. Чернега ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України. – К. : Генеза, 2004. – 272 с.

265. Лисенко О. Є. Тематика Другої світової війни на сторінках «Українського історичного журналу»: історіографічна ретроспектива на суспільно-політичному тлі / О. Є. Лисенко // Український історичний журнал. – 2007. – №6. – 238 с. – С. 119–142.

266. Лагунова Т. В. Советская историография народной борьбы в тылу немецко-фашистских войск, 1941–1945 / Т. В. Логунова. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 126 с.

267. Лозицький В. С. До питання про загальну чисельність партизанів УРСР у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) / В. С. Лозицький // Український історичний журнал. – 2011. – №6. – С. 152–171.

268. Лозицький В. Стан і проблеми забезпечення бойової діяльності українських партизанів (1941–1944 рр.) / В. Лозицький // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги) : матеріали Міжнародної наукової конференції / [відп. ред. Легасова Л. В.]. – К., 2011. – 800 с. – С. 518–533.

269. Марінченко О. О. Демографічний вимір поразки 1941 р.: Масштаби втрат РСЧА військовополоненими на території України / О. О. Марінченко // Український історичний журнал. – 2013. – №3. – С. 151–171.

270. Марчук І. Боротьба групи УПА «Заграва» проти червоних партизанів (1943–1944) / І. Марчук // Визвольний шлях. – 2001. – №8 – С. 48–53.

271. Марчук В. Ліквідація членів Центрального проводу ОУН як один з напрямів боротьби радянських органів з українським національно-визвольним рухом (1944–1950-ті рр.) / В. Марчук // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2005. – Вип. 7. – С. 76–81.

272. Марчук В. Радянські методи боротьби з українським національно-визвольним рухом на Рівненщині 1944–1945 рр. / В. Марчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – 2010. – Вип. 16. – С. 146–154.

273. Миддельдорф Э. Тактика в русской кампании / Э. Миддельдорф ; [пер. с нем., под ред. В. М. Бузинова]. – М. : Военное изд-во Министерства обороны СССР, 1958. – 366 с.

274. Милусь В. Рух опору фашистській окупації на Рівненщині / В. Милусь // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. праць. – Вип. 8. – Рівне : РДГУ, 2006. – С. 89–96.

275. Мицик Л. М. Сучасна англо-американська історична література про партизанський рух на Україні (1941–1945 рр.) / Л. М. Мицик // Український історичний журнал. – 1990. – №5. – С. 72–78.

276. Мищенко Г. П. Задача особой важности (Партизанская разведка 1941–1945 гг.) / Г. П. Мищенко, Г. П. Мигрин. – К. : Вища школа, 1985. – 206 с.

277. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952 / П. Мірчук. – Мюнхен : Цицero, 1953. – 319 с.

278. Мюллер Н. Вермахт и оккупация / Н. Мюллер. – М. : Вече, 2010. – 368 с.

279. Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине 1941–1944 : в двух книгах / В. М. Немятый, Ю. В. Бабко и др. – К. : Наукова думка, 1985.

280. Нефьодов Д. Історіографія руху Опору в Південній Україні (1941–1944 рр.) : стан наукової розробки проблеми / Д. Нефьодов // Мандрівець. – 2012. – № 1. – С. 29–37.

281. Новикова М. Мемуари и жизнь: Художественно-мемуарная литература о партийном подполье в годы Великой Отечественной войны. Критический очерк / М. Новикова. – Симферополь, 1957. – 256 с.

282. Олійник Ю. Радянські партизанські загони та з'єднання Хмельниччини в 1941–1944 рр. / Ю. Олійник // Історія України, правознавство та інші суспільні дисципліни. – 2013. – №4 (788). – лютий. – С.15–20.

283. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України, Інститут історії України ; С. В. Кульчицький (відп. ред.). – К. : Наук. думка, 2005. – 495 с.

284. Пальський З. Українці в радянському партизанському русі в роки Другої світової війни / З. Пальський // Україна-Польща: важкі питання. Т.9. Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни» (Варшава, 6-10 листопада 2001 р.) / [наук. ред. М. М. Кучерепа]. – Луцьк : ВМА «Герен», 2004. – С. 174–183.

285. Партизанська і підпільна боротьба в Україні (1941-1944 рр.): історія, люди, пам'ять / [В. О. Коньков та ін.] ; Коміс. у справах колиш. партизанів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. при Верховній Раді України, Ук. ін-т нац. пам'яті. – К. : Парламент. вид-во, 2011. – 496 с.

286. Пастушенко Т. Дослідження проблеми радянських військовополонених у Другій світовій війні: погляд через призму історії повсякдення / Т. Пастушенко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / [відп. ред. О. Є. Лисенко ; НАН України. Інститут історії України]. – К. : Інститут історії України, 2011. – Вип.14. – 228 с. – С. 37–45.

287. Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...». Українське націоналістичне підпілля та повстанський рух, 1939–1960 рр. [Текст] : [монографія] / І. Патриляк ; Центр дослідж. визвол. руху. – Львів. : Часопис, 2012. – 591 с.

288. Патриляк І. К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду [Текст] / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. – К. : Лисенко М. М., 2010. – 590 с.

289. Перехрест О. Г. Українське село в 1941-1945 рр.: економічне та соціальне становище / О. Г. Перехрест ; НАН України. Інститут історії України. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 668 с.

290. Пилявець Р. І. Взаємодія партизанських сил з діючою армією під час визволення України (1943–1944 рр.): сутність, зміст, форми, вплив на хід воєнних дій / Р. І. Пилявець // Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Корюківка, 14 грудня 2011 р.) / Чернігівська обласна державна адміністрація, Український інститут національної пам'яті ; упоряд. : С. В. Бутко, Р. І. Пилявець. – Чернігів : Десна Поліграф, 2012. – 144 с. – С. 39–61.

291. Політична історія України. ХХ ст. : у 6 т. / [редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін.]. – К. : Генеза, 2002–2003. Т. 4 : Україна у Другій світовій війні, 1939–1945 / Керівник тому – В. І. Кучер. – К., 2003. – 584 с.

292. Поляков В. Особливості організації і керівництва партизанським рухом в Криму в 1941–1944 роках / В. Поляков // Краєзнавство : науковий журнал. – 2011. – №.4 (77). – С. 116–120.

293. Поляков В. Партизанские отряды Керченского полуострова – мифы и реальность / В. Поляков // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / [відп. ред. О. Є. Лисенко ; НАН України. Інститут історії України]. – К. : Інститут історії України НАН України, 2012. – Вип.15. – 262 с. – С. 42–50.

294. Пономаренко П. К. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских захватчиков 1941–1944 / П. К. Пономаренко. – М. : Наука, 1986. – 439 с.

295. Попов А. Ю. НКВД и партизанское движение / А. Ю. Попов. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 383 с. ; ил.

296. Родня. Полиция и партизаны, 1941–1944. На примере Украины / [авт.-сост. : А. Гогун, И. Дерейко, А. Кентий]. – К. : Украинский издательский союз, 2011. – 576 с.

297. Русначенко А. М. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А. М. Русначенко. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2002. – 519 с. ; іл.

298. Світловська Л. П. З історії партизанського руху на Чернігівщині / Л. П. Світловська // Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Корюківка, 14 грудня 2011 р.) / Чернігівська обласна державна адміністрація, Український інститут національної пам'яті ; упоряд. : С. В. Бутко, Р. І. Пилявець. – Чернігів : Десна Поліграф, 2012. – 144 с. – С. 72–77.

299. Семистяга В. З історії школи особливого призначення Українського штабу партизанського руху / В. Семистяга // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1997. – №1–2. – С. 384–391.

300. Слободянюк М. А. Рух опору в Україні в Європейському контексті / М. А. Слободянюк // Гуманітарний журнал. – 2011. – Вип.1–2. – С. 49–54.

301. Слободянюк М. Нагальні проблеми вивчення руху Опору в Україні / М. Слободянюк // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / [відп. ред. О. Є. Лисенко ; НАН України. Інститут історії України]. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 13. – 261 с. – С. 175–184.

302. Слободянюк М. Радянське антифашистське підпілля / М. А. Слободянюк // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси / [ред. кол. : В. А. Смолій (голова колегії) й ін. ; НАН України. Інститут історії України]. – К. : Наукова думка, НАН України, 2011. – Кн.1. – С. 542–566.

303. Слободянюк М. Тематика дисертаційних досліджень з історії руху опору в Україні 1949–2009 / М. Слободянюк // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / [відп. ред. О. Є. Лисенко ; НАН України. Інститут історії України]. – К. : Інститут історії України, 2011. – Вип.14. – С. 56–64.

304. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним : монографія / Т. Снайдер. – К. : Грані-Т, 2011. – 448 с.

305. Советские партизаны. Из истории партизанского движения в годы Великой Отечественной войны / [2-е испр. и доп. изд.] – М.: Госполитиздат, 1963. – 799 с., с илл.

306. Солдатенко В. Ф. Партизанський рух та його вплив на формування національної пам'яті в Україні / В. Ф. Солдатенко // Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни : матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Корюківка, 14 грудня 2011 р.) / [Чернігівська обласна державна адміністрація, Український інститут національної пам'яті ; упоряд. : С. В. Бутко, Р. І. Пилявець]. – Чернігів : Десна Поліграф, 2012. – 144 с. – С. 14–21.

307. Старка В. Рух опору на території Східної Галичини в роки Другої світової війни: вибрані проблеми історіографії / В. Старка // Україна–Європа–Світ : міжнародний зб. наук. праць, присвячений Євро–2012 / [редкол. : Ю. М. Алексєєв, Л. М. Алексієвець, М. М. Алексієвець та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2012. – Вип. 9 : Україна–Європа–Світ: творимо історію разом. – С. 296–305.

308. Старожилов Н. В. Партизанские соединения Украины в Великой Отечественной войне / Н. В. Старожилов. – К. : Вища школа, 1983. – 240 с.

309. Степанов Л. С. До історії антифашистської боротьби на Ровенщині. (1941–1944 рр.) / Л. С. Степанов. – Львів : Каменярь, 1966. – 109 с.

310. Супруненко Н. И. Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945) / Н. И. Супруненко. – К. : Госполитиздат УССР, 1956. – 472 с.

311. Сухих А. Ю. Боротьба Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова проти військової округи УПА «Заграва» (1943–1944 рр.) / А. Ю. Сухих // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – Вип. XXXIX. – 310 с. – С. 112–117.

312. Типпельскирх К. Итоги Второй мировой войны. Выводы побежденных / К. Типпельскирх, А. Кессельринг, Г. Гудериан. – СПб. : Полигон ; М. : АСТ, 1998. – 640 с.

313. Тронько П. Бессмертие подвига. Из истории борьбы комсомольцев и молодежи Советской Украины против немецко-фашистских захватчиков в период Великой Отечественной войны. 1941–1945 / П. Тронько. – К., 1985. – 240 с.

314. Трофимович Л. В. Небезпечне суперництво... Українське питання в зовнішній політиці Польщі та Радянського Союзу. 1938–1939 рр. / Л. В. Трофимович, В. В. Трофимович. – Рівне: Волинські обереги, 2013. – 284 с.

315. Трофимович В. Боротьба радянських партизан проти українського визвольного руху на Львівщині / В. Трофимович, Т. Ремарчук // Галичина. – 2009. – Ч.15–16. – С. 361–370.

316. Трофимович В. Третій учасник українсько-польського протистояння на Волині та Галичині в 1942–1944 рр. / В. В. Трофимович // Проблеми розвитку вищої школи та економіки в ХХІ столітті : зб. тез виступів Міжнародної науково-практичної конференції. – Рівне, 2013. – С. 51–56.

317. Турба М. М. Партизанська війна в Україні. 1941–1944 рр. (Англо-американська і германська історіографія) / М. М. Турба // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – №3. – С. 155–157.

318. Турба Н. Н. Из историографии партизанского движения в Украине / Н. Н. Турба // Життя і пам'ять: Наукова збірка, присвячена пам'яті В'ячеслава Івановича Шамко / [відпр. ред. В. М. Букач]. – Одеса : Наука і техніка, 2009. – 172 с. – С. 151–162.

319. Фрунзе М. В. Единая военная доктрина и Красная армия / М. В. Фрунзе // Красная Новь. – 1921. – №2. – С. 94–106 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://militera.lib.ru/science/frunze1/01.html> (відвідано 30.07.2014).

320. Чайковський А. Подготовка в СССР к партизанской борьбе (20–30-е годы XX ст.) / А. Чайковский // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. ст. – 2008. – Вип.11. – С. 190–204.

321. Чайковський А. С. Невідома війна (Партиз. рух в Україні 1941–1944 рр. мовою документів, очима історика) / А. С. Чайковський. – К. : Україна, 1994. – 255 с.

322. Шаповал Ю. Волинська трагедія і польсько-українські взаємини 1943–1944 рр. у дзеркалі документів державного архіву Служби Безпеки України / Ю. Шаповал // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2003. – №1. – С. 194–208.

323. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії / Ю. Шаповал. – К. : Генеза, 2001. – 560 с. ; іл.

324. Шульга С. Антифашистський рух волинських чехів / С. Шульга // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. праць. – Вип. 15. – Рівне : РДГУ, 2009. – 311 с. – С. 156–159.

325. Ясяк М. Поляки в радянському партизанському русі в роки Другої світової війни / М. Ясяк // Україна-Польща: важкі питання. Т.9. Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни» (Варшава, 6–10 листопада 2001 р.) / [наук. ред. М. М. Кучерепа]. – Луцьк : ВМА «Терен», 2004. – С. 184–205.

326. Armstrong John A. Ukrainian Nationalism / John A. Armstrong. – Englewood Colorado : Ukrainian Academic Press, 1990. – 110 p.

327. Cooper M. The Phantom War: The German Struggle against Soviet Partisans, 1941–1944 / M. Cooper. – London, 1979.

328. Dallin A. Deutsche Herrschaft in Russland 1941–1945. Eine Studie über Besatzungspolitik / A. Dallin. – Düsseldorf, 1958. – 727 s.

329. Dallin A. German rule in Russia, 1941–1945: a study of occupation policies (second edition) / A. Dallin. – Westview Press, 1982. – 707 p.

330. Howell E. M. The Soviet Partisan Movement: 1941–1944 / E. M. Howell. – Washington, DC : Department of the Army, 1956. – 217 p.

331. Kamenetsky I. Hitler's occupation of Ukraine 1941-1944. / I. Kamenetsky. – A Study of Totalitarianism in imperialism. – Milwaukee, 1956. – 101 p.

332. Laqueur W. Guerrilla Warfare: A Historical and Critical Study / W. Laqueur. – New Brunswick, New Jersey : Transaction Publishers, 1998. – 462 p.

333. Lucas J. War on the Eastern Front, 1941–1945: The German Soldier in Russia / J. Lucas. – Greenhill Books, 1998. – 224 p.

334. Motyka G. *Ukrainska partyzantka 1942-1960. Dzialalnosc Organizacji Ukrainskich Nacjonalistow i Ukrainskiej Powstanczej Armii* / G. Motyka. – Warszawa : Rytm, 2006. – 720 s.

335. Musiał B. *Sowieccy partyzanci 1941–1944. Mity i rzeczywistość* / B. Musiał. – Poznań : Zysk i S-ka, 2014. – 653 s.

336. Redelis V. *Partisanenkrieg. Entstehung und Bekmpfung der Partisanen – und Untergrund bewegung im Mittelabschnitt der Ostfront, 1941 bis 1943* / V. Redelis. – Heidelberg : Kurt Vowinckel Verlag, 1958. – 152 s.

337. Redelis V. *Partizanenkrieg. Eutstchung und Bekampfung in Mittelabschnitt der Ostfront 1941 – bis 1943* / V. Redelis. – Heidelberg, 1958. – 89 s.

338. Slepian K. *Stalin's Guerrillas. Soviet Partisans in World War II* / K. Slepian. – University Press of Kansas, 2006. – 424 p.

339. Taber R. *The War of the Flea: A Study of Guerrilla Warfare Theory and Practice (Reprint edition)* / R. Taber. – Potomac Books, 2002. – 214 p.

340. Thomas N. *Partisan Warfare 1941–1945* / N. Thomas. – London : Osprey, 1996. – 40 p.

341. Torzecki R. *Polacy i ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej* / R. Torzecki. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1993. – 349 s.

ДИСЕРТАЦІЇ ТА АВТОРЕФЕРАТИ

342. Абакумова В. І. *Окупаційний режим та антифашистський рух опору на Луганщині (1941–1943 рр.)* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. І. Абакумова ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2004. – 24 с.

343. Азяский Н. Ф. *Опыт борьбы советских партизан на Западном стратегическом направлении в 1941–1944 гг.* : автореф. дис. на соиск. уч. степ. д-ра ист. наук / Н. Ф. Азяский. – М., 1993. – 52 с.

344. Бровар О. В. Партизанський та підпільний рух у Донбасі в роки Великої Вітчизняної війни (серпень 1941 – вересень 1943 рр.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.01 «історія України» / О. В. Бровар. – Донецьк, 2003. – 235 с.

345. Быстров В. Е. Деятельность Коммунистической партии по организации подполья на оккупированной фашистскими захватчиками советской территории : дисс. ... канд. ист. наук / В. Е. Быстров. – М., 1970. – 272 с.

346. Герцман С. М. Боротьба трудящих мас Миколаївської області проти німецько-фашистських загарбників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 «історія України» / С. М. Герцман. – К., 1948. – 18 с.

347. Гладуш В. А. Бойова діяльність антифашистського підпілля Придніпров'я в роки окупації України (червень 1941 – листопад 1943 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 20.02.22 «військова історія» / В. А. Гладуш. – К., 2000. – 18 с.

348. Гогун А. Деятельность вооружённых националистических формирований на территории западных областей УССР (1943-1949): дис. канд. ист. наук : 07.00.01 / А. Гогун. – СПб., 2005. – 326 с.

349. Горбуров Є. Г. Рух Опору і націоналістичне підпілля на Півдні України та в Криму в період окупації. 1941–1944 рр.: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Є. Г. Горбуров. – К., 2003. – 232 с.

350. Дейнека Н. В. Боротьба підпільників і партизан південно-західної України і Молдавії проти румунського окупаційного режиму (1941-1944 рр.) : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.02 «всесвітня історія» / Н. В. Дейнека. – Одеса, 2007. – 21 с.

351. Елесин Ю. И. Партийное подполье во главе всенародной борьбы за срыв экономических планов немецко-фашистских оккупантов в Приднепровье и Донбассе (1941-1944 гг.) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. ист. наук / Ю. И. Елесин. – К., 1982. – 24 с.

352. Елизаров Б. Н. Борьба подпольщиков и партизан Украины против немецко-фашистских захватчиков 1941–1942 гг. (На материалах Днепропетровской, Запорожской, Сталинской, Ворошиловградской областей) :

автореф. дисс на соискание науч. степени канд.ист.наук / Б. Н. Елизаров. – М., 1981. – 27 с.

353. Ільющин І. І. Польське військово-політичне підпілля в Західній Україні (1939–1945 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : 07.00.01 «історія України» / І. І. Ільющин. – К., 2003. – 36 с.

354. Ключенко Д. Н. Коммунистическое подполье и партизанское движение на Кировоградщине в годы Великой Отечественной войны (август 1941 – март 1944 гг.): дисс.... канд. ист. наук : 07.00.01 «історія України» / Д. Н. Ключенко. – К., 1972. – 239 с.

355. Козеев Р. А. Организационно-правовые основы деятельности НКВД СССР по развертыванию партизанского движения в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. (историко-правовое исследование) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / Р. А. Козеев. – М., 2008. – 24 с.

356. Кузовков И. В. Партизанское движение в Каменец-Подольской области в период Великой Отечественной войны : дисс.... канд. ист. наук / И. В. Кузовков. – К., 1949. – 285 с.

357. Кучер В. И. Боевая деятельность антифашистского подполья на Украине в годы Великой Отечественной войны. 1941-1944: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук / В. И. Кучер. – К., 1986. – 32 с.

358. Лозицкий В. С. Партийно-советская печать Украины – активный помощник партии в мобилизации трудящихся республики на разгром немецко-фашистских захватчиков 1941-1945 гг. : дис.... канд. ист. наук / В. С. Лозицкий. – К., 1983. – 206 с.

359. Немятый В. И. Партийное подполье юга Украины в годы Великой Отечественной войны (на материалах Николаевской и Херсонской областей) : дисс.... канд. ист. наук: 07.00.01 / В. И. Немятый. – К., 1964. – 295 с.

360. Полянський Ф. І. Німецький окупаційний режим і рух Опору на Тернопіллі (1941–1944 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / Ф. І. Полянський. – Львів, 2009. – 19 с.

361. Попов А. Ю. Деятельность органов государственной безопасности СССР на оккупированной советской территории: 1941–1944 гг.: дис.... доктора ист. наук / А. Ю. Попов. – Москва, 2007. – 456 с.

362. Самийленко А. П. Деятельность подпольных партийных организаций Украины в годы Великой Отечественной войны (на материалах Харьковской, Полтавской, Кировоградской областей) : дисс... канд. ист. наук : 07.00.01 / А. П. Самийленко. – К., 1969. – 21 с.

363. Семенов І. Д. Боротьба трудящих Херсонщини проти німецько-фашистських окупантів (1941–1944 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / І. Д. Семенов. – К., 1949. – 20 с.

364. Слободянюк М. А. Антифашистський рух Опору в Південній Україні (1941–1944 рр.) дис.... канд. іст. Наук : 07.00.01 / М. А. Слободянюк. – Дніпропетровськ, 2002. – 277 с.

365. Слуцький В. Д. Партизанський рух в Одеській області проти німецько-фашистських загарбників у дні Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу (1941–1944 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / В. Д. Слуцький. – К., 1950. – 21 с.

366. Сміян К. П. Волинь в період німецько-фашистської окупації 1941–1944 років: дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / К. П. Сміян. – Ужгород, 1996. – 193 с.

367. Спесивцев Л. Я. Идеино-политическая работа партии среди советских партизан в годы Великой Отечественной войны (1941–1944 гг.): дисс.... канд. ист. наук / Л. Я. Спесивцев. – М., 1984. – 178 с.

368. Старка В. В. Рух опору в Галичині в 1941–1944 роках : автореф. дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. В. Старка. – Львів, 2006. – 19 с.

369. Тронько П. Т. З історії боротьби комсомольського підпілля України проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01/ П. Т. Тронько. – М., 1950. – 20 с.

370. Турба М. М. Досвід та особливості партизанських дій у Криму 1941–1944 рр.: соціально-політичний аспект : дис. ... кандидата політ. Наук : 23.00.02 / М. М. Турба. – Одеса, 1998. – 154 с.

371. Филиппов В. К. Взаимодействие военных советов Воронежского фронта с партизанскими формированиями, местными органами власти в ходе освобождения Левобережной Украины (1943 г.) : дисс.... канд. ист. наук : 07.00.01 / В. К. Филиппов. – К., 1993. – 163 с.

372. Чайковський А. С. Помощь советского тыла в организации народной борьбы против фашистских захватчиков на временно оккупированной территории СССР 1941–1944 гг. (На материалах Украинской ССР) : автореф. дисс.... доктора ист. наук / А. С. Чайковський. – К., 1991. – 36 с.

373. Шайкан В. А. Деятельность комиссаров партизанских соединений Украины в годы Великой Отечественной войны (1941–1944 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / В. А. Шайкан. – Днепропетровск, 1992. – 16 с.

374. Шахрайчук І. А. Рух опору на Дніпропетровщині в період Великої Вітчизняної війни 1941–1944 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / І. А. Шахрайчук. – Дніпропетровськ, 2013. – 20 с.

НАУКОВО-ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

375. Великая Отечественная война 1941–1945 годов : В 12 т. – М.: Кучково поле, 2012. – Т.2. Происхождение и начало войны. 1008 с., 24 л. ил.

376. Виступ М. С. Хрущова на засіданні Політбюро ЦК ВКП (б) за участю членів нелегального ЦК КП(б)У 3 квітня 1943 в зв'язку з обговоренням оперативного плану бойових дій партизанів України на весняно-літній період 1943 р. // Довідник з історії Комуністичної партії і Радянського Союзу 1898–1991. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.knowbysight.info/5_DOC/07020.asp (відвідано 14.08.2013).

377. Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь в двух томах. Т.2. Любов – Ящук / [пред. ред. коллегии И. Н. Шкадов]. – М. : Воениздат, 1988. – 863 с., с портр.

378. Герои Страны. Новак Терентий Федорович [Електронний ресурс]/ – Режим доступу : http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=3126 (відвідано 22.12.2013).

379. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 гг. в 6 т. / [ред. комиссия : П. Н. Поспелов (пред.) и др.]. – М. : Воениздат, 1960–1965. Т. 6. Итоги Великой Отечественной войны. – 1965. – 652 с.

380. История Второй мировой войны, 1939–1945: в 12 т. / [гл. ред. комиссия : А. А. Гречко (пред.), П. А. Жилин (зам. пред.), Е. М. Жуков (зам. пред.), В. Г. Куликов (зам. пред.), Г. А. Арбатов и др.]. – М. : Воениздат, 1973-1982.

381. История СССР с древнейших времен до наших дней в 12 т. / гл. редкол.: А. М. Самсонов (отв. ред.) [и др.]. М. : Наука, 1976. – Т. 10: Советский союз в годы Великой Отечественной войны (1941-1945) / [редкол. тома : П. С. Болдырев, М. Г. Брагин, В. Н. Евстигнеев и др.]. – 1976. – 727 с.

382. История Украинской ССР: в 10 т. / гл. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) [и др.]. – К.: Наукова думка, Т. 8 : Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941-1945) / [редкол. тома : В. И. Клоков, П. А. Жилин, В. С. Коваль и др.]. 1984. – 639 с.

383. История Украинской ССР : у 2 т. / гл. редкол. : К. К. Дубина (гл. ред.), И. А. Гуржий (зам. гл. ред.) [и др.]. – К. : Наук. думка, 1969. – Т. 2 ; [редкол. тома : П. П. Гудзенко, И. Н. Мельникова, Л. В. Олейник и др.]. – 1969. – 899 с.

384. Історія міст і сіл Української РСР : у 26 т. / [гол. редкол. : П. Т. Тронько (голова), І. І. Компанієць (заст. голови), А. Д. Скаба (заст. голови) та ін.]. – К., 1973. Т. 18 : Ровенська обл. / [редкол. тому: А. В. Мяловицький (голова), С. В. Колтунюк (заст. голови) та ін.]. – 1973. – 655 с.

385. Партизанское движение (По опыту Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.) / [Азяский Н. Ф., Долгий М. С., Князьков А. С. (научный руководитель) и др.] ; под общ. ред. В. А. Золотарева. – М. : Кучково поле, 2001. – 464 с.

386. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг. : в 3-х томах / [ред. коллегия : И. Д. Назаренко (пред.) и др.]. – К. : Политиздат Украины, 1975.

387. Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского союза: Хроника событий / [рук. кол. сост. Клоков В. И.]. – К. : Политиздат Украины, 1985. – 618 с.

388. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945) : наук.-довід. вид. / [авт.-упоряд. : О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін. ; редкол. : В. А. Смолій та ін.]. – К. : Парламентське вид-во, 2001. – 319 с., іл.

389. Україна: Хроніка ХХ ст.: Роки 1941–1943 : довід. вид. / [редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; упоряд. : Т. Пастушенко, Т. Заболотна, М. Дубик]. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – 533 с.

390. Центральный штаб – партизанский. Энциклопедия Министерства обороны Российской Федерации (Минобороны России) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history/more.htm?id=11203644@cmsArticle> (відвідано 22.09.2013).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Стенограма бесіди з полковником у відставці, колишнім партизаном – керівником комсомольської підривної групи радянського партизанського загону ім. Ф. Держинського Рівненського з'єднання №1
Гречком Андрієм Григоровичем**

**Бесіда проведена Кравчуком Дмитром Васильовичем 15 лютого 2014 р.
в смт. Рокитне Рівненської області.**

Запитання:

Розкажіть, як Ви стали партизаном і за яких умов. Як відбулось влиття в партизанську групу?

Відповідь:

Я народився в с. Хочино Олевського району Житомирської області. Німці 15 липня 1941 р. вже були на території Житомирщини, вони окупували цю територію. Мешканці, боячись екзекуцій німців, ховалися в лісі. Однак німці пішли по дорозі Київ-Чоп відразу на Київ, оминувши Полісся, відступали тільки наші війська (радянські) до Овруцького р-ну, де знаходився укріпрайон. В нашому районі було тихо, поки німці не прислали своїх уповноважених, які займалися заготовкою продуктів. Це все відбувалося до осені 1942 р. Восени 1942 р. на територію північної Рівненщини та Житомирщини прибули сили Ковпака та Сабурова. Також стояли в с. Віткевичі. З'єднання Ковпака прислало в наше село Хочино одну роту, як заставу для того, щоб попередити напад німців з Олевська на загоны Ковпака, які знаходились в Білорусії, та його окремі групи на північній Рівненщині (знаходились у с. Кам'яне). Сабуров залишився в районі с. Словечне, Овруч, в с. Селезівка стояв штаб з'єднання Сабурова.

З осені 1942 р. німці розпочинають акції по виявленню і знищенню партизан з Олевська на Хочино, застава дала бій та відбила німців. Вони повернулись до с. Перга, де знайшли якогось провідника і він обвів німців через ліс, вивівши їх в тил партизан застави с. Хочино. Партизани почали відступати з села, закликаючи жителів тікати в ліс. Всіх жителів села які, не встигли відійти, німцями було розстріляно.

Я і наша сім'я втекли, перейшовши річку Уборть. У лісі, фактично в болоті, перечекали, поки німці наводили свої порядки. Також німці дали бій партизанам із застави Ковпака на горі недалеко від села Хочино, а далі пішли в напрямку с. Глушкевичі. Там також був даний бій, загинуло багато німців та партизанів. Німці йшли не тільки з Олевська, але й зі Століна (Білорусія). Бій почався в

с. Кам'яне (Войткевичі). В тому бою вони вбили одного з партизанських командирів Голуба. Німці, коли вибили партизанів з Кам'яного, зайшли в Рудню Кам'янську, де розстріляли всіх дорослих чоловіків. А жінок та дітей було розстріляно в школі.

Запитання:

Розкажіть, як Ви особисто потрапили до партизанського загону?

Відповідь:

Ми, як я вже казав, знаходились в лісі за селом. Після описаного конфлікту всі боєздатні чоловіки нашого села пішли в загін «За Батьківщину», яким керував І. Федоров. Я був малолітнім, 17 років, але ми були добре знайомі з директором нашої школи Григорієм Стасовичем Коваленком, який пізніше був політруком роти, а потім в нашому загоні комісаром та секретарем Рокитнівського підпільного райкому партії. Коли німці не досягли своєї мети по розгрому партизанів, вони відступили, але тримали в напруженні партизан весь час. Партизани в свою чергу нападали на невеликі гарнізони та залізничну дорогу.

На початку весни 1943 р., коли в з'єднанні Сабурова знаходився згаданий Г. С. Коваленко з сім'єю, в селі Дроздин з'єднання Сабурова зустрівся з групою Бегми. Він роздавав медалі партизанам. Поки проводились ці заходи, німці, рухаючись з Півночі, з хутора Храпунь, почали наступати, і сабуровці дали бій. Разом з ними в бій пішов соратник Бегми Степан Качура. В бою німці тяжко поранили керівника сабуровського батальйону Реву та Качуру, які невдовзі померли. Німці діяли дуже зухвало через те, що місцевість взимку була набагато більш придатна для руху, аніж в інші пори року. Наш директор школи Г. Коваленко перебував у загоні «За Батьківщину», який у свою чергу був переданий від Сабурова до Бегми для розширення партизанського руху в Рівненській області. Базувався Бегма на початках в Дубницьких хуторах, де був партизанський аеродром. Нове з'єднання Бегми контролювало та охороняло його. З великої землі на цей аеродром направляли зброю та амуніцію не тільки для загону Бегми та Сабурова, але й іншим з'єднанням.

Г. Коваленко втратив дружину при переході Сабурівського обозу до Білорусії. Їх потім було розстріляно німцями в одному з білоруських сіл. Однак він цього не знав і повернувся в район с. Хочино, думаючи, що сім'я повернулася назад додому. Коли він приїхав в село, то зустрівся з нами. За віком мене не взяли в армію та партизани. Коваленко мене знав, тим більше я був досить рослим на свій вік. Він мене забирає з собою в партизани ранньою весною 1943 р. Він приїхав на Дубницькі хутори, де засідав підпільний обком партії, на якому вирішувались кадрові питання. На території Рокитнівського району Галицький – партизан зі з'єднання Сабурова – мав дозвіл створити місцевий партизанський загін в с. Купеля, і він зробив це. Йому треба було дати зброю, він послав людей на Дубницькі хутори (аеродром, щоб отримати зброю). На засіданні обкому було

прийнято рішення Г. Коваленка послати в цей загін комісаром, і в той же час дали завдання організувати Рокитнівський підпільний райком. А я, коли повернувся з ним на аеродром, то туди був присланий з великої землі інструктор по мінній справі, старший лейтенант Козлов, і він організував курси навчання молодих партизанів диверсійній роботі. Мене відправили вчити мінну справу. Я навчався до того часу, коли Коваленко отримав призначення про направлення в загін, підбирав туди людей. Намагався комплектувати групу із знайомих йому людей. Він вибрав 6 чоловік. Шинкар Ілля Герасимович, лейтенант, був начальником штабу, Скумін Ігнат Павлович – старшиною загону.

У нас на навчанні був окремо збудований відрізок залізної дороги, на якому ми тренувалися правильно закладати вибухівку. Коваленко сказав мені, що моє навчання закінчилось, і набуті навички треба застосовувати на практиці. Він бере мене з собою в цей загін.

Запитання:

Щоб на території Рокитнівщини розпочати свою діяльність?

Відповідь:

Так.

І ми поїхали в загін, який вже був на території аеродрому і отримував зброю. Ми отримали там автомати, міномет, 2 ПТР, гвинтівки, вибухівку, все те, що потрібно для партизанської діяльності. Г. Коваленко попросив В. Бегму декілька днів для того, щоб проїхати по шляху обозу, в якому перебувала його сім'я. З собою він взяв мене і Перев'язка. І ми поїхали по тих місцях, там німців на той період вже не було. Доїхали ми до села Борового, де й була розстріляна сім'я Коваленка. Потім ми повернулись на аеродром і далі із загonom прийшли в с. Купелі. Це була весна 1943 р. Почали готуватися до активних бойових дій. Німці за допомогою розвідки дізналися, що в с. Купелі, недалеко від залізниці, стоїть партизанський загін. З Житомира було направлено 3 бомбардувальники, але ми на той час збудували окопи, траншеї. Нас бомбардували, підірвали міст, але партизани не постраждали. Новий напад німців через деякий час, вони розвантажились в Олевську і почали рухатись на територію Білорусі в пошуках партизанського аеродрому. З'єднання Бегми дало вказівку всім підривному групам вийти на дорогу, по якій рухались німці з Олевська, і не дати німцям швидко підійти до аеродрому та дати час евакуюватися партизанам.

Я пішов туди вперше мінувати дорогу. Окрім диверсійних груп загонів, також на дорогу вийшли й підривні групи з'єднання. Існували підривні групи окремо при загоні та окремо при з'єднанні.

Запитання:

Скільки людей було в підривній групі загону?

Відповідь:

7 чоловік. Спочатку мінувати посилали по 10-15 чоловік, а потім з'ясувалося, що то лишне. Менша кількість людей малопомітна, вони не бояться один одного, і в більшості були знайомі один з одним. Великою кількістю людей важче керувати.

Я на цій дорозі підірвав дві машини і броньовик (дорога йшла з Олевська на Білорусь). Ще один підрильник родом з села Юрово підірвав 6 автомашин. Німці завжди перевіряли мости. Партизани звільнили територію, і німці нікого не знайшли, повернулися назад.

Також ми підірвали ешелон на залізній дорозі Остки-Рокитне. Пізніше я ще підірвав невеликий міст (6-7 метрів) біля с. Остки. На маленькі мости німці охорони не ставили, проходили тільки патрулі. Ставили охорону тільки біля великих мостів, робили біля них дзоти.

Запитання:

Згідно архівних документів, в Сарнах діяла підпільна група Фідарова. Чи знаєте Ви щось про неї? Чи інші підпільні групи?

Відповідь:

Після війни по документах я знав про цю групу. В той час я мав суцільно свої завдання – йти на диверсію, єдине, ми могли йти по дорозі і зустріти іншу підрильну групу. Особливо пізніше. Так я зустрів групу молдаван.

В нашому районі було два партизанських загони, які прийшли сюди і стали в районі сіл Млинок, Купеля. Поряд з нашим загonom. Вони відправляли свою диверсійну групу на залізну дорогу Олевськ-Остки-Рокитне. Ми також пішли в той район на диверсію, підірвали міст, про який я вже згадував. Потім перейшли залізну дорогу. Поблизу Осток ми забрали в сараї пару коней, яких ховали місцеві поліцаї. Хтось з місцевих жителів прослідкував за нами до хутору за Остками, куди ми прийшли з кінями. Там на хуторі у нашого провідника ми лягли відпочивати. Мене розбудили двоє незнайомих людей. Вони мене спитали: «Чи не знаєте ви, де знаходиться диверсійна група молдавського загону?». Я розказав їм шлях до того загону. Поки ми розмовляли, люди, в яких ми забрали коні, викликають німців і поліцаїв, разом до 50 чоловік. І йдуть на хутір з метою нас захопити. Два молдавських партизани в цей час йшли до своїх якраз напроти німців. Вони там зустрічаються, між ними починається перестрілка. Таким чином вони нас врятували, давши сигнал, ми приготувалися до бою і залягли. Коли вони підійшли, ми відкрили вогонь, не допустивши їх до хати. Взяли хазяїна цієї хати і на підводі поїхали в глибокий ліс (хазяйка відмовилась залишати житло). По хутору відкрили мінометний вогонь, до хати вони так і не зайшли, навіть хазяйка залишилась жива. Німці відступили до Осток.

Запитання:

Розкажіть про відомі Вам і Вашому партизанському загону конфлікти з націоналістами. Можливо Ви самі брали участь у таких сутичках?

Відповідь:

У наших партизан рідко таке траплялося, що ми відкрито вели бій з націоналістами. Націоналісти в більшості знали про місця дислокації наших загонів. Вони розуміли, що нас чіпати небезпечно, всі загони були добре озброєні. Ми фактично ніяких бойових дій в той період не вели. Були лише такі моменти, як наприклад, приїхав партизанський загін з Олевського району на нашу територію, в район с. Сновидовичі. В одному току брали снопи для коней і знайшли список бандерівців. Вони арештували цих людей і повели їх до Юзефіна (панський маєток, тепер жіночий монастир). Там вони їх допитували і мабуть розстріляли.

Був у нас такий бій. Біля с. Озери (Старе Село), там стояло наше з'єднання, треба було провести розвідку на території залізної дороги. Послали групу 20 чоловік на чолі з Г. Коваленком у складі нашої диверсійної групи та групи з інших загонів. 20 чоловік, 7-8 було кіннотників (розвідка). Ми йшли в напрямку від Старого Села. Була весна, все порозливалось і залишилась тільки одна насипана дорога, по якій можна було йти. Бандерівці в районі с. Єльне стояли, на так званих Гнойних хуторах. Коли розвідники в'їхали на хутір, бандерівці почали стріляти і вбили Юркова – розвідника-партизана з нашого села. Інші кіннотники відступили до лісу в нашу сторону. Бандерівці захопили Юркова, забрали автомат та добили його. Ми почали туди прориватися і наступати. Бандерівці, відстрілюючись, відступили до лісу, в болото. Забрали їх кожухи, підводи та коні. Після цього ми далі не пішли, а повернулися назад. Ми прийшли та доповіли в загін про засідку бандерівців. Наступного дня командир з'єднання підняв партизан для прочісування місцевості з метою знищення націоналістів, але їх знайти не вдалося.

Ще був такий випадок в с. Золоте, яке називали бандерівським, і партизани вирішили ту банду оточити. Нас підняли вночі, ми підійшли до того села, оточили його. На світанку почали заходити до села, але там банди на той час не було. Місцеві жителі думали, що ми будемо палити село, а так як село було навколо оточене болотами, то в багатьох дворах були гуси. Селяни повідкривали сараї і випустили гусей, в кожного господаря було по 15-20 гусей. Через велику кількість їх по вулицям села не можна було пройти. Партизани нарубали трохи гусей. А фактично банди там не було.

Запитання:

Чи дійсно партизани ідентифікували села як партизанські і націоналістичні?

Відповідь:

Саме життя показувало, в якому селі можна було отримати допомогу, а в якому ні. Люди в одних селах були настроєні проти партизан, а в іншому навпаки. В той період часу я мало таким цікавився, в мене було своє направлення.

Запитання:

Ви займалися суто мінною справою і ні на які продоперації не ходили, нічим таким не займалися?

Відповідь:

Єдиний раз, який я розказував, нас підняли на операцію проти націоналістів, а так ми приходили з диверсії, відпочивали, брали боєприпаси і знову йшли на залізну дорогу. Це було моє основне завдання.

Запитання:

Чи були конфлікти між самими партизанами?

Відповідь:

Таких конфліктів було мало. У нас були такі моменти, не конфлікт, а образа один на одного. В нас були великі проблеми з одягом, інколи взагалі не було що одягти. Один старшина спеціалізувався на вичинці шкур і пошиттю з них одягу. Одягу не було, його треба було десь взяти, то йшли до таких, у кого можна було щось взяти. А молдавські партизани були в повному обмундируванні. Це були не місцеві партизани, а десантовані, їм ставили завдання через Полісся пройти до Молдови. Залишалося багато людей, які до війни служили в польській армії, в них залишалося певне обмундирування (зелені мундири, хромові чоботи). Партизани знали таких людей, вони приходили до них та просили цей одяг. Досить часто жителі, в яких було забрано одяг, жалілися тим же молдавським партизанам, які, в свою чергу, обурювались такою поведінкою місцевих партизан. Один з молдавських командирів написав книгу, в якій розповідав про те, що місцеві партизани забирали у населення одяг.

А стосовно конфліктів серед партизан, то я не можу нічого сказати, кожен партизан та загін мав своє завдання, свою територію для дій.

Запитання:

Запитання стосовно побуту партизанського загону. Яка була кількість людей, що не брала участь в боях, а займалась суто забезпеченням життєдіяльності загону та з'єднання?

Відповідь:

В нашому загоні було дві диверсійні групи, створена була рота або група людей, яка, коли в нас не було вибухівки, займалася демонтуванням залізничних рейок та викиданням їх в болото. Так, зважаючи на те, що в нас було дві диверсійні групи та названа рота, яка не працювала кожен день, то 40% або навіть 50% партизан залишалась на місті, але вони займалися охороною загону, стояли

на постах. Тільки при нападі німців весь загін йшов в бій, а так як німці в окремий період нападали на партизан, то чимало партизан залишалося незадіяними.

Запитання:

Ви з самого початку та до кінця були в загоні ім. Ф. Держинського. Скільки було чоловік в загоні спочатку та в процесі його збільшення?

Відповідь:

З початку було десь чоловік 20-25, а вже під кінець було десь 110 чоловік.

Запитання:

Загін ім. Г. Котовського також діяв поблизу Вас?

Відповідь:

Наш загін та загін ім. Г. Котовського був створений за наказом Сабурова. Бегма взяв під керівництво ці загони та ті, що діяли на території Ровенщини, після того як йому був переданий загін «За Батьківщину» та створений підпільний обком. В першу чергу наш загін став підпорядковуватись Бегмі. Загін ім. Г. Котовського так і залишався під керівництвом Сабурова, він був на півночі. Коли йшов у рейди, то він його брав, цей загін, з собою на період рейду. Пізніше загін ім. Г. Котовського був перейменований на загін ім. У. Кармелюка, чи щось таке.

Запитання:

Де базувалися ці два загони?

Відповідь:

Загін ім. Держинського базувався в с. Купелі, а ім. Г. Котовського – на півночі Рівненської області, в районі сіл Дроздинь, Переходичі (*північна частина Рокитнівського району*).

Запитання:

Скільки жінок було в загоні?

Відповідь:

Жінок було мало. Коли загін почав діяти, то до нас прислали Яніну Журко – фактично вона єврейка, але вважалася полячкою. Її прислало з'єднання секретарем підпільного райкому комсомолу в наш загін, і потім прислали медичку, також єврейку, ще в нас була сестра бійця з моєї диверсійної групи. Вони були без батьків, тому й вона прийшла в партизанський загін і там варила їсти та обслуговувала керівництво. З жінки, які фактично було в загоні, а допомагали багато, біля загону було до 70 чоловік місцевого населення.

Запитання:

Ці місцеві переховувались у партизанському загоні?

Відповідь:

Були ті, хто був у складі партизанського загону, і ті, хто жив поряд загону – жінки, які спілкувалися та допомагали загону, і відривати їх також не можна.

Хоча було по різному, дивлячись в якій місцевості були. Якщо загін десь дрейфував туди-сюди, то там не можна було відчувати допомогу сім'ї, жінки. А так як у нас були місцеві жителі, загін стояв в селі, половина партизан це місцеві жителі, вони мали сім'ї.

Запитання:

Половина партизан була місцеві жителі, а інші були прислані з Великої землі?

Відповідь:

Ні. У нас зі з'єднання Бегма прислав в загін комісара та з ним 6 чоловік були з Житомирської області, з одного села, решта – з навколишніх сіл Олевського та Рокитнівського районів, добровольці. Не всі йшли в партизани, багато були в банді та ховалися. Ті, хто хотів активно діяти, йшли до нас з сіл, але таких було небагато, по кілька чоловік.

Запитання:

Чи були у вашому загоні військовополонені, яким вдалося втекти з полону?

Відповідь:

Таких в нас не було. В мене у диверсійній групі був Кек Цаль – єврей. Був в армії, потрапив у полон, коли його десь везли, то він втік з ешелону і прибився до нас в загін. Також у нас в загоні був партизан, який до війни був вчителем в с. Кисоричі, також єврей. І євреї, які жили у цій місцевості і залишились живими, вони шукали місце та йшли в партизанські загани. У нас було їх чоловік 6 чи 7. Вчитель став політруком роки, адже був грамотний.

Я в загоні очолив комсомольсько-диверсійну групу, я до війни був комсомольцем. В загоні диверсійні групи розділили на старших та молодь. Молодою групою командував я, а іншою Скалиго Федор.

Коли фронт наближався, наш загін брав участь у звільненні Рокитного, моя диверсійна група першою увійшла в Рокитне. Із загону виділили всіх грамотних на посади. Комісар став секретарем райкому партії, Галицького поставили, він був малограмотним, директором склозаводу. Політрука-вчителя послали в райвиконком. Я став другим секретарем райкому комсомолу. Ці призначення були як тільки ми прийшли в Рокитне.

Коли ми почали свою діяльність, також свою діяльність активізували банди на місцях, у нас декількох людей вбили. Я знав, що мене також вб'ють, так як мене знають. Багатьох наших партизан вбили на роботі в райкомі: Бондара, політрука роти Смика, він був у райкомі комсомолу, Франко працював в Рівненському обкомі. Я просив воєнкома (майор Смірнов), щоб він відправив мене на фронт. Він сказав мені, що не може мене відправити, так як на мене була бронь, не було людей на посади в райкомі. Я кілька разів до нього звертався, але він не йшов назустріч. Тоді я кидаю Рокитне, їду до Олевська в свій район, у

воєнкомісаріаті попросив записати мене на фронт. У воєнкомат я пішов приблизно в червні 1944 р.

Наступного дня мене направили в Житомир на пересилку. На той час я закінчив 7 класів, і не всі мали таку освіту. Мене забрали в артилерійську школу. Закінчив її топографом-обчислювачем. Мене направили в 70 артилерійську дивізію в резерв Верховного командування.

Також хочу розказати такий епізод, який стався відразу після звільнення Рокитного. В місті стояла військова частина, яка попросила наше керівництво, щоб заготовити їм м'яса, бо немає що їсти солдатам. Тоді комісар викликає мене і каже: «Поїдете на села з лейтенантом з цієї частини і два солдати, ви беріть свою групу (ми тільки прийшли в Рокитне), разом з ними по селах пройдете й заготовите для частини м'яса». Ми організували 50 голів худоби і привезли в Рокитне.

Запитання:

Чи добровільно люди здавали худобу?

Відповідь:

Ні. Я приходив в хазяйство, скликав десятників (їх призначали ще німці). У кого є бичок чи теличка – повинні щось здати. Я навіть писав розписки, про передачу м'яса на потреби армії. Я тоді поняття не мав про якесь спікулянство.

Запитання:

Розкажіть у кількох словах про групу Уздьонова.

Відповідь:

Це фактично були розвідники Генерального штабу радянської армії. Вони повинні були вести розвідку і передавати дані про пересування та скупчення німців. Коли вони висадились, так вийшло, що німців ніде не було в нашій місцевості. Потім у цю місцевість прислалі інші диверсійні групи, які потім ішли в інші райони на завдання. У нас вже був підготовлений плацдарм.

Запитання:

В звіті підпільного обкому сказано, що загін ім. Ф. Дзержинського був польським, чи так було насправді?

Відповідь:

У загоні в основному були поляки, близько половини загону, декілька людей з білоруського прикордоння, інша половина були українці.

Запитання:

Розкажіть про операцію в Рокитному 3 грудня 1943 р. Чи брали Ви в ній участь? Деякі документи суперечать один одному стосовно результату бою під Рокитним.

Андрію Григоровичу зачитаний документ «Из докладной записки сотрудников разведотдела УШПД Череваша и Кушнарєва начальнику

УШПД т. Строкачу о состоянии ряда партизанских отрядов и соединений Украины, 22 декабря 1943 г.»:

Совершенно секретно, начальнику УШПД комиссару государственной безопасности тов. Строкачу.

Соединение т. Бегмы.

По сравнению с другими соединениями, соединение т. Бегмы является наиболее обеспеченным вооружением, боеприпасами и взрывчаткой, однако по боевым действиям занимает одно из последних мест.

В соединении слабая дисциплина, политико-массовая работа. Во время нашего пребывания в соединении было намечено провести две больших боевых операции. 19 октября был совершён под командованием начальника ш[таба] соединения Куприна налёт на гарнизон противника в г. Турове (БССР). Вследствие того, что весь замысел был расконспирирован и окружающее население знало о подготавливаемой операции, последняя была уже заранее обречена на провал. Также из-за отсутствия единого руководства операцией партизаны подошли к городу, орудия сделали 19 выстрелов, но ни один партизан в город не проник, а отошли все на исходные позиции, хотя немцы оказали очень слабое сопротивление.

Вторая операция была предпринята в ночь на 3 декабря и имела своей целью разбить гарнизон противника и разрушить путь на магистрали Ракитно-Сарны. Свыше 1000 партизан, в том числе и из соединений Иванова, Таратуты, Рудича принимали участие в операции.

Вот как доносит о результатах операции генерал-майор Бегма на имя зам. нач. штаба полковника Соколова: «...В результате шестичасового боя с противником заняли всю северную часть города, вплотную до ст. Ракитно. Разбили несколько станционных построек, порвали до 2 км ж.д. полотна, вывели из строя водокачку».

Это сообщение Бегмы является очковтирательством. Операция эта в действительности прошла так:

О готовившейся операции из-за полного отсутствия конспирации в соединении снова знало население. Единого командования различными отрядами не было. Когда немцы открыли огонь, бойцы растерялись, командиры начали обсуждать чуть-ли не голосованием, идти ли вперёд, или отойти. В результате большинство бойцов отошли по болоту, бросая вооружение и имея потери.

Водокачку ст. Ракитно никто из строя не выводил. Когда диверсионные группы стали рвать полотно, то из-за их неправильной расстановки и слишком большого числа групп среди диверсантов были раненые от своих же мин. В итоге операция окончилась полным провалом и напрасной тратой боеприпасов

Ст[арший] пом[ощник] начальника разведывательного отдела Украинского штаба партизанского движения ст[арший] лейт[енант] государственной безопасности

(подпись) Череваш

Пом[ощник] начальника разведывательного отдела Украинского штаба партизанского движения капитан государственной безопасности

(подпись) Кушнарёв 22.12.1943 г.

ЦДАГО. – ф.62. – оп.1. – спр.41. – арк.220-222.

Оригінал. машинопис.

Відповідь:

Все це правильно. Я був командиром диверсійної групи, брав участь від і до. Що вийшло. Готувався до операції не тільки наш загін і з'єднання Бегми, але й інші загони. Фактично, коли ми почали бій, підійшовши до Рокитного, у нас була 76-мм гармата. Для того, щоб стріляти по місту, але ніхто не знав куди і по яких об'єктах вести вогонь. Було дане завдання пробратися в місто і дати орієнтир (запалити будівлю чи сіно) для гармати. Знайшли ми єврея Лев Шльома, він був місцевий і знав Рокитне. Він пішов, але так нічого й не відбулося. Артилеристи почали стріляти по карті. Ми почали вести наступ, був сильний снігопад. Ми йшли зі сторони Сновидовичів (*зі сходу*). Про водокачку. Воду качали поблизу склозаводу. Коли ми підійшли до річки і водосховища, звідти по нас почали стріляти, Ми залягли і відкрили вогонь по стріляючих. Далі ми почали рухатись до вокзалу. Вже на підході до нього німці почали з двох сторін вести перехресний вогонь. Ми дійшли до самої залізної дороги, але це був тільки наш загін. Також стріляли гармати з'єднання Бегми. А всі інші загони, які називаються (*в прочитаному документі*), Іванова, Таратути, вони навіть не підійшли до Рокитного і не вели ніякого бою. Німецький гарнізон, який стояв в центрі міста, в школі, був обнесений кам'яним парканом, без артилерії взяти його було неможливо, але його ніхто й не штурмував. Ми почали відступати і ніяких інших партизан ми не бачили. Вони не підійшли чи запізнились, можливо не хотіли чи боялись, я не знаю. Далі наші групи послали на диверсію на залізницю, ми почали рвати полотно.

4 січня німці погрузилися в Рокитному і почали відходити. В той час я з диверсією прийшов у с. Залав'я, а там наша розвідка (Рудницький з кіннотниками). Вони побачили, що вони (*німці*) підривають свої укріплення. Я залишив все важке і почав рухатись в бік райцентру. Коли ми підійшли вже до залізної дороги, то німецький бронепоїзд відходив і за собою спеціальним гаком ламав залізничні шпали в сторону м. Сарни. Наступного дня прийшли наші війська.

Тому все те, що є в документі, правда, що стосується інших з'єднань, окрім з'єднання №1.

Запитання:

Чи знаєте Ви про діяльність груп людей, які займалися суто грабунком мирного населення, не відносячи себе до будь-яких формувань?

Відповідь:

Хто вам зараз таке скаже? Всякого бувало. До нас у першу чергу прийшли бульбівці. Боровець у Олевську створив «Поліську січ». Через місяць-два разом з німцями (було чоловік 30 всього), а їх більше, десь рота, йшли з Олевська через наше село на Білорусію, там ще залишився партизанський загін. Я лежав під дверима, через ворота, дивився, як йшла рота бульбівців, я впізнав там чоловіка, який в районі займався збором податків.

Запитання:

Після початку війни й до вступу Вас до лав партизан, коли Ви вперше почули про появу радянських партизан у своїй місцевості?

Відповідь:

Восени 1942 р. почався масово партизанський рух. А до того в наше село заходили незнайомі люди, просили поїсти та переночувати. Все це були ті, які тікали з полону або шукали керівництво, щоб організуватись. Можливо десь були партизани і раніше кінця 1942 р., але в нас у селі не було.

Запитання:

Розкажіть про партизанський побут. Як ви жили в той час, можливо якісь цікаві історії з партизанського життя.

Відповідь:

Шукали якесь м'ясо та інше. В нас був старшина, який займався заготовкою продуктів. На місці була кухня. Заготовляли в людей. Хто що міг дати. Про взуття та одяг. На мені була сорочка з плащ-палатки, коли ми йшли на диверсію, по дорозі зупинялися, знімали сорочку, то на матеріалі вошам не було де триматися, вони були в швах. Ми постійно знімали, накладали на вогонь для того, щоб звільнитись від них. Одягу як такого ми не мали. Місцеві могли одягнутись, бо вдома в них щось було, а такі як я, що не було від кого щось взяти, то треба було в когось щось попросити. Люди жили дуже бідно, не було в кого навіть щось взяти. Такий приклад вам розкажу. Коли ми підривали біля Томашгорода стрілки і пішли на хутір повечеряти, тільки зібралися, а нас німці переслідують, ми почали бій та почали відступати, в мене були чоботи пошиті з шкури, коли вони мокнули, то ставали м'які. Подошви відірвалися, коли ми почали тікати, і я 4-5 км йшов майже босим по снігу. Коли ми знайшли хутір та зайшли в хату, побачили, що на підлозі в соломі лежать діти, хазяїн і жінка на печі. Ми спитали: «Чи немає у вас якогось взуття». Але в них не було навіть лози, щоб сплести «постоли». То партизани з коріння сосни, яке розтопили в печі, надерли з нього лика, з якого сплели мені постоли, щоб я міг дійти до партизанського загону. Там вже могли зі шкури зробити якесь взуття.

Запитання:

Коли вас почали одягати краще? Чи так було до кінця війни?

Відповідь:

Нам ніхто нічого не давав. Було колись на аеродромі. Командуванню прислали куртки-телогрійки, то хтось з рядових партизанів вкрав мішок з ними, то потім його шукало командування. А так ніхто нічого такого не надсилав. Можливо командуванню щось надсилали, а на місцях ніхто нічого не давав і нічого не було. Хто що мав на собі чи взявши в когось, те й носив.

Запитання:

Розкажіть про свій психологічний стан на початку війни та в період перебування в лавах партизан.

Відповідь:

Я тільки знаю одне: ніхто ні на що не нарікав. Всі знали, що треба воювати і ніхто не ховався. Був такий випадок, один партизан-розвідник був у нашому загоні, але сам з Олевського району. Одного разу, коли розвідка верталася, він заїхав додому та залишився, з конем та автоматом. Коли йому почали передавати, щоб він повертався в загін, він казав, що буде створювати свій партизанський загін. Це порушення дисципліни. Поїхав туди командир загону і був у нас такий особливий відділ, вони його забрали, по дорозі без суду та слідства розстріляли, забрали коня та автомата, привезли в загін.

Єдиного боявся, щоб мене не поранили, тому що не було кому і чим лікувати. Якби ми боялися, то не могли б нічого зробити.

В нашому загоні була газета «Більшовицька правда», керував нею Г. Коваленко. В першому номері газети була навіть моя замітка про підлив нами автомашин на території Олевського району.

Запитання:

Розкажіть про військову структуру Вашого загону. Як Ви її пам'ятаєте?

Відповідь:

Командир, начальник штабу, комісар, дві диверсійні групи, господарський взвод, дві роти партизанів.

Запитання:

Як вам віддавались накази? Хто і як їх віддавав?

Відповідь:

Я вам повинен сказати, що в нас в цьому плані було дуже погано те, що начальник штабу був дуже неорганізований, недисциплінований – лейтенант Шинкар. Коли ми робили диверсії чи відбувалась перестановка кадрова, багато цього всього в наказах не відображалось. Все це відображалось в усній формі. Командир чи комісар дає завдання їхати мені на диверсію, а той у своїх наказах нічого не писав. Було навіть таке, коли я був у групі мінером-старшокласником, а коли зробили диверсійну групу комсомольсько-молодіжну. Я командир цієї

групи був, але ніде нічого цього не відобразалося. Коли я поїхав у Київ отримувати документи та орден Великої Вітчизняної війни I степені за партизанський рух, і мені видали там довідку, що я просто партизан. І у тому списку не всі партизани були, які діяли в нас. Я потім взяв цей список та доповнював партизан, які не були туди занесені. Це все було вже після того, як я демобілізувався в 50-х роках. Мені давали довідки чи характеристику, що я вступив до партизан.

Запитання:

Ви вже розповідали, куди йшли після партизанки командири. А куди йшли рядові партизани?

Відповідь:

В основному мобілізували на фронт, а когось направили керівниками в райони. Ось у нас був Шинкар – направили в лісництво с. Кам'яне. Кого не мобілізували на фронт, той займався своїми справами, господарство та іншим.

Запитання:

Чому одних брали, а інших ні?

Відповідь:

Брали по віку та здорових, багатьох комісували. Я був членом комісії по мобілізації, то були такі випадки, як наприклад, прийшов чоловік весь в гнійниках, спеціально робили на тілі, щоб комісія не брала на фронт.

Запитання:

Можливо, Ви хочете щось сказати ще від себе про ваше партизанське життя. Якісь цікаві факти з життя.

Відповідь:

Єдине, що я хочу сказати, що більшість партизан чесно і добросовісно виконували свої обов'язки. Не було ніяких відмов. Наші диверсійні групи завжди виконували накази, що могли, то робили. Ніхто нікуди не тікав і не дезертирував.

Запитання:

Про перебіжчиків. Чи часто приходили до партизан? З поліції та козацтва?

Відповідь:

У нас в Остках був гарнізон так званих козаків. Вони охороняли залізницю. Вони були не німці і не росіяни чи українці, більшість було «нацмени» – узбеки, туркмени та інші. В полоні вони давали згоду про те, що вони будуть служити німцям, їх використовували, бо німців не вистачало на охорону. В Остках був підпільник, допомагав партизанам. Він був від загону ім. Г. Котовського, на станції працював черговим, то він готував перехід цих людей зі станції до партизан. Приходили інші, які заплутались, і їх багатьох брали до партизан.

Ще був такий випадок. Будучи тут, у Рокитному, як я працював в райкомі комсомолу, то ми з групою приїхали до Осток, на один хутір, там незнайомий чоловік, ми його забираємо. Ми питаємо, хто він, але той не відповідає. Ми

тільки відвернулися, а він втік. Він боявся радянської влади і боявся йти в район, мабуть служив німцям, ховався.

Запитання:

Розкажіть про підричника-мінера Яремчука, про якого ви згадуєте у своїй книжці.

Відповідь:

Яремчук не був тут довго. Після висадки він робив диверсії в районі с. Томашгород, а потім перейшов він на північ, пізніше на південь. Коли з'єднувались з радянською армією, то він віддав свій архів для перевезення в Київ, але на них напали бандерівці і знищили весь архів.

Ще таке бувало, що ми йдемо, і нас хтось побачить і починає тікати, але ми їх не переслідували.

Запитання:

Чи знаєте ви про факти насильства партизан над жінками?

Відповідь:

Ні, не знаю, я вже потім чув про такі випадки, у нас нічого такого не відбувалось і ніяких скарг не було. В нашому загоні більше половини мали сім'ї, тому вони не могли. А такі молоді, як я тоді, ніколи таким не займалися.

Запитання:

Як себе почували прості люди? Чи вірили вони в те, що прийде радянська армія, чи німці переможуть?

Відповідь:

Люди нікому не вірили, бо не було ніякої інформації. У нас були свої завдання, але коли ми з кимось зустрічались, то розказували де та що відбувається. Коли ми отримували зброю, в мішках були десятки газет, в яких розповідалось про все. Ми самі читали та віддавали людям. Але постійної інформації, що відбувається, ніхто не мав.

Запитання:

Чи часто з літаків скидали радянські та німецькі пропагандистські листівки?

Відповідь:

Було таке. У нас був такий випадок. Прилетів літак і розкидав листівки про те, що треба не збирати зерно, прийде армія і все забере. Німці вводили в оману. Наших листівок не було.

Запитання:

Чи стикалися ви зі священниками в той час?

Відповідь:

Ні, в нас їх тут майже не було, на район 2-3 церкви, і то напівзакриті.

Запитання:

Знову запитання про Уздьонова, Ви казали, що він висадився в вересні 1942 р., чи це точна дата?

Відповідь:

Уздьонов входив до загону розвідників під керівництвом Бринського. Я з ним зустрічався два рази. Вони приїжджали до нас в Рокитнівський район. Один раз їх було десь 40 чоловік, другий раз менше. Ми з Уздьоновим робили переписку. Уздьонов висадився в наших лісах за 18 км від с. Борове, хутір Завалля, у вересні 1942 р.

Запитання:

Який був відсоток озброєння загону? Всі були озброєні чи були беззбройні?

Відповідь:

Ми отримали, як я казав, при організації загону і з'єднання Бегмою, автомати, гвинтівки, міномет, ПТР-и, кулемети. Ту зброю, яку ми отримали, нам вистачало на всіх. Таких беззбройних у нас не було.

Запитання:

Згідно різних документів є інформація, що в інших загонах було дуже мало зброї.

Відповідь:

Правильно. Всі загони були організовані по-різному. Один, все що мав у себе (озброєння), і додавалось людей, вони людей брали, а зброї не було. А у нас все так вийшло, що наш загін сформувався, і Бегма визвав його на аеродром. Так склалося, що ми приїхали туди, і нам дали зброї стільки, скільки нам було потрібно.

Запитання:

Чи була заробітна плата в партизан? Чи після війни піднімалось таке питання?

Відповідь:

Ніякої зарплати не було. І після війни такого не було. Тільки після того, як ми звільнили (*Рокитне*) і стали на посади, почали в Рівному формувати та давати зарплату. Було таке, коли я поїхав у Київ отримувати медаль, там був фонд допомоги партизанам. Коли я звернувся туди, адже в мене були голі та босі батьки та брати, мені відмовили в допомозі, сказали, що вона надається тільки командному складу. Я отримував 350 рублів як другий секретар райкому комсомолу. І то я їх отримав тільки раз чи два.

Запитання:

Починаючи з 1961 р. ЦК компартії України розпочав кампанію відновлення пам'яті про партизанський рух. Чи брали Ви в ній участь?

Відповідь:

Так, я брав участь. Коли почали аналізувати, що в Білорусії більше партизан, чим в Україні, то в Україні почали шукати шляхи, щоб додати кількість партизан. Почали шукати та приписувати таких, що допомагали партизанам. Вважати їх такими, що брали участь.

Запитання:

Як Ви вважаєте, чи там багато було реальних людей, чи це були приписки?

Відповідь:

Я не знаю і не хочу про це говорити. Але це було неправильне змагання. Якщо ми говорили, що партизан – це партизан, чи такий, що співчував чи допомагав, то це дві різниці. Колись я поїхав на зустріч в Олевський район, і там один активний бігав туди-сюди, я запитав його, в якому він був загоні. Він сказав: «Я не був у загоні, я був зв'язковим». Я собі подумав: «Добре, як я був партизаном, то ночував у лісі, був голодний і роздягнутий, а він був зв'язковим, сидів на печі, їв хліб та інколи ходив відносив інформацію, а тепер він говорить, що він партизан». Люди, які просто допомагали, вони не є партизанами, тому що рівняти мене і того зв'язкового – велика різниця, він для рахунку, а я реально діяв в тилу.

Запитання:

Які у Вас були втрати в загоні?

Відповідь:

Великих втрат у нас не було, адже не було великих боїв. Вбили бандити вже після війни партизана з мого загону Яценка, він був інструктором райкому комсомолу. Під час війни, як я вже казав, раніше вбили нашого розвідника Юркова. А так втрат у нас не було.

Дякую за розмову.

Джерело: Архів автора. Інтерв'ю з Гречком Андрієм Григоровичем (12.01.1926 р. н.), житель смт. Рокитне Рівненської області, 15 лютого 2014 р.

Додаток Б

**Чисельний ріст Рівненського з'єднання партизанських загонів
з лютого по травень 1943 р.**

Назва партизанського загону та р-н дій	Дата створення	Чисельність загону на час створення	Чисельність загону на травень 1943 р.	З них: комуністів на травень 1943 р.	З них: комсомольців на травень 1943 р.	Командир загону	Комісар загону
Місцеві загоны, створені партизанськими організаторами							
Загін ім. К. Ворошилова (Висоцький р-н)	11.02.43 р.	120	269	11	15	Місюра М. Й.	ст. лейтенант Плужников С. М.
Загін ім. У. Кармелюка (Володимирецький р-н)	20.02.43 р.	18	61	4	24	лейтенант Шитов А. Н.	Капітан Бельський Н. О.
Загін ім. Б. Хмельницького (Морочненський р-н)	27.02.43 р.	25	56	24	13	лейтенант Шмат С. А.	Комісар Шинкар І. Г.
Загін ім. Т. Шевченка (Дубровицький р-н)	05.03.43 р.	15	37	3	5	лейтенант Маслюк Ф. Г.	Пономарьов Д. А.
Загін ім. В. Чапаєва	25.03.43 р.	36	120	4	18	Кабанов В. І.	Попов Н. Є.
Загін «Іван Богун» (Рафалівський р-н)	02.04.43 р.	20	56	5	10	Конча І. І.	Усанов А. А.
Виділені із загону «За Батьківщину»							
Загін ім. О. Суворова	12.04.43 р.	106	113	25	22	ст. лейтенант Варежніков Є. А.	ст. лейтенант Крупня А. Ф.
Загін ім. М. Кутузова	12.04.43 р.	108	130	21	55	Єгоров П. Н.	ст. лейтенант Геращенко С. І.
Загін ім. М. Хрущова	17.04.43 р.	46	100	16	24	ст. лейтенант Гришин І. А.	Майор Повторенко А. С.
Загін «За Батьківщину» (після виділення нових загонів)	15.05.43 р.	140	140	24	37	ст. лейтенант Новіков І. П.	Левицький П. П.

Артилерійська група при штабі з'єднання			22			ст. лейтенант Кузьмін Є. І.	лейтенант Долгунов М. Д.
Група мінерів при штабі з'єднання			18			лейтенант Орлов Н. С.	лейтенант Степаненко А. П.
Комендантський взвод при штабі з'єднання			20			комендант Янков І. Н.	
Всього		634	1142	137	223		

Джерело: ЦДАГОУ, ф. 70, оп. 1, спр. 9. Довідка заступника начальника оперативного відділу УШПР, політдонесення командування обласного штабу в ЦК КП(б)У про організацію і бойову діяльність партизанських загонів Рівненської області за лютий-жовтень 1943 р., про соціально-економічний стан районів, дії українських буржуазно-націоналістичних банд, 15 червня 1943 р. – 21 жовтня 1943 р., 34 арк. – Арк. 32.

Додаток В

**Кількість озброєних партизан у з'єднанні №1 партизанських загонів
Рівненської обл., кінець 1943 р.**

№ з/п	Назва загону	Кількість бійців	Озброєні бійці	% озброєних
1	Загін ім. К. Ворошилова (ком. М. Місюра, комісар С. Плужніков)	301	250	83%
2	Загін ім. О. Суворова (ком. С. Геращенко, комісар. І. Белов)	200	130	65%
3	Загін ім. Т. Шевченка (ком. Ф. Маслюк, комісар, В. Русак)	180	92	51,1%
4	Загін «Смерть фашизму» (ком. С. Санков, комісар Ф. Махотко)	93	52	55,9%
5	Загін ім. О. Невського (ком. С. Диковицький, комісар М. Диковицький)	91	61	67%
6	Загін ім. Г. Косовського (ком. Єфимчук, потім І. Шишмарєв, комісар Є. Юрков)	149	74	49,6%
7	Загін ім. Ф. Дзержинського (ком. І. Галицький, комісар Г. Коваленко)	87	60	68,9%
8	Загін ім. В. Молотова (ком. М. Хабінець, комісар Д. Пономарьов)	86	39	45,4%
9	Загін ім. Й. Сталіна (ком. М. Куницький, комісар О. Полянища)	110	55	50%
10	Артилерійська група з'єднання №1 (ком. Чинцов, політрук Тептін)	50	35	70%
11	Група автоматників та комендантський взвод (ком. М. Кошелєв, комісар І. Морозов)	36	36	100%
Всього		1383	884	63,9%

Джерело: Держархів Рівненської обл., ф. П. 1. оп. 1, спр. 2. Радіограми обласного штабу партизанських з'єднань генерал-майора Бегми по Рівненській області про дії партизанських загонів, 20 лютого 1943 р. – 20 лютого 1944 р., 97 арк. – Арк. 79-80, 85.

Додаток Д

Партизанські загони, що діяли на території області, але не входили до складу Рівненського з'єднання партизанських загонів (на 15.05.1943 р.)

Назва партизанського загону, групи	Чисельність	Район дії	Командир
Розвідгрупа «Дядя Петя»	250 осіб	Ратне, Рафалівка, Морочне, Сарни, Ковель	полковник. Бринський А. П.
Розвідгрупа «Переможці»	600 осіб	Рокитне, Людвипіль, Березне	полковник Медведєв Д. М.
Розвідгрупа С. Каплуна (з липня 1943 р. – бригада)	до 300 осіб	Ратне, Висоцьк, Сарни	Підполковник Каплун С. П.
Партизанський загін С. Диковицького	50 осіб	Столін, Висоцьк Мав завдання рейдувати в південні райони області	Диковицький С.
Партизанське об'єднання Комарова (бригада)	700 осіб	Камінь-Каширський, Любешівський р-н	Куньков

Джерело: ЦДАГОУ, ф. 70, оп. 1, спр. 9. Довідка заступника начальника оперативного відділу УШПР, політдонесення командування обласного штабу в ЦК КП(б)У про організацію і бойову діяльність партизанських загонів Рівненської області за лютий-жовтень 1943 р., про соціально-економічний стан районів, дії українських буржуазно-націоналістичних банд, 15 червня 1943 р. – 21 жовтня 1943 р., 34 арк. – Арк. 33.

Додаток Е

**Реорганізація з'єднання партизанських загонів Рівненської області,
15 серпня 1943 р.**

Назва з'єднання	Загони, які входили до складу з'єднання	Керівництво з'єднання
З'єднання №1 Перше з'єднання партизанських загонів Рівненської області (ПЗПЗРО)	ім. К. Ворошилова, ім. О. Суворова, ім. Т. Шевченка, ім. Ф. Держинського, ім. Г. Котовського, ім. О. Невського, підривна група (ком. Талах), група автоматників (ком. Троянов), артгрупа (2 гармати)	Командир – генерал-майор Бегма Василь Андрійович Комісар – Повторенко Олександр Самійлович Начальник штабу – Крупін Олександр Федорович
З'єднання №2 Друге з'єднання партизанських загонів Рівненської області (ДЗПЗРО)	«За Батьківщину», ім. М. Кутузова, ім. В. Чапаєва, ім. М. Хрушова, ім. І. Богуна, ім. Б. Хмельницького, ім. М. Щорса, підривна група, артдивізіон	Командир – Федоров Іван Пилипович Комісар – Кизя Лука Єгорович Начальник штабу – Семікін Іван Васильович
З'єднання №3 Третє з'єднання партизанських загонів Рівненської області (ТЗПЗРО)	ім. Т. Костюшко, «Смерть фашизму», ім. В. Василевської	Командир – Куницький Микола Йосипович Комісар – Кудояр Хома Трифонович Начальник штабу – Янкевич Станіслав Антонович

Джерела:

1. ЦДАГОУ, ф. 68, оп. 1, спр. 5. Накази (копії), накази по УШПР, Рівненському обласному штабу партизанського руху. Оперативний план і план бойових дій з'єднання та його підрозділів. Схема звітної доповіді про бойову та диверсійну діяльність, правила заповнення й збереження іменних списків. Інструкція черговому по з'єднанню та батальйонам, графік і журнал обліку прийому та здачі чергувань. Умови договору між з'єднаннями і партизанським загonom ім. С. М. Кірова про виконання бойових завдань, 24 квітня 1943 р. – 01 червня 1944 р., 112 арк. – Арк. 51.

2. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941-1945): Наук.-довід. вид / Авт.-упоряд.: О.В.Бажан, А.В.Кентій, В.С.Лозицький та ін.; Редкол.: В.А.Смолій та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2001. – 319 с.: іл. – С. 80, 97, 100.

Додаток Ж

**Кількісний склад Рівненського з'єднання партизанських загонів
(умовно розділених на два з'єднання), 01 серпня 1943 р.**

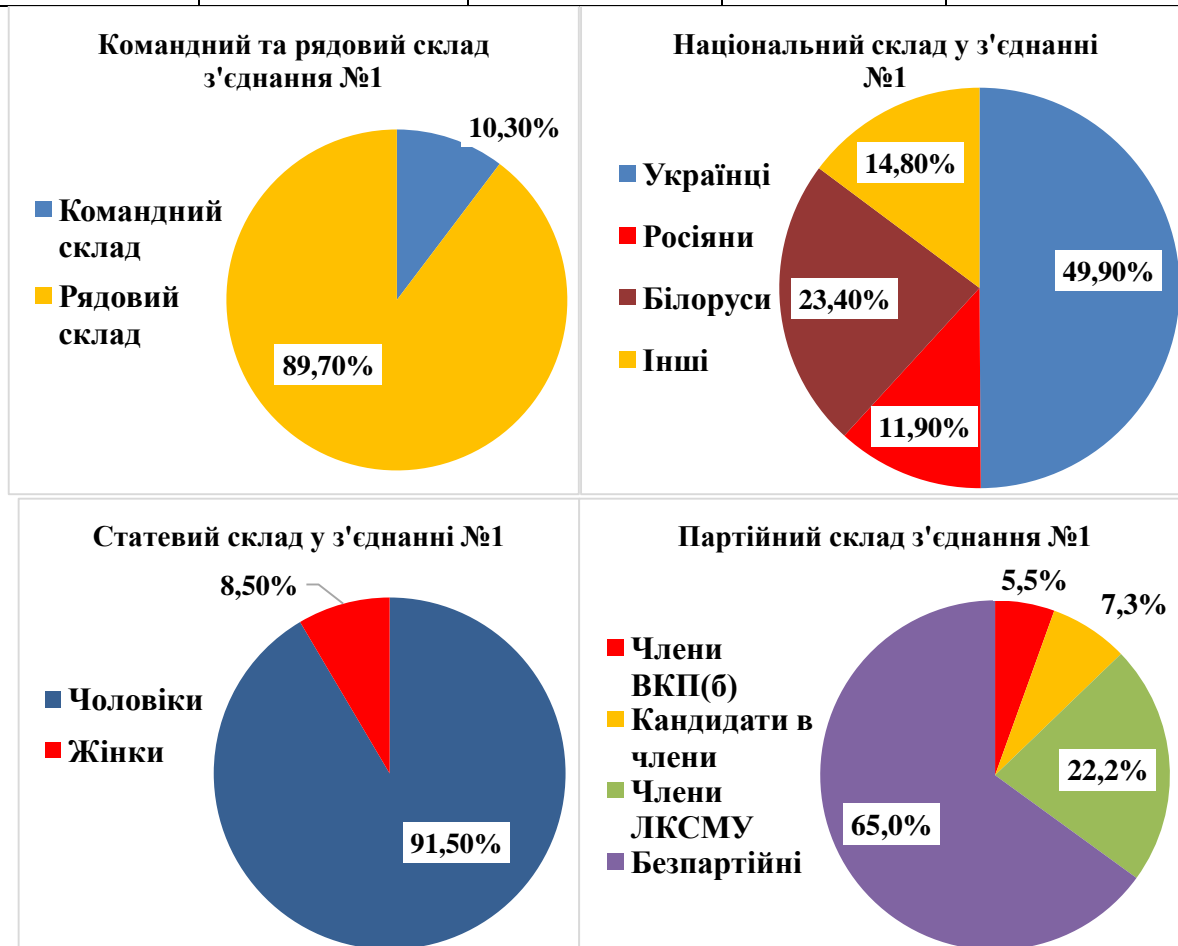
З'єднання В. А. Бегми: командир В. А. Бегма, заступник командира з розвідки В. Тимофєєв		З'єднання І. П. Федорова: командир І. П. Федоров, комісар Л. Є. Кизя	
Назва загону	Чисельність	Назва загону	Чисельність
ім. О. Суворова	98	«За Батьківщину»	144
ім. Ф. Дзержинського	60	ім. М. Кутузова	107
ім. Г. Котовського	45	ім. К. Ворошилова	195
партизанська група Талаха	15	ім. Б. Хмельницького	106
обласний штаб	93	ім. У. Кармелюка	105
		ім. Т. Шевченко	70
		ім. І. Богуна	55
		ім. М. Хрущова	81
		ім. В. Чапаєва	125
		ім. М. Щорса	85
		ім. О. Невського	30
		«Смерть фашизму»	29
		штаб з'єднання	75
	311		1207
Разом		1518	
у відсотковому відношенні	20,5%	100%	79,5%

Джерело: ЦДАГОУ, ф. 62, оп. 1, спр. 254. Доповідна записка і звіт обласного штабу партизанського руху Рівненської області про стан на окупованій території і партійно-політичну роботу партизанського з'єднання під командуванням В. А. Бегми. Довідки відділу про постановку завдання з розвідки партизанського з'єднання під командуванням В. А. Бегми та І. П. Федорова і про отримані від них розвідувальні дані, 10 березня 1943 р. – 27 березня 1944 р., 142 арк. – Арк. 53-54.

Додаток 3

Склад з'єднання №1 Рівненської області (на 15 серпня 1943 р.)

Всього партизан	Командний склад	Рядовий склад		
730	75	655		
	10,3%	89,7%		
	Чоловіки	Жінки		
	668	62		
	91,5%	8,5%		
	Члени ВКП(б)	Кандидати в члени	Члени ЛКСМУ	Безпартійні
	40	53	162	475
	5,5%	7,3%	22,2%	65%
	Українці	Росіяни	Білоруси	Інші
	364	87	171	108
100%	49,9%	11,9%	23,4%	14,8%

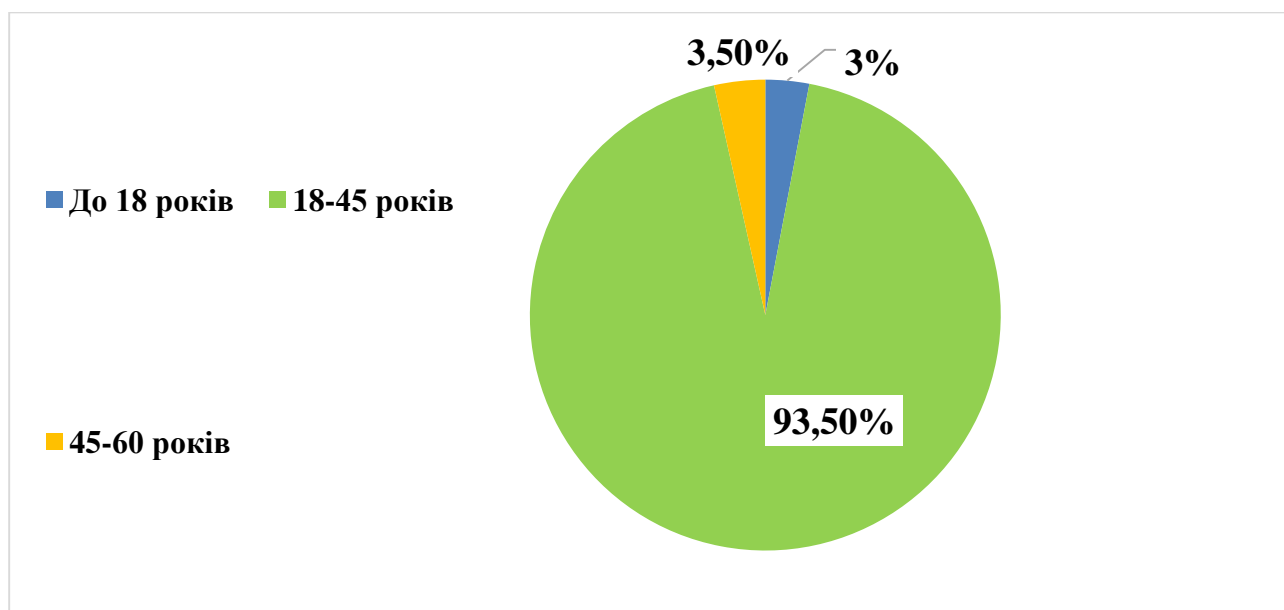
Джерело: ЦДАГОУ, ф. 69, оп. 1, спр. 1. Доповідь командування з'єднання про бойову діяльність і партійно-політичну роботу загонів з'єднання за період з 15 серпня 1943 р. по 19 лютого 1944 р. та додатки до неї (відомості, підсумки та щоденники бойових і диверсійних дій, списки членів і кандидатів в члени ВКП(б), нагороджених і представлених до урядових нагород, загиблих та безвісти зниклих партизан. Автобіографії, літературна творчість партизан (I-й екз.)), 10 квітня 1944 р. – 10 квітня 1944 р., 143 арк. – Арк. 81.

Додаток Й

**Віковий склад партизанської бригади під керівництвом І. Нирка
(з'єднання №1),
кінець 1943 р. – початок 1944 р.**

Кількість партизан	Вік			
	До 18 років	18-45 років	45-60 років	60 і більше років
168	5	157	6	-
100%	3%	93,5%	3,5%	-

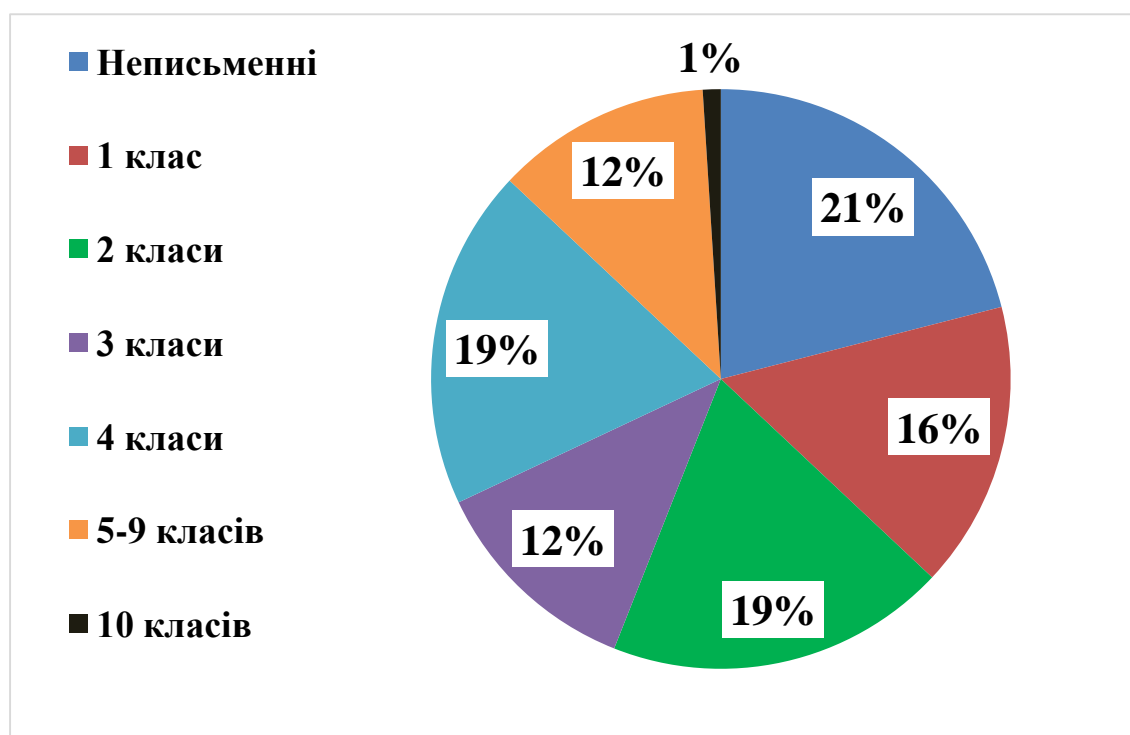

Джерело: Держархів Рівненської обл., ф. П-01, оп. 1, спр. 183. Накази № 1-7 Бригади північно-східних районів Рівненської області, № 1-25 з'єднання, загону під керівництвом І. В. Нирка. Списки особового складу, донесення і накладні на бойову зброю, медикаменти, 22 грудня 1943 р. – 17 травня 1944 р., 187 арк. – Арк. 5, 5зв, 6, 6зв, 7, 8, 8зв, 9а

Додаток Й.1

**Освітній рівень партизан бригади під керівництвом І. Нирка
(з'єднання №1)
кінець 1943 р. – початок 1944 р.**

Кількість партизан	Освіта, класів						
	Неписьменні	1 кл.	2 кл.	3 кл.	4 кл.	5-9 кл.	10 кл.
138	29	22	26	17	26	17	1
100%	21%	16%	19%	12%	19%	12%	~1%

Джерело: Держархів Рівненської обл., ф. П-01, оп. 1, спр. 183. Накази № 1-7 Бригади північно-східних районів Рівненської області, № 1-25 з'єднання, загону під керівництвом І. В. Нирка. Списки особового складу, донесення і накладні на бойову зброю, медикаменти, 22 грудня 1943 р. – 17 травня 1944 р., 187 арк. – Арк. 5, 5зв, 6, 6зв, 7, 8, 8зв, 9а.

Додаток К

**Зведена таблиця диверсійної активності радянських партизанів Рівненщини проти німецьких формувань
(на основі звітів РОШПР та підпільного обкому КП(б)У)**

№ з/п	Назва партизанського формування (загону, групи) Прізвище командира	Місце диверсій/ бойових дій	Дата	Тип диверсій / бойових дій	Втрати противника (німці, козаки, поліція та ін.)	Власні втрати	Джерело
1	Об'єднана група місцевих партизан під керівництвом Д. Попова та М. Корчева	Північна частина Рівненщини	Квітень-вересень 1942 р.	Зустрічний бій з німцями / напади на окупаційні органи влади	12 вбитих (німців), 10 вбитих (поліцейських) Знищено: 2 мости, 1 паротяг, спалено 6 німецьких фільварків	-	[1, арк.17]
2	Об'єднана група місцевих партизан під керівництвом Д. Попова та М. Корчева	с. Сварицевичі (Дубровицький р-н)	7-10.09.1943 р.	Зустрічний бій з німцями / напад на поліцейську дільницю	6 вбитих (німці) Розгромлена поліцейська дільниця	-	[1, арк.20]
3	Група Ф. Пашуна (спецзагін Д. Медведєва)	Поблизу с. Сновидовичі (Рокитнівський р-н)	Середина жовтня 1942 р.	Зустрічний бій з німцями	60 вбитих (німці)	-	[1, арк.22]
4	З'єднання С. Ковпака	Поблизу м. Сарни	30.11.1942 р.	Залізничні диверсії	Підірвано 9 залізничних мостів	-	[3, с. 96]
5	З'єднання С. Ковпака	с. Войткевичі (Рокитнівський р-н)	початок грудня 1942 р.	Зустрічний бій з німцями	100 вбитих (німці, карателі)	-	[1, арк.25]
6	Партизанський загін «За Батьківщину» під керівництвом І. Федорова	с. Томашгород (Рокитнівський р-н)	4 грудня 1942 р.	Напад на гарнізон	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг) Зруйновано залізничну станцію та два залізничні мости, пошкоджено 500 м зв'язку	-	[4, с. 74-75]
7	Партизанська група під керівництвом М. Місюри	Залізниця Ковель-Рівне	Січень 1943 р.	Залізничні диверсії	3 ешелони пущено під укіс	-	[1, арк.33]
8	Група Юдіна (спецзагін «Переможці»)	с. Чабель (Сарненський р-н)	2.02.1943 р.	Зустрічний бій з німцями	14 вбитих (німці)	-	[1, арк.28]

9	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. Т. Шевченка (Ф. Маслюк)	Ділянка Дубровиця-Колки залізниці Сарни-Лунінець	02, 04.02.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 1 паротяг 4 вагони, пошкоджено: 1 паротяг, 1 вагон), 73 вбитих (німці)	-	[7, арк. 77]
10	Партизанський загін «За Батьківщину» під керівництвом І. Федорова	Хутір Храпунь (поблизу с. Колки Дубровицький р-н)	8.02.1943 р.	Зустрічний бій з німцями	142 вбитих та 78 поранених (німці)	-	[4, арк. 86]
11	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл.	Район залізниці Сарни-Рокитне	18.02.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс	-	[6, арк. 2]
12	Партизанські загони І. Федорова та І. Шитова	с. Морочне (Заріченський р-н), с. Висоцьк (Дубровицький р-н)	20-23.02.1943 р.	Напади на гарнізони	5 вбитих (німці), 25 взято в полон (козаки та поліцейські)	-	[6, арк. 4]
13	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл.	с. Серники (Заріченський р-н)	13.03.1943 р.	Зустрічний бій з німцями	130 вбитих (німці)	-	[4, арк. 111]
14	Спецзагін «Переможці»	Поблизу с. Карачун (Березнівський р-н)	30.03.1943 р.	Зустрічний бій з німцями	15 вбитих, декілька поранених (німці)	1 вбитий, 3 поранених	[1, арк. 48]
15	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (загін М. Корчева)	Сварицевичі-Дібрівськ-Канава-Вовчиці (Заріченський та Дубровицький р-н)	Початок квітня 1943 р.	Зустрічний бій з німцями	150 вбитих та поранених (німці, карателі)	-	[1, арк. 55]
16	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (група С. Санкова)	Поблизу с. Софіївка (Дубенський р-н)	15.04.1943р.	Зустрічний бій з німцями	-	6 вбитих та 2 поранених	[1, арк.52]
17	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	Поблизу ст. Удрицьк (Дубровицький р-н)	16.04.1943	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 8 вагонів)	-	[7, арк. 2]
18	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	с. Борове (Заріченський р-н)	20.04.1943 р.	Зустрічний бій з німцями	14 вбитих (німців)	-	[4, арк.113]
19	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл.	р. Стубла (Ділянка села Воронки-Радижеве-Липне, Володимирецький р-н)	26.04.1943 р.	Диверсія	Підірвано 2 мости (40 м і 15 м)	-	[7, арк. 13]
20	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. В. Чапаєва (В. Кабанов).	2 км східніше від станції Рафалівка (Володимирецький р-н) (ділянка залізниці Рафалівка-Чорторийськ)	29.04.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 18 вагонів). 60 вбитих та поранених (-)	-	[7, арк. 10]
21	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (загони «За Батьківщину», ім. М. Кутузова, ім. В. Чапаєва, ім. О. Суворова, ім. Б. Хмельницького)	Дорога Морочне-Борове (Заріченський р-н)	30.04.1943 р.	Зустрічний бій з німцями	25 вбитих (литовці)	7 вбитих, 5 поранених	[7, арк. 12]

22	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (загони «За Батьківщину, ім. М. Кутузова, ім. В. Чапаєва, ім. О. Суворова, ім. Б. Хмельницького)	с. Морочне (Зарічненський р-н)	кінець квітня 1943 р.	Напад на гарнізон	20 (30) вбито (німців та поліцейських)	1 вбитий, 2 поранено	[1, арк.56] [7, арк. 10]
23	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	Поблизу с. Перекалля (Зарічненський р-н)	кінець квітня 1943 р.	Зустрічний бій з німцями	До 50 вбито (німці)	5 вбитих, 9 поранених	[1, арк. 56]
24	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (група С. Санкова)	Поблизу с. Александрія (Рівненського р-н)	Квітень – травень 1943 р.	Залізнична диверсія	2 ешелони пущено під укіс	-	[1, арк.52]
25	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (загін ім. К. Ворошилова)	Поблизу залізничної ст. Горинь (Лунінецький р-н, Берестейська обл., Білорусія) Залізниця Сарни-Лунінець	01.05.1943 р.	Залізнична диверсія	Підірвано залізобетонний залізничний міст (12 м)	-	[7, арк. 11]
26	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Район ст. Бродніца-Яново- (Івановський р-н)-Молотковичі (Пінський р-н), Берестейська обл., Білорусія, залізниця Брест-Пінськ.	4, 18.05.1943 р	Залізнична диверсія	2 ешелони пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 5 вагонів. До 40 вбитих (-). Знищено залізничне полотно (45 м.)	-	[7, арк. 73]
27	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. Т. Шевченка (Ф. Маслоук)	м. Дубровиця	09.05.1943 р.	Напад на гарнізон	Підірвана електростанція 5 вбитих (поліцейські)	-	[7, арк. 14]
28	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	с. Лемишевичі (Пінський р-н., Берестейська обл.)	14.05.1943 р.	Напад на гарнізон	15 вбитих (поліцейські), 17 взято в полон (поліцейські). Спалений маслозавод, млин, знищено телефонний зв'язок (2 км)	-	[7, арк. 15]
29	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (група С. Санкова)	м. Клевань (Рівненський р-н)	14.05.1943 р	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено до 8 вагонів). 13 вбитих (німці)	-	[7, арк. 16]
30	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	Поблизу ст. Біле (Дубровицький р-н)	16.05.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 10 вагонів). До 40 вбитих та поранених (охорона)	-	[7, арк. 16]
31	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. І. Богуна (І. Конча)	Поблизу ст. Чорторийськ (Маневицький р-н, Волинська обл.)	20.05.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 4 вагони). До 20 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 16]

32	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (група С. Санкова)	Ділянка залізниці Олишва- (Рівненський р-н)- Кадище (Ківерцівський р-н Волинської обл.)	21.05.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, більше 6 вагонів)	-	[7, арк. 20]
33	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. М. Щорса (І. Радько)	Район ст. Мельнікі-Малорита (Малоритський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Ковель-Брест	30.05.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 15 вагонів), 150 вбитих та 200 поранених (німці)	-	[7, арк. 49]
34	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. У. Кармелюка (А. Шитов)	Володимирець-Антонівка	Травень 1943 р.	Залізнична диверсія	Виведено з ладу вузькоколійну залізницю (знищено 1 паротяг, 2 вагони), 4 вбитих (німці)	-	[7, арк. 11]
35	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. У. Кармелюка (А. Шитов)	м. Володимирець	Травень 1943 р.	Напад на гарнізон	20 вбитих і поранених (німці)	1 вбитий	[7, арк. 14]
36	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. М. Кутузова (П. Єгоров)	3 км від ст. Остки (Рокитнівський р-н)	04.06.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 10 вагонів)	-	[7, арк. 17]
37	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	5 км від ст. Томашгород (Рокитнівський р-н)	09.06.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 4 вагони), до 20 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 17]
38	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. В. Чапаса (В. Кабанов)	Ділянка ст. Відзібор (Столінський р-н., Берестейська обл.), залізниця Сарни-Луїнець	12.06.1943 р.	Залізнична диверсія	Контрольний потяг пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 2 платформи), 11 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 19]
39	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін «За Батьківщину» (І. Новіков)	2 км від ст. Удрицьк (Дубровицький р-н)	16.06.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено до 10 вагонів), більше 50 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 18]
40	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Ділянки ст. Бродніца-Іваново (Івановський р-н) та ст. Юхновичі (Івановський р-н)-Молотковичі, (Пінський р-н) Берестейська обл., Білорусь). Залізниця Брест-Пінськ	18, 20, 27.06.1943 р.	Залізничні диверсії	3 ешелони пущено під укіс (знищено 3 паротяги, 15 вагонів, 2 платформи, залізничне полотно (117 м.), 8 вбитих (-)	-	[7, арк. 91]
41	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	Поблизу с. Осницьк (Рокитнівський р-н)	19.06.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 9 вагонів), до 170 вбитих (німці)	-	[7, арк. 17]
42	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	Поблизу ст. Удрицьк (Дубровицький р-н)	21.06.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 11 вагонів, 4 танки), більше 100 вбитих (німці)	-	[7, арк. 18]

43	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін «За Батьківщину» (І. Новіков)	Поблизу ст. Удрицьк та ст. Біле (Дубровицький р-н)	24; 26.06.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 7 вагонів, 8 платформ, 13 вантажних автомашин), більше 40 вбитих (-)	-	[7, арк. 19]
44	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. Т. Шевченка (Ф. Маслюк)	м. Дубровиця	27.06.1943 р.	Напад на гарнізон	10 вбитих (німці), 9 взято у полон (козаки), знищено маслозавод	-	[7, арк. 25]
45	Підризна група при штабі Рівненського з'єднання (ком. А. Степаненко)	Поблизу ст. Біле (Дубровицький р-н), залізниця Сарни-Лунінець	28.06.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (пошкоджено 1 паротяг, знищено 4 вагони, підірвано 11 стиків залізничного полотна)	-	[7, арк. 19]
46	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загони «За Батьківщину» (І. Новіков). Загін ім. В. Чапаєва (В. Кабанов)	ст. Біле (Дубровицький р-н)	30.06.1943 р.	Напад на гарнізон	15 вбитих (німці та козаки), підірвано залізничне полотно (2 км)	5 вбитих та поранених	[7, арк. 20]
47	Партизанський загін ім. О. Невського	р. Прип'ять	Червень 1943 р.	Напад на баржу	17 вбитих, 28 поранено (німці), виведені з ладу 1 пароплав та 2 баржі	1 боєць загинув	[1, арк. 72]
48	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін), підривні групи	Район ст. Яново-Снітово, (Івановський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	2, 10.07.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 5 вагонів, 6 платформ, залізничне полотно (45 м.))	-	[7, арк. 92]
49	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (загони «За Батьківщину, ім. М. Хрущова, ім. М. Кутузова, ім. В. Чапаєва, ім. О. Невського, ім. К. Ворошилова)	с. Городне (район м. Столін, Білорусія)	4-6 (8).07.1943 р.	Напад на гарнізон	40-50 вбитих (німці)	9 вбитих	[1, арк. 71] [2 арк. 28] [7, арк. 21-22]
50	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. У. Кармелюка (А. Шитов)	між ст. Рафалівка-Антонівка (Володимирецький р-н)	09.07.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, до 15 вагонів)	-	[7, арк. 21]
51	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін «За Батьківщину» (І. Новіков)	Ділянка ст. Антонівка (Володимирецький р-н)	09.07.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 6 вагонів). 6 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 27]

52	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. М. Хрущова. (І. Гришин)	Ділянка залізниці Ковель-Сарни (с. Жолудськ, Володимирецький р-н)	10.07.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (пошкоджено 1 паротяг, знищено 5 вагонів), 30 вбитих (німці)	-	[7, арк. 24]
53	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра). Загін ім. О. Невського (С. Диковицький)	Район с. Висоцьк (Дубровицький р-н)	10.07.1943 р.	Диверсія	Знищено міст (50 м)	-	[7, арк. 23]
54	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра).	Ділянка ст. Відзібор (Столінський р-н., Брестська обл.), залізниця Сарни-Лунінець	12.07.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 6 вагонів, 4 платформи), понад 100 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 27-28]
55	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	Район с. Заболоття (Володимирецький р-н), залізниця Ковель-Сарни.	15.07.1943 р.	Залізнична диверсія	Пошкоджено бронепотяг та залізничне полотно	-	[7, арк. 30]
56	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. І. Богуна (І. Конча)	ст. Антонівка (Володимирецький р-н), залізниця Ковель-Сарни	15.07.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 8 вагонів, 24 вагони пошкоджено)	-	[7, арк. 31]
57	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. (диверсійна група М. Орлова)	Північніше залізничної ст. Горинь (Столінський р-н, Берестейська обл., Білорусія), залізниця Сарни-Лунінець	15-16.07.1943 р.	Залізнична диверсія	Знищено залізничний міст	-	[4, арк.130]
58	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. І. Богуна (І. Конча)	м. Рафалівка (Володимирецький р-н)	16.07.1943 р.	Напад на гарнізон	12 вбитих (німці), близько 10 взято в полон (козаки)	-	[7, арк. 24]
59	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін «За Батьківщину» (І. Новіков)	Ділянка ст. Рафалівка (Володимирецький р-н), залізниця Ковель-Сарни	16.07.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 7 вагонів), 35 вбитих та 40 поранених (німці)	-	[7, арк. 27]
60	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Ділянка ст. Іваново-Юхновичі (Івановський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	17.07.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 8 вагонів, залізничне полотно (18 м)	-	[7, арк. 91]
61	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра).	Район ст. Біле (Дубровицький р-н), залізниця Сарни-Лунінець	21.07.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 10 платформ), до 90 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 28]

62	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл.	с. Велюнь (Дубровицький р-н)	Липень 1943 р.	Зустрічний бій з німцями	-	4 вбитих	[1, арк.70]
63	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	Залізниця Сарни-Луїнець	Початок серпня 1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 18 вагонів), 28 вбитих (німці)	-	[7, арк. 32-33]
64	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін «За Батьківщину» (І. Новіков)	Поблизу ст. Чорторийськ (Маневицький р-н, Волинська обл.), залізниця Ковель-Сарни	08.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 24 вагонів, 14 платформ).	-	[7, арк. 31]
65	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Ф. Дзержинського (І. Галицький).	Поблизу с. Сновидовичі (Рокитнівський р-н), ділянка залізниці Сарни-Олевськ	08-09.08.1943 р.	Залізничні диверсії	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 7 вагонів. 40 вбитих та поранених (німці), підірвано залізничний міст (15м)	-	[7, арк. 37]
66	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. М. Хрущова. (І. Гришин)	ст. Антонівка (Володимирецький р-н)	09.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг і 4 платформи)	-	[7, арк. 25]
67	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. М. Щорса (І. Радько)	Ділянка ст. Заболоття (Ратнівський р-н, Волинська обл.) – Хотіслав (Малоритський р-н Берестейської обл. Білорусь) залізниці Ковель-Брест.	09.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 7 вагонів)	-	[7, арк. 47]
68	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Підривна група М. Орлова	Райони ст. Мельнікі-Малорита, (Малоритський р-н Берестейської обл., Білорусь) ст. Заболоття (Ратнівський р-н., Волинська обл.) – Хотіслав (Малоритський р-н Берестейської обл., Білорусь), залізниця Ковель-Брест	09, 12, 19, 20 серпня.1943 р.	Залізничні диверсії	5 ешелонів пущено під укіс (знищено 5 паротягів, 17 платформ, 8 вагонів, пошкоджено 26 вагонів), 2 вбитих (машиністи), більше 200 вбитих (німці)	-	[7, арк. 50-52]
69	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. М. Кутузова (П. Єгоров)	Ділянка з-д ст. Заболоття (Ратнівський р-н, Волинська обл.) – Хотіслав (Малоритський р-н Берестейської обл., Білорусь), з-д Ковель-Брест.	09, 16.08.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено: 2 паротяги, 4 платформи, 18 вагонів). 4 вбитих (машиністи)	-	[7, арк. 53]
70	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. М. Хрущова. (І. Гришин)	Залізниця Сарни-Луїнець	11.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг і 28 вагонів), 20 вбитих та 30 поранених (німці)	-	[7, арк. 32]

71	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №3 Загін ім. Т. Костюшко	Район ст. Маневичі (Волинська обл), залізниця Ковель-Сарни	14.08.1943 р.	Залізнична диверсія	Розібрано та підірвано залізничне полотно (100 м)	-	[7, арк. 34]
72	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	Район ст. Мельники-Малорита (Малоритський р-н, Берестейська обл. Білорусь), залізниця Ковель-Брест	14.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 2 вагони, 4 платформи)	-	[7, арк. 38]
73	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	Район Попасно, залізниця Ковель-Брест	14.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 7 платформ, 2 вагони), понад 30 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 38-39]
74	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. М. Щорса (І. Радько)	Ділянка ст. Заболоття (Ратнівський р-н., Волинська обл.) –Хотіслав (Малоритський р-н Берестейської обл., Білорусь), залізниця Ковель-Брест.	16.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 7 вагонів), 3 вбитих (німці).	-	[7, арк. 47-48]
75	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Т. Шевченка (Ф. Маслюк)	Поблизу ст. Клесів, залізниця Сарни-Олевськ	17.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (пошкоджено 1 паротяг, 3 вагони). 4 вбитих (німці)	-	[7, арк. 38]
76	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	Поблизу ст. Мельники (Малоритський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Ковель-Брест	18.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 5 вагонів), до 150 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 40]
77	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра).	Залізниця Сарни-Лунінець (в тому числі ділянка ст. Удрицьк-Біле).	18-28.08.1943 р.	Залізничні диверсії	Розібрано та знищено 94 рейок. 3200 м телефонного кабелю, 12 осіб підірвано на мінах (гітлерівці)	-	[7, арк. 58-59]
78	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. І. Богуна (І. Конча)	Район сіл Велика та Мала Ведмежка (Маневичький р-н, Волинська обл.), залізниця Ковель-Сарни	19.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг і 13 вагонів, пошкоджено 15 вагонів), понад 30 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 36]
79	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко), підривна група Максимова	Район ст. Малорита (Малоритський р-н Берестейська обл. Білорусь), залізниця Ковель-Брест	20.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 13 платформ), до 20 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 41]

80	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. М. Хрущова. (І. Гришин)	Ділянка Лунінець-Горинь (Лунінецький р-н, Берестейська обл., Білорусія), залізниця Сарни-Лунінець	20.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 1 вагон). 3 вбитих (німці)	-	[7, арк. 42]
81	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Невського (С. Диковицький)	Ділянка ст. Рокитно-Остки, залізниця Сарни-Олевськ	20.08.1943 р.	Залізничні диверсії	1 ремонтний потяг пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 3 платформи, пошкоджено 5 вагонів), підірвано залізничний міст (8 м)	-	[7, арк. 55-56]
82	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. М. Щорса (І. Радько)	Ділянка ст. Заболоття (Ратнівський р-н., Волинська обл.) –Хотіслав (Малоритський р-н Берестейської обл., Білорусь) залізниця Ковель-Брест.	21.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 11 вагонів), 87 вбитих та 70 поранених (німці)	-	[7, арк. 45]
83	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. В. Чапаєва (В. Кабанов)	Поблизу м. Пінськ, залізниця Пінськ-Брест	22.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 4 вагони, 2 платформи)	-	[7, арк. 41-42]
84	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. В. Чапаєва (В. Кабанов)	Шосе Пінськ-Брест	27.08.1943 р.	Диверсія	Підірвано залізобетонний міст (12 м.)	-	[7, арк. 42]
85	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін «За Батьківщину» (І. Новіков), група підричників	Поблизу ст. Юхновичі (Іванівський р-н, Брестська обл.), залізниця Пінськ-Брест	28.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг і 4 платформи), 23 вбитих (німці)	-	[7, арк. 39-40]
86	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін «За Батьківщину» (І. Новіков)	Ділянка ст. Удрицьк-Біле-Дубровиця (Дубровицький р-н), залізниця Сарни-Лунінець	28.08.1943 р.	Залізнична диверсія	Розібрано 1100 м залізничного полотна, знищено 147 рейок	-	[7, арк. 49]
87	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра).	Ділянка ст. Відзібор-Лунінець (Столінський р-н. Брестська обл.), залізниця Сарни-Лунінець	29.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 1 вагон, понад 50 вбитих (німці)	-	[7, арк. 58]
88	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Невського (С. Диковицький)	Район с. Осова (Дубровицький р-н.), залізниця Сарни-Лунінець	30.08.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 8 вагонів), 65 вбитих та 80 поранених (німці)	-	[7, арк. 46]

89	Бригада С. Каплуна	Залізниця Лунінець-Сарни (між ст. Біле, Удрицьк)	Серпень 1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пушено під укіс	-	[1, арк. 87]
90	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	Ділянка ст. Відзібор-Асава (Столінський р-н, Берестейська обл.), залізниця Сарни-Лунінець	Серпень 1943 р.	Залізнична диверсія	Підірваний залізничний міст (35 м), полотно (8 км)	-	[7, арк. 30-31]
91	Бригада С. Каплуна	Ділянка Колки-Горинь, залізниця Сарни-Лунінець	Серпень 1943 р.	Залізничні диверсії	Виведено з ладу залізницю з 15 серпня 1943 р. по 19 жовтня 1943 р.	-	[1, арк. 87]
92	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. М. Хрущова. (І. Гришин)	ст. Ловча (Лунінецький р-н, Берестейська обл., Білорусія), залізниця Пінськ-Лунінець	04.09.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пушено під укіс (знищено 1 паротяг, 15 вагонів), 75 вбитих (німці)	-	[7, арк. 44]
93	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загони ім. В. Чапаєва, М. Щорса, У. Кармелюка, М. Кутузова	Північні райони Рівненщини	04-27.09.1943 р.	Зустрічні бої з німцями	Вбито 74, поранено 2 (німці), підірвано 2 машини, 1 мотоцикл	-	[7, арк. 62]
94	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Т. Шевченка (Ф. Маслюк)	Поблизу м. Дубровиця	08.09.1943 р.	Напад на гарнізон	Знищено млин та маслозавод, 2 вбитих (німці)	-	[7, арк. 54]
95	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. Б. Хмельницького (С. Шмат)	Залізниця Сарни-Лунінець	10.09.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пушено під укіс (знищено 1 паротяг, 4 вагони, 4 платформи)	-	[7, арк. 62]
96	Рівненське партизанське з'єднання №1	с. Лютинськ (Дубровицький р-н)	12.09.1943 р.	Зустрічний бій з німцями	64 вбитих, 1 поранений, 3 потрапило в полон (німці)	5 вбитих, 7 поранених	[1, арк. 85-86] [7, арк. 54]
97	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	Ділянка ст. Колки-Дубровиця, залізниця Сарни-Лунінець	12.09.1943 р.	Залізнична диверсія	Пошкоджено залізничне полотно, телефонний кабель (2 км)	-	[7, арк. 54]
98	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. В. Чапаєва (В. Кабанов)	Залізниця Брест-Пінськ	13.09.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пушено під укіс (знищено 6 вагонів, 4 платформи), 36 вбитих (німці)	-	[7, арк. 62]

99	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Район ст. Бродніца, Юхновічи, Іваново, Снітово (Івановський р-н), Дубовая (Дрогичинський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	15, 20.09.1943 р, 4, 6, 9.10.1943 р.	Залізничні диверсії	3 ешелони пушено під укіс (знищено 1 паротяг, 36 вагонів., пошкоджено 4 вагони), 792 вбитих та поранених (німці). Підірвано міст (7 м). Знищено 750 м зв'язку	-	[7, арк. 61]
100	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Ф. Дзержинського (І. Галицький)	Ділянка ст. Рокитно-Остки, залізниця Сарни-Олевськ	17.09.1943 р.	Залізнична диверсія	Підірвано залізничний міст (14 м)	-	[7, арк. 56]
101	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. І. Богуна (І. Конча)	ст. Рафалівка (Володимирецький р-н), залізниця Ковель-Сарни	18.09.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ремонтний потяг пушено під укіс (знищено 1 паротяг, 2 платформи), 6 вбитих (німці)	-	[7, арк. 55]
102	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	Район ст. Бродніца, Юхновічи (Івановський р-н), Молотковічи, (Пінський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	18,21,25.09.1943 р, 06.10.1943 р.	Залізничні диверсії	4 ешелони пушено під укіс (знищено 4 паротяги, 26 вагонів, пошкоджено 21 вагон), 163 вбитих (німці).	-	[7, арк. 67-68]
103	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	Залізниця Сарни-Лунінець	19.09.1943 р.	Залізнична диверсія	Розібрано 480 м залізничного полотна, знищено 40 рейок	-	[7, арк. 58]
104	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Район ст. Бродніца-Яново (Івановський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ.	20.09.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пушено під укіс (знищено 1 паротяг, 16 вагонів з живою силою, 46 м залізничного полотна), до 320 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 73]
105	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. М. Щорса (І. Радько)	Поблизу ст. Хотіслав (Малоритський р-н Берестейської обл., Білорусь), залізниця Ковель-Брест.	20.09.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пушено під укіс (знищено 25 платформ з автомашинами та пальним)	-	[7, арк. 66]
106	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №3. Загін «Смерть фашизму» (С. Санков).	Ділянка ст. Остки-Олевськ, залізниця Сарни-Олевськ	20, 22.09.1943 р.	Залізничні диверсії	1 ешелон пушено під укіс (знищено 1 паротяг, 2 платформи, 4 вагони), 3 вбитих (німці), підірвано залізничний міст (6 м)	-	[7, арк. 57]
107	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. М. Кутузова (П. Єгоров)	ст. Ловча Лунінецький р-н, (Берестейська обл., Білорусія) 3-д Пінськ-Лунінець	20, 24.09.1943 р.	Залізнична диверсія	2 ешелони пушено під укіс (знищено: 1 паротяг, 36 вагонів, пошкоджено 18 вагонів), 725 вбитих та 76 поранених (німці).	-	[7, арк. 64]

108	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Ф. Дзержинського (І. Галицький).	Ділянка ст. Рокитне-Остки, залізниця Сарни-Олевськ	22.09.1943 р.	Залізнична диверсія	Підірвано залізничний міст (13 м)	-	[7, арк. 57]
109	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Г. Котовського (Єфимчук, надалі І. Шишмарев)	Ділянка ст. Білокоровичі-Олевськ (Житомирська обл.), залізниця Олевськ-Коростень	23.09.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг і 6 вагонів), 65 вбитих, 83 поранених (-)	-	[7, арк. 56]
110	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра).	Ділянка ст. Дубровиця-Удрицьк. залізниця Сарни-Луїнець	23.09.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 2 платформи, 4 вагони, пошкоджено 1 паротяг), 40 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 60]
111	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. І. Богуна (І. Конча)	Район ст. Маневичі (Волинська обл.), залізниця Ковель-Сарни	28.09.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 2 платформи), 1 вбитий (німець), 1 вбитий (козак)	-	[7, арк. 62]
112	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Ділянка ст. Юхновичі-Молотковичі (Пінський р-н) Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	30.09.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 34 м залізничного полотна, 4 вагони з живою силою, пошкоджено 4 вагони), 84 вбитих (німці)	-	[7, арк. 73-74]
113	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Ф. Дзержинського (І. Галицький).	Ділянка Рокитно-Остки, залізничного Сарни-Олевськ	01.10.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 5 вагонів, 800 м телеграфного зв'язку), 9 вбитих, 20 поранених (-)	-	[7, арк. 65]
114	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1 (3 загони, 9 підривних груп, посилений взвод і штабна розвідка автоматників)	Сарненський залізничний вузол	05.10.1943 р.	Залізничні диверсії	11 ешелонів пущено під укіс (знищено 9 паротягів, 40 вагонів, 23 платформи з технікою, 630 м залізничного полотна), 615 вбитих та 150 поранених (німці), підірвано 2 залізничні мости	-	[7, арк. 65]
115	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра).	Ділянка Олевськ-Коростень (Житомирська обл.)	08.10.1943 р.	Диверсія	Підірвано міст (10 м)	-	[7, арк. 63]

116	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Район ст. Снітово-Яново, (Івановський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	09, 20.10.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пушено під укіс (знищено 2 паротяги, 21 вагон, 75 м залізничного полотна), до 280 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 77]
117	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	Поблизу ст. Рудня-Радовельська (Олевський р-н, Житомирська обл.), залізниця Олевськ-Білокоровичі	12.10.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пушено під укіс (знищено 1 паротяг і 4 вагони), 120 вбитих (німці), 11 вбитих, 20 поранених (охорона дороги), підірвано 2 мости (10 м)	-	[7, арк. 66]
118	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Підривна група Талаха	Ділянка ст. Остки-Будки-Сновидовицькі (Рокитнівський р-н), залізниця Сарни-Олевськ	13, 17, 21, 28.10.1943 р.	Залізничні диверсії	4 ешелони пушено під укіс (знищено 4 паротяги, знищено 15 вагонів, 17 платформ, 450 м залізничного полотна), 200 вбитих та 150 поранених (німці)	-	[7, арк. 68-69]
119	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра).	Ділянка ст. Дубровиця-Удрицьк, залізниця Сарни-Лунінець	13, 18.10.1943 р.	Залізнична диверсія	2 ешелони пушено під укіс (знищено 2 паротяги, 16 вагонів), 100 вбитих (німці)	-	[7, арк. 60-61]
120	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Г. Котовського (Єфимчук, надалі І. Шишмарев)	Ділянка ст. Остки-Сновидовичі (Рокитнівський р-н), залізниця Рокитно-Олевськ	14, 18.10.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пушено під укіс (знищено 2 паротяги, 8 вагонів, 3 платформи), близько 300 вбитих (-).	-	[7, арк. 66-67]
121	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Герашенко)	Ділянка ст. Осницьк-Томашгород (Рокитнівський р-н), залізниця Сарни-Олевськ	16, 18, 19.10.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пушено під укіс (знищено 2 паротяги), 17 вбитих (німці), підірвано міст (12 м)	-	[7, арк. 68]
122	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра), підривна група Можейко, Куц	Ділянка ст. Прип'ять-Лунінець (Берестейська обл., Білорусія), залізниця Сарни-Лунінець. Шосейна дорога Пінськ – Столін (Білорусь)	16, 18, 20.10.1943 р.	Залізничні диверсії	3 ешелонів пушено під укіс (знищено 3 паротяги, 58 вагонів, пошкоджено 60 вагонів, 135 м залізничного полотна), до 2255 вбитих та поранених (німці). Підірвано 1 шосейний міст (40 м)	-	[7, арк. 72-73]

123	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1(раніше №3). Загін «Смерть фашизму» (С. Санков).	Ділянка ст. Осницьк-Томашгород, Рокитно-Остки (Рокитнівський р-н), залізниця Сарни-Олевськ	18, 31.10.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 2 платформи, 34 м залізничного полотна), підірвано 1 залізничний міст (12 м)	-	[7, арк. 82]
124	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко) Загін ім. О. Невського (С. Диковицький). Загін «Смерть фашизму» (С. Санков).	Ділянка ст. Осницьк-Томашгород (Рокитнівський р-н), залізниця Сарни-Олевськ	23-24.10.1943 р., 01.11.1943 р.	Залізничні диверсії	Знищено 2 паротяги, 84 м рейок, підірвано 3 мости (2 по 12 м)	-	[7, арк. 69-70]
125	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	Ділянка ст. Осницьк-Томашгород (Рокитнівський р-н), залізниця Сарни-Олевськ	30-31.10.1943 р	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (пошкоджено 1 паротяг, 350 м телеграфного зв'язку, знищено: 4 вагони з живою силою, 3 платформи), 80 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 70]
126	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Ділянка ст. Юхновічи (Івановський р-н)-Молотковічи (Пінський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	02-03.11.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 19 вагонів, 45 м залізничного полотна), 167 вбитих та 3 поранених (німці)	-	[7, арк. 74, 76]
127	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Група підричників Талаха	Ділянка ст. Остки-Будки-Сновидовицькі (Рокитнівський р-н), залізниця Сарни-Олевськ	03, 13.11.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 14 вагонів, 5 платформ з технікою, 62 м залізничного полотна), 240 вбитих та 100 поранених (німці)	-	[7, арк. 70-71]
128	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Г. Котовського (Єфимчук, надалі І. Шишмарєв)	Ділянка ст. Сарни-Рокитно (Рокитнівський р-н), залізниця Сарни-Олевськ	04.11.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 5 вагонів з живою силою, 70 м лінії зв'язку), 70 вбитих (німці), 70 вбитих (ремонтники Олевського мосту)	-	[7, арк. 71]
129	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра)	Поблизу ст. Лунінець, (Берестейська обл., Білорусія), з-д Сарни-Лунінець	06.11.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс. 130 вбитих та поранених (німці). Знищено залізничне полотно (130 м)	-	[7, арк. 69]

130	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Ділянка ст. Юхновічи (Івановський р-н)-Молотковичи (Пінський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	06, 19.11.1943 р.	Залізничні диверсії	3 ешелони пущено під укіс (знищено 3 паротяги, 34 вагони, 2 платформи, 77 м залізничного полотна), 195 вбитих та 100 поранених (німці)	-	[7, арк. 89-90]
131	Партизанські загони під керівництвом А. Бринського	Ділянка ст. Горинь-Дубровиця, залізниця Лунінець-Сарни	07.11.1943 р.	Залізнична диверсія	Підірвано 86 рейок	-	[1, арк. 90]
132	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Невського (С. Диковицький)	Поблизу с. Морозовічи (Пінський район, Берестейська обл.) с. Фядори (Столінський р-н., Берестська обл.), дорога Пінськ-Столін	07, 09, 24, 25.11.1943 р.	Диверсія	Підірвано автомашину та 2 вантажних автомобілі, вбито 40 (мадяри) та 8 (німці), знищено дерев'яний шосейний міст (12 м)	-	[7, арк. 85]
133	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Район ст. Снітово-Яново, (Івановський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	11-12.11.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено: 2 паротяги, 9 вагонів, 73 м залізничного полотна)	-	[7, арк. 74-75]
134	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Група підривників Талаха	Ділянка ст. Остки-Будки-Сновидовицькі-Олевськ (Рокитнівський р-н), залізниця Сарни-Олевськ	15, 16.11.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 1 паротяг і 15 вагонів з боєприпасами та рейками, 5 платформ, 69 м залізничного полотна)	-	[7, арк. 71]
135	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Геращенко)	Ділянка ст. Осницьк-Томашгород (Рокитнівський р-н), залізниця Сарни-Олевськ	15, 21.11.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено: 1 паротяг і 6 вагонів, 300 м телефонного зв'язку, 48 м рейок, пошкоджено 10 вагонів), до 150 вбитих (-)	-	[7, арк. 78]
136	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Т. Шевченка (Ф. Маслюк)	Ділянка ст. Сарни-Дубровиця. 3-д Сарни-Лунінець	25.11.1943 р.	Залізнична диверсія	Підірвано залізничний міст (8 м)	-	[7, арк. 78]
137	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №2. Загін ім. Й. Сталіна (Шубич)	В районі с. Струга (Столінський район, Берестейська обл., Білорусь)	25-26.11.1943 р.	Зустрічний бій з німцями	75 вбитих та поранених	-	[7, арк. 78]
138	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра), групи підривників	Ділянка ст. Парахонськ-Ловча (Столінський р-н, Берестейська обл. Білорусія), залізниця Брест-Пінськ	30.11.1943 р., 01.12.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 15 вагонів, 55 м залізничного полотна)	-	[7, арк. 84]

139	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1 (раніше №3). Загін «Смерть фашизму» (С. Санков).	Ділянка ст. Прип'ять-Асава (Столінський р-н, Берестейська обл., Білорусія), залізниця Сарни-Лунінець	01, 05.12.1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пушено під укіс (знищено 1 паротяг, 8 вагонів, 162 м залізничного полотна), 180 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 82]
140	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Район ст. Снітово-Яново-Бродніца, (Івановський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	4, 16, 21, 24.12.1943 р.	Залізничні диверсії	4 ешелони пушено під укіс (знищено 4 паротяги, 26 вагонів, 102 м залізничного полотна), більше 120 вбитих та поранених (-)	-	[7, арк. 88]
141	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Група підричників Талаха	Ділянка ст. Відзіббор (Столінський р-н., Берестейська обл.), залізниця Сарни-Лунінець	11.12.1943 р.	Залізнична диверсія	Знищено залізничне полотно (240 м)	-	[7, арк. 86-87]
142	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Невського (С. Диковицький)	Ділянка ст. Відзіббор (Столінський р-н., Берестейська обл.), залізниця Сарни-Лунінець	12-13.12.1943 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пушено під укіс (знищено 2 паротяги, 14 вагонів, 50 м залізничного полотна), 70 вбитих та поранених (-)	-	[7, арк. 85]
143	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра).	Поблизу ст. Удрицьк (Дубровицький р-н), залізниця Сарни-Лунінець	14.12.1943 р.	Залізнична диверсія	Знищено залізничне полотно (360 м)	-	[7, арк. 81]
144	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. Т. Шевченка (Ф. Маслюк)	Ділянка с. Стрільск (Сарненський р-н)-Дубровиця, залізниця Сарни-Лунінець	16, 19.12.1943 р.	Залізничні диверсії	Підірвано 2 залізничні мости (6 м, 13 м), 5 вбитих (мадьяри)	-	[7, арк. 81]
145	З'єднання партизанських загонів №1, 2, ім. М. Щорса	смт. Рокитне (також ділянка Томашгород-Рокитно-Остки), залізниця Сарни-Олевськ	04-06.12.1943 р.	Напад на гарнізон, залізничні диверсії	12 вбитих (німці), знищено: залізничне полотно (3000 м), ліній зв'язку (1500 м)	-	[1, арк. 98] [7, арк. 83]
146	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. К. Ворошилова (М. Місюра), групи підричників	Ділянка ст. Страшеве-Клесів (Сарненський р-н), з-д Сарни-Олевськ	19.12.1943 р.	Залізничні диверсії	Знищено 324 м залізничного полотна	-	[7, арк. 84]
147	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. О. Суворова (С. Герашенко), групи підричників Максимова, Талаха	Ділянка Дубровиця-Колки. (Дубровицький р-н), залізниця Сарни-Лунінець	21.12.1943 р.	Залізничні диверсії	Знищено залізничного полотна (752 м), ліній зв'язку (1950 м), 7 вбитих та поранених (-)	-	[7, арк. 83]

148	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загін ім. С. Кірова (М. Неделін)	Ділянка ст. Юхновічи (Івановський р-н)-Молотковічи, (Пінський р-н, Берестейська обл., Білорусь), залізниця Брест-Пінськ	24, 26, 29.12.1943 р.	Залізничні диверсії	3 ешелони пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 11 вагонів, 4 платформи, 50 м залізничного полотна), 94 вбитих та до 48 поранених (німці)	-	[7, арк. 83, 94]
149	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Група підричників Талаха	Ділянка ст. Асава (Столінський р-н., Берестейська обл.), залізниця Сарни-Лунінець	Грудень 1943 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 20 вагонів з живою силою та 11 платформ зі зброєю), 400 вбитих та поранених (німці)	-	[7, арк. 82]
150	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Група Савчука	Ділянка залізниці Ковель-Рівне	03.01.1944 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 29 вагонів), до 70 вбитих та поранених (-)	-	[7, арк. 94]
151	Бригада ім. М. Фрунзе (командир Ю. Собесяк («Макс»)) Загін ім. В. Куйбишева (В. Яковлєв)	3 та 5 км від ст. Ковель, залізниця Ковель Рівне	03, 09.01.1944 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 21 вагон, до 25 м залізничного полотна)	-	[7, арк. 96]
152	Перша партизанська дивізія ім. С. Ковпака	Район залізниці Ковель-Володимирець, Луцьк-Володимирець	05-31.01.1944 р.	Зустрічний бій з німцями	434 вбитих (німці), знищено 2 паротяги, 55 вагонів, 23 автомашини	16 вбитих, 28 поранених	[5, с. 139]
153	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Група Гончаренка	Ділянка ст. Кошари (Шацький р-н) – Мацеїв (Турійський р-н, Волинська обл.) та ділянка ст. Мощена-Ковель (Ковельський р-н, Волинська обл), залізниця Ковель-Холм	06, 08.01.1944 р.	Залізничні диверсії	2 ешелони пущено під укіс (знищено 2 паротяги, 11 вагонів)	-	[7, арк. 93]
154	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Загони ім. К. Ворошилова, Й. Сталіна, Т. Шевченка, О. Суворова, «Смерть	м. Дубровиця, залізниця Сарни-Лунінець, Сарни-Антонівка	09-10.01.1944 р.	Напад на гарнізон / Залізничні диверсії	Понад 300 вбитих (-) Перекриття залізниці	-	[7, арк. 86]

	фашизму», Л. Берії. 2 загони з'єднання партизанських загонів ім. М. Щорса (М. Таратута)						
155	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Група Корнієнка	Ділянка ст. Маневичи-Троянівка (Маневицький р-н, Волинська обл.), залізниця Ковель-Сарни	11, 12.01.1944 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 6 вагонів), до 100 вбитих та поранених (-)	-	[7, арк. 93]
156	Партизанське з'єднання ім. М. Михайлова (А. Одуха)	м. Острого	13.01.1944 р.	Напад на гарнізон	Знищено 5 автомашин, 14 45-міліметрових гармат, 3 мотоцикли	-	[4, арк. 158]
157	З'єднання партизанських загонів Рівненської обл. №1. Група Маслінікова	Ділянка ст. Троянівка (Маневицький р-н) – Поворськ (Ковельський р-н, Волинська обл.), залізниця Ковель-Сарни	13.01.1944 р.	Залізнична диверсія	1 ешелон пущено під укіс (знищено 1 паротяг, 4 вагони), до 70 вбитих та поранених (-)	-	[7, арк. 93]
158	Партизанська дивізія ім. М. Щорса (командир С. Маліков)	м. Костопіль	14-18.01.1944 р.	Напад на гарнізон	500 вбитих (німці), 5 танків, 3 бронемашини, 30 автомашин	-	[4, арк. 157]
159	Рівненські з'єднання партизанських загонів №1, 2, ім. М. Щорса	смт. Цумань (Волинська обл.), Деражне (Костопільський р-н), Клевань (Рівненський р-н)	19-25.01.1944 р.	Напад на гарнізон	Понад 600 вбитих (німці)	40 вбитих, 60 поранених	[7, арк. 95]
160	З'єднання партизанських загонів №1, 2, ім. М. Щорса	м. Рівне	28.01-2.02.1944 р.	Напад на гарнізон	388 вбитих та 4 полонених (німці), підбито 3 танки, 4 автомашини	-	[1, арк. 113]
161	Рівненське з'єднання партизанських загонів №2	Малий Мидськ (Костопільський р-н)	Кінець січня 1944 р.	Напад на гарнізон	111 вбитих (німці)	-	[1, арк. 109]

Укладено за:

1. ДАРО, ф. П-01, оп. 1, спр. 47а. Доповідь підпільного обкому КП(б)У й обласного штабу по керівництву партизанським рухом Рівненщини, 10 квітня 1944 р. – 15 квітня 1944 р. – 175 арк.

2. ДАРО, ф. П-01, оп. 1, спр. 4. Доповідь командира та комісара області про бойову діяльність і партійно-політичну роботу, 10 квітня 1944 р. – 1944 р. – 122 арк.

3. Ковпак С. А. Від Путивля до Карпат / С. А. Ковпак. – К.: Політвидав, 1979. – 286 с.

4. Кизя Л. Народні месники : з історії партизанського руху на Ровенщині / Л. Кизя. – Львів : Кн.-журн. вид-во, 1960. – 172 с.

5. Літопис УПА. Т. 4 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943-1959 [Текст] / упоряд. А. Кентій [та ін.] ; ред. П. Сохань [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Держ. ком. арх. України, Центр. держ. арх. громад. об-нь України. – К. : Літопис УПА, 2002. Кн. 1 : 1943-1945. – К. ; Торонто, 2002. – 596 с. («Літопис УПА». Нова серія; т. 4).

6. ФРКМ, С. III, П-1, Я-2. Папка №24. Шифрограми з'єднання партизанських загонів Рівненської обл. – 79 арк.

7. ДАРО, ф. П-01, оп. 1, спр. 2. Радіограми Обласного штабу партизанських з'єднань генерал-майора Бегми по Рівненській області про дії партизанських загонів, 20 лютого 1943 р. – 20 лютого 1944 р. – 97 а

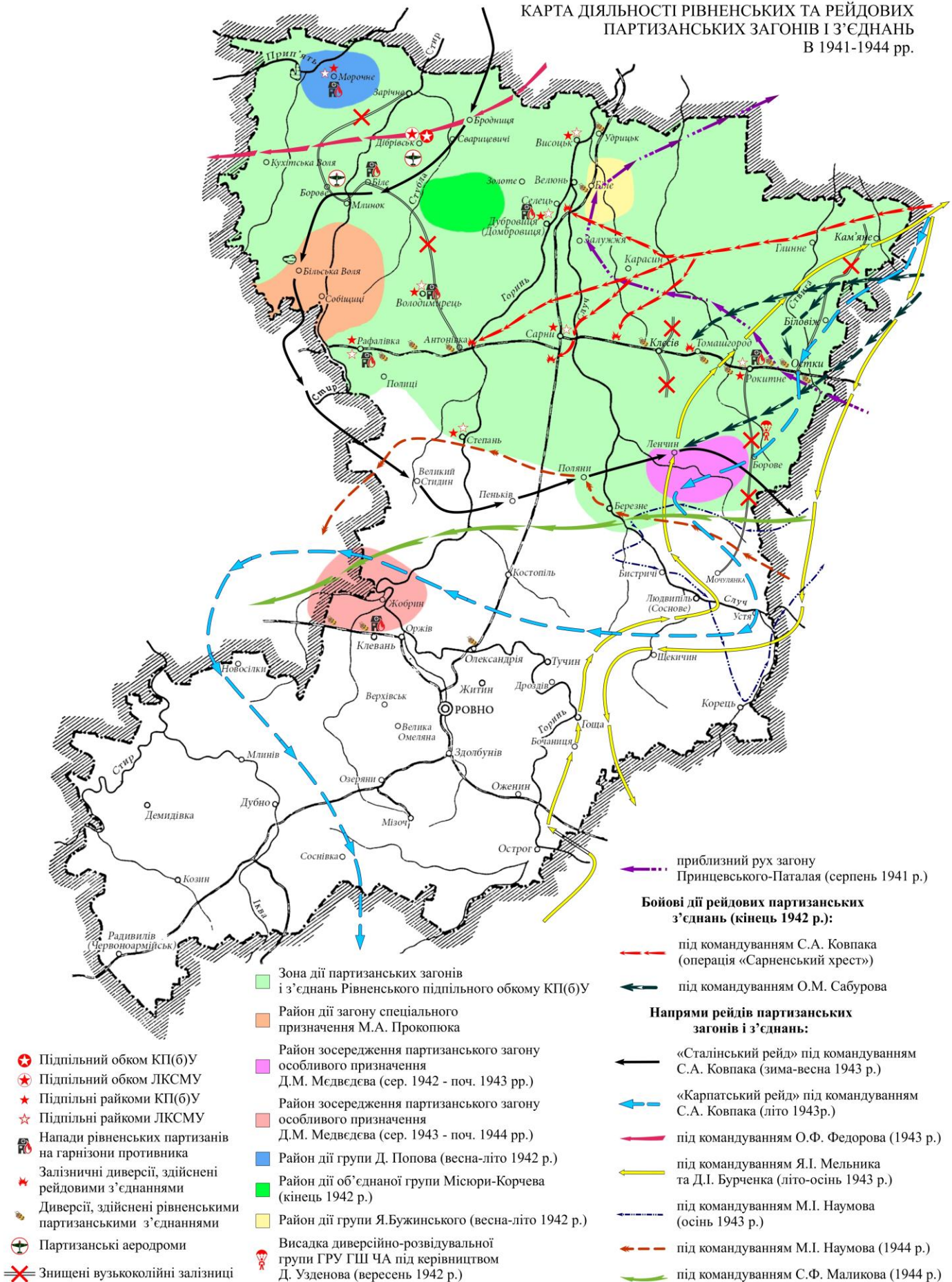
Додаток К.1

Бойова та диверсійна діяльність Рівненських партизанських з'єднань та інших формувань, які діяли на території області (1942-1944 рр.)

Назва формування	Пущено під укіс ешелонів	Паротягів		Вагонів		Залізничного полотна (м)		Простій залізниць (годин)	Підірвано мостів	Підірвано шосейних мостів	Знищено ліній зв'язку (м)	Знищено				Німців		Націоналістів		Власні втрати	
		Знищено	Пошкоджено	Знищено	Пошкоджено	Підірвано	Розібрано					Автомашин	Танків	Гармат	Бронемашин	Вбито	Поранено	Вбито	Поранено	Вбито	Поранено
Рівненське партизанське з'єднання №1 (В. Бегма)	124	110	5	624	120	12056	1160	2176	20	14	8170	114	21	40	12	7368	750	572	118	-	-
Рівненське партизанське з'єднання №2 (І. Федоров)	160	154	6	798	135	15274	1767	4310	20	19	19050	279	35	65	18	8970	1132	569	213	-	-
Рівненське партизанське з'єднання №3 (Р. Сатановський)	10	10	-	58	14	3000	1000	80	-	3	1000	-	-	-	-	221	153	390	47	-	-
Бригада А. Бринського	278	270	8	1262	65	28300	6390	1560	14	48	131000	500	70	93	28	4495	1137	427	203	-	-
Спец загін «Переможці» (Д. Медведєв)	35	30	5	91	199	1100	-	4848	1	19	3000	16	5	9	2	1768	371	317	83	-	-
Всього	607	574	24	2833	533	59730	10317	12974	55	103	162220	909	131	207	60	22822	3543	2275	664	481	245

Джерело : Держархів Рівненської обл., ф. П-01 оп. 1, спр. 47а. Доповідь підпільного обкому КП(б)У й обласного штабу про керівництво партизанським рухом Рівненщини, 10 квітня 1944 р. – 15 квітня 1944 р., 175 арк. – Арк. 146, 150

Додаток К.2

КАРТА ДІЯЛЬНОСТІ РІВНЕНСЬКИХ ТА РЕЙДОВИХ
ПАРТИЗАНСЬКИХ ЗАГОНІВ І З'ЄДНАНЬ
В 1941-1944 рр.

Укладено за:

1. ЦДАГОУ, ф. 70, оп. 1, спр. 2. Доповідь підпільного обкому КП(б)У і обласного штабу про керівництво партизанським рухом на Рівненщині, про бойову діяльність і партійно політичну роботу за період з липня 1941 року по лютий 1944 року та додатки до нього, 10 квітня 1944 р., 193 арк. – Арк. 24.

2. ЦДАГОУ, ф. 166, оп. 3, спр. 71. Стенограми бесід з бійцями й командирами партизанських загонів під командуванням Бегми В. А. від Б по Т, жовтень 1943 р – травень 1944 р., 124 арк. – Арк. 43, 46

3. Держархів Рівненської обл., ф. П-1, оп. 1, спр. 8. Копії: політінформації про роботу підпільного обкому ЛКСМУ, стенограми доповіді Тимофеева. Довідки підпільної організації м. Рівне, звіт партизанського загону «За Батьківщину», доповідна записка секретаря Гоцанського РК КП(б)У, матеріали про підпільні партизанські організації і партизанські загони Рівненської області (перший екземпляр), 1943-1943 рр., 82 арк. – Арк. 18-20.

4. Держархів Рівненської обл., ф. П-1, оп. 1, спр. 2. Радіограми обласного штабу партизанських з'єднань генерал-майора Бегми по Рівненській області про дії партизанських загонів, 20 лютого 1943 р. – 20 лютого 1944 р., 97 арк. – Арк. 1-97.

5. Фонд Рівненського краєзнавчого музею, С. III, П-1, Я-1. Папка №8. Звіт про діяльність Рівненського підпільного обкому КП(б)У, 144 арк. – Арк. 17.

6. Кондратюк К. Українці і поляки в радянському партизанському русі в роки Другої світової війни / К. Кондратюк // Україна-Польща: важкі питання. – Т.9. Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 6-10 листопада 2001 р. / Наук. ред. М. М. Кучерепа. – Луцьк: ВМА «Терен», 2004. – С.206-220. – С. 213-214.

7. Кизя Л. Народні месники: з історії партизанського руху на Ровенщині / Л. Кизя. – Львів : Кн.-журн. вид-во, 1960. – 172 с. – С. 65.

8. Історія міст і сіл Української РСР. У 26 т. Ровенська область / гол. редкол.: П. Т. Тронько (голова), І. І. Компанієць (заст. голови), А. Д. Скаба (заст. голови) [та ін.]; редкол. тому: А. В. Мяловицький (голова), С. В. Колтунюк (заст. голови) [та ін.]. – К., 1973. – 655 с. – С. 54.

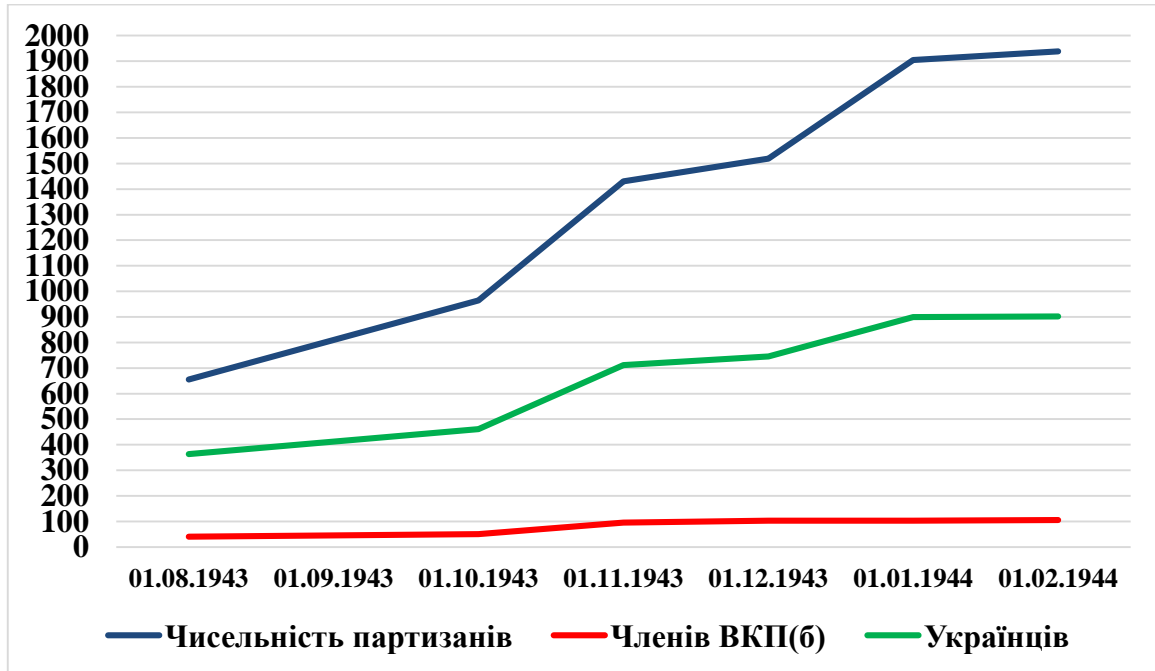
9. Гречко А. Г. Парашутисти над Загальєм / А. Г. Гречко. – Рокитне: ВАТ «Рокитнівська районна друкарня», 2010. – 74 с. – С. 7-9.

Додаток Л

**Динаміка росту Рівненського партизанського з'єднання №1,
15.08.1943 р. – 01.02.1944 р.**

На яку дату	Всього			Партійність				Жінки	Національність				Всього
	Командний склад	Партизани	В тому числі військових	Члени ВКП(б)	Кандидати в члени ВКП(б)	Члени ВЛКСМ	Безпартійні		Українці	Росіяни	Білоруси	Інші	
15.08.43	72	655	-	40	53	162	472	62	364	87	171	105	727
01.10.43	61	964	-	51	71	143	750	83	461	97	305	141	1025
01.11.43	99	1430	-	84	96	198	1151	102	711	124	522	190	1529
01.12.43	114	1519	-	86	103	237	1207	106	745	122	550	216	1633
01.01.44	118	1905	-	103	103	240	1577	100	900	173	504	446	2023
01.02.44	187	1939	-	111	106	277	1582	197	902	188	534	462	2126

Джерело: Держархів Рівненської обл., ф. П-01, оп. 1, спр. 4. Доповідь командира та комісара області про бойову діяльність і партійно-політичну роботу, 10 квітня 1944 р. – 1944 р., 122 арк. – Арк. 80.

Додаток М**Лист В. Бегми до ЦК КП(б)У та УШПР (без дати та підпису)**

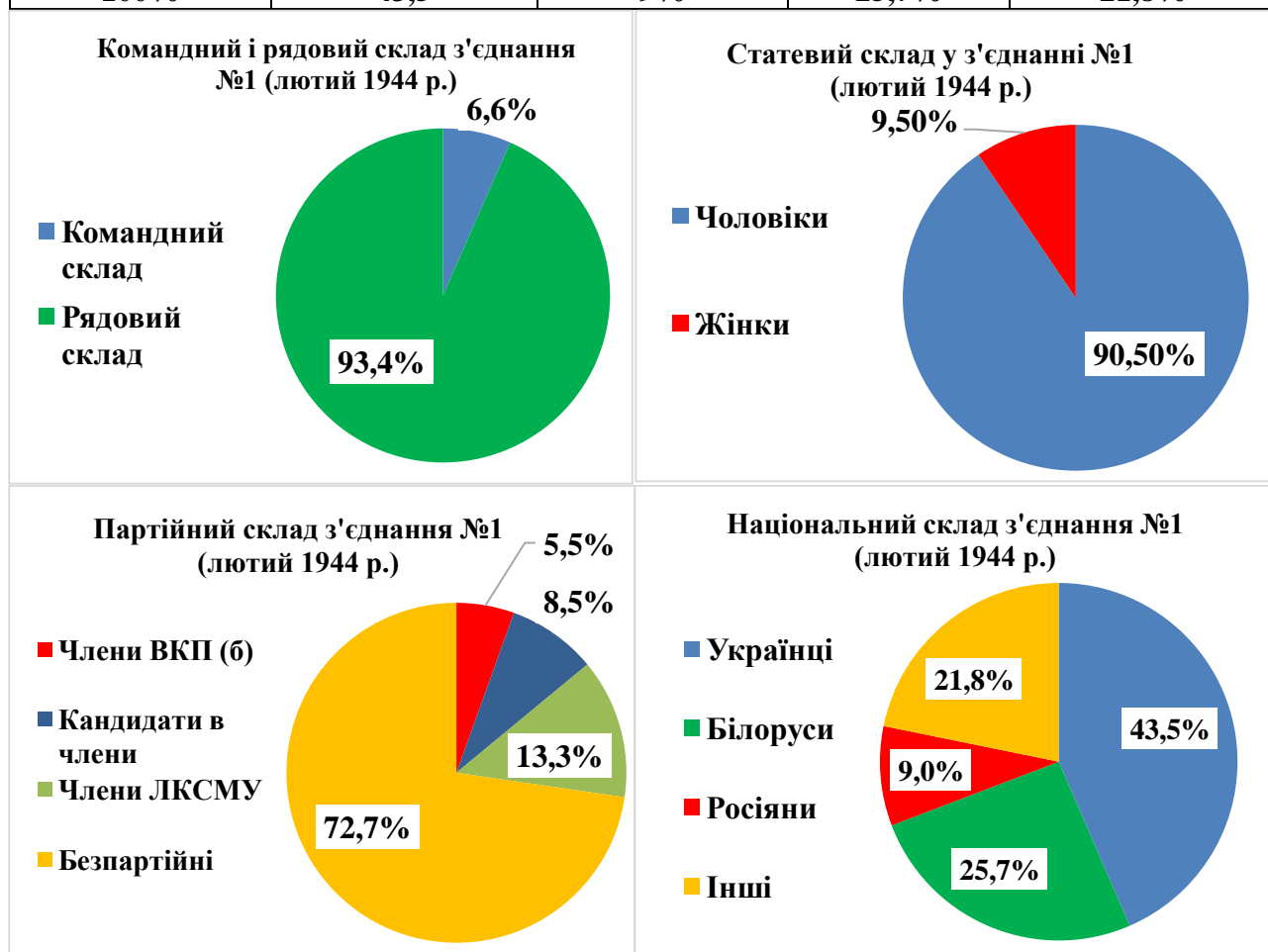
На території Рівненської області, Рокитне, Висоцьк, Рафалівка, діють декілька розвідувальних груп. Ці групи на сьогоднішній день переросли своє призначення чисто розвідувального характеру, а з розвитком партизанського руху в області вирости в крупні партизанські загони, так наприклад: Медведєв до 700 чол. (Рокитно), Каплун (300 чол.) діє в районі Висоцька, загін Бринського (250 чол.) – Рафалівка. У зв'язку з тим, що загони займаються чисто розвідувальними питаннями, дислокуючись, за територіальним розташуванням, в центрі наших партизанських загонів, у бойовому відношенні ведуть себе пасивно, так як користуються нашими даними розвідувального характеру. В результаті велика кількість людей відсиджується в лісах, не маючи боїв з противником та за відсутності контролю комісарів, політпрацівників, партійних й комсомольських організацій. Таким чином, є масові випадки випивки, самогеноваріння, мародерства, незаконних розстрілів населення і т. д. Висуваю пропозицію: всі загони Бринського, Каплуна та Медведєва – підпорядкувати ОШПР Рівненської області з усім особовим складом. Розвідгрупу виділити з кращих командирів та 40-50 бійців й посадити їх, як своїх представників, при штабі з'єднання Рівненської області, вони будуть тримати зв'язок з центром і передавати розвідувальні дані, а весь інший особовий склад направити на боротьбу з німецькими гарнізонами, як це роблять інші загони області. Рекомендую, досвідченим командирам з цих загонів дати наказ прибути для роботи при штабі з'єднання Рівненської області».

Джерело: ЦДАГОУ, ф. 69, оп. 1, спр. 4. Директиви, інструкції, розпорядження УШПР про створення РОШПР, організації розвідки, використання мін вповільненої дії та інші питання. Листи, рапорти, заяви штабу з'єднання, командирів партизанських загонів, окремих партизан в ЦК КП(б)У, УШПР про підпорядкування штабові з'єднання загонів, діючих на території області, створення нових партизанських загонів, надання матеріальної допомоги партизанам. Листування командування з'єднання з командирами військових частин, інших з'єднань, партизанських загонів, Рівненським РВ НКВС, Висоцькою райрадою депутатів трудящих про передислокацію загонів і з'єднань, проведення спільних бойових дій, про підсумки бойової діяльності з'єднання та інші питання, 11 березня 1943 р. – 24 квітня 1944 р., 94 арк. – Арк. 38.

Додаток Н

Чисельний склад Рівненського партизанського з'єднання №1 на час його розформування, 01 лютого 1944 р.

Всього партизан	Командний склад	Рядовий склад		
2076	137	1939		
	6,6%	93,4%		
	Чоловіки	Жінки		
	1879	197		
	90,5%	9,5%		
	Члени ВКП(б)	Кандидати в члени	Члени ЛКСМУ	Безпартійні
	111	177	277	1511
	5,5%	8,5%	13,3%	72,7%
	Українці	Росіяни	Білоруси	Інші
	902	188	534	452
100%	43,5	9%	25,7%	21,8%

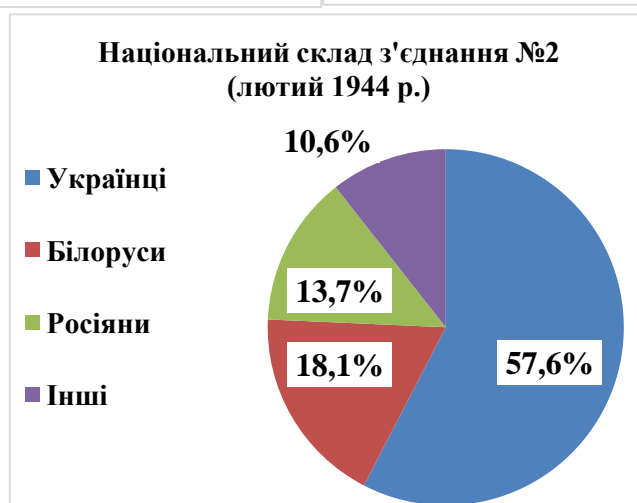
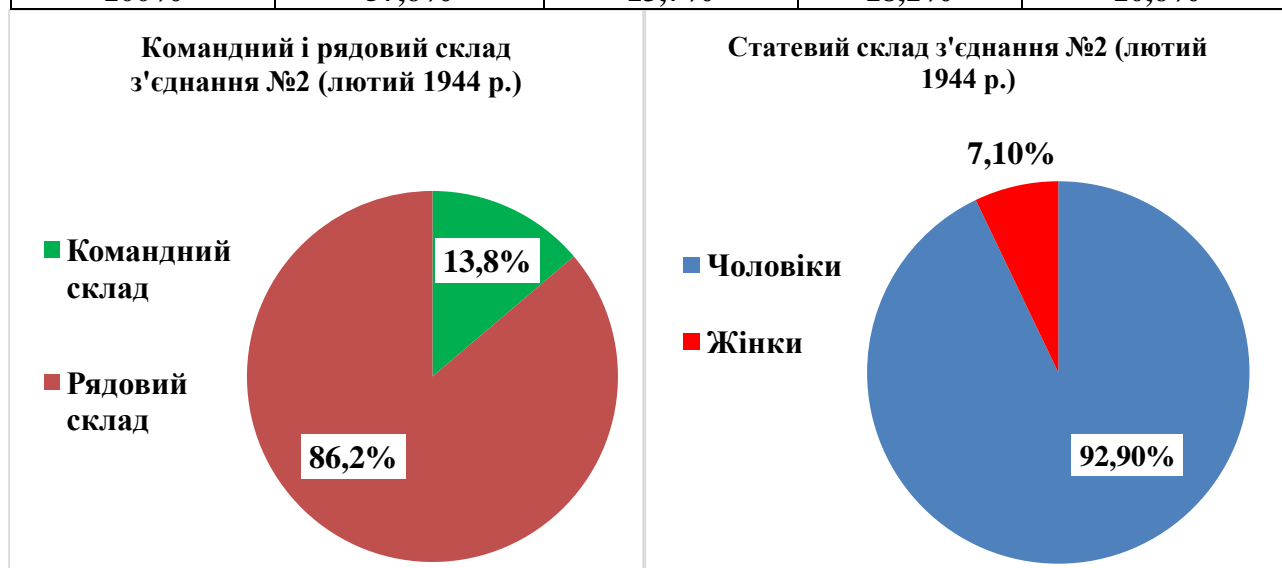

Джерело: ЦДАГОУ. ф. 69, оп. 1, спр. 1. Доповідь командування з'єднання про бойову діяльність і партійно-політичну роботу загонів з'єднання за період з 15 серпня 1943 р. по 19 лютого 1944 р. та додатки до неї (відомості, підсумки та щоденники бойових і диверсійних дій, списки членів і кандидатів в члени ВКП(б), нагороджених і представлених до урядових нагород, загиблих та безвісти зниклих партизан. Автобіографії, літературна творчість партизан (I-й екз.)), 10 квітня 1944 р. – 10 квітня 1944 р., 143 арк. – Арк. 81.

Додаток Н.1

Чисельний склад Рівненського партизанського з'єднання №2 на час його розформування, 01 лютого 1944 р.

Всього партизан	Командний склад (старший, середній, молодший)	Рядовий склад		
1461	202	1259		
	13,8%	86,2		
	Чоловіки	Жінки		
	1357	104		
	92,9%	7,1%		
	Українці	Росіяни	Білоруси	Інші
841	200	265	155	
100%	57,6%	13,7%	18,1%	10,6%

Джерело: ЦДАГОУ, ф. 62, оп. 4, спр. 368. Облікова справа Рівненського партизанського з'єднання №2 «За Батьківщину» під командуванням І. Ф. Федорова, 05 травня 1942 р. – 22 липня 1944 р., 48 арк. – Арк. 38.

Додаток Н.2

Чисельний склад Рівненського партизанського з'єднання №3 (Перша польська партизанська бригада ім. Т. Костюшка), 01 березня 1944 р.

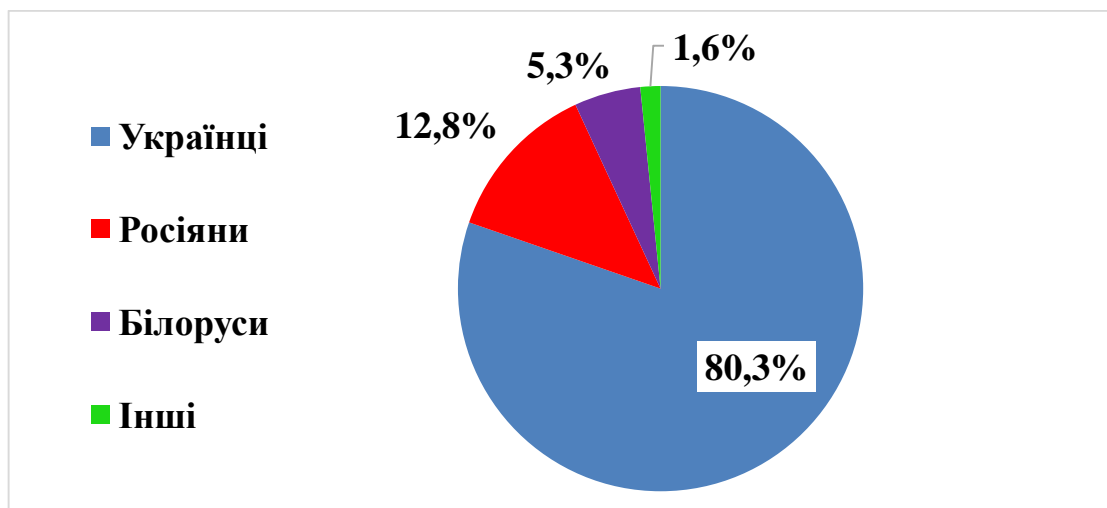
Загін	Чисельність
Костюка	218
Траугутта	76
Плятера	67
Завиши Черного	135
Стефана Черницького	194
Калинського	91
Всього	781

Джерело: ЦДАГОУ. ф. 62, оп. 4, спр. 310. Облікова справа польського партизанського з'єднання ім. Костюшка під командуванням Р. Я. Сатановського, 20 лютого 1943 р. – 3 травня 1944 р., 53 арк. – Арк. 47.

Додаток Н.3

**Чисельний склад Рівненського партизанського з'єднання ім. М. Щорса,
01 грудня 1943 р. - 15 лютого 1944 р.**

Всього партизан	Українці	Росіяни	Білоруси	Інші
698	561	89	37	11
100%	80,3%	12,8%	5,3%	1,6%

Джерело: Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941-1945): Наук.-довід. вид / Авт.-упоряд.: О.В.Бажан, А.В.Кентій, В.С.Лозицький та ін.; Редкол.: В.А.Смолій та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2001. – 319 с.: іл. – С. 120.

Додаток П

**Допомога, передана з Центру Рівненським партизанським з'єднанням за
весь час (зброя та обмундирування)**

№ з/п	Найменування	Кількість
1	Ручні кулемети	76
2	Автомати	467
3	Гвинтівки	345
4	Особиста зброя (коротка)	47
5	Міномети (ротні)	21
6	ПТР	26
7	Міни для мінування	903
8	Патрони	543142
9	Патрони до ПТР	2620
10	Міни до мінометів	711
11	Гранати ручні	1891
12	Гранати протитанкові	355
13	Снаряди	280
14	Медикаменти	8 місць
15	Живлення до рацій	2 місця
16	Мило	8 місць
17	Типографія	3 місця

Джерело: ЦДАГОУ, ф. 69, оп. 1, спр. 1. Доповідь командування з'єднання про бойову діяльність і партійно-політичну роботу загонів з'єднання за період з 15 серпня 1943 р. по 19 лютого 1944 р. та додатки до неї (відомості, підсумки та щоденники бойових і диверсійних дій, списки членів і кандидатів в члени ВКП(б), нагороджених і представлених до урядових нагород, загиблих та безвісти зниклих партизан. Автобіографії, літературна творчість партизан (I-й екз.)), 10 квітня 1944 р. – 10 квітня 1944 р., 143 арк. – Арк. 27.

Додаток Р

Зведена таблиця сутичок радянських партизанів з українськими повстанцями на території Рівненської області,
друга половина 1941 р. – початок 1944 р.

№ з/п	Місце сутички	Дата сутички (кількість боїв)	Ідентифікаційні дані (радянські партизани)	Ідентифікаційні дані (українські повстанці)	К-сть вбитих повстанців (за даними ОУН)	К-сть поранених повстанців (за даними ОУН)	К-сть вбитих повстанців (за радянськими даними)	К-сть поранених повстанців (за радянськими даними)	К-сть вбитих партизанів (за даними ОУН)	К-сть поранених партизанів (за даними ОУН)	К-сть вбитих партизанів (за радянськими даними)	К-сть поранених партизанів (за радянськими даними)	Джерело
1.	Поблизу с. Біле (Дубровицький р-н)	14-15.08.1941 р.	Диверсійна група (комісар К. Принцевський)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[1, арк. 18-19]
2	Острозький р-н	25-28.07.1942 р.	Загін ім. Ф. Михайлова	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[12, с. 354]
3.	Поблизу м. Рокитне	Початок листопада 1942 р.	Група парашутистів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[2, с. 597]
4	с. Золоте (Дубровицький р-н)	21.02.1943 р.	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	[14, с. 62]
5.	с. Сохи (Дубровицький р-н)	25.02.1943 р.	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	[14, с. 61]
6.	Поблизу с. Богуші (Березнівський р-н)	06-07.03.1943 р.	Група партизан, загін Д. Медведєва	Загін ОУН	18		100	30	16	8	4	1	[3, с. 440];[4, с. 136]

7.	Поблизу сіл Берестовець та Майдан (Костопільський р-н)	31.03-01.04.1943 р.	Група партизан, загін Д. Медведєва	Перша група УПА (майбутня група «Заграва»)	-	-	47	-	-	-	-	-	[3, с. 440]
8	Поблизу м. Рокитно	Весна 1943 р., але не пізніше 28 травня 1943 р.	Група партизан, загін Д. Медведєва	-	-	-	120	-	-	-	-	-	[12, с. 390]
9.	с. Бутейки (Сарненський р-н) 10-13.04.1943 р.		-	-	8 ¹	-	100 ¹	-	50 ¹	-	-	-	[3, с. 440]
			Група С. Санкова	УПА – група «Заграва» Група «Крука»	8	2	50	70	143	-	-	-	[11, с. 53], [14, с. 76]
10	с. Єльне (Рокитнівський р-н)	14.04.1943 р.	Загін під командуванням Р. Сатановського		-	-	12	-	-	-	-	-	[19]
11	Поблизу с. Яполоть (Костопільський р-н)	18.04.1943 р.	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	[3, с. 440]
12	с. Сварицевичі Дубровицький р-н	Орієнтовно квітень 1943 р. але не пізніше 28 травня 1943 р.	Партизанський загін ім. К. Ворошилова	-	-	-	14	-	-	-	-	-	[14, с. 76]
13	-	05.05.1943 р.	-	УПА – група «Заграва» Відділ Шавули	-	-	-	-	16	-	-	-	[13, с. 171]
14	Місцевість Старинки	29.05.1943 р.	-	УПА – група «Заграва» Відділ Яреми	-	-	-	-	16	-	-	-	[13, с. 171]
15	Села Річиця, Тумень, Рудня, Пузьня, Людинь, Замороченне, Острівці, Мочулище, Крупове, Нівецьк, Працюки, Бережниця, Кідри, Осова, Грані	20.05-01.08.1943 р.	Рівненське з'єднання №2 І. Федорова	-	-	-	163	-	-	-	-	-	[3, с. 441]
16	Поблизу м. Рокитне	14.06.1943 р.	Загін ім. М. Хрущова Кам'янець-Подільське з'єднання	-	-	-	40	150	-	-	-	-	[4, с. 139]
17	Між селами Карпилівка (Рокитнівський р-н) та Лінчин (Березнівський р-н)	14.06.1943 р.	Партизани-парашутисти	Відділ УПА	-	-	-	-	6	36	-	-	[24, с. 50]
18	Поблизу с. Мочулянка (Березнівський район)	20.06.1943 р.	Сумське з'єднання – командир С. Ковпак	-	-	-	-	-	-	-	2	-	[9, с.101]

19	В районі залізниці Клесів-Томашгород	08-09, 14, 16, 20-21.06.1943 р. (4 бої)	-	УПА – група «Заграва» Відділи Яреми, Крука, Шавули	2	-	-	-	132	36	-	-	[13, с. 172-173]
20	В районі сіл Галузія, Костюх, Новаки, Нові та Старі Цепцевичі (Володимирецький р-н)	08.07.1943 р.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	[14, с. 93]
21	Поблизу с. Теремне (Острозький р-н)	25-27.07.1943 р.	Загін ім. Ф. Михайлова – командир А. Одуха (Кам'янець-Подільське з'єднання)	-	9	7	250	-	54	-	6	6	[7, с.398, 404, 408, 409] [5, с. 203]
22	с. Липне (Володимирецький р-н)	28.07.1943 р.	Волинське партизанське з'єднання – командир О. Федоров. Загін ім. Й. Сталіна – командир Г. Галицький	-	-	-	33	-	-	-	-	-	[9, с. 513-514]
23	с. Біле (Дубровицький р-н)	Початок серпня 1943 р.	Розвідка партизанського загону (Рівненське з'єднання №2)	-	-	-	-	-	-	-	4	-	[18, арк. 83]
24	Польські села-колонії Видимир, Пересня, Прірва, Порода, Хоромці, Суня, Антонівка (Володимирецький р-н)	01-02.08.1943 р.	Польський більшовицький загін – командир С. Вогульський	Відділ УПА	-	-	150	-	-	-	-	-	[19]
25	Гнойні хутори, поблизу с. Єльне та хуторів Єльнецький, Чермень (Рокитнівський р-н)	02-03.08.1943 р.	Партизанські загони ім. Ф. Дзержинського, Т. Шевченка, Г. Котовського	-	-	-	5	-	-	-	1	-	[22, арк. 61]
26	Поблизу м. Сарни	05.08.1943 р.	Диверсійна група загонів ім. Г. Котовського, Ф. Дзержинського, Т. Шевченка	-	-	-	-	-	-	-	-	1	[22, арк. 61]
27	Поблизу р. Горинь	17.08.1943 р.	-	УПА – група «Заграва» Відділ «Цигана»	2	-	-	-	-	-	-	-	[13, с. 182]
28	Поблизу с. Майдан	21-22.08.1943 р.	Рівненське з'єднання №3 – командир Куницький (загони ім. Т. Костюшка.	-	-	-	22	50	-	-	-	1	[23, арк. 15]

	Колківський, Степанський, Деражненський, Цуманський												
39	с. Мульчиці (Володимирецький р-н)	21.10.1943 р.	-	УПА – група «Заграва» (курені «Лайдаки», «Яреми», «Кори», «Крука») – командир «Дубовий»	-	-	-	-	50	-	-	-	[11, с. 50-51]
40	с. Борове (Зарічненський р-н)	30.10.1943 р.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	[13, с. 302]
41	В районі с. Липне (Володимирецький р-н)	11-30.11.1943 р.		УПА – група «Заграва» Загін ім. Колодзінського	15	1	-	-	84	100	-	-	[17, с. 173-175]
42	Терен «Лиха». Південь Рівненської області	04.11.1943 р.	-	Сотня «Калини» з відділу Групи «Еней»	2	-	-	-	120	-	-	-	[13, с. 347]
43	с. Балашівка (Березнівський р-н)	05.11.1943 р.	Польсько-більшовицькі партизани	УПА – група «Заграва» Відділ Шаули	1	-	-	-	2	1	-	-	[15, с. 328]
44	с. Мочулянка (Березнівський р-н)	16.11.1943 р.	Партизанське з'єднання ім. М. Хрущова – командир І. Шитов	УПА – група «Заграва» Відділ Шаули Повстанській загін «Остапа»	56	40	200	22	-	-	3	-	[20, с. 115] [21]
45	с. Вичівка (Зарічненський р-н)	21.11.1943 р.	-	Боївка з надрайону «Гало»	-	-	-	-	-	-	-	-	[16, с. 303]
46	с. Золоте (Дубровицький р-н)	07.12.1943 р.	-	Боївка з надрайону «Гало»					3				[16, с. 306]
47	с Хотин (Березнівський р-н)	11.12.1943 р.	Польсько-більшовицькі партизани	УПА – група «Заграва» Загін «Остап». Відділ «Совірка»	-	-	-	-	-	-	-	-	[15, с. 335]
48	с. Золоте (Дубровицький р-н)	14.12.1943 р.	Загін Медведєвців	УПА – група «Заграва» Відділ «Лайдаки»	3	2	-	-	5 ³	5 ³	-	-	[16, с. 308] [17, с. 152]

49	с. Бутове (Зарічненський р-н)	15.12. 1943 р.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	[16, с. 290]
50	с. Кам'яне-Случанське (Сарненський р-н)	17.12.1943 р.	-	УПА – група «Заграва» Загін ім. І. Богуна	-	3	-	-	40	-	-	-	[17, с. 301-301]
51	с. Воронки (Володимирецький р-н)	21.12.1943 р.	-	УПА – група «Заграва» Надрайон «Конотоп» чота Кори	3	3	-	-	-	-	-	-	[16, с. 421]
52	Дубровицький, Володимирецький райони	23-25.12.1943 р.	Загін ім. К. Ворошилова, ім. Т. Шевченка, ім. Г. Котовського, (Рівненське з'єднання №1), «Смерть фашизму» (Рівненське з'єднання №3)	-	-	180 ⁴	180 ⁴	-	-	-	-	-	[8, с. 44]
53	Район сіл Озеро-Кідри-Каноничі-Нівецьк, Осова-Кошмаки (Володимирецький р-н)	04-08.01.1944 р.	Загони з'єднання Бегми (ім. К. Ворошилова, ім. Т. Шевченка, ім. Й. Сталіна) з'єднання ім. М. Щорса (ім. М. Хрущова, ім. О. Суворова), з'єднання І. Федорова та Л. Іванова	УПА – група «Заграва» (курінь «Кори»)	1	-	198	46	-	-	4	8	[5, с. 209] [11, с. 51-52] [17, с. 178] [18, с. 106]
54	с. Стара Мощаниця (Здолбунівський р-н)	Лютий 1944 р.	-	УПА – група «Заграва» Відділ Крука	2	1	-	-	9	-	-	-	[5, с. 211]
55	с. Велика Мощаниця (Здолбунівський р-н)	21.03.1944 р.	Кам'янець-Подільське з'єднання ім. М. Михайлова (загони ім. Л. Берії, М. Хрущова, М. Калініна)	-	-	-	224	-	-	-	19 ⁵	4	[10, с. 52], [14, с. 223], [8, с. 63]
Всього					131	60	1983	657	737	191	73	28	

Примітки:

- 1 – альтернативні дані (не підраховуються в підсумку)
- 2 – у двох документах за два бої вказано вбитих 5 осіб, 3 зниклих безвісти [15, арк. 28]
- 3 - у документі: «понад 10 вбитих і ранених» [17, с. 152]
- 4 – у документі: «вбито та поранено понад 360 осіб» [8, с. 44]
- 5 – у документі: «9 вбито, 10 зниклих безвісти» [8, с. 63]

Укладено за:

1. Держархів Рівненської обл., ф. П.1, оп. 1, спр. 8 Копії: політінформації про роботу підпільного обкому ЛКСМУ, стенограми доповіді Тимофєєва. Довідки підпільної організації м. Рівне, звіту партизанського загону «За Батьківщину», доповідна записка секретаря Гоцанського РК КП(б)У, матеріали про підпільні партизанські організації і партизанські загони Рівненської області (перший екземпляр), 1943-1943 рр., 82 арк.

2. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні [Текст] / В. Косик ; пер. з фр. Р. Осадчука. – Париж, 1993. – 659 с.

3. Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...». Українське націоналістичне підпілля та повстанський рух, 1939-1960 рр. [Текст] : [монографія] / Іван Патриляк ; Центр дослідж. визвол. руху. – Л. : Часопис, 2012. – 591 с.

4. Гогун А. Сталинские командос. Украинские партизанские формирования, 1941-1944 / А. Гогун. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 527 с. – (История сталинизма).

5. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / С. В. Кульчицький (відп. ред.). – К.: Наук. думка, 2005. – 495 с.

6. Історія українського війська [Текст] / В. Гриневич [та ін.] ; упоряд., передм. Я. Дашкевич. – Львів : Світ, 1996. – 840 с.

7. Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников... Красные партизаны Украины, 1941-1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы / Авт.-сост.: А. Гогун, А. Кентий. – К.: Украинский издательский союз, 2011. – 430 с.

8. Сергійчук В. Радянські партизани проти ОУН-УПА / Володимир Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2000. – 201 с.

9. Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941-1944 / Колл. составителей: О. В. Бажан, С. И. Власенко, А. В. Кентий, Л. В. Легасова, В. С. Лозицкий (рук.). – М.: ЗАО Издательство Центрполиграф, 2010. – 670 с.

10. Кентій А. В. Радянські партизани 1941-1944: світло й тіні / А. В. Кентій, В. С. Лозицький. – К. : Інститут історії, 2010. – 80 с.

11. Марчук І. Боротьба групи УПА «Заграва» проти червоних партизанів (1943-1944) // Визвольний шлях. – 2001. – №8 – С. 48-53.

12. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. / І. Г. Білас. – У 2 кн. Кн.2. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – 688 с.

13. Літопис УПА. Т. 2 : Волинь і Полісся: УПА та запілля, 1943-1944 [Текст]: документи і матеріали / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; упоряд. О. Вовк, І. Павленко; ред. П. Сохань [та ін.]. – К. ; Торонто : [б.в.], 1999. – 724 с.: іл. – («Літопис УПА». Нова серія ; т. 2).

14. Літопис УПА. Т. 4 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ. 1943-1959 [Текст] / упоряд. А. Кентій [та ін.] ; ред. П. Сохань [та ін.] ; НАН

України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Держ. ком. арх. України, Центр. держ. арх. громад. об-нь України. – К. : Літопис УПА. 2002. Кн. 1 : 1943-1945. - К. : Торонто. : 2002. – 596 с. («Літопис УПА». Нова серія ; т. 4).

15. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни [Текст] : документи з українських архівів і польські публікації / В. Сергійчук ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства. – К. : Українська видавнича спілка, 2003. – 576 с.: іл.

16. Літопис УПА. Т. 11 : Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 – грудень 1943 рр.) [Текст] : документи / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Держ. ком. арх. України, Центр. держ. арх. громад. об-нь України, Галузевий держ. архів Служби Безпеки України ; ред., упоряд. В. Ковальчук. – К. : [б.в.], 2007. – 831 с. – («Літопис УПА». Нова серія ; т. 11).

17. Літопис УПА. Т. 14 : УПА і запілля на ПЗУЗ 1943-1945 [Текст] : нові документи / НАН України [та ін.] ; упоряд. В. Ковальчук, І. Марчук. – К. ; Торонто : 2010. – 637 с. : іл., табл. – («Літопис УПА». Нова серія ; т. 14).

18. Держархів Рівненської обл., ф. П-01, оп. 1, спр. 47а. Доповідь підпільного обкому КП(б)У й обласного штабу по керівництву партизанським рухом Рівненщини, 10 квітня 1944 р. – 15 квітня 1944 р., 175 арк.

19. Воєнна історія : науково-популярний журнал / [Електронний ресурс] ред. С. Литвин // Український інститут воєнної історії – К., 2003. – № 3-4. – (Хронологія Волинської трагедії (укладач В. Сергійчук)). – Режим доступу до журн. : http://warhistory.ukrlife.org/3_4_03_4.htm (відвідано 14.07.2014 р.).

20. Сухих А. Ю. Боротьба Тернопільського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрушова проти військової округи УПА «Заграва» (1943–1944 рр.) / А. Ю. Сухих // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – Вип. XXXIX. – 310 с. – С. 112-117.

21. Героїчний бій під Мочулянкою / [Електронний ресурс] Рівненський обласний народний тижневик «Волинь» [Випуск № 945]. – Режим доступу до газети. : <http://volyn.rivne.com/ua/309> (відвідано 23.07.2014 р.).

22. Держархів Рівненської обл., ф. П-01, оп. 1, спр. 4. Доповідь командира та комісара області про бойову діяльність і партійно-політичну роботу, 10 квітня 1944 р. – 1944 р., 122 арк.

23. Держархів Рівненської обл., ф. П-01, оп. 1, спр. 57. Копія: планів роботи, протоколів засідань парткомітету, наказів по з'єднанню польських партизанських загонів Рівненської області (1-й екз.), 1943 р., 46 арк.

24. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942-1952 / П. Мірчук. – Мюнхен: «Цицero», 1953. – 319

Додаток С

Доповідна записка групи керівників партизанського руху Рівненщини

Північна частина області від залізниці Ковель-Сарни стала також організуючим центром націоналістичного руху... Нині з північних районів області найбільш заражені націоналістами: Домбровицький район і особливо села: Орв'яниця, Яцулі, Трипутня, Кривиця, Нивецьк, Літвиця, Грані та інші, штаб районної організації перебуває в селі Грані, загальна кількість доходить до 250 озброєних осіб з чотирма кулеметами. Районним керівником є Жук Герасим. Є школа в селі Орв'яниця до 200 осіб з підготовки військових керівників і там же друкарня. Володимирецький район і особливо села Радижеве, Воронки, Цепцевичі та інші, штаб районної організації ОУН перебуває в селі Воронки, загальна кількість доходить до 245 осіб з двома кулеметами. Районним керівником ОУН є Муха Андрій, Володимирецьку організацію ОУН створив Жук Герасим. Висоцький район і особливо села Золоте, Замороченне, Рудня, Милян та інші, штаб районної організації ОУН перебуває в районі Висоцька, загальна кількість доходить до 100 озброєних осіб, районним керівником ОУН є Соловей Антон. Морочненський район і особливо села Мутвиця, Острівськ, Кухче, Храпин та інші, районним керівником є Молчиць Максим, кличка «Люсік», загальна кількість доходить до 52 озброєних чоловік. Дрібніші групи націоналістів знаходяться в Рафалівському і Рокитнівському районах.

Найбільш сильне націоналістичне формування так званого Тараса Бульби нараховує близько 6000 чол. і охоплює своїм впливом Костопільський, Рокитнівський, Степанський, Березнівський райони. До кінця квітня ц. р. штаб Бульби перебував у лісі в районі містечка Городець, а останнім часом заклав штаб у районі Деражне, маючи при собі збройний загін до 1000 осіб. У селі Кричильськ знаходиться школа військової підготовки до 500 осіб.

Друге найбільш сильне націоналістичне формування, так звані «бандерівці», нараховують у своєму складі до 800 озброєних осіб, охоплює райони Деражне-Цумань, штаб розміщено в селі Дюксин. У районі Дубно, Верби, Костопіль діє стара ОУНівська організація, створена 1934 року Рибак Григорієм – кличка «Юрко Якір», в даний час ним керує і нараховує в своєму складі до 700 озброєних осіб. Наприкінці березня цього року з південних районів області у Висоцький, Володимирецький і Домбровицький райони прибув націоналістичний загін під командуванням Булах Євтуха – кличка «Чекол», у складі 600 озброєних осіб.

Крім того, на території Рівненської області існує націоналістична молодіжна організація, так звана «Січ», яка нараховує в своєму складі до 3000 осіб, ця організація входить до Т. Бульби і керується особисто ним призначеними людьми.

Джерело: Сергійчук В. Радянські партизани проти ОУН-УПА / Володимир Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2000. – 201 с. – С. 6-7.

Додаток Т

Дані підпільного обкому КП(б)У щодо кількості вбитих та поранених націоналістів

Назва з'єднання	Вбито націоналістів	Поранено націоналістів
З'єднання №1 (В. А. Бегма)	572	118
З'єднання №2 (І. П. Федоров)	569	213
З'єднання №3 (Р. Сатановський)	390	47
З'єднання А. П. Бринського	427	203
Загін Д. М. Медведєва	317	83
Всього	2275	664

Джерело: Держархів Рівненської обл., ф. П-01, оп. 1, спр. 47а. Доповідь підпільного обкому КП(б)У й обласного штабу про керівництво партизанським рухом Рівненщини, 10 квітня 1944 р. – 15 квітня 1944 р., 175 арк. – Арк.150.

Додаток У

Таблиця дислокації партизанських загонів для боротьби з українськими націоналістами, складена згідно плану УШПР

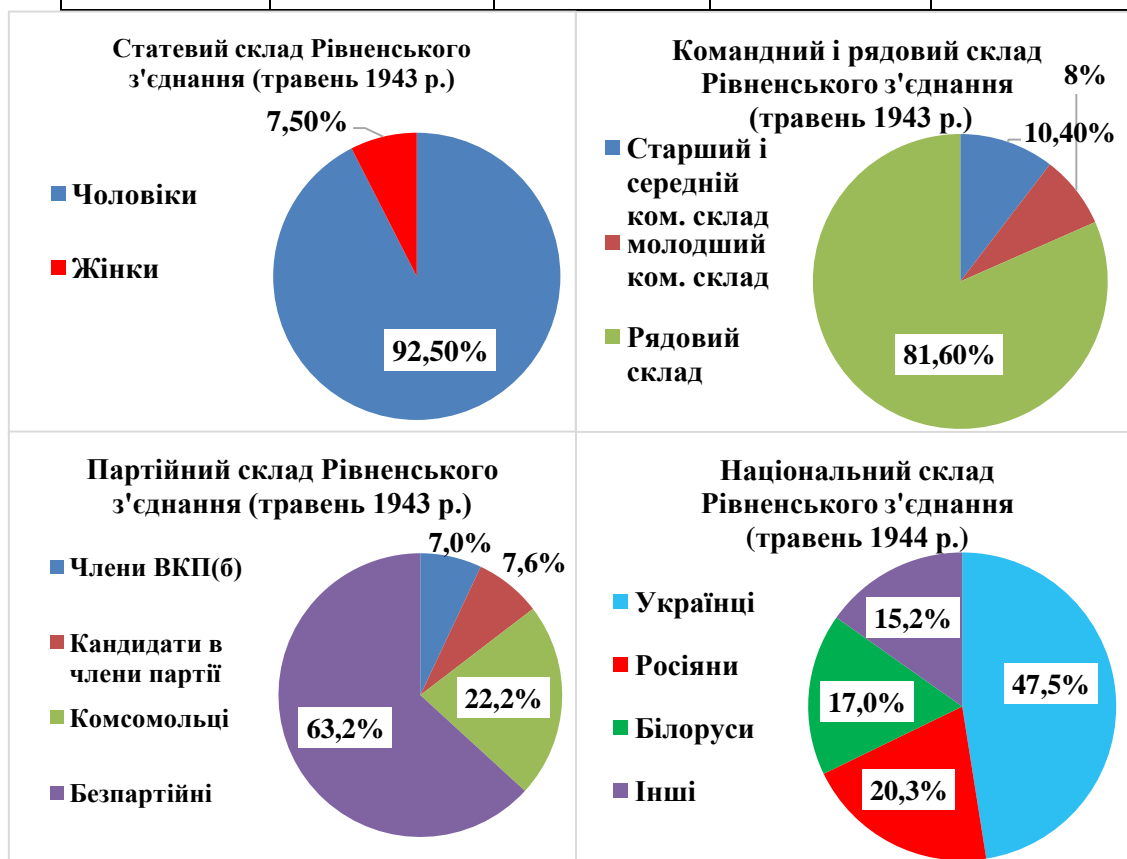
№ з/п	Назва з'єднання (за його командиром)	Чисельність задіяного особового складу	Район та область дії з'єднання
1.	З'єднання Олексенка	1307 осіб	Корецький, Людвипільський, Березнівський, Рокитнівський, райони (Рівненська область)
2.	З'єднання Федорова-Кизі	1460 осіб	Сарненський, Степанський, Володимирецький райони (Рівненська область)
3.	З'єднання Одухи	2400 осіб	Шепетівський, Ізяславський, Славутський, Антопільський, Березнівський райони (Кам'янець-Подільська область), Мізоцький, Здолбунівський, Острозький райони (Рівненська область), Шумський район (Тернопільська область)
4	З'єднання Кота	1050 осіб	Ємільчицький, Городницький, Білокоровицький, Олевський, Словечанський райони (Житомирська область)
5	З'єднання Міщенко	525 осіб	Клеванський, Костопільський райони (Рівненська область) Цуманський район (Волинська область)
6	Загін Нирка	200 осіб	Висоцький, Дубровицький райони (Рівненська область)

Джерело: Сергійчук В. Радянські партизани проти ОУН-УПА / Володимир Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2000. – 201 с. – С. 69-70.

Додаток Ф

Характеристика особового складу Рівненського з'єднання партизанських загонів, кінець травня 1943 р.

Всього партизан	Чоловіки	Жінки		
1142	1056	86		
	92,5%	7,5%		
	Старший і середній ком. склад	Молодший ком. склад	Рядовий склад	
	119	91	932	
	10,4%	8%	81,6%	
	Члени ВКП(б)	Кандидати в члени партії	Комсомольці	Безпартійні
	80	87	254	721
	7%	7,6%	22,2%	63,2%
	Українці	Росіяни	Білоруси	Інші
	542	232	195	173
100%	47,5%	20,3%	17,0%	15,2%

Джерело: ЦДАГОУ, ф. 70, оп.1, спр.9. Довідка заступника начальника оперативного відділу УШПР, політдонесення командування обласного штабу в ЦК КП(б)У про організацію і бойову діяльність партизанських загонів Рівненської області за лютий-жовтень 1943 р., про соціально-економічний стан районів, дії українських буржуазно-націоналістичних банд, 15 червня 1943 р. – 21 жовтня 1943 р., 34 арк. – Арк. 34.

Додаток X

**Розпорядок дня партизанського загону ім. Богуна
Рівненського партизанського з'єднання №2, літній період 1943 р.**

№ з/п	Заходи	Час	
1.	Підйом	6-00	
2.	Туалет, приведення до ладу постелі	6-00	6-30
3.	Стройова підготовка	6-30	7-30
4.	Сніданок	7-30	8-30
5.	Заняття по плану	8-30	13-30
6.	Обід і відпочинок	13-30	15-30
7.	Громадсько-масова робота	15-30	18-30
8.	Час в розпорядженні бійців	18-30	21-00
9.	Вечеря	21-00	22-00
10	Перевірка	22-00	
11.	Відбій до сну	22-30	

Примітка: При виконанні бойових завдань, а також при бойових діях, встановлюється інший графік.

14.05.1943 р.

Джерело: Фонд Рівненського краєзнавчого музею., С III. П-4. Я-1. Папка №4.
Партизанський рух на Рівненщині, діяльність рейдових партизанських з'єднань.

Додаток Ц**Опис роботи розвідки з'єднання №1 заступником начальника РОШПР
Рівненської області В. Тимофєєвим**

В березні 1943 року був перекинутий в Рівненську область для організації підпільної роботи з групою тов. Бегми як його замісник по розвідці. Як виконувалась розвідка? Підбираєш людей приблизно так: заходиш в одне село, з одною людиною зустрінешся, поговориш, в результаті розмови з'ясуєш, хто може принести користь, якщо дати йому завдання; далі ведеш з ними дипломатичні переговори і доходиш до чого потрібно. Даєш завдання. З'ясуєш людей, у яких є родичі дальні чи близькі, в розташуванні противника, створюєш легенди, також даєш завдання. Серед розвідників було багато жінок. Вони прекрасно з'ясували настрої німецьких солдат. При цьому в одне й теж місце відправляєш звичайно не одну людину, а дві-три-чотири, з окремої сім'ї цілком відокремлених людей. Коли вони повертаються, поговоривши з ними, зіставляєш їх відомості і в результаті створюється певна думка, отримуєш визначені дані, що робиться в гарнізоні противника. У відповідності до цих даних вирішується питання, будемо ми нападати на гарнізон противника чи відійдемо. Таким чином проводилась в перший час розвідка, а в подальшому, коли ми стали сильніші і почали відчувати себе господарями становища на визначеній території, розвідка стала більш глибокою – ми стали вести розвідку проти розвідки противника. Встановлення розвідки проти розвідки противника було потрібно нам для того, щоб проводити акти в гарнізонах противника. Розвідка стала вестись у його закладах, у його управах, комісаріатах. Оскільки почали формуватися бойові націоналістичні групи, ми стали вести розвідку в цих формуваннях. Проводили розвідку і в польських формуваннях. Крім цього, розвідку приходилось вести і в самому з'єднанні, як необхідні заходи безпеки проти ворожої розвідки.

Джерело: ЦДАГОУ, ф. 166, оп. 3, спр. 71. Стенограми бесід з бійцями й командирами партизанських загонів під командуванням Бегми В. А. від Б по Т, жовтень 1943 р. – травень 1944 р., 124 арк. – Арк. 95-96.

Додаток III

Інформація

про виконання Ровенським обкомом КПУ постанови ЦК КП України від 21 листопада 1961 р. «Про недоліки, допущені в обліку учасників антифашистського підпілля і партизанського руху на Україні в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 р.»

№ з/п	Найменування районів	Було затверджено в 1945-1946 рр.					Затверджено у 1962 р.				
		партизанських загонів	в них людей	підпільних груп	в них людей	учасники інших форм боротьби	партизанських загонів	в них людей	підпільних груп	в них людей	учасники інших форм боротьби
1.	З'єднання партизанських загонів №1 В. Бегми	10	2076	165	1600	-					
2.	З'єднання партизанських загонів №2 І. Федорова	10	2451	-	-	-					
3	Володимирецький							109		20	33
4	Гощанський							-		-	3
5	Дубенський							-		1	2
6	Дубровицький							187		1	17
7	Зарічненський							562		-	4
8	Млинівський							5		-	-
9	Острозький							1		-	9
10	Рокитнівський							114	1	8	15
11	Сарненський							15		-	2
12	Степанський							21		1	-
13	Червоноармійський							-		-	3
	Всього	20	4527	165	1600	-		1014	1	31	88
	Всього									1133	

Джерело: Держархів Рівненської обл., ф. П-1, оп. 01, спр. 92. Чорнові матеріали, копії документів, списки і довідки комісії по виявленню підпільної організації в м. Рівне під керівництвом тов. М. М. Остафова, 1963 р., 31 арк. – Арк. 31.

Додаток Ш

Зведена таблиця членів Здолбунівської підпільно-диверсійної групи, складена на основі характеристик її керівника
Д. Красноголовця

№ з/п	ШІБ підпільника	Рік народження	Місце народження	Національність	Професія або рід занять до війни	Професія або рід занять під час окупації
1.	Красноноговець Дмитро Михайлович	1911 р.	с. Халаїдове, Монастирищенський р-н, Черкаська обл. УРСР	українець	Оперуповноважений міліції ст. Здолбунів	Столяр в міській управі м. Здолбунів
2.	Шорохов Костянтин Ілліч	1916 р.	м. Одеса, УРСР	росіянин	Машиніст ст. Здолбунів	Машиніст ст. Здолбунів
3.	Гаврилук Василій Петрович	1910 р.	с. Радівка, Калинівський р-н, Вінницька обл. УРСР	українець	З 1932-1938 рр. – служба у військах НКВС	З 1939 р. – комерційний працівник на ст. Здолбунів
4.	Шкуратов Валентин Володимирович	1916 р.	Калінінська (Тверська) область РРФСР	росіянин	Працював у НКВС	Власник їдальні
5.	Раков Григорій Васильович	1912 р.	с. Василівка, Старобешівський р-н, Донецька обл. УРСР	росіянин ?	З 1936 р. – артилерист-зенітник, командир відділення	Військовополонений, працівник у фірмі «Юнга», м. Здолбунів
6.	Боцман Дмитро Якович	1910 р.	м. Харків	українець	Старшина батареї, демобілізований у 1940 р.	Цивільнополонений. Залізничник ст. Здолбунів
7.	Пиндра Сава Андріанович	1908 р.	м. Здолбунів	українець	Перебував на зв'язку з НКВС	Продавець магазину
8.	Іванов Авраам Володимирович	1921 р.	с. Імбраєво, Кугарчинський р-н БАРСР, РРФСР	росіянин ?	Солдат РСЧА	Різнорабочий ст. Здолбунів

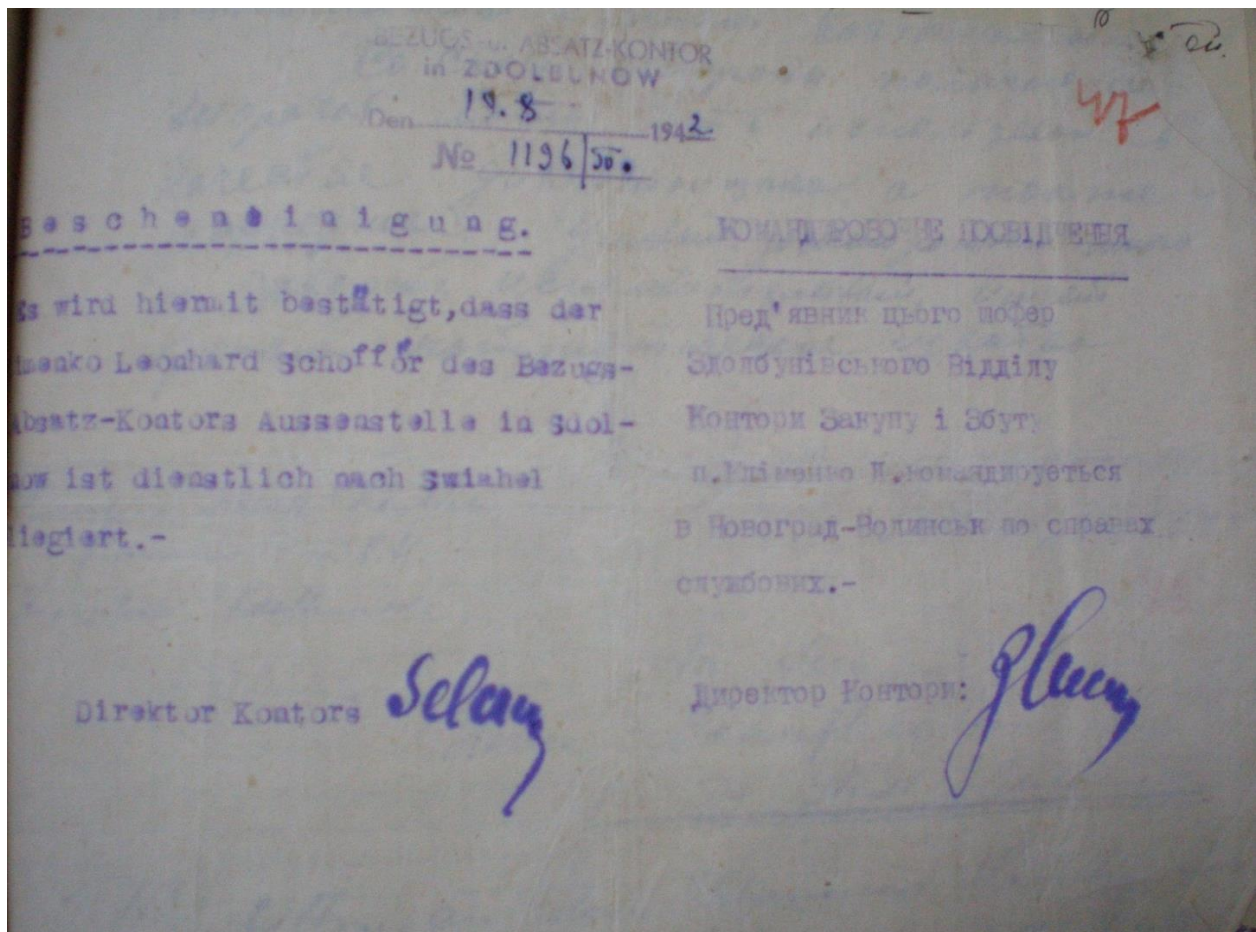
9.	Попков Олександр Ігнатович	1919 р.	с. Новоандріївка, Олександрівський р-н, Донецька обл. УРСР	росіянин	Радист 81-ого авіаційного полку дальніх бомбардувальників, збитий над ст. Здолбунів	Майстер газозаводу, м. Здолбунів
10.	Королук Іван Максимович	1917 р.	Фастівський р-н, Київська обл. УРСР	українець	Солдат РСЧА, військовополонений	Санітар поліклініки, м. Здолбунів
11.	Азаров Віктор Миколайович	1912 р.	м. Краматорськ, Донецька обл. УРСР	росіянин ?	Лейтенант протитанкової артилерії	Цивільнополонений, працівник міської управи, м. Здолбунів
12.	Стасюк Євгеній Антонович	-	Лапський р-н, Білостоцька обл. БРСР	білорус ?	Працівник Білостоцького депо	Машиніст ст. Здолбунів
13.	Клименко Леонтій Петрович	1912 р.	с. Нехвороща, Новосанжарський р-н, Полтавська обл. УРСР	українець	Водій особливого відділу військової частини №2493	Військовополонений, слюсар з ремонту автомобілів у Здолбунівській управі
14.	Стрижук Євгенія Макарівна	1909 р.	м. Здолбунів	росіянка	Працівник Здолбунівської лікарні	Працівник Здолбунівської лікарні

Джерело: ГДА СБУ, м. Рівне, фп, спр.П-697, арк. 3, 5, 6, 7, 11, 22.

Додаток Ю

Оригінал німецької перепустки одного з членів Здолбунівської підпільної групи
Л. Клименка

Джерело: ГДА СБУ, м. Рівне, фп, спр.П-697, арк. 47.

Додаток Ю.1

Автобіографія члена Здолбунівської підпільної групи Аврама Іванова,
засвідчена Д. М. Красноголовцем

Автобіографія. Іванова Авраама.

Я Іванов Авраам Владимирович народився 19 листопада 1921 р. в с. Мибалло Хугарчинського с/р. Хугарчинського району БАСР в сім'ї крест'янина-середняка.

В 1930 г. поступивши в колхоз.

Я в 1938 г. поступив в школу и в 1938 г. окончил среднюю школу в качестве учителя.

С 1 сентября 1938 г. по 14 октября работал учителем по вышеуказанному адресу.

14 октября был призван в ряды РККА.

25 октября прибыл в часть, которая стояла в г. Удьяславль Жамсенц-Подольской обл.

Воинскую службу принял при в/ч 2520 в качестве писаря при Артиллерийском полку.

По объявлению войны был направлен на фронт в оборону Луцка. При обороне Луцка наша часть была окончательно разбита. Оставшись без командования были вынуждены выбираться кто как умел.

С 2 июля 1940 года не был в Красной армии.

В настоящее время работаю при станции Здолбунів Чернорабочим.

Член ВКП(б) с 1938 г.

Собственно рукою подтверждаю Авраам Золотий - 42.

Родители отец и мать работают в колхозе З/м. "3-интернационал"

Отец: Иванов Владимир Павлович
Мать: Иванова Мария Яковлевна

Джерело: ГДА СБУ, м. Рівне, фп, спр.П-697, арк. 57.

Додаток Ю.2

Інформаційне зведення про рух поїздів по станції Здолбунів з 22.08 по 25.08.1943 р., надіслане Д. М. Красноголовцем у спецзагін «Переможці»

назва	назва поїзду	кількість вагонів	куди слідкує	знаки	назва поїзда	кількість вагонів	куди слідкує	
-	поезди рєсний	16	Козятинь	22-III	Воєнний	40	Козятинь	
-	"	15	Ковель	-	військо	41	Ковель	
ором	Самбарський	17	Київ	-	Самбар	26	Київ	
-	" SF	17	"	+	СС	40	Київ	
-	перомський	30	Ковель	-	самбар	30	"	
-	Том. Уз	37	Київ	-	пленніє	38	Ковель	
-	продукт	40	Дніпроп.	сам. Товар. вагон.		30	Львів	
-	Дніпр. руда	40	Лодзь	23-III				
-	Ураль	35	Київ	+	військо	40	Київ	
-	Том. руда	28	Ковель		"	35	Орастов	
воєнне	Воєнний	17	Гімельсль		SF	17	Козятинь	
-	" SF	19	Львів		Воєнне Воєнний	16	Ковель	
-	" SF"	16	Ковель		Бал. Уз	29	Сарни	
-	" SF"	17	Козятинь		СС	25	Ковель	
зак	військо	15	Орастов		руда	40	Кам'язь	
"	"	34	Ковель		Укр. Уз	48	Укрієво	
-	Самбарський	25	Львів		Ураль	30	Дніпр.	
адм	військо	30	Сарни		Мел. Дороз	44	Львів	
-	Ураль	30	Київ		Козаки	34	Баринь	
	воєн. автомоб.	37	Ковель		СС	38	Знамен	
					СД	20	Сарни	
-	Ураль	26	Дніпроп.	24-III		військо	34	Козятинь
-	"	29	"	-	" SF	17	Ковель	
-	" SF"	17	Гімельсль	-	" SF	15	Козятинь	
-	" Бал. Уз"	27	Львів	Воєн	Воєнний	11	Київ	
-	" SF	17	Бресль	"	"	16	Львів	
	" SF"	15	Орастов		Ураль	30	Козятинь	
	військо	40	Київ		"	33	Київ	
	військо СС	42	Дніпроп.		Козаки	21	Сарни	
-	SF	17	Ковель	25-III				
ором	Укр. Уз	32	"		СД	32	Ковель	
зак	військо	30	Ковель		Козаки	20	Сарни	
-	Ураль	28	Київ	44	військо	30	Козятинь	
-	Солома	30	Козятинь		Танки	27	Київ	
					Ураль	32	Дніпр.	
					"	30	Київ	

Джерело: ГДА СБУ, м. Рівне, фп, спр.П-697, арк. 69.

Додаток Ю.3

Спецповідомлення Д. М. Красноголовця від 04.09.1943 р. про економічну та військову ситуацію в регіоні

Спеціальне повідомлення
 4/IX-1943. Гражданский пункт в с. Тульце WS
 30/III-43 и 3/IX-43 сообщают, что 29/III-43 в
 Крайовом управлении Украинских войск с
 войсками вое по украинской дороге, которая
 идет с Венетови на Зостин и по Зостинке
 не производится. Вследствие этого
 войска проходят разного рода, как пехота,
 артиллерию, штыковех-васти. При этом
 в с. Тульце Украинскими войсками
 говорится, что они движутся по украин-
 ской дороге. Это касается в част-
 ности станиц на пути из Венетови. Пред-
 ставлено, что не все, что касается
 о Венетови молдав, в частности, что
 по делу Венетови не производится, а
 штыковех-васти Украинскими войсками,
 как то разбрасываются разных Венетови-
 ских Венетови. Вследствие этого
 особенно обращают внимание на движение
 Украинских войск, которые направляются на сев-
 и в Венетови города. Если касаться
 от областного и районных центров в
 Венетови совершено не производится
 Венетови. Венетови совершено там не производится.
 3/IX-43. Вследствие сообщают, что с 4/IX-43
 Венетови будут производиться мобилизация
 в Венетови станице Венетови Венетови
 от 1924 по 1988.

Клима этого происшествия вна шестидесяти
 сорок шестой, какие портных год из себя
 перды одетых в синах: Зендича, Бурла
 Дунован и баруца.

29/ти верней Друти матарочка свидан
 возбранялася с отрезком из с. Буца. Одр
 атой Друти не сизай с шашини обратина
 и прохорившии зом и раскорои на чорани
 лешачои ядоча, кити ови ледни на позове
 чоранивонк Ронг. Он вичит с вай противого
 и указат на его пашоча. Он говорит, кити
 совмешто с отрезком с ови пашоча
 4000 и Ронг с пашочаи газави
 скардзев. Одрит этот хиз не проврен
 в даннечичаи буден сообщено.

За посетиточа пидтичневу усилено
 звитерие по жед пассажирских поезде
 с Восточа Киева каторая пурвешаи
 Самитгородне поезда. с приваботи

Михайлов.

4/IX-43 г.